สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ระดับการประเมินคุณภาพ
☐ ดีเยี่ยม ☑ ดีมาก
☐ ดี ☐ ปานกลาง

การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: กรณีศึกษา บ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี

อดุลย์ มีสุข

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2552

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: กรณีศึกษา บ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี

โดย

อดุลย์ มีสุข

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา .....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง)
วันที่ 7 เดือน ก.ย. พ.ศ. 52

กรรมการที่ปรึกษา .....
(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)
วันที่ 9 เดือน ก.ย. พ.ศ. 52

กรรมการที่ปรึกษา .....
(อาจารย์คณิต ธนูธรรมเจริญ)
วันที่ 9 เดือน ก.ย. พ.ศ. 52

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเศศ)
วันที่ 9 เดือน ก.ย. พ.ศ. 52

สำนักงานบัณฑิตศึกษารับรองแล้ว .....
(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)
ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
วันที่ 16 เดือน ก.ย. พ.ศ. 2552

ชื่อเรื่อง การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: กรณีศึกษา บ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี

ชื่อผู้เขียน นายอดุลย์ มีสุข

ชื่อปริญญา วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ประธานกรรมการที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง

บทคัดย่อ

การศึกษา โดยได้ดำเนินการที่หมู่บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด และหมู่บ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี และ 3) เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม ทั้งมิติทางด้านสภาพป่าและมิติทางด้านชุมชน ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ การตอบแบบสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การร่วมเวทีชุมชน และการสนทนากลุ่ม สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยได้ ดังนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ลักษณะของการมีส่วนร่วมซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปด้วยความมีจิตสำนึกและบางส่วนทำตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ในขณะที่มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีส่วนร่วมเพราะต้องทำตามเงื่อนไข ข้อบังคับ กฎระเบียบ 2) รูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่ามี 5 รูปแบบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมเชิงรับรู้ข้อมูล การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการ การมีส่วนร่วมเชิงการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล 3) กระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ การให้ข้อมูลเพื่อให้เกิดการรับรู้สภาพชุมชนและสภาพปัญหาร่วมกัน การศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อค้นหาปัจจัยสาเหตุ เงื่อนไขและแนวทางในการจัดการ การกำหนดประเด็นกิจกรรมและการระดมความคิดเห็น การทำประชาพิจารณ์ การขอคำแนะนำ และการลงประชามติ 4) ปัจจัยที่มีผลต่อการ

มีส่วนร่วม ได้แก่ บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ ผลประโยชน์ที่ได้รับ ความมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และกฎระเบียบเงื่อนไขของชุมชน

2. แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ พบว่า ประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญ 5 ประการ ดังนี้ 1) องค์ความรู้ด้านการจัดการป่ามี 4 ประการ ได้แก่ ระบบนิเวศป่าไม้ ระบบ การใช้ประโยชน์จากป่า และเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ โดยนำไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม 4 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า การสร้างสมดุลเชิงนิเวศวิทยาของป่า และการปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง 3) บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า มี 4 กลุ่ม คือ บทบาทของผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึงกลุ่มผู้นำและแกนนำที่มุ่งมั่นจัดการป่า บทบาทของคนในชุมชน บทบาทขององค์กรในชุมชน และบทบาทของเครือข่ายชุมชน 4) รูปแบบการจัดการป่าของชุมชน ประกอบไปด้วย 4 รูปแบบ ดังนี้ การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า และการใช้กฎระเบียบทางสังคม 5) กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม แบ่งเป็น 3 แบบ คือ การมีส่วนร่วมภายในชุมชน การมีส่วนร่วมโดยการปฏิสัมพันธ์ภายนอก และการมีส่วนร่วมในระบบเครือข่ายองค์กรท้องถิ่น

3. ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมมี 2 มิติ ดังนี้ 1) มิติทางด้านสภาพป่า มีดัชนีบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า 3 ประการ ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ ของพรรณไม้และของสัตว์ ซึ่งเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและจำนวนชนิด ความสมดุลทางนิเวศวิทยา มีสิ่งบ่งชี้ถึงการฟื้นฟูตัวเองของป่า คือ ความหนาแน่นของต้นไม้ ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ความชุ่มชื้นของป่าต้นน้ำลำธาร สภาพดินและสิ่งมีชีวิตในดิน ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้พิจารณาจากโครงสร้างของป่าที่ซับซ้อนหลากหลาย การหมุนเวียนของพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้อย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตของคนที่สอดคล้องกับระบบนิเวศป่า ผลิตภาพทางเศรษฐกิจ และสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า 2) มิติทางด้านชุมชน ที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ด้านความเข้มแข็งของชุมชน คือ มีผู้นำเข้มแข็ง มีการเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง มีแนวคิดการพึ่งพาตนเอง ด้านเศรษฐกิจ พบว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่ดีขึ้น ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทางด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์และมีหมุนเวียนให้บริโภคตลอดทั้งปี ส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านอาชีพ รายได้ และการลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่วนด้านสังคม พบว่า การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริทำให้เกิดการสร้างพลังทางสังคม ที่เป็นผลมาจากความร่วมมือ การมีภูมิปัญญา และความเป็นมิตร มีการสร้างทุนของชุมชน โดยมีต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ต้นทุนทางสังคม และต้นทุนทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังส่งผลถึงการพัฒนาความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

Title	Community Participation and Achievement of Forest Management of the Project on Khunmaekuang Forest Development Due to the Royal Initiative: A Case Study of Baan Pasak Ngam and Pangchampee Villages
Author	Mr. Adul Meesuk
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Assistant professor Dr. Kriangsak Sringernyuang

ABSTRACT

The objectives of this qualitative and quantitative study were as follows: 1) participation process on forest resource management of Pasak Ngam and Pangchampee communities, Moo 7, Huaykaew sub – district, Mae On district, Chiang mai province; 2) guidelines for forest resource management due to the Royal Initiative of Pasak Ngam and Pangchampee communities; and 3) achievement of participatory forest resource management based on forest condition and community dimension. Data collection was done through secondary data, interview schedule, informal in. depth interview, participatory and non – participatory observation, community forum, and group discussion. Results of the study revealed the following:

1. Based on the participation in forest resource management, it was found that there were four main components as follows: 1) participation style – most of the respondents participated in the project due to their conscientiousness and some of them participated in the project due to their responsibility. However, few of the respondents participated in the project because of the condition, rules and regulations; 2)five forms of the participation in forest resource management: participation with information perception; participation in decision-making; participation in project implementation; participation in benefits ; and participation in project assessment ; 3) the process on the creation of the participation in forest management which comprised six steps: the provision of information for the occurrence of mutual perception in the communities and problem conditions; the investigation and collection of information in order to find causes, condition, and guidelines for forest management; the determination of activity issues, brain storming , public hearing, asking for

suggestions, and solutions; 4) factors effecting participation which included role and responsibility benefits, conscientiousness, and rules, regulations, and condition of the communities .

2. With regards to guidelines for forest resource management due to the Royal Initiative, it was found that this comprised five important aspects : 1) four aspects of body of knowledge on forest management: forest ecology system; forest exploitation system; technology; and local wisdom; 2) forest management due to the Royal Initiative consisting of the investigation on the Royal Initiative concerning with forest management; forest conservation and rehabilitation; creation of balance in ecology of the forest ; and reforestation; role of the communities towards forest management which included roles of community leaders, people in the communities, organizations in the communities, and communities networks; 3) form of forest management of the communities which consisted of the establishment and development of body of knowledge; forest management; and application of social rules and regulations; and 5) the process of forest management which consisted of participation action outside the communities and participation in the system of local organization networks.

3. For the achievement of forest resource management, the two dimensions were found: 1) forest condition – there were three aspects of forest condition change as follows: 1) biological diversity of flora and fauna (an increase of an amount and types of flora and fauna), plant density , fertility of water sources , and soil condition; 2) sustainability of forest resource based on complicated forest structure, continual circulation of energy in the ecological system ; and 3) way of life of local people which conformed to the ecological system and the rights in forest exploitation. 4) for community dimension, there were three important aspects as follows: 1) strength of the communities (strong leaders, continual self – learning, and concept on self – reliance); 2) positive change of forest condition which resulted in food and occupation security of people in the communities; and 3) forest management due to the Royal Initiative caused the establishment of social power since there were intellectual creation and codification. Besides, there was the establishment of community capital like natural resources, social cultural and, cultural capital. This truly resulted in sustainable development in terms of economy, society, and environment.

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงาม อำเภอดอยสะเก็ด และบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ของข้าพเจ้าสามารถสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เพราะได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานทุนการศึกษา โดยสำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณคณะผู้บริหารทุกๆ ท่านได้แก่ ท่าน ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ท่าน ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ รองเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ท่านพิมลศักดิ์ สุวรรณทัต เหรัญญิกมูลนิธิชัยพัฒนา และท่านลลิต ถนอมสิงห์ ผู้ช่วยเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนาที่ให้โอกาสและคำปรึกษา ช่วยแนะนำให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอจนทำให้งานวิจัยแล้วเสร็จด้วยดี

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์สาขาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนทุกๆ ท่าน โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตร์ตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง ประธานกรรมการที่ปรึกษา ดร.สมคิด แก้วทิพย์ อาจารย์คณิต ธนูธรรมเจริญ กรรมการที่ปรึกษาที่ได้กรุณาให้คำแนะนำในการวางแผนการดำเนินงานวิจัยการวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบแก้ไขและห่วงใยให้กำลังใจ ทำให้การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณ คุณประดับ กลัดเข็มเพชร ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ คุณสุทัด ปินตาเสน ผู้แทนกลุ่มงานศึกษาและพัฒนาการปลูกพืชที่ได้ให้โอกาส กรุณาสนับสนุนและให้ความสำคัญการศึกษาครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ คุณพัชรี ปัญญานาค ที่ช่วยตรวจสอบข้อมูล ขอขอบพระคุณผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน นักวิจัยท้องถิ่น ราษฎร์ ทั้ง 2 หมู่บ้าน ที่อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล ขอขอบพระคุณผู้ช่วยนักวิจัย เจ้าหน้าที่กลุ่มงานศึกษาพัฒนาป่าไม้ กลุ่มงานศึกษาและพัฒนาการปลูกพืชที่ช่วยเก็บข้อมูลบันทึกข้อมูลด้านเอกสารให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ที่สำคัญที่สุด ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ บิดา มารดา ผู้ให้กำเนิด อบรมสั่งสอน และขอขอบพระคุณทุกคนในครอบครัวภรรยาลูกที่คอยให้กำลังใจตลอดการศึกษาและขอขอบคุณเพื่อนสาขาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืนทุกๆ คนที่ให้ความช่วยเหลือคำปรึกษาตลอดการศึกษาวิจัยครั้งนี้

อดุลย์ มีสุข

กันยายน 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญตารางผนวก	(12)
สารบัญภาพ	(13)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
ขอบเขตการวิจัย	6
นิยามศัพท์	7
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
แนวพระราชดำริโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	9
แนวพระราชดำริ และทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	12
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ	14
แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	16
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	19
แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความรู้	21
แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	23
การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน	28
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	30
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	35
สถานที่ดำเนินการวิจัย	35
ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง	45

หน้า

เครื่องมือที่ใช้ในการรวมข้อมูล 47
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์ 52
ตอนที่ 1 สภาพบริบทชุมชน 52
ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการจัดการป่า 74
ตอนที่ 3 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ 99
ตอนที่ 4 ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม 135
บทที่ 5 สรุปและอภิปรายผล 164
สรุปผลการศึกษา 164
อภิปรายผล 170
ข้อเสนอแนะ 176
บรรณานุกรม 177
ภาคผนวก 182
ภาคผนวก ก ภาพกิจกรรมวิจัย 183
ภาคผนวก ข ความหลากหลายทางชีวภาพ 192
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์การวิจัย 228
ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย 240

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	ช่วงอายุของประชากรชุมชนบ้านป่าสักงาม	52
2	ระดับการศึกษาของประชากรชุมชนบ้านป่าสักงาม	53
3	ลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านป่าสักงาม	56
4	รายได้ (บาท/ครัวเรือน/ปี) รวมตลอดทั้งปีของชุมชนบ้านป่าสักงาม	57
5	ภาระหนี้สินรวมตลอดทั้งปีต่อครัวเรือนของชุมชนบ้านป่าสักงาม	58
6	ลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นของชุมชนบ้านป่าสักงาม	63
7	ช่วงอายุของประชากรชุมชนบ้านปางจำปี	65
8	ระดับการศึกษาของประชากรชุมชนบ้านปางจำปี	65
9	ลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางจำปี	67
10	รายได้ รวมตลอดทั้งปีของชุมชนบ้านปางจำปี	68
11	ลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นของชุมชนบ้านปางจำปี	74
12	สภาพของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม	75
13	ลักษณะการส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมตามเงื่อนไข กฎระเบียบ ข้อบังคับของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม	76
14	รูปแบบของการมีส่วนร่วมในชุมชนบ้านป่าสักงาม	77
15	การรับทราบข้อมูลข่าวสารของชุมชนบ้านป่าสักงาม	79
16	การมีส่วนร่วมประเด็นการปรึกษาหารือของชุมชนบ้านป่าสักงาม	81
17	บทบาทในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของชุมชนบ้านป่าสักงาม	82
18	สภาพและลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี	86
19	การมีส่วนร่วมตามเงื่อนไขของกฎระเบียบหรือข้อบังคับของชุมชนบ้านปางจำปี	88
20	รูปแบบการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าในชุมชนบ้านปางจำปี	88
21	การรับทราบข้อมูลข่าวสารของชุมชนบ้านปางจำปี	91
22	การมีส่วนร่วมด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนบ้านปางจำปี	92
23	การจัดเวทีประชุมสมาชิกและบทบาทการแสดงความคิดเห็นในชุมชนบ้านปางจำปี	94

		หน้า
24	แนวคิดหลักและปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนบ้านปางจำปี	97
25	แนวคิดหลักในการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม	100
26	แหล่งความรู้ในการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม	100
27	บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชนบ้านป่าสักงาม	109
28	แนวคิดสำคัญในการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี	117
29	แหล่งความรู้สำคัญที่นำมาใช้ในการจัดการป่าในชุมชนบ้านปางจำปี	117
30	บทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการป่าของบ้านปางจำปี	127
31	การร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ของชุมชนบ้านปางจำปี	129
32	ชนิดสิ่งมีชีวิตในบริเวณป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม	136
33	ช่วงเวลาการหาเก็บของป่าในพื้นที่ป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม	137
34	สภาพป่าและความหนาแน่นของต้นไม้ในพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม	139
35	ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม	140
36	สภาพป่าและจำนวนชนิดของสิ่งมีชีวิตที่พบบริเวณป่าในชุมชนบ้านปางจำปี	147
37	สภาพความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศป่าไม้ของชุมชนบ้านปางจำปี	149
38	ความหนาแน่นของต้นไม้และลักษณะป่าในพื้นที่ในชุมชนบ้านปางจำปี	150
39	ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้งของชุมชนบ้านปางจำปี	150
40	สภาพของดินในพื้นที่ป่าไม้ชุมชนบ้านปางจำปี	152
41	ช่วงเวลาการหาเก็บของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านปางจำปี	154
42	เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปี	160

สารบัญตารางผนวก

ตารางผนวก		หน้า
1	ข้อมูลพืชอาหารป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค	193
2	ความหลากหลายของพืชสมุนไพรบ้านป่าสักงาม	202
3	ความหลากหลายของนกท้องถิ่นในพื้นที่บ้านป่าสักงาม	213
4	ความหลากหลายของชนิดพันธุ์เห็ดที่ชุมชนนำมาบริโภค	218
5	ข้อมูลความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค และจำหน่าย	221
6	ความหลากหลายของแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค	223
7	ข้อมูลด้านพืชบ้านปางจำปี	225
8	ข้อมูลชนิดพันธุ์พืชผลิตผลของป่า	226
9	ข้อมูลชนิดพันธุ์พืชผลิตผลของป่า	227

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
2	แผนภูมิความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน	18
3	แผนที่อาณาเขตของชุมชนบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	36
4	แผนที่ของพื้นที่ลุ่มน้ำของชุมชนบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	39
5	แผนที่การตั้งบ้านเรือนในชุมชมบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	40
6	แผนเส้นทางคมนาคมของชุมชมบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่	42
7	แผนที่ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านป่าสักงาม	55
8	แผนที่น้ำสายหลักของชุมชนบ้านปางจำปี ต.ห้วยแก้ว อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่	66
9	กระบวนการและผลสัมฤทธิ์ของจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชน	163

บทที่ 1
บทนำ

ป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์ เพราะว่าเป็นระบบนิเวศที่ช่วยรักษาดุลยภาพของธรรมชาติ เช่น การควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร ช่วยป้องกันบรรเทาอุทกภัยและป้องกันการพังทลายของหน้าดินจากกระแสน้ำ เป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศห่วงโซ่อาหารอันเป็นวงจรพลังงานของสิ่งมีชีวิต เป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ ทำให้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศถูกนำไปใช้น้อยลง อุณหภูมิสูงขึ้นเป็นสาเหตุก่อให้เกิดสภาวะโลกร้อน (สำนักงาน กปร.2548: 301) เป็นแหล่งอาหารและยาสมุนไพรที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งการประกอบอาชีพด้านการทำป่าไม้ เก็บของป่า การอุตสาหกรรม การผลิตไม้แปรรูป และผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่ใช้วัตถุดิบจากไม้และของป่า

ปัจจุบันการบุกรุกทำลายป่ามีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงจนถึงจุดวิกฤติ จากข้อมูลการแปลภาพถ่ายดาวเทียมของส่วนวิเคราะห์ทรัพยากรป่าไม้พบว่าปัจจุบันมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียง 108.90 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 33.91 ของพื้นที่ประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2504 ซึ่งมีพื้นที่ป่าถึงประมาณ 273,639 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ประเทศ (กรมป่าไม้, 2549) จากการลดลงและการเปลี่ยนแปลงสภาพของป่าไม้ดังกล่าวนี้ ส่งผลทำให้สมดุลเชิงนิเวศทั้งระบบเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งเป็นผลนำไปสู่ผลกระทบเชิงระบบในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม และทั้งมิติทางด้านสภาพป่าและมิติทางด้านสภาพสังคม โดยเฉพาะสมดุลทางนิเวศวิทยาของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า

บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าขุนแม่กวงมาตั้งแต่ก่อนที่จะมีการจัดตั้งเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง โดยชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันและดำรงชีวิตร่วมกับป่ามาอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นสาเหตุให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การตัดไม้เพื่อแปรรูปจำหน่าย การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ การเก็บผลผลิตจากป่าเพื่อบริโภค รวมทั้งการแผ้วถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิน ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต เสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ และหากปล่อยให้มีการใช้ประโยชน์ในรูปแบบนี้ต่อไปอาจจะสร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ป่าขุนแม่กวงมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่อาศัยของทั้ง 2 ชุมชนนี้ตั้งอยู่ในบริเวณเขตพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในเชิงระบบนิเวศ จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าดังกล่าว

จึงทำให้ภาครัฐได้กำหนดให้บริเวณพื้นที่อาศัยของชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปี เป็นเขตอุทยาน โดยมอบหมายให้หน่วยงานโครงการหลวงและหน่วยทหารเข้าไปควบคุมดูแลในพื้นที่ ตลอดจนมีหน่วยงานราชการต่าง ๆ ได้เข้าไปช่วยสนับสนุนและพัฒนา โดยมีการใช้หลักการทางกฎหมายเป็นเครื่องมือ สำหรับควบคุมการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเข้มงวด ซึ่งแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นเพียงการป้องกันไม้ให้มีการทำลายป่าไม้เพิ่มขึ้น แต่ไม่ได้เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศของป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ดังอดีตที่ผ่านมา ซึ่งเป็นผลทำให้สภาพแวดล้อมภายในระบบป่าเสื่อมโทรมลง เช่น แหล่งต้นน้ำลำธารแห้งขอด เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงเป็นระยะเวลายาวนาน เกิดอุทกภัยจากน้ำป่าไหลหลาก สภาพดินแห้งไม่สามารถดูดซับความชื้นได้ มีการเกิดไฟป่าอย่างต่อเนื่อง แหล่งอาหารในป่าธรรมชาติขาดแคลน ตลอดจนผลกระทบจากสภาพอากาศที่ร้อนขึ้นทุกปี ซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมบ้านปางจำปี ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มาอย่างต่อเนื่องและมีความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

จากวิกฤติด้านป่าไม้ที่เกิดขึ้นจึงทำให้ชุมชนเริ่มรับรู้ เข้าใจ และเกิดความคิดเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ประกอบกับช่วงปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และหน่วยงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้อบรมให้ความรู้เรื่องปัญหาไฟป่าแก่ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชน จากองค์ความรู้ที่ได้จึงทำให้ผู้นำชุมชนเกิดความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้มากยิ่งขึ้น ทำให้มีการนำความรู้ไปสร้างความเข้าใจแก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเล็งเห็นความสำคัญและคุณประโยชน์อันมากมายมหาศาลของทรัพยากรป่าไม้ และเกิดแรงผลักดันที่จะหาแนวทางป้องกัน ฟื้นฟู อนุรักษ์ และพัฒนาสภาพป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม ซึ่งชุมชนให้ความสนใจที่จะนำหลักการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริมาใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการจัดการ โดยมีแนวคิดให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นต้นแบบ ซึ่งหน่วยงานดังกล่าวได้ให้หลักการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว " ...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน และคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง..." ซึ่งวิธีนี้เป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดการใช้ประโยชน์จากป่าให้กลับมาเห็นคุณค่าการฟื้นฟูพัฒนาป่า ควบคู่กับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร นอกจากนั้นยังได้ให้ความช่วยเหลือด้านองค์ความรู้การจัดการป่าโดยให้ชุมชนทั้ง 2 แห่ง เข้ามาศึกษาเรียนรู้การจัดการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารควบคู่กับการพัฒนาด้านเกษตรกรรม การเกษตรอุตสาหกรรมเพื่อนำไปประกอบอาชีพที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ และสามารถใช้ชีวิตร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน จากการที่ชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปีได้นำเอารูปแบบแนวคิด วิธีการตามแนวพระราชดำริไปสู่

การปฏิบัติเพียงไม่นานก็สามารถปรับเปลี่ยนแนวคิด จากวิถีชีวิตผู้ทำลาย มาเป็นผู้ฟื้นฟูอนุรักษ์ ก็ทำให้สามารถดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันจนประสบผลสำเร็จเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ชุมชนอื่นและผู้สนใจทั่วไป

จากการนำหลักการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริมาเป็นแนวทาง ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปี เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทั้งด้านความคิด การปฏิบัติและการให้คุณค่า อันเป็นผลที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม จากลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าหลักการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางต้นแบบสำหรับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้ อย่างไรก็ตามในการนำมาใช้นั้นน่าจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขข้อจำกัดที่แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ของแต่ละชุมชน โดยเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่ง ที่น่าจะเป็นแนวทางให้การจัดการป่าประสบผลสำเร็จและเป็นไปอย่างยั่งยืน คือ การมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าของชุมชน ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้จึงต้องการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี ทั้งนี้เพื่อต้องการทราบถึงกระบวนการ รูปแบบ ปัจจัยของการมีส่วนร่วม ตลอดจนแนวทางด้านการจัดการป่าและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผลการวิจัยที่ได้ในครั้งนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับใช้เป็นตัวอย่าง ต้นแบบ และแหล่งเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชนอื่น และเป็นตัวอย่างการสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้สามารถนำไปพัฒนาชุมชนสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี
3. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม ทั้งมิติทางด้านสภาพป่าและมิติทางด้านชุมชน ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี ไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาในชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำขุนแม่กวง หรือพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะทางภูมิสังคมคล้ายคลึงกันในอนาคต

กรอบแนวคิดในการวิจัย

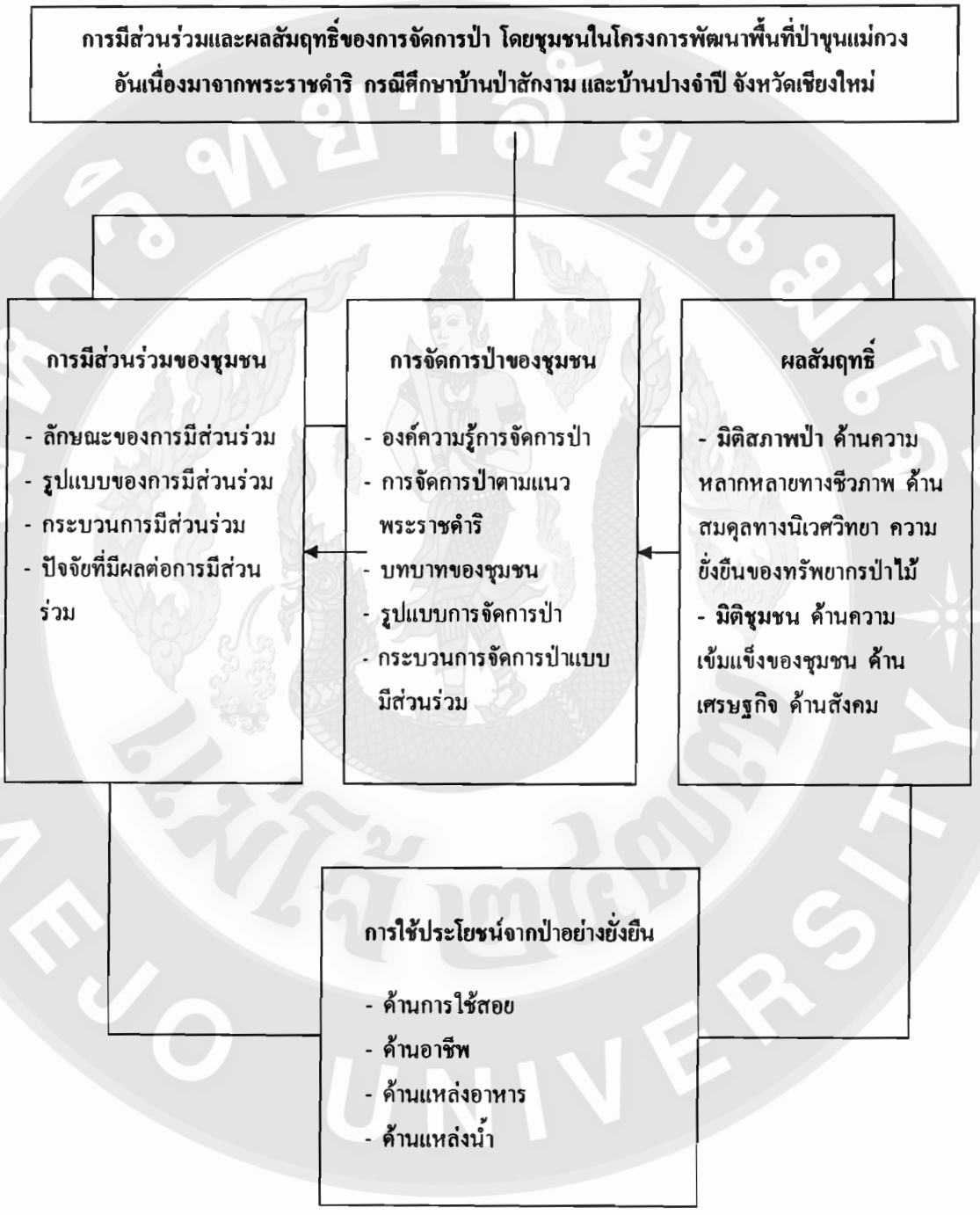

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้พิจารณาถึงเหตุผลความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 3 ด้าน ดังนี้

1. ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ดำเนินการวิจัยได้เลือกชุมชนหมู่บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ดและหมู่บ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดชียงใหม่ เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย ซึ่งมีเหตุผลในการเลือกศึกษา ดังนี้

1.1 ชุมชนทั้งสองแห่ง ต่างก็ประสบสภาวะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้เสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต

1.2 ชุมชนทั้งสองแห่ง เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ได้ผ่านการฝึกอบรม ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า

1.3 ชุมชนทั้งสองแห่ง ได้รับความร่วมมือกันสร้างเครือข่ายการวางแผนเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น และเสมือนเป็นตัวแทนของชุมชนในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

2. ขอบเขตเชิงเนื้อหา

2.1 การศึกษาสภาพบริบทชุมชน

2.1.1 สภาพพื้นฐานทั่วไป

2.1.2 สภาพสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม

2.1.3 บทบาทเชิงความสัมพันธ์ของชุมชน

2.2 การมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

2.2.1 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

2.2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

2.2.3 กระบวนการมีส่วนร่วม

2.2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

2.3 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

2.3.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการป่า

2.3.2 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

2.3.3 รูปแบบการจัดการป่า

2.3.4 บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า

2.3.5 รูปแบบการจัดการป่าชุมชน

2.4 ผลสัมฤทธิ์ของการการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

2.4.1 มิติทางด้านสภาพป่า

2.4.2 มิติทางด้านสังคม

3. ขอบเขตเชิงประชากร

ประชากรที่ใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาทดลองวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 82 ครัวเรือน (1 คน/ครัวเรือน) และประชากรของชุมชนบ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 72 ครัวเรือน (1 คน/ครัวเรือน) การคัดเลือกครัวเรือนเกษตรกรพิจารณาประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีวิถีชีวิตการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่า เป็นประชากรตัวอย่างในการศึกษาทดลองวิจัย เช่น การทำเกษตรกรรม การเก็บของป่าเพื่อยังชีพหรือเพื่อการค้า ตลอดจนการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า

นิยามศัพท์

ทรัพยากรป่า หมายถึง ทรัพยากรที่อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่สิ่งมีชีวิต เป็นแหล่งรวมพืชพันธุ์ พฤกษาชาติ แหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งแหล่งน้ำที่เอื้อประโยชน์แก่มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การดำเนินกิจกรรมใด ๆ อันจะทำให้ทรัพยากรป่าไม้คงอยู่ และใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถคงความสมดุลขององค์ประกอบต่าง ๆ ของป่าไม้ไว้ได้

การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน หมายถึง การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ตามหลักของการอนุรักษ์เพื่อให้สามารถมีทรัพยากรนั้นใช้ได้อย่างพอเพียงในสภาวะปัจจุบัน และมีใช้อย่างไม่ขาดแคลนหรือเพิ่มพูนขึ้นมากกว่าปัจจุบันต่อเนื่องไปจนถึงอนาคต

พัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่า หมายถึง กระบวนการสั่งดัดแปลง ปรับเปลี่ยน การสร้างความรู้ และพัฒนาองค์ความรู้จากภายนอกกับความรู้เดิมที่ชุมชนมีอยู่ในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าที่ชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ให้เป็นแผนปฏิบัติการ ตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน และคนในชุมชนได้นำความรู้ในเรื่องการจัดการมาใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งความรู้

เหล่านั้นได้ถูกสั่งสม และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนมีการพัฒนาเข้ามาในชุมชน ทั้งทางด้านคมนาคม สาธารณูปโภคของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติในเรื่องของการจัดการทรัพยากรป่า

ชุมชน (community) หมายถึง หมู่ชนหรือกลุ่มคนที่มีการรวมตัวกันเป็นสังคม มีความสัมพันธ์ต่อกัน อยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนในที่นี้หมายถึง ชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี

การสร้างความรู้ หมายถึง การค้นหา รวบรวม กลั่นกรองความรู้เรื่องการจัดการป่าที่มีในตัวคน (tacit knowledge) ที่อยู่ในตำรา เอกสารหรือความรู้จากภายนอก (external knowledge) เข้ามาประยุกต์ใช้ร่วมกัน และสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการใช้ประโยชน์

การมีส่วนร่วม (participating) หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ และควบคุมการใช้ และการกระจายปัจจัยในการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิก การมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาไปสู่การรับรู้และภูมิปัญญา

ผลสัมฤทธิ์ (successful) หมายถึง การจัดการของประชาชนหรือชุมชน ได้ดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้อย่างมีเป้าหมาย มีผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมและได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

บทที่ 2
การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทบทวนข้อมูลโดยมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์และสรุปเหตุผลการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. แนวพระราชดำริโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
2. แนวพระราชดำริ และทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ
4. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
5. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
6. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความรู้
7. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
8. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวพระราชดำริ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระราชดำริโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ให้พิจารณาจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ขึ้น บริเวณป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีขอบเขตพื้นที่โครงการรวมประมาณ 8,500 ไร่ โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นศูนย์กลางในการศึกษาทดลอง วิจัยหารูปแบบการพัฒนาต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำที่เหมาะสมและเผยแพร่ให้ราษฎรนำไปปฏิบัติต่อไป โดยพยายามใช้ประโยชน์จากน้ำที่ไหลมาจากยอดเขาลงสู่พื้นที่ตอนล่างให้ได้ประโยชน์สูงสุด โดยการจัดทำฝายต้นน้ำ (check dam) และทำคูน้ำระบบก้างปลา เพื่อรักษาและชะลอความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้ง อัน

อาจจะนำประโยชน์มาใช้ในการปลูกป่าไม้ และเป็นแนวป้องกันไฟเปียก (wet fire break) ด้วยน้ำที่ไหลผ่านมาเบื้องล่างก็จะเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำ เพื่อนำประโยชน์ไปใช้สนับสนุนกิจกรรมการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และการประมง สำหรับการปลูกป่าให้พิจารณาปลูกไม้ดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วและไม้ชนิดอันที่จะเป็นประโยชน์ทั้งในการใช้สอยเป็นอาหาร และเป็นเชื้อเพลิง โดยการปลูกสร้างเสริมป่า และพัฒนาป่าไม้เดิมที่อยู่สันเขาเพื่อให้เป็นแม่ไม้ในการโปรยเมล็ดพันธุ์ลงสู่พื้นดินเบื้องล่าง ก็จะทำให้เกิดสภาพป่าที่หนาทึบและสมบูรณ์ขึ้นได้

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2527 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ และได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมให้ทำการศึกษาการพัฒนาป่าไม้ พื้นที่ต้นน้ำลำธารให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์เป็นหลัก ต้นทางเป็นการศึกษาด้านป่าไม้ ปลายทางเป็นการศึกษาการประมงตามอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อราษฎรอย่างแท้จริง ผสมกับการศึกษาด้านการเกษตรกรรม ด้านปศุสัตว์และโคนม ด้านการเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้เป็นศูนย์ที่สมบูรณ์แบบก่อให้เกิดประโยชน์ต่อราษฎรที่จะเข้ามาศึกษากิจกรรมต่าง ๆ ภายในศูนย์แล้วนำไปใช้ปฏิบัติอย่างได้ผลต่อไป

วัตถุประสงค์

การจัดตั้งโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. เป็นศูนย์กลางแบบเบ็ดเสร็จที่มีการศึกษาทดลองและสาธิตในลักษณะสหวิทยาการเสมือนหนึ่งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต สำหรับราษฎรได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติได้
2. เพื่อศึกษา ทดลอง วิจัย และพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ด้านทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ดิน และระบบเกษตร รวมทั้งระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ และการจัดการลุ่มน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม
3. เป็นศูนย์กลางข้อมูลการพัฒนา บูรณาการ และแลกเปลี่ยนข้อมูล บริการข้อมูลข่าวสารทั้งในด้านวิชาการและเชิงปฏิบัติ เพื่อประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม
4. ขยายผลการพัฒนาสู่ประชาชนในหมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ และโครงการบริการการพัฒนาในระดับพื้นที่ให้ดำรงชีวิตที่พออยู่พอกิน และสามารถพึ่งตนเองได้
5. พัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ลุ่มน้ำให้มีความสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมตามแนวพระราชดำริ

พื้นที่ดำเนินการ

1. พื้นที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เนื้อที่ 8,500 ไร่

2. พื้นที่หมู่บ้านรอบบริเวณศูนย์ฯ ของโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ 18 หมู่บ้าน ในตำบลแม่โป่ง ตำบลแม่ฮ้อยเงิน ตำบลเชิงดอย ตำบลป่าป้อง อำเภอดอยสะเก็ด และตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

3. โครงการบริการการพัฒนาในระดับพื้นที่ 5 แห่ง ได้แก่

3.1 โครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่ปิง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน

3.2 ศูนย์บริการการพัฒนาขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ผลบ้านไร่ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.3 โครงการพัฒนาพื้นที่ห้วยลาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

3.4 โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

3.5 โครงการพัฒนาดอยตุง (พื้นที่ทรงงาน) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

4. พื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำแม่อาว เนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยป่าซาง จังหวัดลำพูน

5. พื้นที่หมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดอื่นในภาคเหนือ ที่เกษตรกรมีความสนใจเข้ามาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ

สรุปแนวพระราชดำริที่พระราชทานแก่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

1. ให้ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานต่าง ๆ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ

2. ให้ศึกษาการพัฒนาด้านการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร โดยการศึกษาการพัฒนาป่าไม้พื้นที่ต้นน้ำลำธาร 3 วิธี คือ

2.1 ปลูกป่าในพื้นที่ ที่มีการนำระบบการชลประทาน ที่ใช้แหล่งน้ำจากภายนอกพื้นที่ช่วยเสริม

2.2 ปลูกป่าตามแนวร่องหุบเขา โดยการทำฝายต้นน้ำ (check dam) รักษาความชุ่มชื้น

2.3 ปลูกป่าในเขตพื้นที่รับน้ำฝน

3. ให้อาศัยระบบควบคุมไฟป่าด้วยการใช้แนวป้องกันไฟป่าเปียก (Rainfed) โดยอาศัยน้ำชลประทาน และน้ำฝน

4. ให้ศึกษาการพัฒนาด้านโคนม ในเรื่องที่สามารถนำมาปฏิบัติในท้องถิ่นได้เป็นการเชื่อมการศึกษา ค้นคว้า วิจัย กับการปฏิบัติของเกษตรกร โดยคำนึงถึงการตลาด และปริมาณของพื้นที่มิให้โคนมมากเกินไปด้วย

5. ให้ศึกษาการพัฒนาการปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นภาคเหนือ รวมทั้งจัดพื้นที่สาธิตทดลองในการพัฒนาการเกษตรแบบประณีตแล้วศึกษาถึงรูปแบบที่ราษฎรสามารถผลิตได้ ตั้งแต่ระดับพอมีพอกินจนถึงระดับมีกินมีใช้

6. ให้ศึกษาพัฒนาการประมงและด้านเกษตรอุตสาหกรรม

7. ให้ดำเนินการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ พร้อมทำการศึกษาคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

ผลการดำเนินงานที่ได้จากการศึกษาทดลอง วิจัย พัฒนาตามแนวพระราชดำริดังกล่าวข้างต้น เมื่อประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม เป็นต้นแบบ ให้นำไปขยายผลสู่ประชาชนในเขตพื้นที่ดำเนินการของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ต่อไป รวมทั้งควรสร้างความรู้ความเข้าใจการอนุรักษ์รักษาฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารให้แก่ราษฎรในพื้นที่ ให้มีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (สำนักงาน กปร., 2542: 176)

แนวพระราชดำริ และทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริ ณ หน่วยงานพัฒนาต้นน้ำทุ่งจือในปี พ.ศ. 2519 ความว่า ให้มีการปลูกต้นไม้ 3 ชนิดที่แตกต่างกันคือ ไม้ผล ไม้โตเร็ว และไม้เศรษฐกิจ เพื่อจะทำให้เกิดป่าไม้แบบผสมผสาน และสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถีประชาในชุมชน ประการสำคัญนั้นทรงดำริที่ยึดเป็นทฤษฎีการพัฒนาด้านป่าไม้โดยปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนว่า "เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง" ซึ่งนับว่าเป็นทฤษฎีที่เป็นปรัชญาในด้านการพัฒนาป่าไม้ที่ยังใหม่โดยแท้ พระองค์ท่านทรงห่วงใยในปัญหาปริมาณป่าไม้ลดลงเป็นอย่างมาก จึงทรงพยายามค้นหาวิธีนานาประการ ที่จะเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทยให้เพิ่มมากขึ้นอย่างมั่นคงและถาวร โดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม (สำนักงาน กปร., 2548: 301) โดยได้พระราชทานพระราชดำริหลายวิธีการ คือ

1. การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ด้วยวิธีการ 3 วิธี คือ

ก. "...ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่าไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาสมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูกเลย..."

ข. "...ไม่ไปรังแกป่าหรือตอแยต้นไม้ เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น..."

ค. "...ในสภาพป่าเต็งรัง ป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะตอไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม่สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้..."

2. ปลูกป่าในที่สูง ทรงแนะนำวิธีการ ดังนี้

"...ใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนที่ยอดสูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ..."

3. ปลูกป่าต้นน้ำลำธาร หรือการปลูกป่าธรรมชาติ ทรงเสนอแนวทางปฏิบัติว่า

ก. ปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม

"...ศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้..."

ข. งดปลูกไม้ผิดแผกจากถิ่นเดิม คือ

"...ไม่ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูก โดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน..."

4. การปลูกป่าทดแทน

ในขณะนี้ประเทศไทยเรามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ประมาณการได้เพียง 80 ล้านไร่เท่านั้น

หากจะเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศแล้ว คนไทยจะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง 48 ล้านไร่ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ 100 ล้านต้น ใช้เวลาถึง 20 ปี จึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่านั้น

การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธีในการปลูกป่าทดแทน เพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดินด้วยวิถีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติ ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

"...การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาชาวเขา ในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง..."

วิธีการปลูกป่าทดแทน

1. ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

2. การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา

3. การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูง

4. ให้มีการปลูกป่าที่ยอดเขา เนื่องจากสภาพป่าบนที่เขาสูงทรุดโทรม ซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง และคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดเป็นฝัก เพื่อให้กระบวนการธรรมชาติปลูกต่อไปจนถึงตีนเขา

5. ปลูกป่าบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำ หรือเหนืออ่างเก็บน้ำที่ไม่มีความชื้นยาวนานพอ

6. ปลูกป่าเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้มีน้ำสะอาดบริโภค

7. ปลูกป่าให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยให้ราษฎรในท้องที่นั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ให้เจริญเติบโต นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกจิตสำนึกให้ราษฎรเห็นความสำคัญของการปลูกป่า

8. ปลูกป่าเสริมธรรมชาติ เพื่อเป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยแก่สัตว์ป่า

5. การปลูกป่า 3 อย่าง ได้ประโยชน์ 4 อย่าง

"...การปลูกต้นไม้ประเภทต่าง ๆ คละกันนั้นราษฎรส่วนรวมจะสามารถตัดเป็นฟืนหรือเพื่อใช้สอยในการก่อสร้างโดยไม่เป็นการทำลายป่าต้นน้ำ อีกทั้งยังสามารถเก็บผลไม้เพื่อบริโภคหรือจำหน่ายได้อีกด้วย..."

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นขั้นตอนอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ป่าไม้สามารถดำรงขนาดพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์และชุมชนสามารถพึ่งพิงได้ ซึ่งสำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2548: 180) ได้กล่าวถึง แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า วิธีการในการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยืนยงได้นั้น จะต้องมีการสร้างความตระหนักให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึกร่วมกันมากกว่าวิธีใช้อำนาจบังคับ การที่จะทำให้ชุมชนสร้างความตระหนักได้นั้น ควรจะมีการ "ปลูกต้นไม้ในใจคน" เสียก่อน แล้วบุคคลเหล่านั้นก็จะทำการปลูกต้นไม้ด้วยตนเอง ซึ่งแนวพระราชดำริที่สำคัญ ในการจัดการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่

1. การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ตามแนวพระราชดำริ เป็นการจัดการป่าเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพิงและอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยการปลูกไม้ ประเภทไม้ใช้สอยหรือไม้เศรษฐกิจ ไม้ฟืน และไม้กินได้หรือไม้สมุนไพร ซึ่งเมื่อจัดการปลูกในพื้นที่ป่าแล้วนอกจากจะได้

ประโยชน์ตามประเภทไม้แล้ว ประโยชน์อย่างที่ 4 ก็คือ สามารถได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำไปในตัวด้วย โดยหลักของการปลูกต้นไม้ตามแนวพระราชดำริ ทรงเน้นการไม่จับต้นไม้เข้าแถว การรักษาแม่ไม้และปลูกป่าตามสันเขาเพื่อเป็นการปลูกต้นไม้ครั้งเดียวแต่สามารถได้ป่าทั้งผืน การเน้นการปลูกพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และไม่เป็นภัยคุกคามต่อพันธุ์ไม้อื่นในพื้นที่ไม่ทำลายลูกไม้เดิมในพื้นที่และสุดท้าย และทรงเน้นย้ำให้เกิดการ "ปลูกป่าในใจคน" เพื่อให้คนเหล่านั้นรักป่าและเห็นคุณค่าของป่าและอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล

2. การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (check dam) ตามแนวพระราชดำริ เป็นการต่อยอดจากภูมิปัญญาการสร้างฝายผันน้ำดั้งเดิม ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อผันน้ำเข้าสู่ไร่นา แต่ฝายต้นน้ำลำธารเป็นการนำภูมิปัญญาในการสร้างฝายมาประยุกต์ใช้ โดยมีเป้าหมายในการฟื้นฟูระบบนิเวศพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อชะลอการไหลเร็วของน้ำและดักตะกอนในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร มิให้ลงไปทับถมลำน้ำใหญ่จนตื้นเขิน การจัดการทรงเน้นวิธีการ เรียบง่าย ประหยัด ใช้วัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นและอาศัยภูมิปัญญาของคนในชุมชนในการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร

3. แนวคิดเรื่องป่าเปียก คณิต ธนูธรรมเจริญ (2547: 25-26) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก (wet fire break) ตามแนวพระราชดำริ เป็นการพัฒนาพื้นที่ป่าให้มีความชุ่มชื้นตลอดเวลาและมีสีเขียวตลอดทั้งปี ทำให้เชื้อเพลิงอันเกิดจากใบไม้แห้งเศษกิ่งไม้ หญ้าและวัสดุอื่น ๆ ไม่มีคุณสมบัติในการเป็นเชื้อเพลิงไฟป่า และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จทรงงานและมีพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก ณ สถานที่ต่าง ๆ สามารถประมวลสรุปได้ดังนี้คือ การพัฒนาป่าด้วยระบบชลประทานหรือกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนป่าโดยคลองไส้ไก่ – คูคลองก้างปลา การสร้างฝายชะลอการไหลของน้ำในร่องห้วย ร่องน้ำธรรมชาติ แล้วทำให้เกิดการกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนป่า การเกิดขึ้นโดยแนวคลองส่งน้ำและแนวปลูกพืชสีเขียวตามแนวคลองส่งน้ำ การปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แพร่กระจายครอบคลุมทั้งสองด้านของร่องห้วยธรรมชาติ การสูบน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นสู่พื้นที่ป่าในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำทีละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน และการปลูกกล้วย ต้นไม้ใบสีเขียวเป็นแนวขอบป่า ซึ่งวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้พื้นที่ป่าเกิดความชุ่มชื้นและกลายเป็นแนวกันไฟป่าเปียกที่ถาวรในเวลาต่อมา

4. แนวพระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก เป็นการปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองตามธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพียงแต่ดูแลเรื่องไฟป่า จากนั้นหน่อและลูกไม้ก็จะเจริญเติบโตได้เต็มพื้นที่ แนวพระราชดำรินี้ได้นำไปทดลองใช้ที่ป่าเขาชะงุ้ม ตำบลเขาชะงุ้ม อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏว่าป่าสามารถฟื้นตัวได้เองภายใน 7 ปี

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างครอบคลุม เช่น จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ (2545: 7) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง วิธีการดำเนินการ หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ทรัพยากรดำรงอยู่ มีเพิ่มขึ้นหรือ ไม่ถูกทำลายจนเกินขอบเขต ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การรักษา หรือแก้ไขก็ตาม

และสหัสยา วิเศษ (อ้างใน ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์, 2549: 4) ที่ได้กล่าวว่า ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนใหญ่มักเกิดจากกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเครือญาติ กลุ่มวัฒนธรรมในในหมู่บ้าน ที่มาร่วมกันต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอกที่มาจากทิศทางการพัฒนาสมัยใหม่ ชุมชนหลายชุมชนได้รับผลกระทบ บางชุมชนสามารถปรับตัวต่อสู้กับกระแสการพัฒนาได้ พลังชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มองค์กร หรือเครือข่ายองค์กรชุมชน จึงมีกรอบแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่ความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญา ความสามารถ และศักยภาพของชาวบ้านในการกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลทั้งในด้านการใช้สอยและการอนุรักษ์

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549: 59) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ไว้ว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาอย่างยาวนาน และได้ปรับรูปแบบผสมผสานระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่ จนเป็นรูปแบบที่ถือเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จำแนกได้ 4 ประการ คือ การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อ การจัดการตามภูมิปัญญา การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน และการจัดการในรูปเครือข่าย

ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ คน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งทรัพยากรนั้นๆ หากมีวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเอื้ออำนวยให้ธรรมชาติทดแทนได้ทัน ก็เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรให้คงอยู่อย่างต่อเนื่องได้ และการดำเนินการจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะสามารถดำเนินการต่อเนื่องยาวนานได้ ดังนั้นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีวิธีการมีเครื่องมือที่หลากหลาย ที่สามารถจัดการให้เกิดคุณภาพและความอุดมสมบูรณ์ ได้

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน โดยเป็นแนวทางรัฐศาสตร์ในเรื่องของการปกครองตนเอง คือ การให้ประชาชนได้เข้าไปตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการ

พัฒนาได้ทุก ๆ แขนง ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 6-7) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน

ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือความต้องการของชุมชน

ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ต่อไป

ความหมายการมีส่วนร่วม

สุภางค์ จันทวานิช (2542: 68) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย

ประเวศ วะสี (2537: 3) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะเป็นการส่งข่าวสารให้แก่สังคมโดยวิธีต่าง ๆ เช่น ผ่านทางสื่อมวลชนหรือการเดินขบวนเพื่อให้ทราบปัญหาความเดือดร้อน ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการเจรจาความขัดแย้ง ในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความเสมอภาค และเคารพในความเป็นมนุษย์

อุ่นตา นพคุณ (2528: 103-105)ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ชาวบ้านได้ให้แรงงาน เวลา วัสดุ ในการพัฒนาชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการชี้นำตนเอง มโนภาพแห่งตน ความอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตแห่งตนและความรู้สึกผูกพัน รับผิดชอบต่อส่วนรวม

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2539: 6) ได้เสนอความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ

สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครในรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีจุดประสงค์ มีแนวคิดที่เหมือนกัน ทำงานเป็นกลุ่ม มีความร่วมมือกัน การประสานงานและความรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนและสังคมให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งสรุปเป็นแผนภูมิ ดังนี้

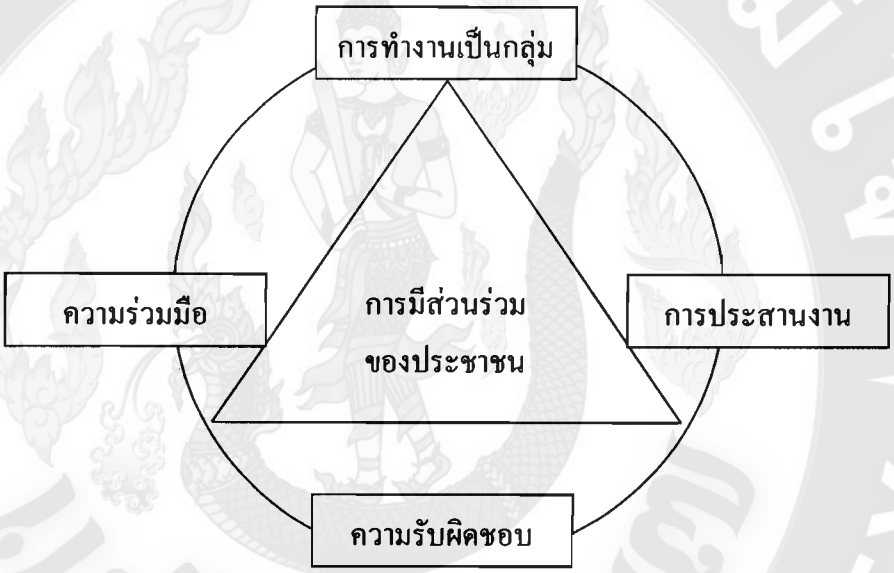

ภาพ 2 แผนภูมิความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน
ที่มา : ดุสิต เวชกิจ (2535: 204)

ทฤษฎีของการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2537: 182) ได้กล่าวถึง แนวคิดที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวล ส่วนบุคคลที่บังเอิญเห็นพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเดือนร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน มีต่อสถานการณ์ที่เป็นผู้ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และการลงมือทำร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่ถึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะให้เกิดความคิดริเริ่ม การกระทำที่ตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ ยังได้เสนอมุมมองการมีส่วนร่วมที่อาจเกิดจากแนวคิดอื่น ๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร เป็นต้น

2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจที่จะกระทำ

3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) เริ่มถูกนำมาใช้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 -2529) โดยหน่วยงานต่าง ๆ ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมประชาชนให้แสดงความคิดเห็นและศักยภาพในการพัฒนาโครงการที่กำหนดไว้ โดยขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในกิจกรรม อดิน รพีพัฒน์ (2527: 110-114) ได้แยกไว้ทั้งหมด 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาเนื่องจากแนวคิดการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นแนวคิดที่เน้นการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชุมชนเป็นหลัก รวมทั้งเป็นการฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นหมู่บ้านของชุมชนในป่า ซึ่งจากการทบทวนประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยองค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากร ไว้เมื่อปี ค.ศ.1981ว่าเป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนโดยเท่าเทียมกันในการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาและมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนยึดหลักว่าประชาชนใน

ท้องถิ่น คือ ผู้ที่พึ่งพิงป่าต้องรู้คุณค่าของป่ามากกว่าผู้อื่น และย่อมสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของทรัพยากรป่า สถานที่ตั้งของทรัพยากรนานาชนิด สถานะภาพของป่าปัจจุบัน หลักการและวิธีการที่จะใช้ทรัพยากรและการอนุรักษ์เพื่อให้ทรัพยากรเกิดความยั่งยืนด้วยแนวคิดนี้ ประชาชนในท้องถิ่นจะมีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการปกป้องรักษา และจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งวิธีการจัดการแล้วแต่ละชุมชนจะกำหนดตามเงื่อนไขของแต่ละแห่ง โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนา สามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ

1. การชักชวนให้ชุมชนมีบทบาท โดยลักษณะนี้มักมีหน่วยงานรัฐเป็นผู้วางนโยบายโครงการด้วยตนเอง และให้ชาวบ้านเข้าร่วมในขั้นตอนของการดำเนินโครงการ เช่น การร่วมลงแรงงาน หรือที่เรียกง่าย ๆ ว่าการระดมชาวบ้านช่วยกันทำ ที่พบบ่อยในโครงการลักษณะบนลงล่างที่เป็นโครงการที่อาจไม่ได้เกิดจากความต้องการหรือปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ทำให้เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นจะไม่มีการขยายผล ส่งผลให้ไม่ประสบผลสำเร็จหรือแก้ไขได้เฉพาะปลายเหตุของปัญหาเท่านั้น

2. การเจรจาต่อรอง รูปแบบการมีส่วนร่วมลักษณะนี้ชาวบ้านจะมีบทบาทในการวางแผนและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการจัดทำโครงการพัฒนาในลักษณะของการเป็นตัวแทนการปกครองส่วนท้องถิ่น แม้ว่าโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นยังคงเป็นนโยบายจากส่วนกลางก็ตาม แต่ตัวแทนชาวบ้านที่อยู่ในฝ่ายบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็จะมีบทบาทในการตัดสินใจเพื่อรักษาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนให้มากที่สุด ซึ่งการดำเนินงานที่เกิดขึ้นในท้ายที่สุดก็มักขึ้นอยู่กับความต้องการจากเสียงข้างมากในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นตัวแทนชาวบ้านโดยรวม แต่อย่างไรก็ตามในแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงการเจรจาต่อรองของท้องถิ่นมักเกิดขึ้นหลักจากการกำหนดนโยบายการพัฒนาแล้ว ซึ่งอาจไม่ได้เกิดจากความยินยอมของชาวบ้านในท้องถิ่น ที่ขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนตามความต้องการของท้องถิ่น

3. การจัดการวางแผนที่เกิดจากความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการวางแผนและดำเนินการด้วยตนเอง ในรูปแบบการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ชุมชนจะเป็นได้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างชัดเจน ส่วนหน่วยงานภายนอกส่วนใหญ่จะมีหน้าที่เป็นเพียง ผู้ชี้แนะ ให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา และช่วยเหลือด้านวิชาการเท่านั้น

ซึ่ง ศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537: 183) ได้อ้างว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยถือเป็นจุดสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากร ที่สามารถแยกพิจารณาการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้ ดังนี้

1. เป็นการให้ความสำคัญและการยอมรับแก่บทบาทของชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความสมัครใจตามสิทธิเสรีภาพของการเป็นพลเมืองและต้องได้รับเกียรติในการเข้าร่วมหรือได้รับการเคารพในสิทธิของตนจากผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง

2. เป็นการสร้างการความรู้สึกผูกพัน ความเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้นที่อาจเกิดจากการร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรป่าไม้ ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนรับผลประโยชน์ร่วมกัน

3. ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จากความร่วมมือกัน

4. เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงออกซึ่งความสามารถที่มีอยู่

5. ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์เพิ่มสูงขึ้น

ทั้งนี้เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ถือเป็นการเพิ่มกำลังความสามารถในการดำเนินงาน มากกว่าการทำงานในกลุ่มคนเพียงบางกลุ่มหรือดำเนินการเองฝ่ายเดียว โดยขาดการปรึกษาหารือร่วมมือในลักษณะเครือข่ายจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้การจัดการไม่ครอบคลุมและไม่สามารถมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมด

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความรู้

โลกปัจจุบัน เป็นโลกยุคเศรษฐกิจสังคมฐานความรู้ (knowledge-based society and economy) ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรม สำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนทางสังคม ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างขึ้น จะต้องก่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างหลายหลากอย่างทั่วถึง และขับเคลื่อนทั้งเศรษฐกิจเพื่อแข่งขันและเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสมดุล ซึ่งสังคมไทยจะต้องพัฒนาความสามารถในการสร้างนวัตกรรมจากความรู้ เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนทัศน์ของสังคม สังคมไทยจึงอยู่รอดได้จากสภาพบีบคั้นจากกระโลกาภิวัฒน์ และผู้รู้ ครู อาจารย์สถาบันการศึกษาทั้งหลายที่ได้ศึกษาหาความรู้จากทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งมักถูกแยกออกจากการปฏิบัติการทางวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม หากโดยแท้จริงแล้วความรู้ของชุมชน ความรู้ในสังคมไทยนั้นมีมากมาย ทั้งในตัวคน ชุมชน ธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม และในทุกหนทุกแห่ง เพียงแต่การจัดการความรู้ในสังคมไทยยังมิได้ดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่การเข้าถึงองค์ความรู้ของชุมชน การลุ่มลึกในองค์ความรู้ของสังคมไทย เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างพลังความเข้มแข็งของสังคม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมให้มีความเป็นธรรมและยั่งยืน (ชัชวาล ทองดีเลิศ, 2547: 6) นักวิชาการ ผู้รู้ในสังคมไทยที่เป็นนักคิด

และนักจัดการทางสังคม ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับลักษณะความรู้ชุมชน ไว้ว่า ความรู้ของชุมชนมีลักษณะเฉพาะ 4 อย่าง คือ

1. มีลักษณะเชิงปฏิบัติเพื่อตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติ ไม่ว่าเป็นการทำนา การทำมาหากิน การอยู่อาศัย การรักษาโรค ซึ่งมีสิ่งที่ชีวิต การตอบปัญหาในเชิงปฏิบัติของความรู้ก็คือสัมฤทธิผลของความรู้นั้น

2. ความรู้ชุมชนมีมุมมองที่เกี่ยวกับศาสนธรรมมาเกี่ยวข้อง

3. ความรู้ชุมชนไม่อ้างถึงความเป็นสากล ซึ่งความรู้ชุมชนเป็นความรู้ที่จะตอบปัญหาเฉพาะท้องถิ่นมากกว่าที่จะประกาศความเป็นสากล ความรู้ของชุมชนไม่เป็นทฤษฎีที่ตายตัวสำหรับการหาความรู้ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งหากท้องถิ่นอื่นจะนำไปใช้บ้างก็จะต้องประยุกต์ ไม่สามารถนำไปใช้โดยโดด ๆ ได้ ไม่เหมือนความรู้ที่เป็นสากลที่เป็นความรู้ที่พบและใช้ได้ทุกที่ทั่วโลก

4. ความรู้ชุมชนมักไม่อยู่ในรูปลายลักษณ์อักษร แต่มักจะฝากไว้ประเพณีที่อาจจะมีพิธีกรรมอยู่ด้วย หรือไม่ก็ฝากไว้วัฒนธรรมหรือแบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกันตลอดเวลา ซึ่งลักษณะของกระบวนการสร้างความสืบทอดความรู้มี 4 ประการ

ประการที่ 1 ความรู้ชุมชนถูกคิดค้นขึ้นโดยบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเพื่อตอบปัญหาบางอย่างที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งคนในชุมชนเองสามารถพบวิธีแก้ปัญหาและกลายเป็นความทรงจำว่าต้องทำแบบนี้จึงจะแก้ปัญหาได้ จนกระทั่งได้จึงกลายเป็นความรู้ของชุมชนสืบต่อกันมาซึ่งการหาคำตอบของปัญหานั้นจะไม่สามารถทำคนเดียวได้ เพราะแม้แต่วิถีการผลิตคนในชุมชนก็จะต้องร่วมมือกัน คำตอบที่ได้จึงเป็นคำตอบของสาธารณะ และเป็นคำตอบที่ทุกคนต้องมาร่วมมือกันตอบ ดังนั้นความรู้ของชุมชนจึงถือว่าเป็นสมบัติของส่วนรวม

ประการที่ 2 ความรู้ของชุมชนอาจจะมาจากชุมชนอื่น เนื่องจากการที่ผู้คนออกไปสัมพันธ์กับชุมชนอื่นหรือคนอื่นเข้ามาสัมพันธ์ในชุมชน ไม่เชิงว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระบบการผลิต การค้า พุทธศาสนาก็ได้นำความรู้บางอย่างมาเผยแพร่ในชุมชนด้วย

ประการที่ 3 ความรู้ของชุมชนถูกสืบทอดในครอบครัวและในชุมชน โดยมีบ้านและวัดหรือมัสยิด เข้ามาช่วยเสริมมุมมองทางศาสนธรรม ซึ่งสมัยก่อนบ้านและวัดจะมีบทบาทในวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นงานประเพณี วิถีการผลิต รวมทั้งวัดเองเป็นศูนย์กลางและแหล่งสะสมความรู้ของชุมชนที่มีความสำคัญ กิจกรรมทางสังคมที่ปฏิบัติในชุมชนก็ส่วนหนึ่งของการสืบทอดความรู้ด้วย เช่น การลงแขกหรือการเลี้ยงเอามื้อเอาวันก็เป็นส่วนหนึ่งของการสอนให้เด็กให้รู้จักการดำนา การเกี่ยวข้าว เมื่อเด็กได้ตามพ่อแม่นาก็ได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องดำนาเรื่องเกี่ยวข้าวด้วย เป็นต้น

ประการที่ 4 นิธิมองว่าในความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจะเห็นว่าผู้สร้าง ผู้สืบทอด ผู้ใช้ควรจะเป็นกลุ่มคน เป็นชุมชนทั้งหมด แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ามีความรู้ที่เกิดขึ้นและผดุงรักษาสืบทอดไว้โดยบุคคลที่เรียกว่าผู้เชี่ยวชาญ เช่น การตีเหล็ก ก็จะสืบทอดในครอบครัวช่างตีเหล็ก เป็นต้น หรืออาชีพพ่อเพลงแม่เพลง ที่จะต้องมีการเรียนการสอนในสำนักมากกว่าที่จะอยู่ในชุมชน อาชีพพิเศษเหล่านี้มักจะอยู่ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและจะมีประเพณีที่ผู้ต้องการเรียนรู้มาขอฝากตัวเป็นศิษย์ของผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ ซึ่งจะต้องเรียนโดยผ่าการปฏิบัติซึ่งอาชีพและความรู้พิเศษเหล่านี้ไม่ใช่ความรู้ชุมชนแท้ ๆ เพราะสามารถที่จะข้ามชุมชนข้ามท้องถิ่นออกไปได้ไกลเท่าไหร่ก็ได้ ฉะนั้นกระบวนการสร้างความรู้พิเศษทั้งหลายนี้มักจะเป็นวงของเครือข่ายของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมากกว่า

ในทัศนะของ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2545: 3-4) ก็ให้ความหมายในเรื่องของความรู้ชุมชนคล้ายกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ ว่าความรู้เป็นเรื่องของการสั่งสมและการสร้าง มิใช่อยู่ดี ๆ จะผุดขึ้นมาในหัวคนในคนหนึ่งได้ และความรู้มีหลากหลายและมีหลายลักษณะ ภาษาที่สร้างความรู้ก็มีหลายแบบ โดยปกติแล้วความรู้เพื่อการครอบงำ เพื่อการควบคุมก็เป็นลักษณะหนึ่ง ความรู้ที่พยายามทำให้เกิดการปลดปล่อยก็เป็นความรู้อีกลีกษณะหนึ่ง และก็ยังมีความรู้เพื่อการสร้างสรรค์อีกมากมาย โดยเฉพาะความรู้ที่มีลักษณะครอบงำ คือ ความรู้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วและนักวิชาการแค่ดึง ๆ ออกมานำเสนอก็ถือว่าเป็นความรู้แล้ว ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ความจริงความรู้ทั้งหมดสร้างหรือผลิตขึ้นมาทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องของการมีอยู่

แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ภูมิปัญญา คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมาช้านาน จากพ่อแม่ปู่ย่าตาบยาย สู่ลูกหลาน จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม

ภูมิปัญญาเป็นศิลป์ เป็นความรู้ที่มีคุณค่า ดีและงาม ผู้คนได้คิดค้นขึ้นมา ไม่ใช่ด้วยสมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ญาณทัศนะ คือ ด้วยจิตวิญญาณ เสรี พงศ์พิศ (2548: 44)

ประเวศ วะสี (2530: 11-17) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นบางประการเอาไว้ว่า

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเฉพาะถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาสะสมขึ้นจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ ฯลฯ ทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้น เช่น ประเพณีลอยกระทง พิธีแรกนาขวัญ ฯลฯ พิธีดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาในการนำเอาธรรมชาติมาสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ

สหัทยา วิเศษ (2539: 1-3) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พบว่ากลุ่มฮักป่าศรีถ้อยมีพัฒนาพัฒนาการมาจากการร่วมกันคัดค้านการสัมปทานทำไม้ และการประสบภัยแล้งที่เกิดขึ้นมาจากการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดกิจกรรมในการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ที่มีทั้งกิจกรรมที่เกิดจากความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมที่เกิดจากการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนาโดยมีแนวคิดในการอนุรักษ์คือ การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า โดยใช้กิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและระบบนิเวศของชุมชน เป็นวิธีการกระตุ้นหรือชี้แนะให้ชาวบ้านตระหนักในความสำคัญของทรัพยากร ธรรมชาติ จากการทำกิจกรรมทำให้ป่าฟื้นตัวมีความอุดมสมบูรณ์ และยังกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้เกิดความตระหนักในการที่จะช่วยกันรักษาป่าอีกด้วย การทำกิจกรรมของกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยถือว่าเป็นระบบความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่ แบ่งออกเป็น 3 มิติคือ 1) เนื้อหาของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำมีองค์ความรู้ที่แสดงสัมพันธ์ 3 ด้านคือ 1.1) องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มีการจัดความสัมพันธ์ที่จะให้คนอยู่ร่วมกันโดยการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางให้คนในชุมชนปฏิบัติและการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาป่า 1.2) องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยพบความสัมพันธ์ผ่านระบบประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพเป็นหลักและระบบการผลิตเพื่อขายที่พึ่งพาและรักษาสมดุลธรรมชาติ ในการพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวบ้านเห็นในความสำคัญของป่าและมีส่วนร่วมในการรักษาป่า ดังนั้นระบบการผลิตและวิถีชีวิตมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของชุมชน 1.3) องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะพบความสัมพันธ์โดยผ่านความเชื่อเรื่องผีและการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้าน โดยการแสดงความเคารพและขอบคุณธรรมชาติ เพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์และจิตสำนึกให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม 2) ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านในการ

อนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ต้นน้ำมี 2 ลักษณะคือ 2.1) ลักษณะที่เป็นความรู้ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือ การจัดการป่าชุมชนที่มีรากฐานมาจากการสังเกตสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นการจัดการที่ยึดหลักใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการยังชีพ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสม 2.2) ลักษณะที่เป็นความเชื้อประเพณีหรือวัฒนธรรมคือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่มีต่อธรรมชาติไว้ได้ 3) กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ มีการเรียนรู้จากธรรมชาติ การนับถือศาสนาพุทธ และเชื่อในเรื่องผีผสมผสานกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอกที่เรียนรู้ด้วยตนเอง และผู้อื่นถ่ายทอดให้แล้วสั่งสมไว้ในรูปของพิธีกรรม และผ่านระเบียบในการรักษาป่าที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้าน ให้เป็นความรู้ใหม่ที่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเพิ่มคุณค่าให้กับความรู้นั้น

ป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2534: 166) ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่เอาความต้องการพึ่งพิงป่าของประชาชน เป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้นประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการดำเนินการควบคุมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน การจัดการป่าชุมชนมีความหลากหลายในรูปแบบเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนร่วมของหมู่บ้าน อันสืบเนื่องมาจากการมีกติกาการควบคุมเป็นของชุมชนในแต่ละแห่ง ดังนั้นการจัดการป่าของประชาชนจึงมีองค์ประกอบดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าเป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าไว้ เช่น ป่าที่ใช้ประกอบพิธีต่าง ๆ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน ใช้เป็นแหล่งไม้ใช้สอยและอาหาร

2. การมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองในระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าจะต้องมีระเบียบ หรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับปรุงใหม่หรือลงโทษตามกติกาที่ตกลงกันไว้

3. องค์กรประชาชน เพื่อการดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมีองค์กรของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่ดูแลป่าให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล

4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ในการจัดการป่าชุมชนองค์กรประชาชนในหมู่บ้านต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางด้านวิชาการ ทางด้านงบประมาณและวัสดุต่าง ๆ ที่จำเป็นเพื่อให้ป่าชุมชนสามารถจัดการป่าได้โดยให้เกิดอย่างยั่งยืน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2534: 9-38) กล่าวว่า ป่าชุมชนที่ปรากฏในภาคเหนือตอนบนและภาคอีสาน มีข้อสังเกตที่น่าสนใจ ว่าเกิดจากปัจจัยที่สำคัญอยู่ 3 ประการ ได้แก่

1. ชุมชนมีความรักและหวงแหนป่า จะต้องมีองค์กรของชุมชนที่สามารถให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแล ติดตาม และกำหนดเงื่อนไขได้

2. ชุมชนได้รับประโยชน์จากผลพลอยได้ของป่าชุมชน เช่น แหล่งน้ำของชุมชน การเก็บเห็ด หน่อไม้ ฟืน ไม้ใช้สอย การเลี้ยงสัตว์ในเขตป่าชุมชน

3. ชุมชนสามารถปกป้องป่าชุมชนได้โดยมีต้นทุนต่ำเพราะป่าชุมชนอยู่ใกล้บ้าน และทางออกของบุคคลภายนอกต้องผ่านชุมชน นอกจากนั้นยังมีปัจจัยบางประการที่เกื้อหนุนให้เกิดป่าชุมชน ได้แก่

3.1 แรงกดดันจากราชการและชาวบ้านในการแย่งพื้นที่ทำกินและพื้นที่ป่าไม้

3.2 โอกาสของชาวบ้านในชุมชนเรื่องอาชีพและรายได้ ถ้าชุมชนมีการจัดการที่ดี

3.3 ที่ดินป่าชุมชนไม่เหมาะกับการเกษตร

3.4 ความเชื่อของชุมชน เช่น ดอนปู่ตา ป่าช้า พระธาตุ ที่เชื่อว่าชุมชมชนจะต้องมีป่าเป็นที่สาธารณะ เป็นที่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธ์ ผู้ครอบครองเป็นส่วนตัวไม่ได้จะต้องพบกับความวิบัติแก่ตนเองและครอบครัว

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (2536: 163) ได้จำแนกป่าชุมชนเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. ป่าต้นน้ำ เป็นป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีขนาดตั้งแต่ 300 ไร่ ถึง 700,000 ไร่ ชาวบ้านจึงมีความหวงแหนป่าต้นน้ำเป็นพิเศษ ไม่อนุญาตให้สมาชิกเข้าไปตัดไม้หรือใช้ประโยชน์โดยมีประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผีเป็นพื้นฐานของอำนาจประเพณี การออกกฎเกณฑ์ห้าม ในบางพื้นที่ต้องมีการจัดเวรยามคอยสอดส่องดูแลมิให้บุคคลภายนอกมาลักลอบตัดไม้ในเขตต้นน้ำของชุมชน

2. ป่าประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม เช่น ป่าที่ตั้งหอผีอารักษ์ต่าง ๆ ป่าช้า ป่าที่ตั้งประธาตุ ดอนปู่ตา เป็นต้น ป่าประเพณีส่วนมากมักเป็นป่าขนาดเล็กกว่าป่าต้นน้ำ มีขนาดตั้งแต่ 30 – 300 ไร่ ส่วนมากมักจะตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ป่าประเพณีส่วนใหญ่มักจะมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปรบกวนเพราะกลัวอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

3. ป่าใช้สอย เป็นป่าที่อยู่ใกล้กับชุมชน ซึ่งชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ในการเฉพาะอย่าง เช่น ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าเก็บเห็ด ป่าเก็บสมุนไพร ป่าเก็บฟืน ป่าเก็บใบตอง ฯลฯ ป่าเหล่านี้มีพื้นที่ไม่เหมาะสมกับการทำการเกษตร เช่น เป็นป่าลูกรัง มักมีพื้นที่ขนาดเล็กอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่ ๆ หมู่บ้าน ชาวบ้านมีกฎเกณฑ์ในการใช้เพื่อป้องกันมิให้ป่าใช้สอยถูกใช้มากเกินไป ป่าประเภทนี้มักอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ชุมชนที่มีการอนุรักษ์ป่าโดยทั่วไปจะมีลักษณะโดยรวมคล้ายกันอยู่ 8 ประการ

1. มีความเป็นชุมชน การเป็นชุมชนนอกจากจะตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกัน ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติที่แนบแน่น ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้าน มีความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความเชื่อและอุดมการณ์ในพิธีกรรมและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน พิธีกรรมจะช่วยหล่อหลอมให้สำนึกถึงความเป็นชุมชนให้มีความมั่นคง

2. ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าจะต้องมีทรัพยากร ดิน น้ำ อยู่ในสภาพที่ใช้ได้หรือมีศักยภาพที่พอเพียงที่จะทำการพลิกฟื้นให้กลับสู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนในทรัพยากรเหล่านั้น มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาป่าและทรัพยากรของตนเอง

3. มีผลประโยชน์ร่วมกัน การที่ชุมชนมีการอนุรักษ์ป่าพื้นฐานที่มาคือ การมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าเพื่อใช้กับชีวิตประจำวัน ที่จะเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งเชื้อเพลิง ไม้สำหรับก่อสร้าง ตลอดจนถึงการเก็บของป่าเพื่อนำมาขาย ในการอนุรักษ์ป่าจึงเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชนไว้เพื่อชุมชนของตนเอง

4. มีจิตสำนึกในการรักป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น และยังครอบคลุมไปถึงอุดมการณ์ ความเชื่อ การพิทักษ์สิทธิชุมนและสิทธิธรรมชาติในทางเป็นมนุษย์มิให้ถูกก้าวล่วงล้ำจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกในการรักษาป่าอาจเกิดปัจจัยต่าง ๆ

5. มีชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์ป่า ล้วนแต่เป็นชุมชนที่มีผู้นำเป็นผู้นำทางธรรมชาติ ผู้นำที่เป็นทางการ มีความเข้มแข็ง และมีภูมิปัญญาสูง สามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณี ให้เข้ากับสถานการณ์ของบ้านเมืองอย่างเหมาะสม

6. มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์ป่าไว้ล้วนแต่เป็นชุมชนที่องค์กรชาวบ้านในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้าน หรือกลุ่มผู้ใช้และดูแลรักษาป่า เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มเหมืองฝาย คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นต้น

7. จารีตของการจัดการทรัพยากร ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ชุมชนที่สามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้มักเป็นชุมชนที่ยึดมั่นในจารีตประเพณีที่ว่าป่าเป็นของชุมชน ผู้รักษาป่าเท่านั้นจึงมีสิทธิในการใช้ประโยชน์และชุมชนมีสิทธิ์ในการจัดการเพื่อผลประโยชน์อย่างยั่งยืน และเป็นธรรมต่อสมาชิกของชุมชน

8. มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม โดยจำแนกระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเด็น คือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบของการจัดการ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

อำไพ พรลีแสงสุวรรณ (2549:139-143) ได้ศึกษาความหลากหลายชนิดของป่าและการใช้ประโยชน์จากของป่า ในโครงการพัฒนาเกษตรที่สูงดอยอมพาย อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การใช้ประโยชน์ของป่าของชุมชน แยกตามประเภทของป่า พบว่า ส่วนใหญ่ชุมชนใช้ของป่าเป็นพืชอาหารมากที่สุด รองลงมาคือสมุนไพร มีการใช้ของป่าเป็นเปลือกไม้ ยางและสีธรรมชาติบ้างแต่ไม่มากนัก และมีการใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำไม้กวาด ด้ามมีด หรือขวาน ใช้เป็นแปลงซักผ้าไล่แมลง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์ของป่าในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าลัวะที่ปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน คนในชุมชนไม่นิยมรับประทานของป่าประเภทแมลง รวมทั้งเห็ดที่อยู่ในป่าด้วย

สรุปผลการศึกษาการเก็บหา การใช้ประโยชน์ และการจัดการของป่าของชุมชนบ้านสาม จากการประชุมกลุ่มย่อยมีดังนี้

1. ราษฎรในชุมชนเก็บหาของป่าเพื่อการยังชีพในครัวเรือน โดยใช้เป็นอาหาร สมุนไพร และใช้ประโยชน์อื่น ๆ เช่น ทำเชือก ห่อของ ไล่แมลง ย้อมสี เป็นต้น แต่ไม่มีการเก็บขายเป็นรายได้

2. ราษฎรในชุมชนมักเก็บหาของป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านตามลำห้วย ในไร่ นา และป่าธรรมชาติ

3. ชุมชนมีวิธีการเก็บหาของป่าโดยยึดหลักให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จะเก็บหรือตัดเฉพาะส่วนที่ใช้ประโยชน์ และในการเก็บหาของป่าในแต่ละครั้ง คนในชุมชนจะเก็บในปริมาณเท่าที่ต้องการใช้ประโยชน์เท่ากัน

4. ความถี่ในการเก็บหาของป่าของชุมชนไม่แน่นอน ขึ้นกับเวลาว่างที่มีของแต่ละครัวเรือน และระยะเวลาในการเก็บหาของป่าโดยปกติไม่เกิน 3 ชั่วโมงต่อครั้ง

5. วิถีชีวิตของคนในชุมชนลัวะ บ้านสาม ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านผู้เก็บหาของป่า บางครัวเรือนพ่อบ้านจะช่วยเก็บหาบ้าง

6. ชุมชนไม่มีกติกาในการเก็บหาของป่า ไม่มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องสถานที่ ปริมาณ และรูปแบบในการเก็บ

7. ปริมาณของป่าที่พบในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง

8. ชุมชนยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อสืบทอดภูมิปัญญา ในการใช้ประโยชน์จากของป่า เนื่องจากยังไม่เห็นความสำคัญ และยังไม่เกิดปัญหาหรืออุปสรรคในการเก็บหาของป่า

กฤษฎา บุญชัย (2540: 237) ยังอธิบายชนิดพันธุ์ที่ชาวบ้านในภาคเหนือสามารถนำไปใช้ประโยชน์ไว้ 7 ประเภท คือ

1. เห็ด ได้แก่ เห็ดลม เห็ดดิน เห็ดด่าน เห็ดถอบ เห็ดคน

2. หน่อไม้ จากไผ่ไร่

3. ผักชนิดต่างๆ เช่น ผักหวาน ผักขม ผักกูด ผักปู่ย่า ผักย่านาง เพกา ผักฮาก ผักหนาม ผักหนังเป็นต้น

4. ไม้ไผ่ เช่น ไผ่ไร่ ไผ่บง ไผ่ตง ไผ่ศรีสุก ไผ่ข้าวหลาม นำมาจักตอกสำหรับมัดของ เหลาเป็นด้ามมีด รวมทั้งนำมาใช้ประโยชน์ประกอบตัวบ้าน

5. ไม้สัก ไม้มะค่า เหียง ตึง เปา นิยมเอามาสร้างบ้านเรือน

6. สมุนไพรชนิดต่างๆ

7. สัตว์ป่า เช่น เก้ง กวาง หมูป่า ตุ่น ไก่ป่า นก กระต่าย และแมลงต่างๆ

ดังนั้น ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมของป่าไม้ หากพิจารณาการใช้ประโยชน์ของชุมชนดังได้กล่าวมา จึงจำเป็นต้องเลือกแนวทางในการปฏิบัติที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับการศึกษาความต้องการไม้ใช้สอยของหมู่บ้านป่าไม้ห้วยไคร้ จังหวัดปราจีนบุรี โดย เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ (มปป.: 92–100) ว่าชาวบ้านมีความต้องการทั้งในครัวเรือนและชุมชน แบ่งได้ 3 ประการคือ

1. ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตร และเป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมในครอบครัว

2. การใช้ประโยชน์ตามความต้องการตามฤดูกาล เช่น การใช้ทำไม้ค้าง ไม้หลักแก่พืชในการเพาะปลูก

3. การใช้ไม้ขนาดใหญ่ เพื่อซ่อมแซมอาคาร ปลูกสร้างบ้านเรือน ยุ้งฉาง ซึ่งเป็นของส่วนตัวส่วนของส่วนรวม เช่น ศาลาประจำหมู่บ้าน สะพาน ศาลาวัด รวมทั้งการใช้ประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เช่น การอาศัยเป็นแนวกันลม อาศัยในร่มเงาเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนของงานวิจัยที่ผู้ที่ได้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ป่าต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่เคยมีผู้ทำการศึกษาไว้รวบรวมได้ มีดังนี้

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ (2540: 112) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ อุทยานแห่งชาติแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยรวมชาวบ้าน จะมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง โดยผลการมีส่วนร่วมในขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนการดำเนินงานและการลงทุนและปฏิบัติ พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ส่วนในขั้นตอนการติดตามประเมินผลชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ

ผลการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวนพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตรและการเคยเข้าไปเก็บหาของป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่อายุ ระดับการศึกษา และการพึ่งพิงป่าของชาวบ้านไม่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สนับสนุน ส่งเสริม องค์การในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบ ป่าชุมชน โดยรัฐให้การสนับสนุนด้านเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร วิชาการ และรับรองสิทธิตามกฎหมาย

พระใบฎีกาวิเชียร ใจดี (2546: 141) ได้ทำการศึกษา การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน:กรณีศึกษาชุมชนบ้านปี้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ผลของการศึกษาชุมชนบ้านปี้มีส่วนร่วมในการวางแผน การพัฒนา การปรับปรุง การจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี และกิจกรรมอื่น ๆ จากการวิเคราะห์ด้วย SWOT พบว่าจุดแข็งคือ ความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และชาวบ้าน จุดอ่อนคือ การฝ่าฝืนระเบียบชุมชนของชาวบ้าน โอกาสคือ การได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล และอุปสรรค์คือ ยังขาดพระราชบัญญัติป่าชุมชน และขาดการป้องกันไฟป่าเพื่อให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนและทรัพยากรให้

ยั่งยืนต่อไป ควรเสริมให้ชาวบ้านให้อนุรักษ์ประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมอื่น ๆ เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ และพิธีกรรมบวชป่าต่อไป

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549: 3-4) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมี 4 รูปแบบ คือ 1) การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ โดยถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในระบบคุณค่า ด้วยความเคารพ นับถือต่อทรัพยากรธรรมชาติตามข้อห้าม และความเชื่อในขีด (ข้อไม่พึงปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ถ้าทำผิดแล้วจะทำให้รู้สึกไม่สบาย เจ็บป่วย หรือประสบโชคร้าย เป็นต้น 2) การจัดการตามภูมิปัญญา โดยวิธีการในการพึ่งพิงที่ปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการพึ่งพิงธรรมชาติในรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน และไม่สร้างผลกระทบทำลายล้างผลาญต่อระบบนิเวศ 3) การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน โดยการจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อการทำหน้าที่และสร้างเงื่อนไขข้อกติกายึดถือเป็นแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้ และ 4) การจัดการในรูปเครือข่าย โดยชุมชนจะประสานความร่วมมือกับกลุ่ม องค์กร และหน่วยงานเพื่อความร่วมมือในการอนุรักษ์

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร คือ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความร่อยหรออัตคัดขาดแคลน ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพเดียวกัน ความมีอุดมการณ์เดียวกัน วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การกล่อมเกลา การเคารพต่อกัน ระบบความเชื่อที่คงอยู่ โครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน โดยมีสภาวะผู้นำ บทบาทหน้าที่ชัดเจน วิธีการทำงานโปร่งใส กลุ่มมีศักยภาพความสามารถ การยอมรับจากสมาชิกชุมชน การกระจายข่าวสารข้อมูลประจำ ภาวะเศรษฐกิจในชุมชน คนทำงานนอกชุมชนมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม จำกัดภาวการณ์นำ และชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา และปัจจัยจากภายนอกชุมชน ได้แก่ แรงกระตุ้นจากวิกฤติธรรมชาติภัยพิบัติที่เกิดรุนแรงขึ้นในที่ต่าง ๆ การรณรงค์กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ความต้องการทำความดีเพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว ความต้องการให้เกิดการยอมรับ การกระจายอำนาจ ความรู้สึกว่ามีศักดิ์ศรี มีความสำคัญเท่าเทียม รู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่หน่วยงานซึ่งยอมรับในศักยภาพชุมชนและเข้าใจกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการคิด การเรียนรู้ปัญหา สาเหตุ และการพิจารณาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยใช้เวทีชุมชนเพื่อการเรียนรู้ การระดมความคิด 2) การวางแผน โดยบทบาทผู้นำ แกนนำชุมชน ร่วมกับองค์กร หน่วยงานร่วมกันทำแผน 3) การปฏิบัติ โดยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน 4) การสรุป

บทเรียน โดยการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ และการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรหรือหน่วยงานเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงาน

สุรีรัตน์ กฤษะรังสรรค์ (2540: 1-3) ศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนในอุทยานแห่งชาติ ศึกษากรณีหมู่บ้านก้อทุ่ง ต.ก้อ อ.ลี้ จ.ลำพูน พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของชุมชนบ้านทุ่งก้อนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ จากนั้นจึงกลายมาเป็นลูกจ้างรับจ้างตัดและตีตราไม้ในสมัยที่มีการเปิดสัมปทานป่าบริเวณนั้น ซึ่งต่อมาเจ้าของสัมปทานป่าไม้ได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้อุปถัมภ์ของหมู่บ้านในที่สุด เมื่ออำนาจของผู้อุปถัมภ์คลายตัวลงประกอบกับการทุจริตในการลักลอบตัดไม้เถื่อนของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ชาวบ้านก้อทุ่งจึงเริ่มมีการลักลอบตัดไม้เถื่อนเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว การตัดไม้ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จนต้องมีการประกาศเขตอุทยานฯ เพื่อรักษาสภาพป่าที่เหลืออยู่ ในการประกาศแนวเขตอุทยานฯ ได้มีการสำรวจพบหมู่บ้านห้อทุ่งอาศัยอยู่ได้นั้นเป็นการยอมรับสิทธิของชุมชนอย่างหนึ่ง

สุรพงษ์ เตชะ (2548: 3-4) การศึกษาโครงสร้าง องค์ประกอบและการใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำขุนสมุน กรณีศึกษา : บ้านกาใสและบ้านละเบ้ายา จังหวัดน่าน พบว่า ทั้งสองชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ในรูปแบบของเนื้อไม้น้อยมาก เนื่องจาก สถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ ไม่เอื้ออำนวยต่อความต้องการของชุมชน และจากกฎกติกาการรักษาป่าที่เข้มแข็งของชุมชนเอง รูปแบบและประเภทการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบของผลผลิตจากป่า พบว่าทั้งสองหมู่บ้านพึ่งพิงป่าเหมือนกัน มีการเก็บหาของป่า 7 ประเภท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย ชุมชนบ้านละเบ้ายาเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและเชิงพาณิชย์มากกว่าบ้านกาใส ส่วนใหญ่เก็บหาของป่าใกล้กับหมู่บ้าน มีของป่าบางชนิดเท่านั้นที่เก็บหาในป่าอนุรักษ์ เช่า ต๋าว หวาย ระยะเวลาที่เก็บหาไม่แน่นอนแล้วแต่ช่วงฤดูที่มีของป่าชนิดนั้น ๆ ขึ้นอยู่ สามารถเก็บหาของป่าได้ตลอดปี การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ขึ้นอยู่กับวิถีการดำรงชีวิตของประชากรในชุมชนนั้น ได้แก่ สภาพทางเศรษฐกิจ ความแตกต่างด้านวัฒนธรรมการบริโภค การตั้งถิ่นฐาน ระยะทางจากชุมชนถึงแหล่งทรัพยากร และฐานทรัพยากรที่มีอยู่ โดยชุมชนบ้านละเบ้ายาซึ่งเป็นชนเผ่าเมี่ยนยังคงพึ่งพิงป่าเพื่อชีวิตประจำวันและเพื่อการค้ามากกว่าบ้านกาใส ประกอบกับป่าชุมชนบ้านละเบ้ายามีความเสื่อมโทรมมากกว่าบ้านกาใส ดังนั้นการเร่งฟื้นฟูและมาตรการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านละเบ้ายาจึงจำเป็นต่อชีวิตของชาวบ้านละเบ้ายาเองในอนาคต

สหัสยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547: 103 – 104) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน พบว่า กระบวนการสร้างการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ ต้องพัฒนาความรู้เกี่ยวกับลุ่มน้ำโดยการให้ความรู้ ความเข้าใจต่อสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ และการเรียนรู้ตามแบบอย่าง

ของชุมชนท้องถิ่นที่เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตนเองและจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่มีความลุ่มลึกของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มน้ำนั้น ต้องมีปัจจัย 2 ประการ คือ 1) ความรู้ในแนวกว้างและสามารถเชื่อมโยงกับชุดความรู้อื่น ๆ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ 2) การสร้างระบบการเรียนรู้ ประกอบด้วย เนื้อหาของหลักสูตร วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับคนทุกฝ่าย

ศิรินทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2549:317) การศึกษาการปรับตัวด้านความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้บ้านธารทอง ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การผลิตของชุมชนในอดีตมีเป้าหมายเพื่อการยังชีพ วิถีการผลิตขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ วัฒนธรรม และความเชื่อท้องถิ่น ปัจจุบันเป้าหมายการผลิตได้รับการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนา มุ่งเน้นการผลิตเพื่อเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองคนภายนอกชุมชนและอาศัยรายได้ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยในการเลี้ยงชีพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีการปรับเปลี่ยนและความสัมพันธ์แบบเรียบง่ายไม่ซับซ้อนตามภูมิปัญญา ความเชื่อกับธรรมชาติ ไปเป็นรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น สังคมภายนอกเข้ามามีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ส่งผลให้คุณค่าและความหมายในเชิงเป็นแหล่งเกื้อหนุน แหล่งความอุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการมีกินมีใช้ของคนภายในชุมชนเปลี่ยนเป็นมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ในเชิงปริมาณ มีการเปลี่ยนสิทธิการถือครองที่ดิน และชุมชนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของชุมชนน้อยลง

พรหมมินทร์ สายนาคำ (2550: 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่ากรณีศึกษาบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า ในอดีตหมู่บ้านสามขาเคยมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่ถูกทำลายด้วยนโยบายของรัฐเพียงชั่วระยะหนึ่ง จนกระทั่งชาวบ้านต้องรวมตัวกันประกาศปิดป่า และมีการฟื้นฟูป่าด้วยภูมิปัญญาของชุมชนจนป่าเริ่มฟื้นตัวขึ้นมา เมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐเห็นป่าฟื้นตัวขึ้นมาจะประกาศให้เป็นเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงเกิดการต่อรองทางด้านความคิดและแนวทางปฏิบัติ ชาวบ้านจึงเสนอแนวคิดเรื่องขอดูแลป่าด้วยพลังของชุมชนเอง บทบาทขององค์กรชุมชนในท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เกิดจากแกนนำของคนในชุมชน และผู้นำของชุมชนที่ทำงานประสานกันอย่างเหนียวแน่น การปลูกฝังแนวคิดให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์โดยใช้ทุนทางสังคมโดยใช้กติการะเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม มีการวางแนวทางสู่การปฏิบัติเพื่อรักษาสมบัติส่วนกลางของชุมชน โดยนำเยาวชนเข้าร่วมทุกครั้ง จึงเกิดกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่จะคอยขับเคลื่อนในการดำเนินงาน ทำให้เกิดความตระหนักหวงแหนในทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของชุมชนมีผลต่อการจัดการป่า ถ้าชุมชนมีความเข้มแข็ง การมี

ส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมดูแลรักษาป่า ถึงผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและทรัพยากรธรรมชาติที่จะช่วยเกื้อหนุนแก่คนในชุมชนตลอดไป

จุฑามาศ คำทอง (2546: 139) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน คือ 1) ภูมิปัญญาที่ผ่านการถ่ายทอด กล่อมเกลา และการปรับประยุกต์ตามสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ค่านิยมจากอิทธิพลครอบงำจากภายนอกต่อการใช้ทรัพยากรที่มิได้คำนึงถึงชุมชนหรือระบบธรรมชาติเป็นองค์ประกอบ 3) วิกฤติการณ์ทรัพยากรและผลกระทบที่มีผลต่อวิถีชีวิตเป็นปัจจัยเร่งเร้าให้ชุมชนได้เกิดการทบทวนแนวคิด 4) การรุกเร้ากระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่เสมือนเป็นการรื้อฟื้นคุณค่าและทำให้ชุมชนเรียนรู้เข้าใจธรรมชาติ และ 5) แนวคิดที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตลอดเวลา เมื่อมีการจัดระบบที่สามารถวิเคราะห์ได้ทำให้ชุมชนสามารถที่จะเลือกแนวทางได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น ชุมชนจึงมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน 3 ลักษณะ คือ 1) การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มาปรับใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือ การกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบใหม่ในชุมชน 2) การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิถีการปฏิบัติแบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติคือ การดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต 3) การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้

อินทราณี การัตน์ (2546: 3 - 4) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปุ๊ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน มี 4 รูปแบบ คือ 1) การประชุมประจำเดือนหรือการประชุมเพื่อจัดกิจกรรมของหมู่บ้าน 2) การประชุมอบรมของหน่วยงาน 3) การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ และ 4) การร่วมกิจกรรมในลักษณะการร่วมพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ พฤติกรรมของผู้นำและเครือญาติ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนจากหน่วยงานภายนอก ส่วนเงื่อนไขภายในที่มีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี สภาพความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ รวมทั้งผู้นำและเครือญาติ และเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ การพัฒนาและการทำงานที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนของภาครัฐ ธุรกิจเอกชน และพ่อค้าคนกลาง

บทที่ 3
วิธีการวิจัย

การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งอยู่ในเขตงานขยายผลของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยที่ผ่านมาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนดังกล่าวถูกนำไปใช้และถูกทำลายจนเสื่อมสภาพ ซึ่งทำให้ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น แหล่งพืชอาหาร แหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งปัจจัยการผลิต เป็นต้น จากสภาวะดังกล่าวชุมชนทั้งสองแห่งจึงพยายามที่จะฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม โดยได้เข้ามาศึกษาดูงาน ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และได้นำแนวคิดด้านการพัฒนาตามแนวพระราชดำริไปประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะแนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งผลจากการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรน้ำ เริ่มกลับคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาจากเอกสารแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นแนวทางศึกษาการมีส่วนร่วมและการจัดการป่าของชุมชนตลอดจนผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น ส่วนการศึกษาในพื้นที่ได้เข้าไปศึกษาและสำรวจสภาพพื้นที่จริง การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต และการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยมีแนวทางในการศึกษาดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการในพื้นที่ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 2 หมู่บ้าน ดังต่อไปนี้

บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

1. **ที่ตั้งและอาณาเขต**

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ บ้านป่าสักงามตั้งอยู่บริเวณพิกัดที่ 47 Q 0513072-2099138 ในแผนที่ภูมิประเทศกรมแผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000 ชื่อแผนที่อำเภอสันทราย ระวาง 4846 IV ในอาณาบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวอำเภอดอยสะเก็ดไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ประมาณ 20 กิโลเมตร มีขอบเขตพื้นที่การปกครองประมาณ 112 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 70,000 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ (ภาพที่ 3) ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอแม่แตงและอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดกับเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอพร้าวและตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ภาพ 3 แผนที่อาณาเขตของชุมชนบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

1.2 การคมนาคม เส้นทางคมนาคมที่สำคัญระหว่างชุมชนบ้านป่าสักงามกับพื้นที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันมี 2 เส้นทาง ได้แก่

1.2.1 เส้นทางจากหมู่บ้านไปทางด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร เชื่อมติดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1001 ถนนเชียงใหม่-แม้โจ้-พร้าว บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 50.5 บ้านป่าไม้แม่หอพระ หรือสวนป่า อ.อ.ป. แม่หอพระ

1.2.2 เส้นทางจากหมู่บ้านไปทางด้านทิศใต้เป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 2.8 กิโลเมตร ถึงท่าเรือชั่วคราวเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ข้ามเรือแล้วใช้เส้นทางผ่านหมู่บ้านวังธาร เดินทางออกสู่ถนนสายเชียงใหม่-เชียงราย บนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร และอีก 2 กิโลเมตรถึงตัวอำเภอดอยสะเก็ด

2. ประวัติความเป็นมา

บ้านป่าสักงามเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุประมาณ 800 ปี จากการสันนิษฐานจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ชนพื้นเมืองเป็นชาวลัวะหรือละว้าแยกมาจากบ้านป่าแป๋ บ้านผาเด็ง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (เมืองแกน) ซึ่งถูกพม่ารุกรานจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้านป่าสักงาม ซึ่งมีเขตติดต่อกับอำเภอแม่แตง ต่อมามีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ได้เสด็จผ่านหมู่บ้านป่าสักงามซึ่งมีทำเลที่ตั้งเหมาะสมแก่การตั้งเมืองเพราะเป็นพื้นที่ราบบนภูเขา มีแม่น้ำลำธารรอบหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณนานาชนิด ประกอบด้วยทางทิศใต้ มีผาสูงชันเป็นแนวยาวตลอดหมู่บ้าน จึงได้ทำการสร้างเมืองขึ้น เพื่อประทับระหว่างประสูติ ให้ชื่อว่า "เมืองสามฝั่งแกน" เพราะชนพื้นเมืองอพยพมาจากเมืองแกน อำเภอแม่แตง

บ้านป่าสักงามตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ต.ลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ เหนืออ่างเก็บน้ำแม่กวงอุดมธารา สภาพพื้นที่บ้านป่าสักงามเป็นพื้นที่ราบและลาดเชิงเขาบนพื้นที่สูงเหนือจากระดับน้ำทะเลประมาณ 400 เมตร อยู่ระหว่างแนวเขาด้านตะวันตกและตะวันออกของหมู่บ้าน สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านป่าสักงามล้อมรอบด้วยป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวงที่อุดมสมบูรณ์ประกอบด้วยพันธุ์ไม้ใหญ่นานาชนิดซึ่งมีเนื้อ ที่โดยประมาณ 31.875 ไร่ หรือประมาณ 51 ตารางกิโลเมตร พื้นที่บ้านป่าสักงามมีประมาณ 500 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบและที่ลาดเชิงเขาบนพื้นที่สูงเหนือจากระดับน้ำทะเลประมาณ 520 เมตร อันเป็นแหล่งต้นน้ำที่มีห้วยรองรับน้ำไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแม่กวงอุดมธารา บ้านป่าสักงามจึงมีความสำคัญในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรต้นน้ำลำธาร เดิมป่าบริเวณนี้เป็นป่าสักที่อุดมสมบูรณ์ แต่ในอดีตที่ผ่านมามีการลักลอบตัดไม้โดยชาวบ้านป่าสักงามเป็นผู้รับจ้าง จึงทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าเริ่มลดน้อยลง ต่อมาเมื่อศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เข้ามาเลือกบ้านป่าสักงามเป็นชุมชนที่จะขยายผลแนวพระราชดำริฯ ชาวบ้านที่เคยทำไม้เถื่อนก็หันกลับมาให้ความร่วมมือในการพัฒนาฟื้นฟูป่าและ

สภาพแวดล้อม โดยการรับแนวคิดในการสร้างฝายแม้วในผืนป่าต้นน้ำ มีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากวัตถุดิบที่ได้จากป่า เช่น การทำปุ๋ยจากใบไม้แห้ง การเปิดสัมปทานเก็บเห็ด เป็นต้น หลังจาก 20 ปี ในการมุ่งมั่นพัฒนาตามแนวพระราชดำริฯ ป่าต้นน้ำก็สามารถกลับมาผลิตน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนได้เหมือนในอดีต น้ำตกก็มีน้ำไหลเหมือนเดิม และน้ำเหล่านี้นอกจากจะใช้ประโยชน์ในชุมชนแล้ว ยังไหลลงสู่เขื่อนแม่กวง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบใหญ่สำหรับทำน้ำประปาให้กับเมืองเชียงใหม่

3. สภาพทางภูมิศาสตร์

ชุมชนบ้านป่าสักงามพื้นที่ค่อนข้างราบหรือกึ่งราบและลาดเอียงเล็กน้อย อยู่ระหว่างแนวเขาด้านตะวันออกและตะวันตกของหมู่บ้าน โดยแนวเขามีลักษณะทอดตัวเป็นแนวเฉียงเหนือ-ใต้ ป่าต้นน้ำอยู่ทางทิศเหนือ ป่าใช้สอยอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และป่าอื่นๆ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และทิศตะวันตก โดยมีสภาพทางภูมิศาสตร์ทั่วไป ดังนี้

3.1 ภูมิประเทศ ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปของชุมชนบ้านป่าสักงามที่ประกอบไปด้วยสภาพพื้นที่ทั้งที่ลาดชันและเป็นที่ราบ ลักษณะดังกล่าวจึงมีแหล่งต้นน้ำโดยอยู่บริเวณลุ่มน้ำห้วยคัง บริเวณป่าทางทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้านมีถ้ำมากมาย เช่น หินปูน ถ้ำหลวง ถ้ำตุ๊ปู่ ถ้ำเสือ ถ้ำน้ำบ่อ ถ้ำผาตืน นอกจากนี้ยังมีหน้าผาดินเป็นแนวยาวประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "แผ่นดินหวิด" ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดจากการยกตัวหรือยุบตัวของผิวโลกเป็นแนวยาวจากทิศเหนือไปทางทิศใต้

3.2 ภูมิอากาศ ลักษณะของสภาพภูมิอากาศทั่วไปของชุมชนบ้านป่าสักงามประกอบด้วย 3 ฤดูกาล คือ ฤดูฝน (พฤษภาคม-กันยายน) ฤดูหนาว (ตุลาคม-มกราคม) และฤดูแล้ง (กุมภาพันธ์-เมษายน) มีอุณหภูมิตลอดปีเฉลี่ยประมาณ 32.5-37.3 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยประมาณ 11-12 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุด 38 และต่ำสุด 5 องศาเซลเซียส สำหรับปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยประมาณ 1,300 มิลลิเมตร

4. ทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านป่าสักงามจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ ที่มีความแตกต่างของสภาพทางภูมิศาสตร์ จึงทำให้มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติซึ่ง ได้แก่

4.1 ทรัพยากรดิน ลักษณะดินในชุมชนบ้านป่าสักงามทั่วไปเป็นดินสีน้ำตาลแดง ผิวดินเป็นดินทรายที่มีก้อนกรวดและเม็ดดินลูกรังที่มีดินร่วนปนอยู่น้อยมาก ลักษณะของดินเป็นดินจากป่ารุ่นที่ 2 หรือดินที่เกิดจากการฟื้นตัวของป่าเต็งรัง จึงทำให้สภาพดินค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำไม่เหมาะสมกับการเกษตร ลักษณะดินในพื้นที่ทำกินมีหน้าดินตื้นถึงลึกประมาณ 0.50 เมตร มีความชื้น ความสามารถในการระบายน้ำ และมีการชะล้างหน้าดินในระดับปานกลาง

4.2 ทรัพยากรน้ำ แหล่งทรัพยากรน้ำที่สำคัญของชุมชนบ้านป่าสักงาม ที่ใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการบริโภคและอุปโภคมาจากลำน้ำหลัก 3 สาย ได้แก่ ลำน้ำห้วยคัง ลำห้วยผาปูน และลำห้วยช้างกั๊ว ซึ่งแหล่งน้ำสายหลักดังกล่าวประกอบไปด้วยลำห้วยสาขาอีกจำนวนมาก (ภาพ 4)

ภาพ 4 แผนที่ของพื้นที่ลุ่มน้ำของชุมชนบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

4.3 ทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นแหล่งพื้นที่ต้นน้ำลำธารของลุ่มน้ำกวง ซึ่งมีพื้นที่ชุ่มน้ำหรือป่าซับน้ำหรือป่าพรุบนที่สูงของชุมชน มีเนื้อที่ประมาณ 1,000 ไร่ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นแหล่งผลิตน้ำตามธรรมชาติให้ไหลลงในแหล่งน้ำและลำห้วย มีสภาพเป็นป่ากล้วยและมีต้นไม้ขนาดใหญ่นานาชนิดขึ้นปกคลุมหนาแน่น มีการปลูกหวายเพิ่มเมื่อเดือนมิถุนายน 2542 จำนวน 30,000 ต้น

5. สภาพกายภาพของชุมชน

5.1 การตั้งบ้านเรือน การตั้งบ้านเรือนของชุมชนป่าสักงามส่วนมากจะอยู่เป็นกลุ่ม มีถนนสายหลักผ่านกลางหมู่บ้านและมีซอยแยกย่อยถึงกลุ่มบ้านทุกครัวเรือน (ภาพ 5) ลักษณะของ

บ้านเรือนเป็นบ้านที่สร้างถาวร คือ บ้านมุงกระเบื้องหรือสังกะสีตัวบ้านสร้างด้วยไม้และปูน ซึ่งเป็นบ้าน 2 ชั้น ชั้นบนจะเป็นไม้ส่วนชั้นล่างจะเป็นปูนและยกพื้นสูง ส่วนมากจะอยู่ติดกันในเนื้อที่ไม่มาก จะมีพื้นที่ตั้งแต่ 1 งาน ถึง 1 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยบ้านป่าสักงามมีกลุ่มเดียว แต่จะแบ่งกันเรียกชื่อ คือ จากโรงเรียนขึ้นไปจนถึงทางทิศเหนือเรียกว่าบ้านดง ส่วนจากโรงเรียนมาทางวัดจนถึงสำนักงานไฟป่าจะเรียกว่าบ้านใน

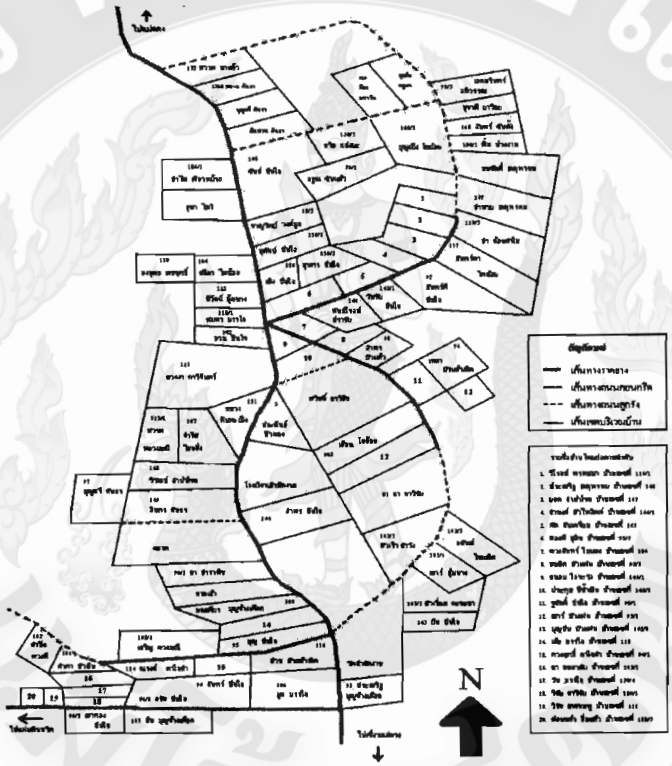

ภาพ 5 แผนที่การตั้งบ้านเรือนในชุมชนบ้านป่าสักงาม อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

5.2 สาธารณูปโภค ชุมชนบ้านป่าสักงามมีสาธารณูปโภคที่ค่อนข้างสะดวก มีระบบไฟฟ้า ถนนภายในหมู่บ้าน โทรศัพท์ และแหล่งน้ำ โดยระบบไฟฟ้าใช้ภายในชุมชนเชื่อมต่อมาจากไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ส่วนถนนสาธารณะเป็นถนนลาดยางทั้งถนนสายหลักและซอยที่แยกไปยังกลุ่มของครัวเรือน ขณะที่โทรศัพท์สาธารณะประจำหมู่บ้านมี 1 ตู้ ซึ่งเป็นระบบโทรศัพท์จากจานดาวเทียม สำหรับแหล่งน้ำในชุมชนนั้นยังไม่มีระบบประปา แต่มีการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำบ้านป่าสักงามเพื่อการอุปโภคบริโภคเป็นหลัก

6. สภาพทางสังคม

6.1 ประชากร ปัจจุบันชุมชนบ้านป่าสักงามมีประชากรรวมจำนวนทั้งสิ้น 349 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 102 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ย 3-4 คน/ครอบครัว โครงสร้างประชากรประกอบไปด้วยวัยเด็กและเยาวชนประมาณ 22.30 เปอร์เซ็นต์ วันผู้ใหญ่หรือวัยทำงานประมาณ 68.10 เปอร์เซ็นต์ และวัยผู้สูงอายุประมาณ 9.60 เปอร์เซ็นต์

6.2 การศึกษา ระบบโครงสร้างทางการศึกษาขั้นพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าสักงามมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านป่าสักงาม สังกัดสำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2503 ปัจจุบันโรงเรียนบ้านป่าสักงามเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1ถึง ชั้นประถมปีที่ 6 มีข้าราชการครูประจำการ 2 คน จำนวนนักเรียนทั้งหมด 28 คน และนักการภารโรง จำนวน 1 คน นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 1 แห่ง มีจำนวนเด็กเล็ก 17 คน ครูเด็กเล็ก 1 คน และครูผู้ช่วยอีก 1 คน

6.3 การปกครอง ระบบการปกครองในชุมชนบ้านป่าสักงามปัจจุบันมีนายเจริญ ดวงดี เป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 2 คน คือ นายสุนทร บรรใจ และนายนิวัฒน์ อุ้มนาง มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน คือ นายบุญศรี กันทร และนายแก้ว อิ่นแก้ว นอกจากนี้ในชุมชนยังมีคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำ คำปรึกษา และช่วยเหลือการปฏิบัติงานในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นการคัดเลือกผู้นำกลุ่มตามสามารถ

6.4 กลุ่มและองค์กรในชุมชน ชุมชนบ้านป่าสักงามได้มีการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นไปตามกิจกรรมของชุมชน เช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา กลุ่มพัฒนาป่าเพื่อชีวิต กลุ่มจัดสรรน้ำ กลุ่มปุ๋ยธรรมชาติ กลุ่มเกษตรกรรม โครงการกองทุนประจำหมู่บ้าน ประชาคมหมู่บ้าน

6.5 ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

ชุมชนบ้านป่าสักงามมีความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 800 ปี ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้มีการสืบทอดมรดกทางด้านประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีผิงไฟพระเจ้า ประเพณีเลี้ยงผีหอ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ ส่วนทางด้านวัฒนธรรมที่ยังเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจน ได้แก่ วัฒนธรรมทางภาษาซึ่งยังคงมีการใช้ภาษาลั๊วะอยู่ในคนรุ่นก่อน นอกจากนั้นชุมชนบ้านป่าสักงามยังมีความเชื่อเรื่อง "ผี" มาจนถึงปัจจุบัน

บ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

1. ที่ตั้งและอาณาเขต

ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ บ้านปางจำปี ตั้งอยู่ใน หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พิกัดที่ 47 NA300 – 890 ของแผนที่ภูมิประเทศ กรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1:50,000 ชื่อแผนที่บ้านห้วยแก้วระวาง 4846 I (ภาพ 6)

หมู่บ้านปางจำปี เดิมรวมอยู่กับหมู่บ้านแม่เตาดิน หมู่ที่ 4 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาประมาณปี 2499 จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้แยกการปกครองออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ คือ หมู่บ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ระยะเวลาการตั้งหมู่บ้าน 48 ปี

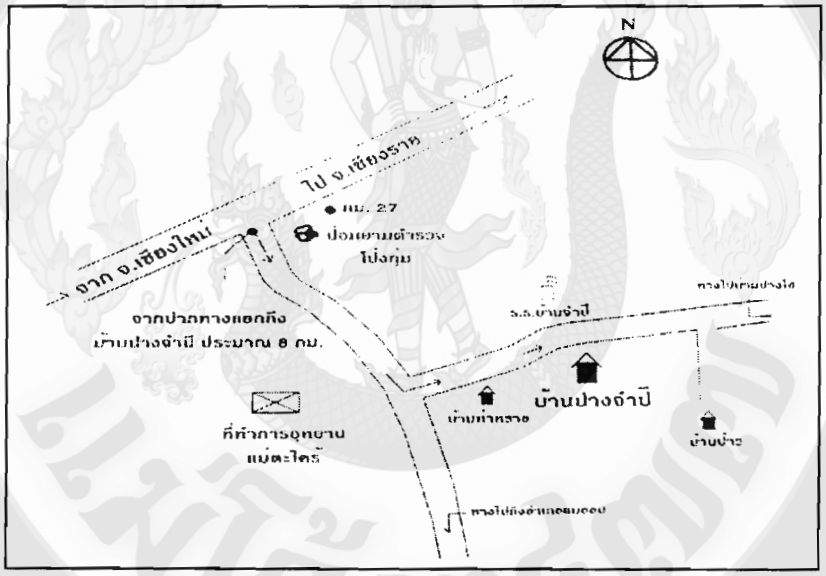

ภาพ 6 แผนเส้นทางคมนาคมของชุมชมบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่
ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดบ้านเปียน หมู่ที่ 2 ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดป่าหมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดบ้านปางไฮ หมู่ที่ 7 ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดบ้านแม่เตาดิน หมู่ที่ 4 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน
จังหวัดเชียงใหม่

2. ประวัติความเป็นมา

ปางจำปี เป็นชื่อเรียกกันสืบกันมา เนื่องจากแต่เดิม เป็นป่ารกครึ้ม มีต้นจำปีใหญ่อยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เดินทางผ่านมาจากชุมชนอื่น มักแวะเข้ามาพักใต้ต้นจำปีก่อนเดินทางเข้าเมือง ชาวบ้านจึงเรียกจุดแวะตรงนี้ว่า "ปาง (ที่พัก) จำปี" ต่อมามีการตั้งบ้านเรือนมากขึ้นจึงกลายเป็นหมู่บ้าน "ปางจำปี" จนถึงปัจจุบัน หมู่บ้านปางจำปี หมู่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ มีครัวเรือน 87 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 279 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง หาของป่าและทำการเกษตร

3. สภาพภูมิศาสตร์

3.1 ภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ของชุมชนบ้านปางจำปี มีภูเขาและป่าล้อมรอบ ตั้งบ้านเรือนตามลำน้ำแม่ลายน้อย ซึ่งไหลผ่านกลางหมู่บ้าน มีถนนตัดผ่านขนานไปกับลำน้ำ โดยมีการตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม คือ

- กลุ่มป๊อกบ้านป้าว อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน
- กลุ่มป๊อกบ้านปางเดียน อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน
- กลุ่มป๊อกบ้านท่าทราย อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน
- กลุ่มป๊อกบ้านปางจำปี อยู่กลางหมู่บ้าน
- กลุ่มป๊อกหล่ายน้ำ

3.2 ภูมิอากาศ ลักษณะอากาศโดยทั่วไปมีอากาศค่อนข้างหนาวเย็น มีอุณหภูมิต่ำสุด-สูงสุดเฉลี่ย 18.4-33.2 องศาเซลเซียส โดยต่ำที่สุดเดือนมกราคม 12.6 และสูงที่สุดเดือนเมษายน 39.2 องศาเซลเซียส ส่วนอุณหภูมิทั้งปีเฉลี่ย 25.8 องศาเซลเซียส ส่วนในฤดูฝนมีฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 1,390 มิลิเมตร

4. สภาพกายภาพของชุมชน

4.1 การตั้งบ้านเรือน ชุมชนบ้านปางจำปีมีการตั้งบ้านเรือนหรือสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำ โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ แบ่งเป็น 5 กลุ่มบ้าน ได้แก่

ป๊อกบ้านป่าง	8 ครัวเรือน ลักษณะเป็นบ้านไม้ถาวร 3 ครัวเรือน บ้านไม้ไม่ถาวร (กระต๊อบ) 5 ครัวเรือน
ป๊อกบ้านปางเดียน	20 ครัวเรือน ลักษณะเป็นบ้านไม้ถาวร 15 ครัวเรือน บ้านไม้ไม่ถาวร (กระต๊อบ) 4 ครัวเรือน บ้านอิฐ 1 ครัวเรือน

ป๊อกบ้านหล่ายน้ำ 19 ครัวเรือน ลักษณะเป็นบ้านไม้ถาวร 5 ครัวเรือน บ้านกึ่งไม้กึ่งอิฐ 10 ครัวเรือน บ้านไม้ไม่ถาวร (กระต๊อบ) 4 ครัวเรือน

ป๊อกบ้านปางกลาง 20 ครัวเรือน ลักษณะเป็นบ้านไม่ถาวร 8 ครัวเรือน บ้านกึ่งไม้กึ่งอิฐ 8 ครัวเรือน บ้านไม้ไม่ถาวร (กระต๊อบ) 3 ครัวเรือน

ป๊อกบ้านท่าทราย 22 ครัวเรือน ลักษณะเป็นบ้านไม้ถาวร 14 ครัวเรือน บ้านกึ่งไม้กึ่งอิฐ 5 ครัวเรือน บ้านไม้ไม่ถาวร (กระต๊อบ) 3 ครัวเรือน

4.2 สาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปโภคในชุมชนบ้านปางจำปี ค่อนข้างสะดวกสบายซึ่งประกอบไปด้วยถนนลาดยางภายในหมู่บ้าน มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สามารถผันมาใช้ทำระบบน้ำประปาหมู่บ้านซึ่งเป็นระบบประปาภูเขาเพื่อการอุปโภคชุมชน 1 แห่ง มีไฟฟ้าตลอดจนโทรศัพท์สาธารณะ

5. สภาพทางเศรษฐกิจ

5.1 การประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพในชุมชนบ้านปางจำปีส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมเป็นหลัก เช่น การทำไร่ ทำสวน และประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรองซึ่งมีทั้งการรับจ้างในหน่วยงานของรัฐ เช่น โครงการหลวง โครงการพระราชดำริ และการรับจ้างทั่วไปตามแหล่งต่างๆ นอกจากนั้นคนในชุมชนยังประกอบอาชีพเสริม คือ การเก็บของป่า เช่น การเก็บเห็ด พืชสมุนไพร หรือหาเก็บน้ำผึ้งป่า เป็นต้น

5.2 แหล่งรายได้ รายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้านปางจำปีส่วนใหญ่มาจากอาชีพการรับจ้าง ทั้งนี้เนื่องจากให้รายได้ที่สม่ำเสมอกว่าอาชีพเกษตรกรรมซึ่งมีรายได้ไม่ค่อยแน่นอน ดังนั้นแม้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็มีรายได้น้อยกว่าการรับจ้าง อย่างไรก็ตามสำหรับรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของบ้านปางจำปี เฉลี่ยประมาณ 30,000-80,000 บาท/ครัวเรือน/ปี

6. สภาพทางสังคม

6.1 ประชากร จำนวนประชากรในหมู่บ้านปางจำปีมีทั้งหมด จำนวน 249 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 87 ครัวเรือน โดยประชากรปางจำปีกว่า 98 เปอร์เซ็นต์ เป็นคนพื้นเมืองที่มีทั้งตั้งรกรากเดิมอยู่ที่หมู่บ้านเมื่อครั้งแยกตัวมาจากหมู่บ้านแม่เตาดิน และบางส่วนที่อพยพย้ายเข้ามาจากหมู่บ้านอื่น ๆ

6.2 การศึกษา ชุมชนบ้านปางจำปีมีระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในระดับประถมศึกษาที่เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 โดยมีการก่อตั้งโรงเรียนเมื่อปี พ.ศ.

2529 แต่ปัจจุบันรัฐบาลได้ยกเลิกการเรียนการสอนไปแล้ว เนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ส่งบุตรหลานได้ออกไปเรียนยังตัวอำเภอและตัวจังหวัด จึงมีนักเรียนในชุมชนน้อย ประกอบกับทางหน่วยงานของรัฐขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนจึงได้ประกาศยุบโรงเรียนไป

6.3 การปกครอง โครงสร้างการปกครองของชุมชนบ้านปางจำปีมีลักษณะเหมือนกับโครงการปกครองของรัฐทั่วไป ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เลขานุการ เหรัญญิก และคณะกรรมการ รวมทั้งหมด จำนวน 11 คน

6.4 กลุ่มและองค์กรในชุมชน การจัดตั้งกลุ่มและองค์กรในชุมชนบ้านปางจำปีได้ดำเนินการขึ้นเพื่อให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน อันจะนำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยมีกลุ่มและองค์กรที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้ปลูกกาแฟ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่ม อ.ส.ม กลุ่มผู้สูงอายุ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงหมูป่า กลุ่มผู้ผลิตสารสมุนไพรไล่แมลง กลุ่มเพาะเห็ดนางฟ้า กลุ่มผู้เลี้ยงวัว

6.5 ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ คนในชุมชนบ้านปางจำปีมีความหลากหลายทั้งชนพื้นราบ ชาวเขา หรือผู้ที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น แต่ทางด้านการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่นล้วนมีรากฐานมาจากสิ่งเดียวกัน คือ ศูนย์รวมใจทางด้านศาสนาพุทธที่เหมือนกัน

ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง

การวิจัย การมีส่วนร่วม และผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ ได้กำหนดกลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา และวิธีการสุ่มตัวอย่างประชากร เพื่อใช้เป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมดสำหรับเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยมีการเลือกประชากรตัวอย่างและการสุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ประชากรตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างเพื่อใช้ในการศึกษา สำหรับดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ ต่อไปนี้

1. **กลุ่มประชากรตัวอย่างบ้านป่าสักงาม** ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

2. กลุ่มประชากรตัวอย่างบ้านปางจำปี ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

การสุ่มประชากรตัวอย่าง

การสุ่มตัวอย่างกลุ่มประชากรสำหรับการใช้วิจัยครั้งนี้ มีการคัดเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่าง ตามวิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sample) ตามสูตรของ Yamane (บุญธรรม จิตอนันต์, 2540)

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

n = ขนาดกลุ่มประชากรตัวอย่าง

N = ขนาดประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มประชากร (5%)

โดยมีการคำนวณประชากรตัวอย่าง ตามการแบ่งกลุ่มประชากรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ประชากรตัวอย่างบ้านป่าสักงาม และประชากรตัวอย่างบ้านปางจำปี ซึ่งได้ขนาดประชากรตัวอย่างในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มประชากรตัวอย่างบ้านป่าสักงาม ชุมชนบ้านป่าสักงามมีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 102 ครัวเรือน ซึ่งจากการคำนวณ ได้ขนาดประชากรตัวอย่าง จำนวน 82 ครัวเรือน โดยแต่ละครัวเรือนจะเลือกมาเป็นประชากรตัวอย่าง 1 คน

2. กลุ่มประชากรตัวอย่างบ้านปางจำปี ชุมชนบ้านปางจำปีมีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 87 ครัวเรือน ซึ่งจากการคำนวณ ได้ขนาดประชากรตัวอย่าง จำนวน 72 ครัวเรือน โดยแต่ละครัวเรือนจะเลือกมาเป็นประชากรตัวอย่าง 1 คน

จากการคำนวณทำให้ได้ขนาดของกลุ่มประชากรตัวอย่าง บ้านป่าสักงาม จำนวน 82 คน และบ้านปางจำปี จำนวน 72 คน ซึ่งจะนำไปคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อเป็นตัวแทนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเครื่องมือ ดังนี้

- **แบบสัมภาษณ์** ใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างทั้งหมด จำนวน 154 ครัวเรือน บ้านป่าสักงาม จำนวน 82 ครัวเรือน และบ้านปางจำปี จำนวน 72 ครัวเรือน
- **แบบสัมภาษณ์เชิงลึก** ใช้การสุ่มแบบเจาะจง (purposive sample) จำนวนทั้งหมด 20 คน พื้นที่บ้านป่าสักงาม จำนวน 10 คน และบ้านปางจำปี จำนวน 10 คน ได้แก่ กลุ่มแกนนำ 4 คน ปราชญ์ชุมชน 1 คน กลุ่มแม่บ้าน 2 คน กลุ่มเยาวชน 2 คน และพระสงฆ์ 1 รูป

- **การสนทนากลุ่ม** ใช้การสุ่มแบบเจาะจง (purposive sample) จำนวนทั้งหมด 20 คน พื้นที่บ้านป่าสักงาม จำนวน 10 คน และบ้านปางจำปี จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน 1 คน กลุ่มแกนนำ 3 คน กลุ่มแม่บ้าน 2 คน กลุ่มเกษตรกร 2 คน และกลุ่มเยาวชน 2 คน

- **การประชุมเชิงปฏิบัติการโดยเทคนิค SWOT** ใช้ประชากรตัวอย่างร้อยละ 20 ของกลุ่มประชากรตัวอย่าง ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 32 คน พื้นที่บ้านป่าสักงาม จำนวน 17 คน และบ้านปางจำปี จำนวน 15 คน ประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน 3 คน กลุ่มแกนนำ 5 คน กลุ่มเกษตรกร 2 คน กลุ่มแม่บ้าน 2 คน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า 2 คน ปราชญ์ชุมชน 1 คน และกลุ่มเยาวชน 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือวิจัยเชิงสังคม

เครื่องมือเชิงสังคมที่ใช้สำหรับการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. **แบบสัมภาษณ์** (interview schedule) ใช้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนและสภาพการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการจัดการป่า

2. **การสังเกต** (observation) ใช้บันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งกระบวนการวิจัย นับตั้งแต่เริ่มการวิจัย จนถึงการจัดกิจกรรมที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นการสังเกตการณ์ ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น

3. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** (in-depth interviews) ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง ซึ่งประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ การสัมภาษณ์แบบมีโครงร้าง และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

4. **การสนทนากลุ่ม** (focus group interviews) ใช้กลุ่มประชากรตัวอย่างแบบเจาะจง เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและประเด็นที่ไม่สามารถหาข้อสรุปได้ โดยข้อมูลมาจากการประมวลผล จากการจดบันทึก การถอดเทปออกมาเป็นบทสนทนา นำข้อมูลที่ได้มาตีความหมายในรูปของการวิเคราะห์ สังเคราะห์ร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ

5. **การใช้แผนที่ความคิด** (mind map) เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ได้มีข้อมูลเชิงลึกมากขึ้น โดยชาวบ้านหรือกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น สามารถเห็นภาพร่วมกัน โดยกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมเป็นการบันทึกข้อมูลเรื่องราวที่นำเสนอ ลงบนเอกสารอย่างชัดเจน เพื่อช่วยให้เก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วน

6. **แบบบันทึกกิจกรรมวิจัยของนักวิจัย** ใช้ในการบันทึกข้อคิดหรือประเด็นที่นักวิจัยค้นพบ ข้อเสนอแนะหรือเห็นว่าจะมีประโยชน์ต่อกระบวนการวิจัย โดยนักวิจัยจะต้องมีการบันทึกกิจกรรมทุกกิจกรรมที่เข้าไปมีส่วนร่วม

7. **แบบบันทึกภาคสนาม** ใช้จดบันทึกสิ่งสังเกตจากการปฏิบัติงาน

เครื่องมือที่ใช้ศึกษาเชิงพื้นที่

1. ภาพถ่ายดาวเทียม ใช้สำหรับการศึกษาสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน

2. แผนที่ภูมิประเทศ พื้นที่ศึกษาวิจัยของกรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1: 50,000 ชื่อแผนที่ อำเภอสันทราย ระวาง 48465 และ แผนที่บ้านห้วยแก้ว ระวาง 48461

3. แผนที่ธรณีสัณฐาน ข้อมูลธรณีสัณฐานที่ใช้คือ ข้อมูลแผนที่ธรณีภาคเหนือ ของกรมทรัพยากรธรณีวิทยา

4. กล้องบันทึกภาพ ใช้บันทึกข้อมูลด้านสภาพพื้นที่ โครงสร้างทางกายภาพชุมชน ตลอดจนการปฏิบัติการวิจัยในกระบวนการต่าง ๆ

5. คอมพิวเตอร์ประมวลผล ใช้บันทึกและรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์การสังเคราะห์และการแปลผลข้อมูล

6. เครื่องบันทึกเสียง ใช้บันทึกข้อมูลภาคสนามโดยเฉพาะการสัมภาษณ์และการสนทนา เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพได้อย่างถูกต้องครบถ้วน

7. เครื่องใช้สำนักงาน ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล สร้างเครื่องมือเพื่อใช้สำหรับการวิจัย รวมทั้งการจดบันทึกข้อมูลสำคัญต่าง ๆ เช่น วัสดุเครื่องใช้สำนักงาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปีหลากหลายลักษณะเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยอาศัยพื้นฐาน ดังต่อไปนี้

1. การรวบรวมข้อมูลเชิงเอกสาร

เป็นการทบทวนวรรณกรรม กรอบแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) โดยศึกษาบทความจากวารสารและเอกสารทางวิชาการต่างๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รวมทั้งศึกษาจากเอกสารรายงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ ประเด็นและเนื้อหาสาระที่สำคัญๆ ของการศึกษามี ดังนี้

1.1 สาระและประเด็นสำคัญของการบริหารจัดการป่า

1.2 แนวความคิดและหลักการการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4 ข้อเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาวิจัย

2. การรวบรวมข้อมูลเชิงสำรวจ

เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลแบบกว้าง ๆ ในเชิงพื้นฐานทั่วไปก่อน จากนั้นจึงตรวจสอบเพื่อนำไปหาข้อมูลเชิงลึกต่อไป ซึ่งในขั้นตอนนี้มีแนวทางการศึกษารวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.1 สภาพของบริบทชุมชน

2.2 บทบาทเชิงความสัมพันธ์ของชุมชน

2.3 สภาพของการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

2.4 การมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

2.5 สภาพปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

3. การรวบรวมข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม เช่น การระดมความคิดเห็นการประชุมเชิงปฏิบัติการ การทำกิจกรรมกลุ่ม โดยมีการศึกษาข้อมูลในประเด็นต่อไปนี้

3.1 กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

3.2 การบริหารจัดการป่าของชุมชน

3.3 ผลสัมฤทธิ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กำหนดระเบียบวิธีการวิจัยออกเป็น 6 ขั้นตอน

1. ขั้นเตรียมแผนการดำเนินงาน เป็นการสร้างแนวร่วมระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการกำหนดกรอบในการปฏิบัติการ มีกิจกรรมดังนี้

1.1 การประสานงานกลุ่มเป้าหมายและวางแผนการปฏิบัติการ

1.2 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.3 สร้างเครื่องมือและตรวจสอบเครื่องมือ

1.4 จัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์

2. ขั้นศึกษาชุมชน มีกิจกรรมดังนี้

2.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและศึกษาสภาพพื้นฐานทั่วไปของชุมชน

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เช่น แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต

3. ขั้นการถอดบทเรียน เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ การสังเกต มาดำเนินกิจกรรมดังนี้

3.1 การจัดระเบียบข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้สถิติในเชิงบรรยาย ประกอบด้วย ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าร้อยละ

3.3 การวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงคุณภาพ โดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

3.4 ตรวจสอบข้อมูลแบบ 3 เส้า จากผลการดำเนินกิจกรรมและการวิจัย

3.5 การจัดเวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลให้กับชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจน ตลอดจนได้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อนำไปใช้ในสรุปผลการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. ขั้นศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

4.1 จัดเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหาการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการป่าของชุมชน โดยใช้เทคนิค SWOT ANALYSIS การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก

4.2 การเดินสำรวจป่าชุมชน เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมตามแนวพระราชดำริ ทั้งมิติด้านป่าไม้และมิติด้านชุม

5. ขั้นสรุปผลการวิจัย นำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งข้อมูลจากการติดตาม ประเมินผลจากการทดลองปฏิบัติมาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย มีกิจกรรมดังนี้

5.1 จัดระเบียบข้อมูล เพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

5.2 สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

5.3 ตรวจสอบข้อมูลโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องกับการวิจัย

5.4 เขียนรายงานการวิจัยและการสรุปผลการวิจัย

5.5 จัดเวทีประชาคมเพื่อคืนข้อมูลการวิจัยแก่ชุมชน

5.6 เขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่า โดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ

ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ด้วยโปรแกรมทางสถิติสำเร็จรูป SPSS (Statistical Package for the Social Science) for Window Version 10.1 โดยการหาค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพ

เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (descriptive analysis) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต นำมารวบรวมและจัดหมวดหมู่ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่ก่อให้เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยดำเนินการแยกวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

2.1 การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยศึกษาถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม รูปแบบของการมีส่วนร่วม กระบวนการและวิธีการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนระบบเครือข่ายท้องถิ่น

2.2 การวิเคราะห์การจัดการป่าของชุมชน องค์ความรู้ด้านการจัดการป่า บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า การจัดการป่าตามแนวทางพระราชดำริทั้งในอดีตและปัจจุบัน รูปแบบของการจัดการป่า กระบวนการและแผนปฏิบัติการจัดการป่าของชุมชน ตลอดถึงการเดินสำรวจป่าร่วมกับชุมชน

2.3 การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม โดยศึกษามิติด้านสภาพป่า ได้แก่ ด้านความหลากหลายทางชีวภาพและด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนมิติของชุมชนศึกษาด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และความเข้มแข็งยั่งยืนของชุมชน

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่า โดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงาม และบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ มีผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามรายวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพบริบทชุมชน

1. บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

1.1 สภาพพื้นฐานทั่วไป

1.1.1 โครงสร้างพื้นฐานของประชากร

จากการศึกษาข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปในชุมชนบ้านป่าสักงาม ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ทั้งหมด 82 คน พบว่า มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 102 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 349 คน เป็นเพศชาย จำนวน 167 คน เพศหญิง 182 คน คิดเป็นร้อยละ 45.85 และ 52.15 ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีระดับอายุตั้งแต่ 16-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 53.66 รองลงมา คือ ช่วงอายุ 46-60 และ อายุน้อยกว่า 16 ปี คิดเป็นร้อยละ 20.73 และ 19.51 ตามลำดับ (ตาราง 1)

ตาราง 1 ช่วงอายุของประชากรชุมชนบ้านป่าสักงาม

ช่วงอายุ	จำนวน n = 82	ร้อยละ
น้อยกว่า 16 ปี	16	19.51
16-30 ปี	23	28.05
31-45 ปี	21	25.61
46-60 ปี	17	20.73
มากกว่า 60 ปี	5	6.10
รวม		**100.00**

นอกจากนั้นจากการศึกษายังพบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีค่าความถี่ 53 คน คิดเป็นร้อยละ 64.63 รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ค่าความถี่ 19 คน คิดเป็นร้อยละ 23.17 (ตาราง 2)

ตาราง 2 ระดับการศึกษาของประชากรชุมชนบ้านป่าสักงาม

ระดับการศึกษา	จำนวน n = 82	ร้อยละ
ประถมศึกษา	53	64.63
มัธยมศึกษาตอนต้น	19	23.17
มัธยมศึกษาตอนปลาย	6	7.32
ปวช.	1	1.22
ปริญญาตรี	3	3.66
รวม		**100.00**

1.1.2 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ประกอบไปด้วยป่าไม้ มีพื้นที่ประมาณ 70,000 ไร่ มีแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นสายน้ำหลักของชุมชน ยาวประมาณ 11 กิโลเมตร ส่วนสายน้ำรองมี 36 สาย แบ่งเป็นฝั่งซ้ายที่ไหลจากเทือกเขาห้วยบวกเต่า 13 สาย เช่น ห้วยปางวัด ห้วยบวกเต่า ห้วยเมี่ยงน้อย ห้วยเมี่ยงหลวง ห้วยวังสัก ห้วยปลาดุก ส่วนฝั่งขวาไหลมาจากเทือกเขาห้วยปลาดุกมี 23 สาย เช่น ห้วยบวกเต่า ห้วยฮ่องฮัก ห้วยลึก ห้วยช้างกั๊วะ ห้วยน้ำดิบ ห้วยเหล่าป่าแขม เป็นต้น นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยพืชพรรณและสัตว์ป่าหลายชนิด

1.1.2.1 ทรัพยากรดิน สำหรับการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่วนใหญ่มีการจัดการใช้ที่ดินเพื่อทำประโยชน์โดยจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. พื้นที่ป่า การใช้ที่ดินที่เป็นพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ต้องการสงวนไว้ใช้ประโยชน์เพื่อเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหารตามธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร แหล่งใช้สอยเสริมสร้างรายได้ในครัวเรือน ตลอดจนการรักษาไว้เพื่อประโยชน์เป็นแหล่งเรียนรู้สืบสานภูมิปัญญาในชุมชน

2. พื้นที่อยู่อาศัย ชุมชนบ้านป่าสักงามมีการแบ่งที่ดินสำหรับตั้งบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย วัด โรงเรียน และแหล่งปลูกพืชผักสวนครัวในบริเวณที่อยู่อาศัย มีพื้นที่ประมาณ 70 ไร่

3. พื้นที่การเกษตร มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อการเกษตรเป็นพื้นที่นา พื้นที่ไร่ พื้นที่สวน ซึ่งมีพื้นที่เฉลี่ยประมาณ 185.25 ไร่ โดยพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรรมส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่ลาดริมห้วยคังฝั่งขวา ซึ่งยาวตลอดแนวจากสบห้วยกลางบ้านถึงห้วยผาปูนปละห้วยช้างกั๊ว มีความลาดชันไม่เกิน 15 องสา ระดับความเป็นกรดด่างประมาณ 5.2-7.9 มีความเหมาะสมในการปลูกพืชไร่ มีการใช้ประโยชน์ปลูกพืชที่ให้ผลผลิตในระยะสั้น เช่น กะหล่ำดอก คะน้า ผักชี พริกชี้ฟ้า ต้นหอม มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว แตงกวา พืชที่ให้ผลผลิตในระยะกลางประมาณ 6-9 เดือน เช่น เผือก ข้าวโพด มะละกอ กล้วย ฝรั่ง ส่วนพืชที่ให้ผลผลิตระยะยาวประมาณ 3.5 ปี เช่น ส้มโอ มะม่วง ขนุน ลำไย

4. พื้นที่สาธารณประโยชน์ ชุมชนมีการแบ่งพื้นที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ถนน ป่าช้า การประปาหมู่บ้าน เพื่อให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน

1.1.2.2 ทรัพยากรน้ำ แหล่งของทรัพยากรน้ำที่สำคัญของชุมชน เป็นแหล่งทรัพยากรตามธรรมชาติ ได้แก่

1. ลำน้ำห้วยคัง อยู่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านมีความยาวประมาณ 11 กิโลเมตร ประกอบด้วยห้วยย่อย ประมาณ 20 ห้วย คือ ห้วยน้ำฮาก เป็นห้วยต้นน้ำที่ไหลมารวมกับห้วยบวกเต่า ห้วยเมี่ยง ห้วยวังสัก ห้วยน้ำจางหรือห้วยน้ำตก ห้วยเมี่ยงหลวง ห้วยเกี๊ย ห้วยป่าตึ้น ห้วยคำสิบ ห้วยข้าวหลาม ห้วยวังเตน ห้วยคอก ห้วยป่าแฮ ห้วยปางสัก ห้วยปลาดุก ห้วยงูเหลือม ห้วยเกี๋ยงคา ห้วยหนานสิกใหม่ และห้วยต้นยาง

2. ลำห้วยผาปูน อยู่ทางด้านทิศเหนือของชุมชน ประกอบไปด้วยลำห้วยสาขา คือ ห้วยเต๋ย ห้วยไม้หอบ ห้วยต๋องแต๋ง ห้วยหมี และห้วยผาจ่อผาจันทร์ ที่ไหลมารวมกันแล้วไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำป่าสักงามที่มีความจุประมาณ 800,000 ลูกบาศก์เมตร จากนั้นน้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าสักงามจะไหลผ่านพื้นที่ทำกินแล้วลงสู่ห้วยคัง

3. ลำห้วยช้างกั๊ว ประกอบไปด้วยห้วยโบสถ ห้วยดงหินแก้ว ห้วยตีนตก และห้วยบ้าน ซึ่งไหลมารวมกันจากนั้นจึงไหลลงสู่ห้วยคังตรงพื้นที่การเกษตรของชุมชน และไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแม่กวงอุดมธาราต่อไป

1.1.2.3 ทรัพยากรป่าไม้ ในชุมชนบ้านป่าสักงามมีทรัพยากรป่าไม้ตามเขตการปกครอง คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 70,000 ไร่ ประกอบด้วยป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณเป็นส่วน

ใหญ่ ชนิดของไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้สัก ไม้พลวง ไม้เต็ง ไม้เหียง ไม้แดง ซึ่งมีความสูงประมาณ 20-25 เมตร ไม้ชั้นกลางสูงประมาณ 15 เมตร ไม้พุ่มสูงประมาร 1 เมตร ส่วนไม้ชั้นล่าง ได้แก่ สมุนไพรกวาวเครือ ดอกตง ดอกกระเจียว ขิงเตา ขิงแดง สำหรับบริเวณพื้นที่สูงเป็นลักษณะของป่าดิบ ชนิดของไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้ก่อ ไม้จิ๋ว ไม้รกฟ้า ขนาดความสูงประมาณ 25-30 เมตร ไม้ชั้นสองสูงประมาณ 20-25 เมตร ไม้ชั้นล่างเป็นไม้พุ่มหนาแน่น สัตว์ป่าที่สามารถพบได้ เช่น นก ไก่ป่า หมูป่า หมาป่า นกยูง ลิง เป็นต้น เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ (ภาพ 7) นอกจากนี้พื้นที่ป่าโดยรอบรอบชุมชนซึ่งเป็นป่าเต็งรังที่อุดมสมบูรณ์ยังเป็นแหล่งพืชอาหารที่สำคัญของชุมชน เช่น เห็ด หน่อไม้ พืชสมุนไพร และเป็นบริเวณป่าที่ใช้ประโยชน์เพื่อการใช้สอย

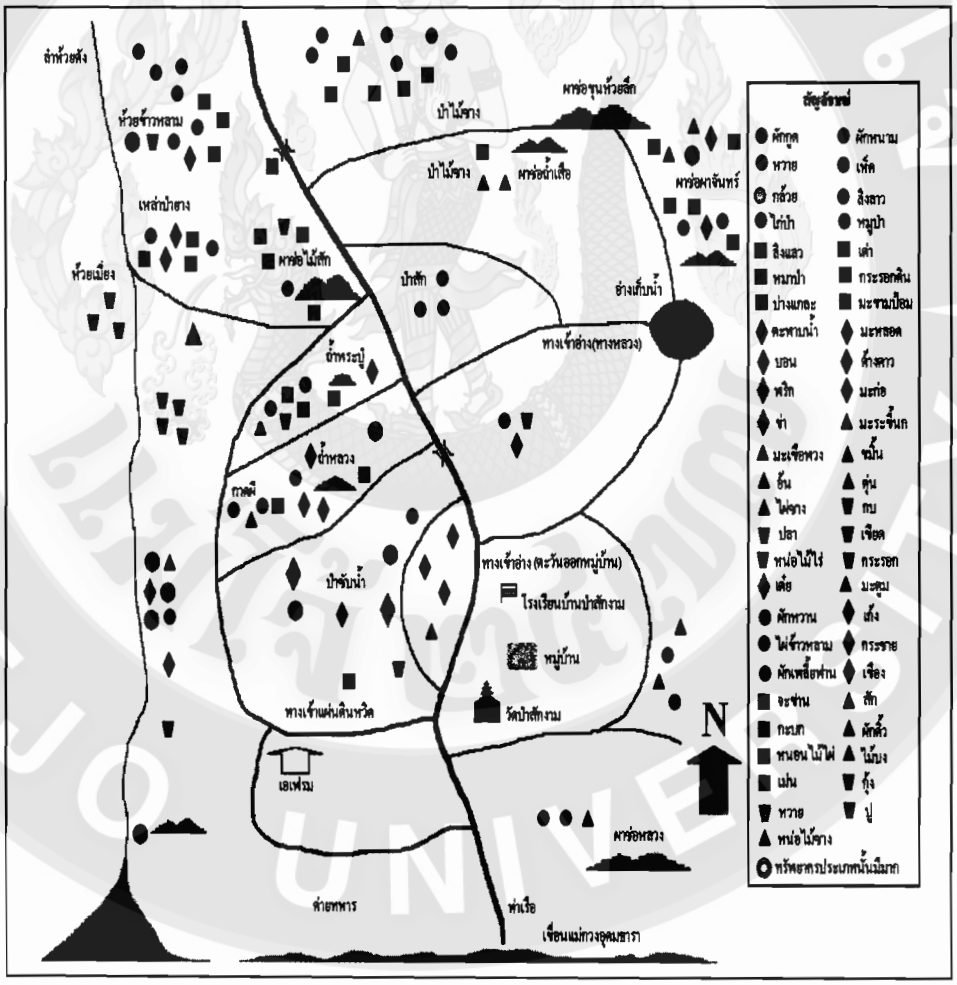

ภาพ 7 แผนที่ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

จากการเรียงลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ป่าไม้มีความสำคัญมากที่สุด มีค่าความถี่ 23 คน คิดเป็นร้อยละ 28.05 รองลงมา คือ พืชพรรณ มีค่าความถี่ 22 คน คิดเป็นร้อยละ 26.83 สัตว์ป่า มีค่าความถี่ 19 คน คิดเป็นร้อยละ 23.17 และแหล่งน้ำ (ลำห้วยและแม่น้ำ) มีค่าความถี่ 18 คน คิดเป็นร้อยละ 21.95 (ตาราง 3)

ตาราง 3 ลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ	จำนวน n = 82	ร้อยละ
ป่าไม้	23	28.05
แม่น้ำ	2	2.44
ลำห้วย	16	19.51
หนอง/คลอง/บึง	-	-
พืชพรรณ	22	26.83
สัตว์ป่า	19	23.17
รวม		**100.00**

1.1.3 สาธารณูปโภค

จากการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามมีแหล่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน คือ แหล่งน้ำระบบไฟฟ้า ถนนในชุมชน และโทรศัพท์

1. แหล่งน้ำ ชุมชนมีการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำบ้านป่าสักงาม นอกจากนั้นยังอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติ คือ จากป่าซับน้ำและน้ำในลำห้วยที่อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน และแหล่งน้ำจากฝายน้ำล้นห้วยคัง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่พัฒนาขึ้นเพื่อการเพาะปลูกในพื้นเกษตรบริเวณริมห้วยคัง

2. แหล่งพลังงานไฟฟ้า ในอดีตนั้นการพลังงานแห่งชาติได้ให้การสนับสนุนการใช้ไฟฟ้าพลังน้ำและจัดตั้งเป็นกลุ่มสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำ แต่ปัจจุบันได้ล้มเลิกไปแล้วและชุมชนใช้พลังงานไฟฟ้าจากระบบการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค

3. ถนน ในชุมชนมีถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง โดยถนนสายหลักจะอยู่กลางหมู่บ้าน แล้วมีซอยแยกออกไปในกลุ่มของครัวเรือนในชุมชน

4. โทรศัพท์ ชุมชนบ้านป่าสักงามมีโทรศัพท์สาธารณะประจำหมู่บ้าน 1 ตู้ ซึ่งเป็นระบบโทรศัพท์จากจานดาวเทียม ตั้งอยู่บริเวณบ้านนายบุญ ปันใจ ซึ่งอยู่หน้าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านมีการใช้โทรศัพท์ระบบเคลื่อนที่มากขึ้น

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

1.2.1 การประกอบอาชีพและรายได้

จากการสำรวจการประกอบอาชีพและรายได้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่รายได้หลักมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำสวน ทำนา และทำไร่ มีค่าความถี่ 41 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือ อาชีพรับจ้าง ความถี่ 37 คน คิดเป็นร้อยละ 45.12 นอกจากนั้นเป็นอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย เก็บของป่า ความถี่ 4 คน คิดเป็นร้อยละ 4.88 โดยส่วนใหญ่มีรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ย 20,001 – 40,000 บาทต่อปี มีความถี่ 39 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.56 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 40,001 – 60,000 บาทต่อปี ความถี่ 32 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 39.02 (ตาราง 4) และเมื่อคิดรายได้รวมของบ้านป่าสักงาม มีทั้งสิ้น 4,297,046 บาท เฉลี่ย 41,719 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

ตาราง 4 รายได้ (บาท/ครัวเรือน/ปี) รวมตลอดทั้งปีของชุมชนบ้านป่าสักงาม

รายได้ (บาท /ครัวเรือน/ปี)	จำนวน n = 82	ร้อยละ
10,001-20,000	9	10.98
20,001-40,000	39	47.56
40,001-60,000	32	39.02
60,001-80,000	2	2.44
รวม		**100.00**

1.2.2 ภาระหนี้สินและแหล่งทุนกู้ยืม

จากการศึกษาด้านภาระหนี้สินของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ครัวเรือนที่มีภาระหนี้สิน 30,0001 – 40,000 บาท มีจำนวน 23 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 28.05 รองลงมามีหนี้สิน 20,0001 – 30,000 บาท และ 40,001 – 50,000 บาท มีความถี่ระดับละ 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.95 ส่วนครัวเรือนที่มีหนี้สินมากกว่า 50,000 บาทต่อปี มีความถี่ 13 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 15.85 (ตาราง 5) ซึ่งหากรวมภาระหนี้สินทั้งหมดของบ้านป่าสักงาม พบว่า รวมทั้งสิ้น 4,545,348 บาท มีค่าเฉลี่ยประมาณ 44,123 บาทต่อครัวเรือนต่อปี โดยแต่ละครัวเรือนมีการกู้ยืมเงิน

จากแหล่งทุนหลายแหล่ง เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ มีค่าความถี่ 2 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 กองทุนหมู่บ้าน ความถี่ 26 คน คิดเป็นร้อยละ 31.71 กลุ่ม/องค์กร มีค่าความถี่ 18 คน คิดเป็นร้อยละ 21.95 และแหล่งอื่น ๆ ร้อยละ 9.73

ตาราง 5 ภาระหนี้สินรวมตลอดทั้งปีต่อครัวเรือนของชุมชนบ้านป่าสักงาม

หนี้สิน (บาท) /ครัวเรือน/ปี	จำนวน n = 82	ร้อยละ
น้อยกว่า 10,000	4	4.89
10,001-20,000	6	7.32
20,001-30,000	18	21.95
30,001-40,000	23	28.05
40,001-50,000	18	21.95
มากกว่า 50,000	13	15.85
รวม		100.00

1.2.3 กลุ่มและองค์กรในชุมชน

จากการศึกษาการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรในชุมชนทั้งหมด จำนวน 11 กลุ่ม/องค์กร โดยลักษณะของการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรในชุมชนมี 2 ลักษณะ ดังนี้

1.2.3.1 กลุ่มที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ กลุ่ม/องค์กรลักษณะนี้ถูกกำหนดให้จัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับแนวนโยบายการพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐ หรือมีการจดทะเบียนกลุ่ม ได้แก่

1. โครงการกองทุนขจัดปัญหาความยากจน (กข.คจ.) ประกอบด้วยคณะกรรมการ 10 คน ทำหน้าที่ในการอนุมัติงบประมาณสำหรับการทำกิจกรรมการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชน

2. โครงการกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) ประกอบด้วยคณะกรรมการ 12 คน ทำหน้าที่ในการอนุมัติงบประมาณสำหรับทำกิจกรรมการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชน

3. กลุ่มสตรีแม่บ้าน เป็นกลุ่มที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันกลุ่มสตรีแม่บ้านป่าสักงามมีนางวันเพ็ญ มีมานะ เป็นประธานกลุ่ม

1.2.3.2 กลุ่มที่จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการ มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อสร้างความมีส่วนร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งภายในและนอกชุมชน ได้แก่

1. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ จัดตั้งขึ้นเพื่อต้องการให้ช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายแก่ครอบครัวของผู้ที่เสียชีวิตในชุมชน

2. โครงการประสานพลังแผ่นดิน เป็นการจัดตั้งขึ้นเพื่อสอดส่องดูแล ป้องกันและขจัดปัญหาด้านยาเสพติด ประกอบด้วยคณะกรรมการ 25 คน

3. ประชาคมหมู่บ้าน ประกอบด้วยคณะกรรมการ 20 คน ทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนมีการปรึกษาหารือ และร่วมกันพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน

4. กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา ดำเนินกิจกรรมด้านการปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษา ฟื้นฟูป่า โดยรอบของชุมชน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่า

5. กลุ่มพัฒนาป่าเพื่อชีวิต ดำเนินกิจกรรมโดยให้ชาวบ้านได้มามีส่วนร่วม ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ปลูกกินพืชได้ เช่น หวาย ลูกหว้า ผักหวาน พืชสมุนไพร และไม้ใช้สอยมาเสริมในป่าของหมู่บ้าน

6. กลุ่มจัดสรรน้ำ ทำหน้าที่เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำในชุมชน มีการทำเหมืองฝายต้นน้ำลำธาร มีระบบการจัดสรรน้ำ ดูแลประปาหมู่บ้าน ขุดลอกเหมืองฝายนำตะกอนดินมาทำปุ๋ยธรรมชาติ

7. กลุ่มปุ๋ยธรรมชาติ ทำหน้าที่ทำแนวกันไฟในป่าของหมู่บ้านเพื่อนำใบไม้มาบดละเอียด เพื่อทำปุ๋ยธรรมชาติผสมกับดินตะกอนหน้าฝาย

8. กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการพิจารณาการใช้ดินให้เกิดประโยชน์ไม่สร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม มีการคัดเลือกพื้นที่แบบมีส่วนร่วม

9. กลุ่มพิทักษ์ป่า มีหน้าที่อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติตามแนวพระราชดำริ โดยดำเนินกิจกรรมด้านการปกป้อง คุ้มครอง ดูแล รักษา ฟื้นฟูป่า รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่ารอบชุมชน

1.2.4 ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

บ้านป่าสักงามแต่เดิมเป็นชุมชนของชนเผ่าลั๊วะ แต่ต่อมามีกลุ่มคนที่เป็นคนเมืองและชนเผ่าไท-ยวน อพยพมาอาศัยในหมู่บ้านและเข้ามาผสมกลมกลืนกับชนเผ่าดั้งเดิม ดังนั้นจึงมีการผสมผสานประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ เพื่อเป็นการปรับตัวให้สามารถมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป โดยประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ที่สำคัญ ได้แก่

1.2.4.1 ประเพณี

1. ประเพณีผิวไฟพระเจ้า ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 (กุมภาพันธ์) ของทุกปี ชาวบ้านจะพากันไปเอาไม้หนามจี้ ขนาดประมาณ 2-3 นิ้ว นำมาประกอบปอกเปลือก แล้วมาตากแดด 1 วัน จากนั้นตอนเช้าตรู่ก็จะนำไม้หนามจี้ มาจุดหน้าวิหารและพระสงฆ์อัญเชิญพระพุทธบูชาให้พระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าได้รับความอบอุ่น นอกจากนี้ยังมีการอธิษฐานขอให้ชุมชนอยู่กันอย่างอบอุ่น และอุดมสมบูรณ์ต่อไปภายหน้า หลังจากนั้นในเวลาเย็นชาวบ้านก็จะช่วยกันเก็บกวาดบริเวณที่เผาไม้จนสะอาดเรียบร้อย

2. ประเพณีสงกรานต์ ชุมชนเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีปี๋ใหม่เมือง ซึ่งจะอยู่ในช่วงวันที่ 13 – 17 เมษายน ของทุกปี จัดได้ว่าเป็นวันคืนสู่เหย้าของชุมชนบ้านป่าสักงาม โดยสมาชิกในหมู่บ้านที่เดินทางออก ไปทำงานนอกหมู่บ้านจะกลับมาสังสรรค์ทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว และร่วมกันรดน้ำดำหัวครูอาจารย์ บุพการี ญาติผู้ใหญ่และบุคคลผู้ที่ตนนับถือ

3. ประเพณีเลี้ยงผีหอ เป็นประเพณีที่ชุมชนจะต้องมีการจัดร่วมกันทุกปี เพื่อให้ผีเจ้านายปกป้องคุ้มครองหมู่บ้าน ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ชุมชนเรียกว่าพิธีเลี้ยงผีเจ้านาย โดยจะจัดพิธีในช่วง เดือน 5 (มีนาคม) แรม 9 ค่ำ และเดือน 9 (พฤษภาคม) แรม 9 ทำปีละ 2 ครั้ง โดยแต่ละครัวเรือนจะร่วมกันนำไก่ที่ฆ่าแล้วบ้านละ 1 ตัว มาต้มรวมกัน รวมทั้งการนำข้าวต้มมัดและขนมหวานต่างๆ มารวมกัน ณ หอพ่อหลวงคำแดง โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเป็นผู้ทำพิธีเซ่นไหว้ พิธีจะเริ่มตั้งแต่ 0.8.00 น. – 11.00 น. เมื่อเสร็จพิธีแต่ละครัวเรือนก็จะนำเครื่องเซ่นของตนเองกลับไปรับประทานที่บ้าน

4. ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ มีการจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 (มิถุนายน) หรือวันวิสาขบูชาของทุกปี ในช่วงเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ในช่วงบ่ายมีการฟังเทศนาธรรม เมื่อฟังธรรมเสร็จแล้วชาวบ้านก็ร่วมกันนำน้ำผสมส้มป่อย มาสรงน้ำพระธาตุ ในช่วงกลางคืนมีการเวียงเทียนรอบอุโบสถ์ และมีการละเล่นต่างๆ ณ บริเวณวัดป่าสักงาม เช่น การละเล่นพื้นเมือง แข่งบั้งไฟ เป็นต้น

1.2.4.2 วัฒนธรรม

1. วัฒนธรรมทางภาษา ชุมชนป่าสักงามในอดีตมีการสื่อสารโดยมีภาษาเป็นของตนเอง คือ ภาษาลั๊วะ แต่ในปัจจุบันเนื่องจากไม่มีการสืบทอดสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลาน จึงมีการใช้ภาษาคำเมืองและภาษาไทย พูดคุยกับบุคคลภายนอกชุมชน ซึ่งภาษา "คำเมือง" เป็นภาษาที่พูดคุยกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ภูมิภาคล้านนาในขณะนั้น และเนื่องจากชุมชนเป็นแหล่งพักวัวต่างและม้าต่างระหว่างเขตอำเภอดอยสะเก็ดและอำเภอพร้าว ชุมชนจึงได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลจากภายนอกชุมชนต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและชนพื้นเมืองบางส่วนได้เข้ามาสมรสกับชนเผ่าดั้งเดิมใน

ชุมชน ทำให้ในชุมชนมีการพูดคุยในภาษาพื้นเมืองเพิ่มมากขึ้น ภาษาลัวะจึงไม่เป็นที่นิยมพูดคุยกัน ซึ่งในบ้านป่าสักงามพบว่ามีผู้ที่พูดภาษาลัวะคนสุดท้ายคือแม่อุ๊ยเอ้ย ปันใจ อายุ 103 ปี และได้เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2543 ทำให้ภาษาลัวะไม่มีผู้สืบต่อและสูญหายจากชุมชนไปในที่สุด

2. วัฒนธรรมการแต่งกาย การแต่งกายของชุมชนบ้านป่าสักงามจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สตรีตั้งแต่วัยกลางคนจนถึงวัยชรา นิยมนุ่งผ้าซิ่นในการร่วมงานบุญต่าง ๆ ตามวาระโอกาส โดยผ้าซิ่นทั้งหมดจะมีการซื้อมาจากภายนอกชุมชน ส่วนในอดีตนั้นพบว่า วัฒนธรรมการแต่งกายของผู้ชายนิยมแต่งกายด้วยกางเกงผ้าต้อย เรียกว่า "ผ้าตาโก้ง" เป็นผ้าฝ้ายทอมือผืนสี่เหลี่ยมลายดำสลับขาว ผ้าต้อยขนาดสั้นนิยมนุ่งแบบ "เค็ดม้าม" หรือ "เก็นม้าม" คือการม้วนชายผ้าเป็นเกลียวสอดระหว่างขาให้รัดกุม ส่วนผ้าต้อยขนาดยาวก็นุ่งแบบโจงกระเบน ไม่นิยมสวมเสื้อ แต่จะใช้ผ้าพาดไหล่ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ส่วนในฤดูหนาวก็จะมีการใช้ผ้าห่ม หรือ "ผ้าตุ๊ม" คือ ผ้าฝ้ายทอเส้นใหญ่ ๆ หนา ๆ ใช้คลุมตัวทั้งชายหญิง ส่วนการแต่งกายของผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าซิ่นลักษณะเป็นลายขวาง ต่อเชิงเอวด้วยผ้าฝ้ายสีดำ ไม่สวมเสื้อแต่ใช้ผ้าผืนยาวพันรอบอกหรือพันเฉียงลำตัวพาดชายไปด้านหลังเรียกว่า "สะหว้ายแล่ง" ต่อมานิยมนุ่งผ้าซิ่นสีดำต่อเชิงที่ทอสลับสีดำแดงแต่ไม่ต่อเอว เรียกว่า "ซิ่นก่านคอควาย"

1.2.4.3 ความเชื่อเรื่องผี ชุมชนยังมีความเชื่อเรื่อง "ผี" สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณให้โทษกับชีวิตของบุคคลได้ นับแต่อดีตมาจึงมีการกำหนดระเบียบแบบแผนการดำรงชีวิตเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับ "ผี" ได้อย่างเป็นปกติสุข สืบเนื่องมาถึงการดำเนินชีวิตประจำวันบางส่วนสะท้อนความเชื่อเรื่องผีภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่น ก่อนจะกินข้าวในป่าทุกครั้งจะต้องแบ่งข้าวและกับให้เจ้าที่ได้กินก่อน เป็นต้น

1. ผีเสื้อบ้านหรือผีเจ้าบ้าน เป็นผีที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้าน มีบทบาทในการปกปักรักษาดูแลรักษาหมู่บ้าน และคอยลงโทษบุคคลที่ทำผิดจารีตประเพณี หรือ "ผิดผี" ทุกปีๆ ชุมชนจะมีการเซ่นสรวงบูชา ผีเสื้อบ้าน เพื่อให้ทุกคนได้อยู่เย็นเป็นสุขและทำมาหากินได้ผลดี

2. ผีบ้านผีเรือน เป็นผีบรรพบุรุษของแต่ตระกูลโดยภาษาเหนือเรียกว่า "ผีปู่ย่า" มีที่ปกป้องคุ้มครองเฉพาะแต่ละหลังคาเรือน มิให้สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เข้ามาในเขตตัวบ้านได้ นอกจากนั้นยังมีหน้าที่คอยผิดผีเกิดขึ้น สมาชิกในครัวเรือนจะต้องมีการ "ใส่ผี" เพื่อขอขมาในการทำผิดจารีตไปในครั้งนั้น ๆ

3. ผีไร่ เป็นผีที่อยู่บริเวณไร่-สวนของชาวบ้าน โดยเชื่อว่าผีไร่จะช่วยปกปักรักษาและคุ้มครองไร่-สวนให้มีผลผลิตที่ดี โดยก่อนที่ชาวบ้านจะทำกิจกรรมการเกษตรทุกครั้งจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมาบนบานสานกล่าวต่อผีไร่ทุกครั้ง เพื่อให้ช่วยผลิตผล อุดม

สมบูรณ์ โดยการไหว้จะเป็นไปตามฐานะหรือแล้วแต่ว่าบุคคลใดจะบนอะไรไว้ เช่น หัวหมู เหล้า ไหไก่คู่ ลาบ แกงอ่อม เป็นต้น หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต ก็จะมีการเลี้ยงผีตามที่บนบานไว้

4. ผีเจ้านาย เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ดั้งเดิม ก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้าน เมื่อจะตั้งหมู่บ้านต้องมีการทำพิธีถามหรือขอผีเจ้าที่ก่อน หลังจากนั้นชุมชนก็จะร่วมใจกันสร้างศาลเพื่อให้เจ้านายสิงสถิต บริเวณศาลเจ้านายจะเป็นสถานที่หวงห้ามในการเข้าไปตัดไม้หรือทำกิจกรรมใดๆ อันถือเป็นการลบหลู่สถานที่ บ้านป่าสักงามมีการตั้งศาลเจ้าพ่อคำแดงเป็นผีเจ้านายของหมู่บ้าน ตั้งอยู่บริเวณทางทิศใต้ของโรงเรียนบ้านป่าสักงาม เมื่อเกิดเหตุเภทภัยในชุมชนหรือในครัวเรือนใดๆ ชาวบ้านมักจะมาบนบานสานกล่าว เมื่อผ่านพ้นเหตุการณ์ก็จะมีการมาแก้บน นอกจากนี้ ทุกปีแต่ละครัวเรือนจะนำไก่ต้มมารวมกัน ณ ศาลเจ้าพ่อคำแดง เพื่อพิธีเลี้ยงผีเจ้านาย เป็นงานของหมู่บ้านทุก ๆ ครัวเรือนจะต้องมาร่วมในพิธีกรรม

1.3 บทบาทเชิงความสัมพันธ์ของชุมชน

1.3.1 ลักษณะของความสัมพันธ์

จากการศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่ามีความสัมพันธ์ใน 3 ลักษณะ ดังนี้

1.3.1.1 ความสัมพันธ์ระบบครอบครัว เป็นความสัมพันธ์กันทางสายเลือดและเชื้อสายที่สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นไปในลักษณะของพ่อ แม่ พี่ น้อง ที่มีความรักความผูกพันมีความหวังดีและเกื้อกูลกันอย่างเหนียวแน่น ซึ่งนำไปสู่การทำให้เกิดความปองดอง ความสามัคคี ความรู้สึกที่เป็นพวกเดียวกัน รวมทั้งการระดมพลังในการทำกิจกรรมใดๆ ร่วมกัน

1.3.1.2 ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ โครงสร้างทางสังคมชุมชนบ้านป่าสักงาม มีความสัมพันธ์ผูกพันกันทางระบบเครือญาติสูง จึงทำให้เป็นสังคมแห่งการประนีประนอม ข้อขัดแย้งถึงจะเกิดขึ้นภายในก็ไม่มีความรุนแรง สามารถใช้ความเกี่ยวพันความเป็นพี่น้องพูดจากันได้ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจึงเป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันเป็นปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน

1.3.1.3 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จากการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่มีพื้นฐานเชิงความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ จากนั้นจึงได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ในชุมชนให้มีอำนาจตามบทบาทหน้าที่ เช่น อำนาจด้านการปกครอง อำนาจของภาวะผู้นำ ลักษณะดังกล่าวจึงไม่ได้เป็นการใช้อำนาจอย่างเต็มรูปแบบ แต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีลักษณะมาจากการผสมผสานระหว่างความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ กับบทบาทหน้าที่ในเชิงสังคมที่ได้รับมอบหมาย

1.3.2 บทบาทเชิงความสัมพันธ์

1.3.2.1 ผู้นำชุมชน จากการศึกษาพบว่าผู้นำชุมชนบ้านป่าสักงาม มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยจะเป็นผู้ที่ชุมชนยอมรับนับถือ จึงทำให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทความสัมพันธ์ในลักษณะของระบบเครือญาติผสมผสานกับเชิงอำนาจ ซึ่งส่งผลให้สามารถสร้างพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน ทั้งโดยวิธีการขอความร่วมมือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการใช้อำนาจในการบังคับ

1.3.2.2 ปราชญ์ชุมชน จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ปราชญ์ชุมชน มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านความคิดในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ประเพณีวัฒนธรรม ศิลปะ ความเชี่ยวชาญทางอาชีพ เป็นต้น โดยปราชญ์จะมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนทั้งด้านความเป็นผู้นำ การพึ่งพิงทางด้านแนวคิด ตลอดจนมีความสัมพันธ์ในลักษณะของครูบาอาจารย์และที่ปรึกษา

1.3.2.3 กลุ่มและองค์กรชุมชน มีบทบาทความสัมพันธ์ในลักษณะของภาวะผู้นำในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มและองค์กรชุมชนส่วนใหญ่มักจะมีคณะกรรมการและสมาชิกคาบเกี่ยวกัน จึงทำให้บทบาทเชิงความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติและเชิงอำนาจ แต่หากลักษณะของโครงสร้างกลุ่มมีความเป็นระบบเครือญาตินั้นน้อย บทบาทความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นเชิงอำนาจ

1.3.3 ผลกระทบเชิงความสัมพันธ์

1.3.3.1 พื้นฐานทางแนวคิด จากการศึกษาข้อมูลของแนวคิด ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่า ส่วนใหญ่ชุมชนบ้านป่าสักงามมีลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นคล้ายคลึงกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง มีความถี่ 44 คน คิดเป็นร้อยละ 53.66 ความคิดเห็นแตกต่างกัน มีค่าความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 ส่วนความคิดที่ขัดแย้งกัน มีค่าความถี่ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.22 (ตาราง 6)

ตาราง 6 ลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ความคิดเห็น	จำนวน n = 82	ร้อยละ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	7	8.54
คล้ายคลึงกันและยอมรับความแตกต่าง	44	53.66
ความคิดแตกต่างกัน	29	35.37
ความคิดขัดแย้งกัน	1	1.22
อื่น ๆ	1	1.22
รวม		**100.00**

ซึ่งจากการตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม พบว่า การที่คนในชุมชนมีพื้นฐานทางแนวคิดที่คล้าย ๆ กันจะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในลักษณะของการคล้อยตามกัน มีความเป็นมิตรและมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และจากการที่คนส่วนใหญ่มีการยอมรับความคิดเป็นที่แตกต่างจึงทำให้ความคิดเห็นในเชิงขัดแย้งกันมีน้อยมาก ขณะเดียวกันหากพื้นฐานแนวคิดแตกต่างกันก็อาจจะทำให้บทบาทเชิงความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเชิงอำนาจมากยิ่งขึ้น

1.3.3.2 พื้นฐานทางการศึกษา เนื่องจากพื้นฐานทางการศึกษาของคนในชุมชนที่มีบทบาทในเชิงผู้นำไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ประกอบกับพื้นฐานความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติสูง จึงไม่ทำให้ปัจจัยดังกล่าวมีผลกระทบเชิงความสัมพันธ์มากนัก ส่วนใหญ่ผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษาสูงจะได้รับความเชื่อถือทำให้เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงบทบาทผู้นำมากขึ้น

1.3.3.3 พื้นฐานทางสังคม ชุมชนบ้านป่าสักงามมีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ ทำให้พื้นฐานทางสังคมคล้ายคลึงกัน ส่งผลให้ยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบเครือญาติและมีความเห็นอกเห็นใจพึ่งพาอาศัยกัน อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคม ทำให้ค่านิยมทางด้านบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเข้ามามีบทบาทต่อชุมชน โดยผู้ที่มีชื่อเสียง ทรัพย์สิน หรือหน้าที่การงาน มักได้รับการยอมรับและเป็นบุคคลที่มีบทบาทของผู้นำและมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจมากยิ่งขึ้น

2. บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

2.1 สภาพพื้นฐานทั่วไป

2.1.1 โครงสร้างพื้นฐานของประชากร

จากการศึกษาข้อมูลสภาพพื้นฐานทั่วไปในชุมชนบ้านปางจำปี ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ทั้งหมด 72 คน พบว่า มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 87 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 259 คน เป็นเพศชาย จำนวน 125 คน เพศหญิง 154 คน คิดเป็นร้อยละ 50.20 และ 49.80 ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีระดับอายุตั้งแต่ 31 - 45 ปี คิดเป็นร้อยละ 31.94 รองลงมา คือ อายุน้อยกว่า 16 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.99 (ตาราง 7)

ตาราง 7 ช่วงอายุของประชากรชุมชนบ้านปางจำปี

ช่วงอายุ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
น้อยกว่า 16 ปี	18	24.99
16-30 ปี	13	18.06
31-45 ปี	23	31.94
46-60 ปี	11	15.28
มากกว่า 60 ปี	7	9.73
รวม		**100.00**

จากการศึกษาถึงระดับการศึกษาของคนในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา มีค่าความถี่ 30 คน คิดเป็นร้อยละ 41.67 รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีค่าความถี่ 22 คน คิดเป็นร้อยละ 30.56 ส่วนผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา มีค่าความถี่ 4 คน คิดเป็นร้อยละ 5.56 (ตาราง 8)

ตาราง 8 ระดับการศึกษาของประชากรชุมชนบ้านปางจำปี

ระดับการศึกษา	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ประถมศึกษา	30	41.67
มัธยมศึกษาตอนต้น	22	30.56
มัธยมศึกษาตอนปลาย	8	11.11
ปวช.	6	8.33
ปวส./อนุปริญญา	1	1.22
ปริญญาตรี	1	1.22
ไม่ได้รับการศึกษา	4	5.56
รวม		**100.00**

2.1.2 ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ประกอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ ซึ่งเป็นป่าเบญจพรรณ ประกอบไปด้วย ไม้แดง ไม้สัก ไม้เต็ง ตลอดจนพวกพืชสมุนไพรและกล้วยไม้ มีแม่น้ำที่สำคัญ 3 สาย คือ น้ำแม่ลาย

น้อย เป็นแม่น้ำหลัก แม่น้ำสายรอง คือ ลำห้วยน้ำวอง และลำห้วยน้ำบ้านเปียน ใช้ประโยชน์ในการอุปโภค และการเกษตรกรรม สภาพสมบูรณ์ มีน้ำใช้ตลอดปี นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยพืชพรรณและสัตว์ป่าหลายชนิด ฯ

2.1.2.1 ทรัพยากรดิน บ้านปางจำปีมีลักษณะของดิน 2 ประเภท คือ 1. ดินดำ ซึ่งอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำแม่ลาน้อย ชุมชนมีใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับการเกษตรและการเพาะปลูกพืชตลอดทั้งปี และ 2. ดินแดง ซึ่งอยู่ห่างจากชายฝั่งลำน้ำ ส่วนใหญ่ใช้ปลูกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ และปลูกพืชผักสวนครัว ส่วนการจัดการทรัพยากรดินนั้นชาวบ้านมีการจัดการดินโดยปราศจากการใช้ปุ๋ยเคมี นิยมใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตได้เองในท้องถิ่น

2.1.2.2 ทรัพยากรน้ำ บ้านปางจำปีมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ 3 สาย คือ น้ำแม่ลายน้อย เป็นแม่น้ำหลัก แม่น้ำสายรอง คือ ลำห้วยน้ำวอง และลำห้วยน้ำบ้านเปียน ที่ผ่านมาแหล่งทรัพยากรน้ำมีสภาพสมบูรณ์มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี จึงเป็นประโยชน์ทั้งด้านการอุปโภคบริโภค ประกอบกับในชุมชนมีแหล่งน้ำที่เป็นฝายเพื่อการเกษตรที่สร้างเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2547 จำนวน 1 ฝาย จึงทำให้สามารถทำการเกษตรกรรมได้ตลอดปี (ภาพ 8)

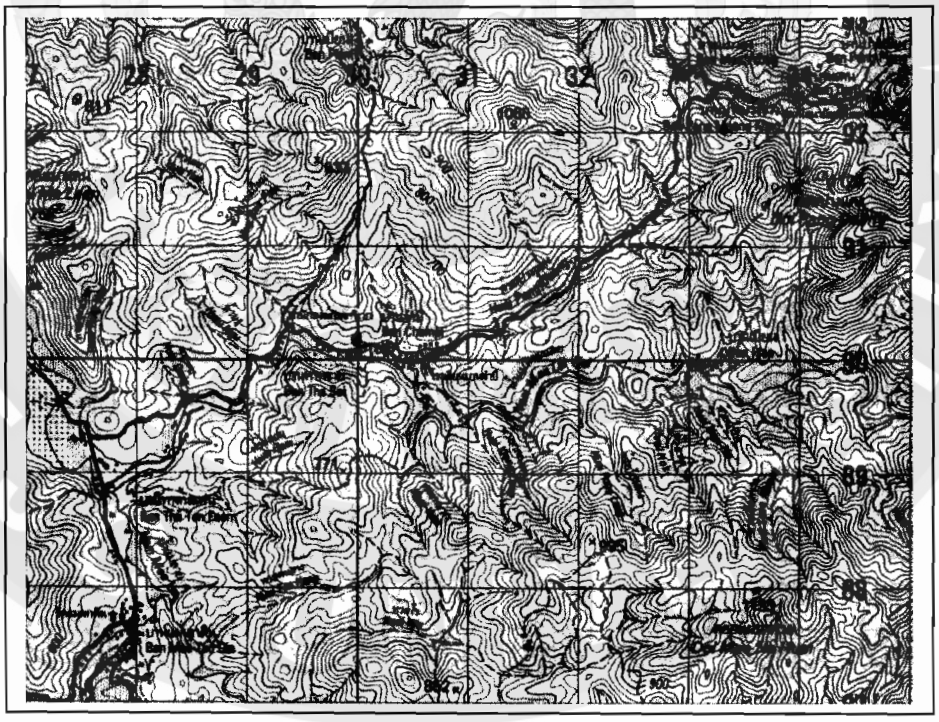

ภาพ 8 แผนที่น้ำสายหลักของชุมชนบ้านปางจำปี ต.ห้วยแก้ว อ. แม่ออน จ.เชียงใหม่
ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

2.1.2.3 ทรัพยากรป่าไม้ ลักษณะของทรัพยากรป่าไม้รอบๆ หมู่บ้านปางจำปี ที่อยู่ทางด้านทิศใต้เขตติดต่อกับบ้านป๊อกมีสภาพป่าเป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าเต็งรัง ส่วนใหญ่มีไม้ จำปี จำปา ไม้สัก ไม้แดง ไม้ก่อ ไม้ทะโล้ ไม้รักหลวง ไม้จ้ำ ไม้ไผ่ ไม้เต็ง รวมทั้งกล้วยไม้และพืชสมุนไพร สภาพป่าไม้ของชุมชนค่อนข้างสมบูรณ์เนื่องจากมีความชื้นตลอดทั้งปี นอกจากนั้นบริเวณรอบ ๆ ป่าไม้ของชุมชนยังถูกล้อมรอบไปด้วยป่าสงวนแห่งชาติ

จากการเรียงลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า แหล่งน้ำ ได้แก่ แม่น้ำและลำห้วยมีความสำคัญมากที่สุด มีค่าความถี่ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมาคือ ป่าไม้ มีค่าความถี่ 13 คน คิดเป็นร้อยละ 18.06 สัตว์ป่า มีค่าความถี่ 9 คน คิดเป็นร้อยละ 12.50 หนองคลองบึง มีค่าความถี่ 8 คน คิดเป็นร้อยละ 11.11 และพืชพรรณ มีค่าความถี่ 6 คน คิดเป็นร้อยละ 8.33 (ตาราง 9)

ตาราง 9 ลำดับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านปางจำปี

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ป่าไม้	13	18.06
แม่น้ำ	19	26.39
ลำห้วย	17	23.61
หนอง/คลอง/บึง	8	11.11
พืชพรรณ	6	8.33
สัตว์ป่า	9	12.50
รวม		**100.00**

2.1.3 สาธารณูปโภค

จากการศึกษาข้อมูลชุมชนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า ชุมชนบ้านปางจำปีมีแหล่งสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ได้แก่ ทางด้านคมนาคม มีถนนลาดยาง 1 สาย ถนนลูกรัง 2 สาย ถนน คสม. 1 สาย ทางด้านโทรคมนาคม มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ 1 ตู้ ศูนย์ประชาสัมพันธ์เสียงตามสายของหมู่บ้าน 1 แห่ง ส่วนระบบพลังงานพบว่าทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ขณะที่แหล่งน้ำอุปโภคและบริโภคใช้ระบบประปาประจำหมู่บ้านและประปาภูเขา นอกจากนั้นยังมีการใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต เช่น อ่างเก็บน้ำ ฝายขนาดเล็กประจำชุมชน บ่อน้ำ และหนองน้ำ

2.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

2.2.1 การประกอบอาชีพและรายได้

จากการสำรวจการประกอบอาชีพและรายได้ของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้หลักมาจากการประกอบอาชีพรับจ้าง มีค่าความถี่ 46 คน คิดเป็นร้อยละ 63.89 รองลงมา คือ อาชีพเกษตรกรรม มีค่าความถี่ 18 คน คิดเป็นร้อยละ 25.00 อาชีพรับราชการหรือรัฐวิสาหกิจ มีค่าความถี่ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 6.95 นอกจากนั้นเป็นอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย หัตถกรรม มีค่าความถี่ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 5.56 โดยส่วนใหญ่มีรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ยมากกว่า 80,000 บาทต่อปี มีความถี่ 22 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 30.56 รองลงมามีรายได้เฉลี่ย 40,001 – 60,000 บาทต่อปี มีความถี่ 13 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 18.06 ส่วนกลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาทต่อปี มีความถี่ 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.56 (ตาราง 10) และเมื่อคิดรายได้รวมของชุมชนบ้านปางจำปี มีทั้งสิ้น 3,639,600 บาทต่อปี มีค่าเฉลี่ยประมาณ 41,835 บาทต่อครัวเรือน มาจากการรับจ้างมากที่สุด 1,748,200 บาทต่อปี รองลงมาเป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรม 358,700 บาทต่อปี ซึ่งได้มาจากการทำสวนมากที่สุด มีค่าความถี่ 57 คน คิดเป็นร้อยละ 79.17 ส่วนรายได้นอกภาคเกษตรกรรมมาจากการรับจ้างและการเก็บหาของป่า มีค่าความถี่รวม 62 คน คิดเป็นร้อยละ 86.11

ตาราง 10 รายได้ รวมตลอดทั้งปีของชุมชนบ้านปางจำปี

รายได้ (บาท/ครัวเรือน/ปี)	**จำนวน n = 72**	**ร้อยละ**
น้อยกว่า 10,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	5	5.56
10,001-20,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	8	11.11
20,001-40,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	12	16.67
40,001-60,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	13	18.06
60,001-80,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	12	16.67
80,000 – 100,000 บาท/ครัวเรือน/ปี	22	30.56
รวม		**100.00**

2.2.2 ภาระหนี้สินและแหล่งทุนกู้ยืม

จากการศึกษาด้านภาระหนี้สินของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่มีภาระหนี้สิน มีค่าความถี่ 68 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 94.44 ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีหนี้สิน มีจำนวน 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.17 ซึ่งหากรวมภาระหนี้สินทั้งหมดของบ้านปางจำปี พบว่า รวมทั้งสิ้น

3,514,100 บาท มีค่าเฉลี่ยประมาณ 40,392 บาทต่อครัวเรือน โดยแหล่งเงินทุนกู้ยืมที่สำคัญ ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน มีค่าความถี่ 42 คน คิดเป็นร้อยละ 58.33 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์และธนาคารอื่น มีค่าความถี่ 23 คน คิดเป็นร้อยละ 21.95 ส่วนกลุ่ม/องค์กรและแหล่งอื่น ๆ มีค่าความถี่ 7 คน คิดเป็นร้อยละ 9.73 ซึ่งสาเหตุสำคัญของภาระหนี้สินมาจากค่าใช้จ่ายด้านอาหาร มีค่าความถี่ 25 คน คิดเป็นร้อยละ 34.72 รองลงมาเป็นด้านการศึกษา มีค่าความถี่ 21 คิดเป็นร้อยละ 29.17 ขณะที่การใช้จ่ายเพื่อลงทุนประกอบอาชีพมีความถี่เพียง 13 คน คิดเป็นร้อยละ 18.06 และจากการสอบถามข้อมูลเชิงลึกพบว่า ส่วนใหญ่คนในชุมชนบางจำปีมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนหลายแหล่งในลักษณะของการหมุนเวียนชำระหนี้

2.2.3 กลุ่มและองค์กรในชุมชน

จากการศึกษาการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรในชุมชนบ้านบางจำปี พบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรในชุมชนทั้งหมด จำนวน 13 กลุ่ม/องค์กร โดยลักษณะของการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรในชุมชนมี 4 ประเภท ดังนี้

2.2.3.1 กลุ่มเพื่อการผลิตและการเกษตร การก่อตั้งกลุ่มเป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนที่มีความสนใจทางการการผลิตและการเกษตร โดยกลุ่มนี้ประกอบไปด้วย 7 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเลี้ยงสุกรพื้นเมือง มีการจัดตั้งขึ้นตามนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วเมื่อปี 2544 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 19 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 4 คน กิจกรรมของกลุ่ม ได้แก่ การให้ทุนกู้ยืมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงสุกร

2. กลุ่มเลี้ยงวัว มีการจัดตั้งขึ้นตามนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วเมื่อปี 2544 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 19 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 4 คน จุดประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่ม คือ การช่วยเหลือกันด้านเงินทุนเพื่อสร้างอาชีพเสริม การมีเนื้อสัตว์เพื่อการบริโภค และการมีปุ๋ยอินทรีย์ในรูปปุ๋ยคอกไว้ใช้ในชุมชน

3. กลุ่มผู้ปลูกกาแฟ การจัดตั้งขึ้นตามนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วเมื่อปี 2545 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 11 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 3 คน การดำเนินงานของกลุ่มเป็นลักษณะของการให้ความช่วยเหลือด้านแหล่งเงินทุน ส่วนการขายผลผลิตเป็นอิสระของเกษตรกรแต่ละคน ซึ่งแหล่งรับซื้อจะเป็นพ่อค้าคนกลางหรือโครงการหลวง

4. กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร การจัดตั้งเกิดขึ้นโดยหลวงพ่อสุจิตต์ ใจมา เมื่อปี 2546 โดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วย

ย่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 12 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 2 คน กิจกรรมที่ทำ คือ จัดทำแปลงปลูกพืชสมุนไพรท้องถิ่น

5. กลุ่มผักปลอดภัยจากสารพิษ จัดตั้งกลุ่มโดยเกษตรกรในชุมชนที่เห็นประโยชน์ของการปลูกผักปลอดสารพิษ มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 12 คน การดำเนินงานของกลุ่มเป็นการปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อส่งขายให้กับโครงการหลวง

6. กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ จัดตั้งขึ้นตามนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้วเมื่อปี 2547 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 16 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 5 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ การเพาะขยายพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ การปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพพันธุ์ไม้ดอก การรวบรวมและดำเนินการจัดจำหน่าย การบริหารจัดการกลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ

7. กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ จัดตั้งโดยนายบุญเสริฐ โจมขัน มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 10 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 6 คน กิจกรรมของกลุ่ม คือ การแปรรูปไม้ไผ่ให้มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น การให้ความรู้เพื่อพัฒนานาฝีมือหัตถกรรม

2.2.3.2 กลุ่มเพื่อการออมและธุรกิจ ลักษณะการดำเนินงานของกลุ่มเป็นแหล่งทุน ที่ให้ความช่วยเหลือด้านเป็นกองทุนกู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพและการออม มีกลุ่มย่อย 3 กลุ่ม

1. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลเมื่อปี 2544 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 72 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 9 คน มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นแหล่งทุนแก่สมาชิกชุมชนเพื่อประกอบอาชีพ

2. กลุ่มกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน จัดตั้งขึ้นตามนโยบายของรัฐบาลเมื่อปี 2544 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 58 คน มีคณะกรรมการดำเนินงาน 9 คน มีบทบาทหน้าที่ให้เงินทุนประกอบอาชีพโดยการกู้ยืม

3. กลุ่มแม่บ้าน จัดตั้งขึ้นโดยการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน มีจำนวนสมาชิกจำนวน 57 คน คณะกรรมการดำเนินงาน 4 คน มีบทบาทหน้าที่ดำเนินการออมทรัพย์ของสมาชิก การให้กู้ยืมเงิน

2.2.3.3 กลุ่มทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์และพัฒนาชุมชน ประกอบไปด้วย 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเยาวชน จัดตั้งขึ้นด้วยการรวมตัวกันของผู้ที่สนใจ มีจำนวนสมาชิก 25 คน คณะกรรมการ 2 คน ส่วนใหญ่เป็นการส่งเสริมกิจกรรมของเยาวชน เช่น กีฬา

2. กลุ่มฌาปนกิจศพ จัดตั้งขึ้นจากการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน ทุกครัวเรือนต้องเป็นสมาชิก กลุ่มมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือเมื่อสมาชิกในชุมชนเสียชีวิต

2.2.3.4 กลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เป็นการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน ปัจจุบันมีเพียงกลุ่มผู้สูงอายุ ที่ยังมีการดำเนินการอยู่แต่มีลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก มีสมาชิกจำนวน 34 คน ไม่มีการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน

2.2.4 ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

2.2.4.1 ประเพณี ทางด้านประเพณีของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า เดือนมกราคม ประเพณีตานข้าวใหม่หรือสีเป็ง เป็นการทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง ในเดือนเมษายน มีประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง มีการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่และตักบาตร เดือนพฤศจิกายน ประเพณียี่เป็งหรือลอยกระทง ส่วนเดือนธันวาคม มีประเพณีบูชาศาลเจ้าพ่อมูลเมือง โดยจะจัดทุกวันที่ 16 ธันวาคม ของทุกปี หากวันที่ 16 ปี นั้น ตรงกับวันพุธจะไม่มีเลี้ยงในปีนั้น

2.2.4.2 วัฒนธรรม ชุมชนปางจำปีมีวัดวาอารามคันธาวิเวกเป็นแหล่งรวมของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมทางศาสนาและศาลาเพื่อกิจกรรมของชุมชน ซึ่งปัจจุบันมีพระที่จำวัดอยู่เพียง 1 รูป ที่วัดแห่งนี้มีทั้งวิหารและศาสนาเพื่อประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์ อีกทั้งคนในชุมชนนอกจากจะเข้าวัดทำบุญในวันพระแล้ว เมื่อมีการประชุมประจำเดือนหรือมีกิจกรรมที่จะต้องจัดประชุมเป็นประจำแม้กระทั่งกลุ่มสตรีที่มีการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐในเรื่องอาชีพก็มักจะใช้ศาลาวัดเป็นที่จัดกิจกรรมของกลุ่มเสมอถึงว่าคนในชุมชนปางจำปีจะมีคนพื้นราบ ชาวเขา หรือผู้ที่ย้ายมาจากที่ไหนก็ตามทุกคนล้วนแล้วแต่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น เมื่อมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาหรือไม่ก็ตามคนในหมู่บ้านก็มักจะเลือกวัดเป็นศูนย์รวมของชุมชนเสมอ วัฒนธรรมพื้นบ้าน (นิทานพื้นบ้าน, เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น) เครื่องดนตรีที่เล่นเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นแบบฉบับของภาคเหนือคือ สะล้อ ซอ และซึง ส่วนเพลงที่ใช้เล่นนั้นเป็นเพลงที่ใช้เล่นทั่วๆ ไปในภาคเหนือ

2.2.4.3 ความเชื่อ ด้านความเชื่อในชุมชนปางจำปีก็ยังมีความเชื่อในเรื่องการนับถือผีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ (ผีปู่ย่า) เจ้าป่าเจ้าเขา นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่คนในชุมชนมักปฏิบัติที่เป็นสิ่งที่สะท้อนความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่เก่าแก่ เช่น การผูกข้อมือรับขวัญทหารใหม่ การผูกข้อมือคู่บ่าวสาว เป็นต้น

2.3 บทบาทเชิงความสัมพันธ์ของชุมชน

2.3.1 ลักษณะของความสัมพันธ์

จากการศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่าคนชุมชนมีความสัมพันธ์กันใน 3 ลักษณะ ดังนี้

2.3.1.1 ความสัมพันธ์ระบบครอบครัว ชุมชนบ้านปางจำปีมักจะนับถือผู้ที่อาวุโสเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในบ้าน และมีหัวหน้าครอบครัวเป็นหลักของครอบครัว ลักษณะของความสัมพันธ์จึงเกี่ยวข้องกันทางสายเลือดและเชื้อสายที่สืบต่อกันมา ซึ่งเป็นไปในลักษณะของพ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย ที่มีความรักความผูกพันมีความหวังดีและเกื้อกูลกัน

2.3.1.2 วามสัมพันธ์ระบบเครือญาติ จากการสำรวจข้อมูลทางเครือญาติในชุมชน บ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนใกล้ชิดเป็นเครือญาติ มีค่าความถี่ 46 คน คิดเป็นร้อยละ 63.89 จำนวนครัวเรือนที่มีญาติ 1 ครัวเรือนและไม่มีญาติในหมู่บ้านเลยมีจำนวนเท่ากันคือ 21 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 24.71 รองลงมาเป็นครัวเรือนที่ญาติ 2 ครัวเรือน จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 21.18 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีญาติ 4 ครัวเรือน จำนวน 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 7.06 และ ครัวเรือนที่มีญาติมากกว่า 4 ครัวเรือนขึ้นไป จำนวน 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.53 โครงสร้างทางสังคมชุมชนบ้านปางจำปี ที่มีความสัมพันธ์ผูกพันกันทางระบบเครือญาติจึงทำให้ลดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ สามารถใช้ความเกี่ยวพันความเป็นพี่น้องพูดจากันได้ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจึงเป็นไปในแนวทางเดียวกัน และเป็นปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชน

2.3.1.3 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จากการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า แม้ส่วนใหญ่มีพื้นฐานเชิงความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ แต่ความสัมพันธ์ลักษณะเป็นเพื่อนบ้านก็มากด้วยเช่นกัน ซึ่งจากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่ามีค่าความถี่ 35 คน คิดเป็นร้อยละ 48.61 จึงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามบทบาทหน้าที่ เช่น อำนาจด้านการปกครอง อำนาจของภาวะผู้นำ ลักษณะดังกล่าวจึงมีการใช้อำนาจค่อนข้างเป็นระบบ ใช้บรรทัดฐานทางสังคม หรือระเบียบเงื่อนไขตามข้อตกลงของชุมชนได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการใช้อำนาจก็ยังมีลักษณะมาจากการผสมผสานระหว่างความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ กับบทบาทหน้าที่ในเชิงสังคมที่ได้รับมอบหมาย เป็นไปแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยมีการกล่าวตักเตือนผู้กระทำผิดก่อนการลงโทษ

2.3.2 บทบาทเชิงความสัมพันธ์

2.3.2.1 ผู้นำชุมชน จากการศึกษาบทบาทเชิงความสัมพันธ์ของผู้นำชุมชนในหมู่บ้านปางจำปี พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยจะเป็นผู้ที่มีแนวคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และต้องการพัฒนาชุมชนให้สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง และจากการที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นระบบเครือญาติ จึงทำให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทความสัมพันธ์ในลักษณะของระบบเครือญาติผสมผสานกับเชิงอำนาจ ซึ่งส่งผลให้สามารถสร้าง

พลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน ทั้งโดยวิธีการขอความร่วมมือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการใช้บทบาททางอำนาจในการจัดการ

2.3.2.2 ปราชญ์ชุมชน จากการศึกษาข้อมูล พบว่า ปราชญ์ชุมชนของบ้านปางจำปี มีการสืบทอดมาจากคนรุ่นก่อน ทำให้มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านความคิดในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ศิลปะหัตถกรรม ความเชี่ยวชาญทางด้านอาชีพ เป็นต้น โดยปราชญ์จะมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ทั้งด้านความเป็นผู้นำ เป็นผู้ชุมชนให้ความเคารพศรัทธา สามารถให้การพึ่งพิงทางด้านแนวคิด ตลอดจนมีความสัมพันธ์ในลักษณะของครูบาอาจารย์และที่คอยให้คำแนะนำปรึกษา

2.3.2.3 กลุ่มและองค์กรชุมชน มีบทบาทความสัมพันธ์ในลักษณะของภาวะผู้นำในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยกลุ่มและองค์กรชุมชนส่วนใหญ่มักจะมีคณะกรรมการดำเนินงานและมีสมาชิกที่คาบเกี่ยวกัน จึงทำให้บทบาทเชิงความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติผสมผสานกับเชิงอำนาจ แต่หากลักษณะของโครงสร้างกลุ่มมีความเป็นระบบเครือญาติน้อย บทบาทความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปเชิงอำนาจ ซึ่งลักษณะนี้ทำให้โครงสร้างขององค์กรเป็นเพียงการรวมกลุ่มเพื่อเหตุผลบางอย่าง จึงทำให้ไม่มีพลังและบทบาทมากนักในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน

2.3.3 ผลกระทบเชิงความสัมพันธ์

2.3.3.1 พื้นฐานทางแนวคิด จากการศึกษาข้อมูลของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่คนในชุมชนร้อยละ 90 มีพื้นเพเป็นคนในหมู่บ้าน จึงมีลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดไปในทิศทางเดียวกัน จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานแนวคิดในเชิงปริมาณ พบว่า ความคิดเห็นคล้ายคลึงกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง มีความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 40.28 มีความคิดเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีค่าความถี่ 25 คน คิดเป็นร้อยละ 34.72 ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน มีค่าความถี่ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 23.61 ส่วนความคิดที่ขัดแย้งกัน มีค่าความถี่ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.39 (ตาราง 11) สำหรับการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การที่คนในชุมชนมีพื้นฐานทางแนวคิดที่คล้ายคลึงกันและยอมรับความคิดที่แตกต่าง ทำให้คนในชุมชนมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันกว้างขวางขึ้น จึงทำให้เกิดผลกระทบเชิงความสัมพันธ์ในลักษณะของความเป็นเหตุเป็นผล แต่แนวคิดก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวสูงเช่นกันจึงทำให้มีความเป็นมิตรและมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ขณะเดียวกันหากพื้นฐานแนวคิดแตกต่างกันก็อาจจะทำให้บทบาทเชิงความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะเชิงอำนาจมากยิ่งขึ้น

2.3.3.2 พื้นฐานทางการศึกษา เนื่องจากพื้นฐานทางการศึกษาของคนในชุมชนที่เป็นที่ยอมรับและบทบาทในเชิงผู้นำไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ประกอบกับลักษณะพื้นฐานความสัมพันธ์เป็นระบบเครือญาติสูง จึงไม่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ยังเคารพความเป็นอาวุโสและความจริงใจ จึงทำให้ระดับการศึกษาเข้ามามีบทบาทไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความเจริญหรือสังคมเมืองเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นว่า ผู้ที่มีพื้นฐานทางการศึกษาสูงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถจึงได้รับความเชื่อถือทำให้เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงบทบาทผู้นำมากยิ่งขึ้น

ตาราง 11 ลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นของชุมชนบ้านปางจำปี

ความคิดเห็น	จำนวน n = 72	ร้อยละ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	25	40.28
คล้ายคลึงกันและยอมรับความแตกต่าง	29	34.72
ความคิดแตกต่างกัน	17	23.61
ความคิดขัดแย้งกัน	1	1.39
รวม		**100.00**

2.3.3.3 พื้นฐานทางสังคม การที่คนในชุมชนบ้านปางจำปีส่วนใหญ่มีความเป็นมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน จึงทำให้พื้นฐานทางสังคมและวัฒนามีความคล้ายคลึงกัน ส่งผลให้ยังคงรักษาความสัมพันธ์แบบเครือญาติและมีความเห็นอกเห็นใจพึ่งพาอาศัยกัน อย่างไรก็ตามจากการเปลี่ยนแปลงของแสสังคมที่นำความเจริญเข้ามา จึงทำให้ค่านิยมทางด้านบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเข้าเริ่มมามีบทบาทต่อชุมชน โดยผู้ที่มีทรัพย์สินเงินทอง มีหน้าที่การงานที่ได้รับการยอมรับโดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการ มักมีผลกระทบเชิงความสัมพันธ์ในบทบาทของผู้นำและมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการจัดการป่า

1. บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาถึงแนวคิดของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่มีแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมเพื่อต้องการพัฒนาชุมชนให้เจริญ มีค่าความถี่ 43 คน คิดเป็นร้อยละ

52.44 รองลงมา คือ ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน มีค่าความถี่ 21 คน คิดเป็นร้อยละ 25.61 ส่วนการมีส่วนร่วมเพราะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบทางกฎหมาย หรือกฎสังคม มีค่าความถี่ 2 คน คิดเป็นร้อยละ 2.44 จากพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการจัดการป่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมี 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1.1.1 การมีส่วนร่วมด้วยจิตสำนึก

จากการศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความมีจิตสำนึกของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่มีการให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ มีค่าความถี่ 35 คน คิดเป็นร้อยละ 42.68 รองลงมา คือ การร่วมมือตามบทบาทหน้าที่ มีความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 ขณะที่กฎระเบียบ ข้อตกลง และอื่น ๆ มีความถี่ 7 คน คิดเป็นร้อยละ 8.54 (ตาราง 12)

ตาราง 12 สภาพของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม

ความร่วมมือต่อส่วนร่วมของชุมชน	จำนวน n = 82	ร้อยละ
ให้ความร่วมมืออย่างเต็มใจ	35	42.68
ให้ความร่วมมือเพราะถูกขอร้อง	11	13.41
ให้ความร่วมมือตามหน้าที่ความรับผิดชอบ	29	35.37
ให้ความร่วมมือตามกฎ ระเบียบ หรือข้อตกลง	6	7.32
อื่นๆ	1	1.22
รวม		**100.00**

1.1.2 การมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่

จากตาราง 12 ได้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านป่าสักงามที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลพบว่า ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในรูปของผู้นำและคณะกรรมการเป็นหลัก โดยผู้ที่มีบทบาท

หน้าที่จะเป็นผู้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน เช่น การแจ้งข่าวสารและขอความร่วมมือ การสอบถามความคิดเห็น และการกำหนดเงื่อนไขเพื่อให้เกิดความร่วมมือ

1.1.3 การมีส่วนร่วมตามเงื่อนไขของกฎระเบียบและข้อบังคับ

การศึกษาความมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมบางส่วน มีค่าความถี่ 57 คน คิดเป็นร้อยละ 69.51 รองลงมา มีส่วนร่วมมากทุกด้าน มีค่าความถี่ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 20.73 ส่วนสมาชิกที่มีส่วนร่วมน้อย มีค่าความถี่ 8 คน คิดเป็นร้อยละ 9.76 โดยลักษณะที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงาม โดยอาศัยเงื่อนไขของกฎระเบียบและข้อบังคับ พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมตามข้อตกลงของชุมชน มีความถี่ 76 คน คิดเป็นร้อยละ 92.68 และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ต้องใช้กฎระเบียบทางสังคมและกฎหมาย มีความถี่ 6 คน คิดเป็นร้อยละ 7.32 (ตาราง 13) ซึ่งการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะถูกนำมาใช้ในบางกรณีที่จำเป็นและอาจสร้างปัญหาต่อประโยชน์ส่วนรวม

1.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

จากการศึกษาถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามได้นำแนวทางของการมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่า 5 รูปแบบ (ตาราง 14) ดังนี้

ตาราง 13 ลักษณะการส่วนร่วม และการมีส่วนร่วมตามเงื่อนไข กฎระเบียบ ข้อบังคับของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม

ลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ	จำนวน n = 82	ร้อยละ
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากทุกด้าน	17	20.73
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมบางส่วน	57	69.51
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมน้อย	8	9.76
รวม		**100.00**
การมีส่วนร่วมตามเงื่อนไข กฎระเบียบ ข้อบังคับ		
ข้อตกลงของชุมชน	76	92.68
กฎระเบียบทางสังคม	2	2.44
กฎหมาย	4	4.88
รวม		**100.00**

1.2.1 การมีส่วนร่วมเชิงรับรู้ข้อมูล

จากการสอบถามการมีส่วนร่วมในเชิงรับรู้ข้อมูลด้านการจัดการป่า พบว่า ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมโดยการที่กลุ่มผู้นำเป็นแจ้งให้ทราบ ความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 โดยข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ ได้แก่ สภาพปัญหาของป่าไม้ที่เกิดขึ้น การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนแนวทางการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชน ผู้ที่มีส่วนร่วมเชิงรับรู้ข้อมูลส่วนใหญ่จะมีบทบาทด้านการจัดการป่าในลักษณะของ "ผู้ยอมทำตาม" ซึ่งหมายถึงการยอมรับแนวทางหรือแนวคิดของผู้อื่นที่จะนำมาใช้ในการจัดการป่าให้พัฒนายิ่งขึ้นต่อไป

ตาราง 14 รูปแบบของการมีส่วนร่วมในชุมชนบ้านป่าสักงาม

รูปแบบของการมีส่วนร่วม	จำนวน n = 82	ร้อยละ
เชิงรับรู้ข้อมูล	29	35.37
เชิงการตัดสินใจ	2	2.44
เชิงการดำเนินการ	28	34.15
เชิงการรับผลประโยชน์	22	26.83
เชิงการประเมินผล	1	1.22
รวม		**100.00**

การนำหลักการมีส่วนร่วมในเชิงการรับรู้ข้อมูล มาเป็นแนวทางในการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นแนวทางที่นำมาใช้เพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึกเกี่ยวกับป่าให้เกิดขึ้นในใจของคนในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสารจะทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงผลกระทบอันเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตลดลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้คนในชุมชนต้องการที่จะจัดการป่าให้อยู่ในสภาพที่สามารถเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างคนกับป่า

1.2.2 การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจด้านการจัดการป่า ของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่ผู้ที่มีส่วนร่วมลักษณะนี้จะอยู่ในกลุ่มที่มีบทบาทเป็นผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการกลุ่มและองค์กรชุมชน ปราชญ์หรือผู้นำทางด้านแนวคิด ตลอดจนผู้ที่มีบทบาทและได้รับการยอมรับในสังคม เช่น ผู้มีความรู้ นักวิชาการ นักพัฒนา ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เห็นมิติของการมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจด้านการจัดการป่า คือ

1. การเริ่มแนวคิดเพื่อตัดสินใจ ระยะนี้แกนนำและผู้นำชุมชนจะมีบทบาทค่อนข้าง มากที่จะเป็นผู้ริเริ่มวางระบบเพื่อตัดสินใจบริหารจัดการป่า โดยจะมีการพูดคุย นำเสนอข้อมูลปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล เพื่อนำไปสู่การดำเนินการตัดสินใจ

2. การดำเนินการเพื่อตัดสินใจ เมื่อแกนนำหรือผู้นำชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลชุมชน จึงเริ่มดำเนินการหาแนวร่วมในการตัดสินใจ โดยขั้นตอนนี้จะนำเสนอข้อมูลให้ชุมชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง ส่วนใหญ่ใช้วิธีการประชุมสมาชิกชุมชน

3. การปฏิบัติการตัดสินใจ เป็นขั้นตอนที่แกนนำและผู้นำชุมชนรวบรวมความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากชุมชน จากนั้นจึงนำมาปรึกษาหารือและพิจารณาร่วมกัน อันจะนำไปสู่แนวทางการตัดสินใจที่สมเหตุสมผล เหมาะสม มีคุณค่า และมีความชอบธรรมต่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจของชุมชนบ้านป่าสักงาม เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางชีวภาพของป่า ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น แหล่งอาหารธรรมชาติลดลง ขาดรายได้จากอาชีพเก็บของป่า ขาดแหล่งน้ำสำหรับใช้ในระบบการผลิตพืชและสัตว์ รวมทั้งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้นำผู้ที่มีบทบาทมาร่วมกันตัดสินใจ ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน โดยมีการกำหนดแผนและแนวทางด้านการจัดการป่าเพื่อที่จะนำไปสู่แผนการปฏิบัติงาน ผู้ที่มีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจเป็นผู้ที่ทราบข้อมูลและเงื่อนไขต่าง ๆ จากนั้นจึงมีการศึกษาข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งจะใช้เป็นองค์ประกอบข้อมูลที่สำคัญ อันจะนำไปสู่แนวทางการตัดสินใจที่สมเหตุสมผล เหมาะสม มีคุณค่าและมีความชอบธรรมต่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

1.2.3 การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการ

การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีรูปแบบการดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1.2.3.1 ส่วนผู้นำ ผู้นำหรือแกนนำมีส่วนร่วมในการดำเนินการ พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจหรือถูกคัดเลือกจากคนในชุมชน เช่น กรรมการ ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งเป็นตัวแทนที่มีบทบาทหน้าที่ในการประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในระดับอื่น ๆ ต่อไปในชุมชน

1.2.3.2 ส่วนผู้ปฏิบัติการ ผู้ปฏิบัติการเป็นที่มีส่วนร่วมในการนำข้อตกลงหรือมติชุมชน ที่ส่วนผู้นำได้ประสานหรือมีการเห็นชอบของคนในชุมชนเพื่อให้นำแนวทางที่กำหนดคิดค้นกันขึ้นมาไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม การมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติการจึงเป็น

เหมือนการนำแผนงานหรือแผนแม่บทของชุมชน ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ มาปฏิบัติเพื่อให้สามารถพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาภายในชุมชนได้

1.2.4 การมีส่วนร่วมเชิงการรับผลประโยชน์

จากการสอบถามข้อมูลการมีส่วนร่วมในลักษณะการรับผลประโยชน์ของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในลักษณะของผลประโยชน์ที่ส่วนรวมจะได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การสร้างรายได้จากอาชีพการเก็บของป่า การมีแหล่งอาหารธรรมชาติ การมีแหล่งพืชพรรณ สมุนไพร สัตว์ป่า แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อใช้สำหรับการบริโภคและอุปโภค ลักษณะที่คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ดังกล่าว จึงสร้างแรงจูงใจที่ทำให้เกิดความมีส่วนร่วมขึ้น

1.2.5 การมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล

ส่วนใหญ่มีลักษณะที่ไม่เป็นแบบทางการ โดยผู้ที่เป็นแกนนำจะนำประเด็นหรือเงื่อนไขที่ตกลงและปฏิบัติร่วมกันมาชี้แจงให้ทราบ และให้ชุมชนร่วมกันประเมินผลงานทั้งด้านที่ประสบผลความสำเร็จและด้านที่ยังเป็นปัญหาของชุมชน และนำสิ่งที่ได้จากการคิดตลอดจนการปฏิบัติร่วมกัน มาร่วมกันหาแนวทางพัฒนา ปรับปรุงแก้ไขหรือดำเนินงานขั้นต่อไป

1.3 กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

1.3.1 การให้ข้อมูล

เป็นขั้นตอนแรกของการมีส่วนร่วม โดยคนในชุมชนได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งส่วนใหญ่ให้ข้อมูลทางหอกระจายข่าย มีค่าความถี่ 61 คิดเป็นร้อยละ 74.39 (ตาราง 15) ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จึงทำให้ผู้ที่มีบทบาทในสังคมเริ่มมีการศึกษาข้อมูลและนำข้อมูลต่าง ๆ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันไปนำเสนอแก่คนในชุมชน ซึ่งการได้รับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ทำให้เกิดมิติในของการมองเห็นปัญหา และผลกระทบอันเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของสภาพป่าไม้ร่วมกัน

ตาราง 15 การรับทราบข้อมูลข่าวสารของชุมชนบ้านป่าสักงาม

การรับทราบข้อมูลข่าวสาร	จำนวน n = 82	ร้อยละ
การประกาศทางหอกระจายข่าว	61	74.39
การประชุมสมาชิกชุมชน	14	17.07
ผู้นำแจ้งให้ทราบ	6	7.32
ผู้ที่รู้บอกกล่าวต่อๆ กัน	1	1.22
ต่างคนต่างสอบถามกันเอง	0	0.00
รวม		**100.00**

1.3.2 การศึกษาและรวบรวมข้อมูล

เป็นการค้นหาปัจจัยต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบต่อคนในชุมชน ตลอดจนการศึกษาข้อมูลเพื่อนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหา โดยผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการศึกษาและรวบรวมปัญหา ได้แก่ ผู้นำชุมชน แกนนำ ปราชญ์ และผู้ที่เป็นที่ยอมรับของชุมชน บุคคลเหล่านี้จะสื่อสารข้อมูลให้ชุมชนได้รับรู้และเริ่มสร้างความตระหนักถึงผลกระทบถาวรที่จะเกิดขึ้นหากไม่ช่วยกันแก้ไข โดยชุมชมบ้านป่าสักงามมีกระบวนการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1.3.2.1 การสำรวจข้อมูล โดยแกนนำชุมชนจะนำสภาพการเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ที่เกิดขึ้น มาเป็นปัจจัยตั้งต้นเพื่อหาคำตอบของปัญหาและผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนชุมชน ผลจากกระบวนการเข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชน ทำให้แกนนำเกิดความตระหนักรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้ทำความเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ฐานคิด และสภาพปัญหาที่สำคัญ ซึ่งข้อมูลต่างๆ สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นจริงของตัวแทนชุมชนและชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้เกิดความตระหนักรู้ในหลายประการ ได้แก่ ตระหนักถึงปัญหาทางด้านทรัพยากรป่าที่เสื่อมโทรม จำเป็นที่ชุมชนต้องเร่งกันฟื้นฟู ปัญหาในการดำรงชีวิตของสมาชิกบ้านป่าสักงาม การขาดแคลนที่ดินทำกิน และระดับความรู้ความสามารถของแกนนำในปัจจุบัน

1.3.2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล มีการนำข้อมูลในชุมชนที่ได้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อวิเคราะห์และสรุปข้อมูล ซึ่งทำให้ชุมชนทราบถึงสิ่งต่อไปนี้

1. สภาพของป่า จากการพูดคุยและการบอกเล่า ตลอดจนการสังเกตสภาพของป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดลงเป็นลำดับ โดยสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม่สามารถเก็บหาของป่าได้ตลอดปี จำนวนชนิดพืชพรรณและสิ่งมีชีวิตในป่าลดน้อยลง ลำห้วยไม่มีน้ำตลอดทั้งปีโดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง สภาพดินค่อนข้างแห้งและแข็งไม่มีควาชุมชื้น ต้นไม้ใหญ่หลากหลายของชนิดสูญหายไปจากป่า จำนวนของป่าที่เก็บได้ปริมาณลดลงหรือเก็บได้เพียงช่วงสั้น ๆ มีไฟป่าเกิดขึ้นบ่อยครั้งกว่าแต่ก่อน อากาศร้อนอบอ้าวมากขึ้นในช่วงฤดูร้อน เกิดฝนแล้งและฝนทิ้งช่วงยาวนาน

2. ผลกระทบต่อวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่ามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม เช่น อาชีพและรายได้จากการหาของป่าไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว การออกไปหางานทำนอกชุมชนเนื่องจากไม่สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาในชุมชนมีการสืบทอดสู่คนรุ่นลูกหลานน้อยลง และบางอย่างก็สูญหายไปจากชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่าคนในชุมชนลดลง กระแสวัฒนธรรมเมืองเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตดั้งเดิมรวดเร็วกว่าที่ควรจะเป็น

1.3.3 การกำหนดประเด็นและกิจกรรม

การศึกษาข้อมูลการมีส่วนร่วม ด้านการปรึกษาหารือของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่วนใหญ่แล้วผู้นำชุมชนจะปรึกษากันก่อน มีค่าความถี่ 59 คน คิดเป็นร้อยละ 71.95 จากนั้นจึงร่วมปรึกษากับคนในชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ มีค่าความถี่ 10 คน คิดเป็นร้อยละ 12.20 (ตาราง 16) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ชุมชนมีความตระหนักถึงปัญหาและกระทบของปัญหา โดยมีการเรียงลำดับความสำคัญ ตลอดจนกำหนดประเด็นของปัญหา เพื่อใช้เป็นแนวทางนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมของชุมชน โดยประเด็นที่คนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่าสำคัญหรือเป็นปัญหาที่มีผลกระทบมากที่สุด จะถูกนำมาหารือร่วมกันโดยการประชุมแบบการรับรู้ร่วมกันทั้งชุมชนเพื่อให้ ทราบข้อมูลที่เป็นประเด็นหลัก จากนั้นในขั้นตอนของการกำหนดกิจกรรมใช้วิธีการให้ตัวแทน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนหรือแกนนำเป็นผู้พูดคุยวางแผน เพื่อสร้างแนวทางให้คนในชุมชนเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบของปัญหา

ตาราง 16 การมีส่วนร่วมประเด็นการปรึกษาหารือของชุมชนบ้านป่าสักงาม

การมีส่วนร่วม	จำนวน n = 82	ร้อยละ
คนในชุมชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน	10	12.20
ผู้นำชุมชนจะปรึกษาหารือกัน	59	71.95
ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ปรึกษาหารือกัน	10	12.20
ผู้ที่ได้รับผลกระทบปรึกษาหารือกัน	3	3.66
รวม		**100.00**

1.3.4 การทำประชาพิจารณ์

เป็นขั้นตอนที่ชุมชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ จากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมมาก มีค่าความถี่ 46 คน คิดเป็นร้อยละ 56.10 รองลงมา คือ ผู้ที่เข้าร่วมประชุม มีค่าความถี่ 32 คน คิดเป็นร้อยละ 39.02 (ตาราง 17)

ตาราง 17 บทบาทในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของชุมชนบ้านป่าสักงาม

บทบาทการแสดงความคิดเห็น	จำนวน n = 82	ร้อยละ
ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน	32	39.02
ผู้นำชุมชน	46	56.10
ปราชญ์ชุมชน	2	2.44
ตัวแทนกลุ่ม/องค์กร	2	2.44
รวม		**100.00**

การทำประชาพิจารณ์เป็นการนำประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข ตลอดจนแนวทางหรือวิธีการแก้ไขที่ได้กำหนดไว้มาให้คนในชุมชนร่วมรับรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็น หรือให้ข้อเสนอแนะร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้เป็นเหมือนการทบทวนปัญหา และหาแนวทางที่เหมาะสมมาช่วยแก้ไข โดยการมีความเห็นร่วมกันของชุมชนบางกิจกรรมจะสามารถดำเนินการได้ทันที ขณะที่บางประเด็นที่ชุมชนเห็นว่ายังไม่แน่ใจว่าหลักการที่นำมาใช้นั้นเหมาะสมหรือไม่ จะมีการนำข้อมูลนี้ไปปรึกษาหารือกับผู้รู้เสียก่อน

1.3.5 การขอคำแนะนำ

การขอคำแนะนำหรือการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดการป่า เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงาม ที่ทำให้เห็นถึงการดำเนินการในลักษณะของการเชื่อมโยง ปฏิสัมพันธ์ และเครือข่าย ซึ่งสามารถสรุปลำดับขั้นตอนได้ดังนี้

1. การขอคำแนะนำจากปราชญ์ท้องถิ่น เมื่อได้ฐานข้อมูลจากการทำประชาพิจารณ์แล้วจึงได้นำไปขอคำแนะนำจากผู้รู้ที่อยู่ในชุมชนหรือนอกชุมชน

2. การขอคำแนะนำจากบุคคลที่มีความรู้ เป็นการนำข้อมูลชุมชนไปปรึกษาบุคคลที่คาดว่าจะให้คำแนะนำได้ เช่น ข้าราชการ นักวิชาการ

3. การขอคำแนะนำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนบ้านป่าสักงามต้องการจัดการป่าอย่างยั่งยืน จึงมีแนวคิดที่จะใช้ต้นแบบการจัดการดิน น้ำ ป่า ตามแนวพระราชดำริ จึงได้ไปขอคำแนะนำจากโครงการศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ช่วยชี้แนะข้อมูลทางวิชาการสำหรับนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

1.3.6 การลงประชามติ

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการลงประชามติ เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนรับทราบประเด็นปัญหา ความสำคัญของปัญหา ผลกระทบ ทิศทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนมีผู้แนะนำให้คำปรึกษา และมีโครงการ ฯ พระราชดำริเป็นต้นแบบของการพัฒนา จึงนำกรอบแนวคิดทั้งหมดมานำเสนอเป็นข้อมูล เพื่อให้คนในชุมชนได้มีการลงประชามติเพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการ ซึ่งในขั้นตอนนี้ชุมชนจะแสดงการมีส่วนร่วมเพื่อให้สามารถนำประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขไปสู่การปฏิบัติ โดยมีแนวทาง ดังนี้

1. การคัดเลือกประเด็นปัญหา การเลือกปัญหาสำหรับดำเนินการแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. ปัญหาที่คนในชุมชนมีศักยภาพในการลงมือทำได้ทันที และ 2. ปัญหาสำคัญแต่คนในชุมชนยังไม่สามารถดำเนินการได้ ซึ่งคนในชุมชนคิดว่าต้องแก้ปัญหาที่สามารถปฏิบัติการได้ด้วยทรัพยากรที่มีในชุมชนก่อนปัญหาที่ต้องได้รับความช่วยเหลือ

2. การจัดสรรบทบาทหน้าที่ ในการประชุมเพื่อลงประชามติของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการแบ่งหน้าที่การดำเนินงาน โดยคนในชุมชนจะช่วยกันกำหนดกิจกรรมของปัญหาที่ต้องการแก้ไข จากนั้นจึงคัดเลือกผู้รับผิดชอบหลักในแต่ละกิจกรรม เพื่อให้สามารถนำกิจกรรมนั้นไปวางแผนสู่การปฏิบัติได้ สำหรับผู้ที่รับผิดชอบประเด็นที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ก็จะมีบทบาทในการติดต่อประสานงาน ขอคำปรึกษา หรือขอความช่วยเหลือในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป

1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

1.4.1 บทบาทหน้าที่

การมีบทบาทตามโครงสร้างทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในจัดการป่า โดยผู้ที่มีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบในลักษณะของแกนนำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ ดำเนินงานในลักษณะของคณะกรรมการ ซึ่งการมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่นี้ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ที่มีภาระรับผิดชอบจำเป็นต้องมีส่วนร่วมโดยหน้าที่ และเนื่องจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นระบบเครือญาติ จึงอาศัยความใกล้ชิดคุ้นเคยมอบหมายหรือขอร้องให้ช่วยเหลืองาน ส่งผลให้คนในชุมชนบ้านป่าสักงามส่วนใหญ่ล้วนมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่ต้องรับผิดชอบอย่างชัดเจน ดังนี้

1. ผู้นำ ส่วนใหญ่ทำหน้าที่คิดริเริ่มและสืบหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้เพื่อให้ชุมชนรับทราบปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นผู้ที่ช่วยประสานงานระหว่างกลุ่มแกนนำ นักวิชาการ องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเป็นผู้ที่มีบทบาทช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม

2. คณะกรรมการ มีหน้าที่ประสานงานทั้งกับผู้นำและคนในชุมชน เพื่อเป็นการสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ ให้ชุมชนได้รับทราบ ตลอดจนมีบทบาทหน้าที่สร้างความเข้าใจ สร้างความตะหนักด้านการจัดการป่าชุมชน

3. ผู้ปฏิบัติการ ส่วนใหญ่เป็นการทำกิจกรรมของชุมชน ที่ทุกคนในชุมชนได้เห็นชอบร่วมกัน หรือเป็นมติของชุมชนที่ต้องการนำไปสู่การปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสำรวจป่า การเฝ้าเวรยาม การปลูกต้นไม้ การบวชป่า

1.4.2 ผลประโยชน์ที่ได้รับ

ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า จึงเกิดความคิดที่จะรักษาผลประโยชน์อันควรจะได้ไว้ให้ยาวนาน ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากการได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

1. ผู้ที่เสียผลประโยชน์และผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรง จะมีบทบาทและให้ความร่วมมือต่อการจัดการป่าในด้านต่าง ๆ มาก

2. ผู้ที่มีรายได้หลักจากการเก็บหาของป่ามองเห็นความสำคัญของการจัดการป่า และต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

3. ผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรรมคิดว่าควรอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ เพราะเชื่อว่าป่าไม้เป็นแหล่งน้ำฝน และคืนความชุ่มชื้นให้แก่ดิน

4. กลุ่มผู้สูงอายุเห็นว่าสภาพป่าไม้ที่เสื่อมโทรมลง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนแตกต่างจากในอดีต เช่น สภาพแวดล้อมที่ร้อน ฝนตกน้ำท่วม ฝนแล้ง อาหารป่าฝืดเดือง

1.4.3 ความมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

การมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้การสร้างจิตสำนึกต่อสาธารณะประโยชน์ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการจัดการป่าไม้มีความสำคัญ ซึ่งการตระหนักถึงการทำลายป่าที่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นจนส่งผลกระทบถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนคิดว่าหากไม่ร่วมมือกันปกป้องรักษาดูแลชุมชนด้วยคนในชุมชนในอนาคตต่อไปคงไม่มีแหล่งทรัพยากรสำหรับการดำรงชีวิต และคงอยู่อย่างยากลำบากเพราะไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ได้แก่

1. การมองเห็นปัญหาและผลกระทบของปัญหาร่วมกันของคนในสังคม

2. มีผู้นำที่เข้มแข็ง จริงใจ และมีแนวคิดแนวปฏิบัติที่ต้องการทำเพื่อส่วนรวม

3. มีแกนนำช่วยเสริมสร้างความตระหนักการรักษ์ป่าแก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4. มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดกิจกรรมสาธารณะในชุมชนสม่ำเสมอ

5. การเข้าใจถึงหลักการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า

6. การเรียนรู้ถึงการแก้ปัญหาชุมชนต้องเกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน

1.4.4 การสร้างกฎระเบียบและเงื่อนไขในชุมชน

เป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งการยอมรับเงื่อนไขที่มีส่วนร่วมในการกำหนด ทำให้ทุกคนนำไปใช้เป็นแนวปฏิบัติที่มีมาตรฐานเดียวกัน หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามหรือกระทำทำผิดข้อตกลงก็จะมีบทลงโทษตามกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ไว้ 4 ข้อ คือ

1. ต้องประชุมทำความเข้าใจคณะกรรมการอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง ประชุมแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิกในชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง

2. การกระทำผิดในครั้งแรก เป็นการว่ากล่าวตักเตือนและทำบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครั้งที่ 2 ตัดสวัสดิการภายในหมู่บ้าน และยึดของกลางไว้ส่วนรวมเพื่อใช้ประโยชน์ของส่วนรวมโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้าน ครั้งต่อไปถ้ามีการกระทำผิดให้ดำเนินการตามกฎหมาย กรณีผู้กระทำผิดเป็นคนนอกหมู่บ้านให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

3. สมาชิกในชุมชนบ้านป่าสักงามทุกคน ต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม ด้านการอนุรักษ์และพัฒนา ถ้าหากไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ให้แจ้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาพิจารณาตามความจำเป็น และถ้าไม่ให้ความร่วมมือ ปรับครั้งละ 100 บาท

4. เงื่อนไขการใช้ประโยชน์

4.1 ให้ใช้ประโยชน์ได้เฉพาะไม้ล้มหมอนนอนไพร

4.2 ผู้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต้องแจ้งความต้องการให้คณะกรรมการทราบ และคณะกรรมการจะพิจารณาตามเหตุผลอันสมควร

1.4.5 การบังคับด้วยกฎหมาย

การบังคับด้วยกฎหมายเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยการนำข้อกฎหมายมาใช้บังคับในกรณีที่เงื่อนไขอื่น เช่น การขอร้อง กฎระเบียบ ข้อตกลงชุมชน ไม่สามารถใช้แก้ปัญหาหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบางคนได้ ซึ่งการสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นลักษณะของการบังคับให้ร่วมมือปฏิบัติ ส่วนใหญ่นำมาใช้กับผู้ที่ต้องการละเมิดและไม่ให้ความ

ร่วมมือในข้อห้ามต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นต้องใช้หลักการประมวลความผิดทางกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการจัดการ

2. บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาถึงแนวคิดของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม คือ ต้องการพัฒนาชุมชนให้เจริญ มีค่าความถี่ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 รองลงมา คือ ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน มีค่าความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 40.27 ส่วนการมีส่วนร่วมเพราะต้องการการยอมรับ หรือการปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งทางกฎหมายและทางสังคมมีจำนวนเพียงส่วนน้อย พื้นฐานแนวคิดดังกล่าวจึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าไม้ ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

2.1 ลักษณะของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมี 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

2.1.1 การมีส่วนร่วมด้วยจิตสำนึก

ผลของการศึกษาสภาพของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านปางจำปี ที่เกิดจากการมีจิตสำนึก พบว่า ส่วนใหญ่มีการให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ มีค่าความถี่ 50 คน คิดเป็นร้อยละ 69.44 รองลงมา โดยสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากในทุกด้าน มีค่าความถี่ 47 คน คิดเป็นร้อยละ 65.28 (ตาราง 18) ลักษณะดังกล่าวนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงมิติของแนวคิดแบบมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานของการสร้างจิตสำนึกที่มาจากความรู้สึกข้างในที่ต้องการมีส่วนร่วม

ตาราง 18 สภาพและลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี

การให้ร่วมมือต่อส่วนรวมของชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ให้ความร่วมมืออย่างเต็มใจ	50	69.44
ให้ความร่วมมือเพราะถูกขอร้อง	1	1.39
ให้ความร่วมมือตามหน้าที่ความรับผิดชอบ	12	16.67
ให้ความร่วมมือตามกฎระเบียบ หรือข้อตกลง	9	12.50
รวม		**100.00**

ตาราง 18 (ต่อ)

การให้ร่วมมือต่อส่วนรวมของชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ		
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากทุกด้าน	47	65.28
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมบางส่วน	23	31.94
สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมน้อย	2	2.78
สมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วม	0	0
รวม		**100.00**

2.1.2 การมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่

การศึกษาการมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่ในชุมชนบ้านปางจำปี มีค่าความถี่ 12 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 โดยผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการป่า ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชนจะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องในลักษณะของกลุ่มผู้นำและคณะกรรมการ หรืออาจเป็นแกนนำที่คนในชุมชนให้การยอมรับ โดยการมีส่วนร่วมตามบทบาทหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน เช่น การแจ้งข่าวสารและขอความร่วมมือ การสอบถามความคิดเห็น และการกำหนดเงื่อนไขเพื่อให้เกิดความร่วมมือ

2.1.3 การมีส่วนร่วมตามเงื่อนไขของกฎระเบียบและข้อบังคับ

การศึกษาความมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มใน ส่วนสมาชิกที่มีส่วนร่วมตามกฎระเบียบหรือข้อตกลงของชุมชนมีเพียงส่วนน้อย มีค่าความถี่ 9 คน คิดเป็นร้อยละ 12.25 โดยลักษณะที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมตามเงื่อนไขของกฎระเบียบและข้อบังคับ พบว่า คนในชุมชนปางจำปีส่วนใหญ่มีส่วนร่วมตามข้อตกลงของชุมชน มีความถี่ 65 คน คิดเป็นร้อยละ 90.28 และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ต้องใช้กฎระเบียบทางสังคมและกฎหมาย มีความถี่ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 9.72 (ตาราง 19) ซึ่งการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะถูกนำมาใช้ในบางกรณีที่จำเป็นและอาจสร้างปัญหาต่อประโยชน์ส่วนรวม

ตาราง 19 การมีส่วนร่วมตามเงื่อนไขของกฎระเบียบหรือข้อบังคับของชุมชนบ้านปางจำปี

เงื่อนไข กฎระเบียบ ข้อบังคับ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ข้อตกลงของชุมชน	65	90.28
กฎระเบียบทางสังคม	2	8.33
กฎหมาย	1	1.39
รวม		**100.00**

2.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

จากการศึกษาถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า พบว่า ชุมชนบ้านปางจำปีได้นำแนวทางของการมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่า 5 รูปแบบ ดังนี้

2.2.1 การมีส่วนร่วมเชิงรับรู้ข้อมูล

ชุมชนปางจำปี มีส่วนร่วมในเชิงรับรู้ข้อมูลมากที่สุด มีค่าความถี่ 51 คน คิดเป็นร้อยละ 70.83 (ตาราง 20) การรับรู้ข้อมูลมาจากกลุ่มผู้นำหรือแกนนำเป็นผู้แจ้งให้ทราบ ซึ่งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ ได้แก่ สภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน การใช้ประโยชน์ ผลกระทบต่าง ๆ จากการที่ป่าไม้ถูกทำลาย องค์ความรู้ด้านอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่า ตลอดจนแนวทางการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชน ส่วนใหญ่ผู้ที่มีส่วนร่วมเชิงการรับรู้ข้อมูลจะนำข้อมูลที่ได้มาพูดคุยและแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นกัน ทำให้มีการผสมผสานและยอมรับแนวคิดของผู้อื่น จึงทำให้สามารถนำข้อมูลนั้นมาใช้ในการจัดการป่าได้อย่างเหมาะสม

ตาราง 20 รูปแบบการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าในชุมชนบ้านปางจำปี

รูปแบบของการมีส่วนร่วม	จำนวน n = 72	ร้อยละ
เชิงรับรู้ข้อมูล	51	70.83
เชิงการตัดสินใจ	11	15.28
เชิงการดำเนินการ	6	8.33
เชิงการรับผลประโยชน์	3	4.17
เชิงการประเมินผล	1	1.39
รวม		**100.00**

2.2.2 การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจด้านการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่มีบทบาทเป็นกลุ่มแกนนำ เช่น แกนนำที่มีแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ซึ่งแกนนำเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความมีส่วนร่วมกับผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการกลุ่มและองค์กรชุมชน ปราชญ์หรือผู้นำทางด้านแนวคิด ตลอดจนผู้ที่มีบทบาทและได้รับการยอมรับในสังคม เช่น ผู้มีความรู้ นักวิชาการ นักพัฒนา ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เห็นมิติของการมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจด้านการจัดการป่า คือ

1. การเริ่มแนวคิดเพื่อตัดสินใจ กลุ่มแกนนำมีบทบาทในการประสานให้ผู้นำชุมชนเข้ามีส่วนร่วม เนื่องจากกลุ่มผู้นำจะมีบทบาทเชิงอำนาจในการสร้างความร่วมมือเบื้องต้นได้ง่าย จากนั้นเริ่มวางแนวทางเพื่อตัดสินใจบริหารจัดการป่า โดยจะมีการพูดคุย นำเสนอข้อมูลปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล เพื่อนำไปสู่การดำเนินการตัดสินใจ

2. การดำเนินการเพื่อตัดสินใจ แกนนำหรือผู้นำชุมชนมีการวางแผนเพื่อกรอบทิศทางสำหรับการจัดการป่าโดยการศึกษาข้อมูลชุมชน จากนั้นจึงนำเสนอข้อมูลให้ชุมชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง โดยขั้นตอนนี้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการประชุมสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วงนี้จะมีการช่วยกันกำหนดแผนที่จะดำเนินการโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็น

3. การปฏิบัติการตัดสินใจ เป็นขั้นตอนที่แกนนำและผู้นำชุมชนรวบรวมความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่าง ๆ จากชุมชน จากนั้นจึงนำมาปรึกษาหารือและพิจารณาร่วมกันอันจะนำไปสู่แนวทางการตัดสินใจที่สมเหตุสมผล เหมาะสม มีคุณค่า และมีความชอบธรรมต่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

จากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจของชุมชนบ้านปางจำปี เป็นการร่วมกันคิดของกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากป่าและรับรู้ได้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า ตลอดจนมองเห็นว่าหากไม่ทำการแก้ไขจะทำให้ปัญหานั้นรุนแรงมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภค นอกจากนั้นอาจต้องประสบปัญหาเศรษฐกิจจากการขาดรายได้ในอาชีพการเก็บหาของป่า ซึ่งเป็นแหล่งรายได้และอาหารที่สำคัญของคนในชุมชน รวมทั้งความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ผู้ที่มีบทบาทเข้ามาร่วมกันตัดสินใจ ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน โดยมีการกำหนดแผนและแนวทางด้านการจัดการป่าเพื่อนำไปสู่แผนการปฏิบัติงาน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน เพื่อให้รับรู้ข้อมูลและมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ให้ได้เป็นข้อสรุปถึงแนวทางการตัดสินใจที่ทุกคนใน

ชุมชนยอมรับ เพื่อนำไปสู่กระบวนการตัดสินใจอย่างถูกต้อง เหมาะสม มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนในลักษณะภาพรวม

2.2.3 การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการ

การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการของชุมชนบ้านปางจำปี มีรูปแบบการดำเนินงาน และมีส่วนร่วมใน 2 ขั้นตอน คือ

1.2.3.1 การประสานงาน ในกลุ่มผู้ดำเนินการมีการแต่งตั้งหรือกำหนดแกนนำขึ้นมา เพื่อประสานงานผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและนอกกลุ่ม ซึ่งเป็นการสร้างมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการ ผู้ประสานงานส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจหรือถูกคัดเลือกจากคนในชุมชน มีความรู้ความสามารถ ซึ่งเป็นตัวแทนที่ทำหน้าที่สื่อสารข้อมูลต่าง ๆ ในระหว่างที่มีการดำเนินการกิจกรรมชุมชน

1.2.3.2 การปฏิบัติการ ผู้ประสานงานมีการนำแผนปฏิบัติการมาชี้แจงหรือขอความร่วมมือ เพื่อให้มีการปฏิบัติเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการนำข้อตกลงหรือมติชุมชน ที่ได้รับความเห็นชอบของคนในชุมชนเพื่อให้นำแนวทางที่กำหนดคิดค้นกันขึ้นมาไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม การมีส่วนร่วมด้านปฏิบัติการจึงเป็นเหมือนการนำแผนงานหรือแผนแม่บทของชุมชน ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ ลงมาสู่การปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

2.2.4 การมีส่วนร่วมเชิงการรับผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมเชิงการรับผลประโยชน์ของชุมชนบ้านปางจำปี เป็นการเรียนรู้ถึงผลเสียหายของการที่ป่าไม้ถูกทำลาย ที่ทำให้คนในชุมชนต้องสูญเสียผลประโยชน์อันพึงจะได้ ด้านปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตทั้งสภาพส่วนรวมและเฉพาะบุคคล เพื่อให้การดำรงอยู่ของป่าทำให้มีแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร พืชสมุนไพร แหล่งอาชีพและรายได้ของชุมชน มีป่าต้นน้ำลำธารเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ผู้ที่เคยรับผลประโยชน์ให้ความร่วมมือด้านการจัดการป่า ซึ่งการมีส่วนร่วมเชิงการรับประโยชน์ส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันเพราะมองเห็นปัญหาและประโยชน์ของส่วนรวม

2.2.5 การมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล

คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการพูดคุยกันถึงกิจกรรมที่ดำเนินการ และมีการแลกเปลี่ยนเสนอแนวคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกัน ทั้งด้านความสำเร็จและความล้มเหลวหรือปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมด้านการประเมินผลจึงมีลักษณะที่ไม่เป็นแบบทางการ ซึ่งการเริ่มต้นที่นำมาซึ่งการประเมินผล อาจเกิดขึ้นจากโดยผู้ที่เป็นแกนนำ ผู้ปฏิบัติการ หรือผู้ที่มีส่วนร่วมในระดับอื่น ๆ ก็ได้ โดยจะนำประเด็นหรือเงื่อนไขที่ตกลงและปฏิบัติร่วมกันมาชี้แจงให้ทราบ และหาก

จำเป็นต้องการให้เกิดการยอมรับทั้งด้านการแก้ปัญหาหรือการดำเนินการต่อไป ก็ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน และนำสิ่งที่ได้จากการคิดตลอดจนการปฏิบัติร่วมกัน มาร่วมกันหาแนวทางพัฒนา ปรับปรุงแก้ไขหรือดำเนินงานขั้นต่อไป

2.3 กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า

2.3.1 การให้ข้อมูล

การให้ข้อมูลแก่คนในชุมชนเป็นขั้นตอนแรกของการมีส่วนร่วม โดยการให้ข้อมูลพื้นฐานเป็นการประกาศทางหอกระจายข่าว มีค่าความถี่ 60 คน คิดเป็นร้อยละ 83.33 ส่วนการแจ้งกลุ่มการประชุมหรือการบอกต่อ ๆ กันไป มีค่าความถี่ 12 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 (ตาราง 21) ซึ่งเป็นการให้ขอมูลเพื่อเน้นการรับทราบโดยทั่วกัน

ตาราง 21 การรับทราบข้อมูลข่าวสารของชุมชนบ้านปางจำปี

การรับทราบข้อมูลข่าวสาร	จำนวน n = 72	ร้อยละ
การประกาศทางหอกระจายข่าว	60	83.33
การประชุมสมาชิกชุมชน	5	6.94
ผู้นำแจ้งให้ทราบ	5	6.94
ผู้ที่รู้บอกกล่าวต่อๆ กัน	2	2.78
รวม		**100.00**

จากนั้นกลุ่มแกนนำที่ตระหนักถึงปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่เสื่อมโทรมลง และทำให้มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จะมีการให้ข้อมูลที่เป็นจริงที่ได้รับผลกระทบ และชี้ให้เห็นว่าอาจจะเป็นปัญหาใหญ่ในอนาคต ทำให้คนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันและเริ่มตระหนักถึงปัญหาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันและหากไม่แก้ไขย่อมส่งผลถึงอนาคต ซึ่งการได้รับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ทำให้เกิดมิติในของการมีส่วนร่วม เพื่อนำไปหาแนวทางปรับปรุงแก้ไข

2.3.2 การศึกษาและรวบรวมข้อมูล

เมื่อคนในชุมชนบ้านปางจำปีมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้พยายามศึกษาและค้นหาปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันเป็นสาเหตุที่ทำให้ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบต่อคนในชุมชน ตลอดจนการศึกษาข้อมูลเพื่อนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหา โดยผู้ที่เข้ามามีบทบาทในการศึกษาและรวบรวมปัญหา ได้แก่ ผู้นำชุมชน แกนนำ ปราชญ์ และผู้ที่

เป็นที่ยอมรับของชุมชน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารข้อมูลให้ชุมชนได้รับรู้ มีการรวบรวมข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบสภาพชีวิตในอดีตซึ่งมีป่าสมบูรณ์กับปัจจุบัน และเริ่มนำข้อมูลเหล่า นี้ไปเป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

2.3.2.1 การแลกเปลี่ยนข้อมูล ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลของในชุมชนบ้านปางจำปี มาจากความสนในของคนภายในชุมชนมากที่สุด มีความถี่ 47 คน คิดเป็นร้อยละ 65.28 มาจากกลุ่มผู้นำชุมชน มีความถี่ 10 คน คิดเป็นร้อยละ 13.89 และกลุ่มผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ มีความถี่ 14 คน คิดเป็นร้อยละ 19.44 (ตาราง 22)

ตาราง 22 การมีส่วนร่วมด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนบ้านปางจำปี

การมีส่วนร่วม	จำนวน n = 72	ร้อยละ
คนในชุมชนให้ความสนใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน	47	65.28
ผู้นำชุมชนจะปรึกษาหารือกัน	10	13.89
ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ปรึกษาหารือกัน	14	19.44
ผู้ที่ได้รับผลกระทบปรึกษาหารือกัน	1	1.39
รวม		**100.00**

โดยกลุ่มผู้ที่ตระหนักถึงผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ จะมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันทำให้เกิดการกระจายของข้อมูล และคนในชุมชนเริ่มรับรู้ข้อมูลในวงกว้างมากยิ่งขึ้น จนทำให้เกิดกลุ่มที่นำเสนอข้อคิดเห็นและแนวคิด อันเป็นการแตกประเด็นข้อมูลได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งข้อมูลต่างๆ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นจริงของชุมชนตลอดจนผลกระทบและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนข้อมูลในชุมชนบ้านปางจำปีมีหลายระดับ ดังนี้

1. ระดับครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นการพูดคุยถึงผลกระทบที่ได้รับจากการเสื่อมโทรมของป่าต่อการประกอบอาชีพและรายได้

2. ระดับกลุ่มแกนนำ มีการนำข้อมูลของปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งที่มีผลกระทบต่อตนเองและต่อชุมชนมาแลกเปลี่ยนกัน จนทำให้เรียนรู้และมีแนวคิดร่วมกันที่ต้องการแก้ปัญหา จึงมีการให้ข้อมูลแก่คนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น และเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกว้างขึ้น

3. ระดับผู้นำชุมชน เมื่อคนจำนวนมากขึ้นรับรู้ปัญหาร่วมกันจึงกำหนดบทบาทของแกนนำกลุ่มขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้นำชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำชุมชนมีบทบาทเชิงสังคมและมีอำนาจในการนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนได้

4. ระดับชุมชน เป็นการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน และเปิดเวทีชุมชนเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็น หรือการให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลในระดับชุมชนไปศึกษาให้ละเอียดถี่ถ้วน เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการต่อไป

2.3.2.2 การศึกษาข้อมูล ข้อมูลในระดับต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อมูลหลากหลายมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเกิดมุมมองที่แตกต่างกัน ซึ่งชุมชนได้เรียนรู้ว่าการจะแก้ปัญหาต้องนำความคิดเห็นที่แตกต่างมาหลอมรวมเป็นความเห็นร่วมให้ได้ จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ไม่นำไปสู่การขัดแย้งในชุมชน ซึ่งต้องมีการศึกษาข้อมูลโดยการเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขด้วยการทำด้วยตนเองก่อนการขอความช่วยเหลือจากคนอื่น

2.3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล มีการนำข้อมูลในชุมชนที่ได้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อวิเคราะห์และสรุปข้อมูล ซึ่งทำให้ชุมชนทราบถึงสิ่งต่อไปนี้

1. สภาพของป่า การสังเกตสภาพของป่าในชุมชนบ้านปางจำปี มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดลงเป็นลำดับ โดยสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ลำห้วยสายหลักของชุมชนแห้งไม่มีน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค จำนวนชนิดพืชพรรณและสิ่งมีชีวิตในป่าลดน้อยลง ไม่สามารถเก็บหาของป่าได้ตลอดทั้งปี สภาพดินค่อนข้างแห้งและแข็งไม่มีความชุ่มชื้น ต้นไม้ใหญ่หลากหลายของชนิดสูญหายไปจากป่า จำนวนของป่าที่เก็บได้ปริมาณลดลงหรือเก็บได้เพียงช่วงสั้น ๆ มีไฟป่าเกิดขึ้นบ่อยครั้งกว่าแต่ก่อน อากาศร้อนอบอ้าวมากขึ้นในช่วงฤดูร้อน เกิดฝนแล้งและฝนทิ้งช่วงยาวนาน

2. ผลกระทบต่อวิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่ามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านปางจำปี เช่น อาชีพและรายได้จากการหาของป่าไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว มีการออกไปหางานทำนอกชุมชนมากขึ้น เนื่องจากไม่สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาในชุมชนมีการสืบทอดสู่คนรุ่นลูกหลานน้อยลง และบางอย่างก็สูญหายไปจากชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างคนในชุมชนลดลง กระแสวัฒนธรรมเมืองเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตดั้งเดิมรวดเร็วกว่าที่ควรจะเป็น

2.3.3 การระดมความคิดเห็น

การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน การรับทราบข้อมูลที่เกิดขึ้นทำให้กลุ่ม

แกนนำและผู้นำชุมชนสร้างกระบวนการระดมความคิดเห็น เพื่อกำหนดประเด็นและกิจกรรมที่ต้องการนำไปสู่แผนงานและการปฏิบัติงาน ซึ่งการระดมความคิดเห็นมี 2 แบบ ดังนี้

2.3.3.1 แบบไม่เป็นทางการ เป็นการระดมความคิดเห็นในลักษณะของการพูดคุย หรือการสนทนาในกลุ่มผู้ที่สนใจ เป็นเหมือนลักษณะของการให้ข้อมูลและการแสดงทัศนคติ ที่ไม่มีการกำหนดรูปแบบสามารถกระทำได้ทุกที่ทุกเวลา ซึ่งความคิดเห็นที่ได้อาจมาจากกลุ่มบุคคลจำนวนมาก กลุ่มขนาดเล็ก หรือเป็นรายบุคคล

2.3.3.2 แบบที่เป็นทางการ การระดมความคิดเป็นที่เป็นทางการ ส่วนใหญ่เป็นการจัดเวทีประชุม พบว่า มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอ มีความถี่ 39 คน คิดเป็นร้อยละ 54.56 และผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น มีความถี่ 60 คน คิดเป็นร้อยละ 83.33 (ตาราง 23)

ตาราง 23 การจัดเวทีประชุมสมาชิกและบทบาทการแสดงความคิดเห็นในชุมชนบ้านปางจำปี

การจัดเวทีประชุมสมาชิกในชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอ	39	54.17
มีการจัดประชุมนานๆ ครั้ง	22	30.56
มีการจัดประชุมเมื่อมีเหตุจำเป็นเร่งด่วน	11	15.20
รวม		**100.00**
บทบาทการแสดงความคิดเห็น		
ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน	60	83.33
ผู้นำชุมชน	9	12.50
ปราชญ์ชุมชน	1	1.39
ตัวแทนกลุ่ม/องค์กร	2	2.78
รวม		**100.00**

โดยการแลกเปลี่ยนแบบทางการมาจากการมีความคิดเห็นในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการจำนวนมากขึ้น ประกอบกับคนในชุมชนต้องการนำไปสู่การปฏิบัติ จึงได้ระดมความคิดเห็นในกลุ่มชุมชน โดยกลุ่มแกนนำหรือผู้นำชุมชนจะมีบทบาทในการจัดเตรียมหรือสร้างสถานการณ์ที่มีรูปแบบ เช่น การนัดประชุมกลุ่มผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้อง การประชุมหมู่บ้าน การจัดเวทีแสดงความคิดเห็นจากตัวแทนกลุ่ม

2.3.4 การทำประชาพิจารณ์ เมื่อมีการศึกษาข้อมูล มีการระดมความคิดเห็น จึงมีการทำประชาพิจารณ์ซึ่งเป็นรูปแบบของการสร้างความมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ โดยมีการแต่งตั้งให้มีคณะกรรมการประชาพิจารณ์ มีการกำหนดรูปแบบและประเด็นที่ต้องการทำประชาพิจารณ์ มีการจัดสถานที่และวันเวลาที่ชัดเจน ตลอดจนมีการประกาศเชิญชวนและกระจายข่าวให้ทุกคนในชุมชนได้รับทราบเพื่อให้เข้าร่วมประชาพิจารณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ความคิด แนวทาง ตลอดจนข้อตกลงเบื้องต้น เพื่อนำไปสู่การกำหนดแผนดำเนินการในระดับต่อไป

2.3.5 การขอคำแนะนำ

กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี ในลักษณะของการขอคำแนะนำหรือการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดการป่า เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงการดำเนินการในลักษณะของการเชื่อมโยง ปฏิสัมพันธ์ และเครือข่าย ซึ่งสามารถสรุปลำดับขั้นตอนได้ดังนี้

1. การขอคำแนะนำจากผู้ที่มีความรู้ เป็นการนำข้อมูลชุมชนไปปรึกษาบุคคลที่คาดว่าจะให้คำแนะนำได้ เช่น ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ที่มีความรู้และตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าทรัพยากรไม้ ข้าราชการ นักวิชาการ

2. การขอคำแนะนำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนบ้านปางจำปีต้องการจัดการป่าอย่างยั่งยืน จึงมีแนวคิดที่จะใช้ต้นแบบการจัดการดิน น้ำ ป่า ตามแนวพระราชดำริ จึงได้ไปขอคำแนะนำจากโครงการศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อให้ช่วยชี้แนะข้อมูลทางวิชาการสำหรับนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน

2.3.6 การลงประชามติ

การลงประชามติเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งเป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนรับทราบข้อมูลปัญหา ความสำคัญของปัญหา ผลกระทบที่เกิด และทิศทางในการแก้ปัญหา จึงนำกรอบแนวคิดทั้งหมดมานำเสนอเป็นข้อมูล เพื่อให้คนในชุมชนได้มีการตัดสินใจลงประชามติเพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการ ขั้นตอนนี้ชุมชนจะแสดงการมีส่วนร่วมเพื่อให้ได้ประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขและนำไปสู่การปฏิบัติ โดยนำผลของการลงประชามติไปใช้เพื่อประโยชน์ใน 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การสร้างแผนแม่บทของชุมชน เป็นลงประชามติเพื่อเลือกประเด็นปัญหา โดยการแบ่งระดับปัญหาออกเป็น ปัญหาเร่งด่วนแก้ไขทันที ปัญหาที่ต้องแก้ไขอย่างต่อเนื่อง และปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยจะนำปัญหาต่าง ๆ ทั้ง 3 ระดับ มาเชื่อมโยงเพื่อกำหนดเป็นแผนแม่บทของชุมชน โดยเน้นวิธีการแก้ปัญหาที่สามารถปฏิบัติการได้ด้วยทรัพยากรที่มีในชุมชน หรือแนวทางการพึ่งพาตนเอง

2. การสร้างแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน ชุมชนบ้านปางจำปีได้นำผลจากการลงประชามติมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน โดยกำหนดวิสัยทัศน์ว่า "อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นพึ่งตนเอง บ้านปางจำปีอย่างยั่งยืน ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" โดยมียุทธศาสตร์สำคัญที่นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายดังนี้

2.1 อนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศลำน้ำแม่ลายน้อย

2.2 แหล่งเรียนรู้อุทยานชุมชนคนรักษ์ป่าสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.3 ธนาคารชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนบ้านปางจำปี

2.4 ชุมชนเศรษฐกิจท้องถิ่นพึ่งตนเอง

2.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

2.4.1 ผลกระทบที่ได้รับจากสภาพป่าเสื่อมโทรม

การได้รับผลกระทบจากการเสื่อมโทรมของสภาพป่า เป็นปัญหาใหญ่ที่คนในชุมชนบ้านปางจำปีมีส่วนร่วมในการรับรู้ และจากการที่ปัญหาเกิดการขยายตัวเนื่องจากไม่มีการแก้ไข ยิ่งส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึกได้ถึงภัยคุกคามที่รุนแรงขึ้น จึงทำให้เข้าใจถึงเงื่อนไขที่เป็นปัญหาระดับชุมชนที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยใครคนใดคนหนึ่ง แต่ทุกคนต้องให้ความร่วมมือร่วมใจกันแก้ไขอย่างจริงจัง จึงจะนำไปสู่การคลี่คลายและแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง สภาพการเสื่อมโทรมของป่าที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่นำมาซึ่งการสร้างความมีส่วนร่วมต่อการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี

2.4.2 ความมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

จากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า แนวคิดหลักที่สร้างการมีส่วนร่วม คือ ต้องการพัฒนาชุมชนให้เจริญ มีความถี่ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 และต้องการการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน มีความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 40.28 ข้อมูลจากตารางแสดงให้เห็นว่า ชุมชนบ้านปางจำปีมีสำนึกความรับผิดชอบที่ดีต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาซึ่งการมีส่วนร่วมด้านสาธารณประโยชน์ภายในชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากผลของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความถี่ 19 คน คิดเป็นร้อยละ 26.39 การสร้างระเบียบข้อบังคับร่วมกัน มีความถี่ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 23.61 การเสียสละเวลาและแรงงาน มีความถี่ 16 คน คิดเป็นร้อยละ 22.22 การชี้แจงข้อมูลผลกระทบที่เกิดกับชุมชน มีความถี่ 15 คน คิดเป็นร้อยละ 20.83 และการใช้ประโยชน์สิ่งที่เป็นของสารธารณะประโยชน์อย่างรู้คุณค่าและคุ้มค่า มีความถี่ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 6.94 (ตาราง 24) การมีสำนึกต่อส่วนรวมของชุมชนปางจำปี เป็นผลมาจากการได้รับผลกระทบร่วมกัน โดยเฉพาะปัญหาน้ำแม่ลาย

ที่แห้งแล้ง จนถึงระดับที่ไม่มีน้ำใช้และต้องไปหาน้ำจากหมู่บ้านอื่น ซึ่งทำให้คนในชุมชนเข้าใจลึกซึ้งถึงความยากลำบาก จึงหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันซึ่งส่งผลทำให้คนในชุมชนมีแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมในเชิงจิตสาธารณะมากยิ่งขึ้น

ตาราง 24 แนวคิดหลักและปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนบ้านปางจำปี

แนวคิดหลักของการมีส่วนร่วม	จำนวน n = 72	ร้อยละ
การได้รับผลประโยชน์	3	4.17
ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน	29	40.28
ต้องการพัฒนาชุมชนให้เจริญ	36	50.00
ต้องการได้รับการยอมรับในสังคม	3	4.17
กลัวการถูกลงโทษ	1	1.39
รวม		**100.00**
ปัจจัยการมีส่วนร่วม		
การชี้แจงข้อมูลผลกระทบที่เกิดกับชุมชน	15	20.83
การเสียสละเวลาและแรงงาน	16	22.22
การสร้างระเบียบข้อบังคับร่วมกัน	17	23.61
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนา	19	26.39
การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า	5	6.94
รวม		**100.00**

2.4.3 บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ

บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบเป็นเงื่อนไขเชิงสังคม ที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ได้รับการยอมรับมักเป็นผู้ที่มีแนวคิดของการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการพัฒนา ด้านผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งทำให้ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่มีส่วนร่วมใน 4 สถานะ คือ

1. สถานะตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
2. สถานะของคนในชุมชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
3. สถานะของผู้ที่ได้รับผลกระทบ
4. สถานะเชิงรับผลประโยชน์ของผู้ที่มีสิทธิในทรัพยากร

2.4.4 การสร้างระเบียบข้อบังคับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

การสร้างเงื่อนไขในรูปแบบระเบียบข้อบังคับ เป็นการนำประชามติที่ได้ดำเนินการร่วมกันมาสู่แนวปฏิบัติ เพื่อเป็นเงื่อนไขในการให้คนในชุมชนร่วมมือปฏิบัติตาม แต่เนื่องจากกฎระเบียบเหล่านี้ร่างขึ้นมาจากคนในชุมชนและนำมาใช้กับคนในชุมชน จึงไม่ได้เป็นเหมือนการบังคับใช้แต่ทุกคนพร้อมใจที่จะใช้ โดยระเบียบนี้เป็นระเบียบว่าด้วยเรื่อง "ข้อบังคับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความสงบสุข บ้านปางจำปี หมู่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่" มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ ไม่ถูกทำลาย
2. เพื่อรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านไม่ให้ถูกทำลาย
3. เพื่อรักษาแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร รวมทั้งป่า
4. เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนจากชาวบ้าน นายทุน และบุคคลภายนอก
5. เพื่อรักษาความสงบสุข ความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในหมู่บ้านปางจำปี

โดยมีข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่เป็นหลักสำคัญ 2 ข้อ คือ

1. ข้อบังคับที่ 17 เรื่องการใช้ประโยชน์ป่าไม้ คนในชุมชนได้วางระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ไว้ 2 ส่วน คือ

ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าที่สงวนไว้เป็นป่าต้นน้ำลำธาร คือ บริเวณขุนห้วยแม่ลายน้อย ขุนห้วยเปียงหลวง ขุนห้วยงูเหลือม ขุนห้วยฮ่อมดินขาว และขุนห้วยม่อนเหล็ก โดยห้ามไม่ให้มีการตัดไม้อย่างเด็ดขาด แต่สามารถเข้าไปเก็บของป่า หาอาหาร และเลี้ยงสัตว์ได้

ป่าใช้สอย 1. อนุญาตให้ตัดไม้เพื่อใช้ปลูกบ้านเรือนและโรงเรือน ได้ครอบครัวละ 1 หลัง แต่ต้องได้รับการอนุโลมจากคณะกรรมการหรือหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ 2. ถ้าคณะกรรมการเห็นความจำเป็นของชาวบ้านและให้ตัดไม้เพื่อใช้สอย ผู้ที่ตัดไม้ต้องปลูกต้นไม้แทนจำนวน 10 ต้น ต่อการตัด 1 ต้น และต้องดูแลรักษาในระยะเวลา 3 ปี

2. ข้อบังคับที่ 18 เรื่องกฎระเบียบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการออกระเบียบข้อบังคับและบทลงโทษที่ชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น

1. ห้ามมิให้มีการนำไม้ในป่าไปขาย แต่สามารถเก็บไม้ขอนนอนไพรมาเป็นไม้ฟืน และเชื้อเพลิงได้

2. ห้ามมิให้ตัดไม้ยืนต้นในบริเวณป่าขุนน้ำเพื่อให้ป่าฟื้นคืนสภาพ ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องได้รับการอนุโลม จากคณะกรรมการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกรณีจำเป็น ได้แก่ สร้างบ้านใหม่เนื่องจากไฟไหม้บ้าน แยกครอบครัวใหม่ บ้านที่อยู่มีสภาพไม่มั่นคงถาวร

3. ห้ามคนต่างตำบลต่างหมู่บ้านมาเก็บหน่อไม้ ไม้ไผ่ทุกชนิดบริเวณป่าชุมชน

4. คนภายในหมู่บ้าน สามารถเก็บหน่อหรือของป่าขายได้คนละไม่เกิน 100 กิโลกรัม/วัน/คน

5. การใช้ไม้ไผ่บริเวณป่าชุมชน ใช้ไม้ไผ่ซางไม่เกินครอบครัวละ 100 เล่ม/ปี ไผ่บง 100 เล่ม/ปี และไผ่ไร่ 100 เล่ม/ปี

6. ห้ามจุดไฟเผาป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต

7. ห้ามกาน ตัด หรือถากเปลือกไม้ หรือทำการอื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุทำให้ต้นไม้ตาย

8. ห้ามเผาถ่านและทำไม้ฟืนจากป่า หากกระจะต้องได้รับการอนุญาต/อนุโลมจากคณะกรรมการเสียก่อน

9. ห้ามคนนอกพื้นที่ล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในบริเวณป่า

10. ห้ามนำหิน ดิน ทราย ออกจากลำห้วยหรือพื้นที่สาธารณะ โดยไม่ได้รับความยินยอมหรืออนุโลมจากคณะกรรมการ

11. ห้ามเก็บหน่อไม้ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนพฤษภาคมของปีถัดไป

ตอนที่ 3 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

1. บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษาการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า แนวทางสำคัญที่นำมาใช้ดำเนินการ ได้แก่ การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ ความถี่ 65 คน คิดเป็นร้อยละ 79.29 รองลงมาคือ การสืบทอดวิธีปฏิบัติจากคนรุ่นก่อน ความถี่ 16 คน คิดเป็นร้อยละ 19.51 (ตาราง 25)

ตาราง 25 แนวคิดหลักในการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม

แนวคิดการจัดการป่าของชุมชน	จำนวน n = 82	ร้อยละ
การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ	65	79.27
การสืบทอดวิธีปฏิบัติจากคนรุ่นก่อน	16	19.51
การจัดการตามคำแนะนำ เช่น บุคคล เอกสาร ตำรา ฯลฯ	0	0.00
อื่นๆ	1	1.22
รวม		**100.00**

สำหรับนำแนวคิดที่นำมาสู่ต้นแบบของการนำไปปฏิบัติ มาจากโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีหลักการจัดการดิน น้ำ ป่า จากสภาพที่เคยเสื่อมโทรมจนกลายมาอยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ โดยแนวพระราชดำริที่ชุมชนป่าสักงามนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

1.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการป่า

แหล่งองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าที่สำคัญ ที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้รับมาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่า พบว่า ได้รับมาจากโครงการพระราชดำริมากที่สุด มีค่าความถี่ 60 คน คิดเป็นร้อยละ 73.17 รองลงมา คือ การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา ที่สุด มีค่าความถี่ 10 คน คิดเป็นร้อยละ 12.20 นอกจากนั้นก็เป็นหน่วยงานในองค์การป่าไม้ นักวิชาการภาครัฐและเอกชน และแหล่งอื่น ๆ ซึ่งมีค่าความถี่รวมกัน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 14.64 (ตาราง 26) โดยลักษณะขององค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการจัดการป่า ประกอบไปด้วย

ตาราง 26 แหล่งความรู้ในการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม

แหล่งความรู้	จำนวน n = 82	ร้อยละ
โครงการพระราชดำริ	60	73.17
หน่วยงานในองค์การป่าไม้	6	7.32
นักวิชาการภาครัฐ/เอกชน	5	6.10
การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา	10	12.20
อื่นๆ	1	1.22
รวม		**100.00**

1.1.1 ระบบนิเวศป่าไม้

เป็นการนำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าไม้มาใช้ในการจัดการป่า โดยระบบนิเวศป่าไม้ หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งพืช สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่อาศัยรวมกันในพื้นที่ป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ระบบดังกล่าวนี้จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนั้นยังต้องมีการไหลเวียนของแร่ธาตุด้วย มีการตอบสนองซึ่งกันและกันต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ อย่างสมดุล ซึ่งการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศมาใช้เพื่อการจัดการป่าของชุมชนป่าสักงาม จึงเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำให้ป่าอยู่ในสภาพสมดุล ที่ต้องอาศัยความหลากหลายของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของป่า ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ ชุมชนบ้านป่าสักงามจึงนำองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่าไม้ตามแนวพระราชดำริมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

1. การสร้างป่าไม้แบบผสมผสาน เป็นการปลูกต้นไม้ผสมผสานหลากหลายชนิด ทั้งไม้ใหญ่ ไม้เล็ก ไม้พุ่ม รวมทั้งการปล่อยให้วัชพืชปกคลุมผืนป่า อย่าได้ใช้ยาฆ่าวัชพืชหรือยาฆ่าหญ้ามาใช้เป็นอันขาด เพราะนอกจากฆ่าหญ้าแล้วยังตกค้างเป็นพิษอยู่ในพื้นดินเป็นเวลานาน การปล่อยป่าตามธรรมชาติเป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยและอาหาร ให้กับสัตว์น้อยใหญ่ตลอดจนแมลงต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้เกิดระบบสมดุลในนิเวศป่าไม้

2. การรักษาไม้ดั้งเดิมไว้แล้วปลูกไม้ชนิดใหม่เพิ่มเติม ซึ่งเป็นหลักการปลูกป่าธรรมชาติ โดยอาศัยความเหมาะสมของพืชพรรณในแต่ละสภาพแวดล้อม เพราะพืชดั้งเดิมที่สามารถอยู่ด้วยกันได้ย่อมแสดงว่ามีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หากมีการนำพืชชนิดใหม่เข้ามาปลูกต้องศึกษาก่อน ซึ่งจากแนวพระราชดำริได้ทรงแนะนำว่า... "การปลูกป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าต้นน้ำลำธาร ควรศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกซ่อมแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้ ไม้ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ ต่างถิ่นเข้ามาปลูก โดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน อย่างไรก็ตามในพื้นที่บางพื้นที่อาจจะใช้ไม้โตเร็วที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย เช่น ต้นยางพารา ปลูกเป็นต้นไม้นำก่อนก็ได้"

3. การปลูกป่าทดแทน เมื่อมีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทั้งทางตรง หรือการแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม จำเป็นต้องมีการปลูกป่าขึ้นมาทดแทนพื้นที่ป่าถูกทำลาย โดยชุมชนบ้านป่าสักงามได้ยึดถือแนวปฏิบัติตามพระราชดำริการปลูกป่าทดแทน ดังนี้

3.1 ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

3.2 ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ใช้สอย

3.3 ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

3.4 ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่อนุรักษ์ฟื้นฟู

1.1.2 ระบบการผลิต

เนื่องจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนป่าสักงาม ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรมถือได้ว่าต้องอาศัยแหล่งปัจจัยต่าง ๆ ที่ล้วนเกิดจากการหมุนเวียนปัจจัยการผลิตที่มาจากทรัพยากรป่าไม้ทั้งสิ้น เช่น แหล่งน้ำฝน แหล่งน้ำในดิน แหล่งน้ำธรรมชาติ อินทรียวัตถุ ปุ๋ยธรรมชาติ ธาตุอาหารในดิน พืชอาหารสัตว์ ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้ระบบการผลิตมีความเชื่อมโยงกับป่าไม้เป็นอย่างมาก หากมีระบบการผลิตที่เหมาะสมกับนิเวศป่าไม้ย่อมทำให้ผลผลิตที่ได้มีปริมาณและคุณภาพสูง และไม่เป็นกิจกรรมที่ไปทำลายสภาพทางนิเวศวิทยาของป่าให้เสียหาย ลักษณะดังกล่าวยังจะช่วยส่งเสริมให้ป่าและการทำเกษตรมีความยั่งยืน ความรู้เกี่ยวกับระบบการผลิตที่ชุมชนป่าสักงามนำมาใช้เป็นแนวทาง ได้แก่

1.1.2.1 หลักการเกษตรแบบผสมผสาน หลักการพื้นฐานของระบบเกษตรกรรมแบบผสมผสานมีอยู่อย่างน้อย 2 ประการสำคัญๆ คือ 1. มีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 กิจกรรมเป็นต้นไป โดยการทำการเกษตรทั้งสองกิจกรรมนั้น ต้องทำในพื้นที่และระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นควรประกอบไปด้วยการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ และสามารถผสมผสานระหว่างการปลูกพืชต่างชนิด หรือการเลี้ยงสัตว์ต่างชนิดกันได้ 2. การเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมเกษตรต่างๆ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระบบเกษตรแบบผสมผสานนั้น เกิดขึ้นทั้งจากวงจรการใช้แร่ธาตุอาหารรวมทั้งอากาศ และพลังงาน เช่น การหมุนเวียนใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ให้เป็นประโยชน์กับพืช และให้เศษพืชเป็นอาหารสัตว์ โดยที่กระบวนการใช้ประโยชน์จะเป็นไปทั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น ผ่านการหมักของจุลินทรีย์เสียก่อน

1.1.2.2 เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นระบบการเกษตรที่เน้นให้มีการจัดการแหล่งน้ำ และการจัดสรรแบ่งส่วนพื้นที่ทำการเกษตรอย่างเหมาะสม โดยระบบการผลิตตามหลักการนี้ให้ความ สำคัญกับการผลิตอาหารเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในครอบครัวและชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ให้ดำเนินการในพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็ก ด้วยวิธีการจัดสรรที่ดินให้เหมาะสมกับการเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผล เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ใช้จ่ายตลอดปี ซึ่งได้ ดำเนินการอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน ซึ่งการพัฒนาตามแนวทาง “ทฤษฎีใหม่” นี้มีความจำเป็นต้องประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม กับสภาพภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด

1.1.2.3 ระบบวนเกษตร เป็นเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนของระบบนิเวศในระบบป่าธรรมชาติมาใช้เป็นแนวทางในการทำการเกษตร โดยให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของการกสิกร

รม ตลอดจนผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม รวมทั้งมีการจัดองค์ประกอบระบบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายทั้งชนิดของพืชและสัตว์ เช่น การปลูกพืชเกษตรแซมในพื้นที่ป่าธรรมชาติ การนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า การเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการใช้พื้นที่ป่าเพาะปลูกในบางช่วงเวลาสลับกับการปล่อยให้ฟื้นคืนสภาพกลับไปเป็นป่า รวมถึงการสร้างระบบเกษตรให้มีลักษณะเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ คือ มีไม้ยืนต้นหนาแน่นเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ระบบมีร่มไม้ปกคลุมและมีความชุ่มชื้นสูง การเกษตรรูปแบบนี้ส่วนใหญ่พบในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ เกษตรกรจะทำการผลิตโดยไม่ให้กระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม เช่น ไม่โค่นไม้ป่า หรือ การนำผลผลิตมาจากป่ามาใช้ประโยชน์โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ รูปแบบเกษตรที่พบ เช่น การทำสวนเมี่ยง (ชา) การปลูกกาแฟ

1.1.2.4 เกษตรอินทรีย์ เป็นการทำเกษตรที่เน้นหลักการไม่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช แต่จะให้ความสำคัญในการปรับปรุงบำรุงดิน โดยดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย ผู้ที่บริโภคผลผลิตจากพื้นที่เกษตรอินทรีย์ ก็จะได้รับอาหารที่มีคุณภาพดีและปลอดภัย

1.1.3 การใช้ประโยชน์จากป่า

องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นการนำทรัพยากรที่มีในระบบป่าไม้มาเป็นตัวตั้ง เพื่อให้มองเห็นว่าสภาพป่าที่สมบูรณ์ให้ประโยชน์ด้านใดบ้าง และจะมีการจัดการอย่างไรจึงจะไม่เป็นการทำลายป่า รวมทั้งทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างต่อเนื่องยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนบ้านป่าสักงามส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพิงผลประโยชน์ที่ได้มาจากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามมี 3 แบบ ดังนี้

1.1.3.1 การใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพ เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าไม้โดยการนำผลผลิตที่ได้จากป่ามาใช้ในลักษณะของปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตเป็นหลัก ได้แก่

1. ด้านการบริโภค ชุมชนจะเข้าไปหาของป่าในพื้นที่ป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน ซึ่งจะมีพืชอาหารป่าและสัตว์ป่าอยู่ในปริมาณที่สามารถบริโภคได้ ได้แก่ กล้วยป่า มะแว้ง มะเขือ เห็ด หน่อไม้ เพกา ผักหวาน กระบก มะแฟน ผักกูด ผักหนาม หนอนไม้ไผ่ (รถด่วน) จักจั่น (โจ้) ปลาห้วย ปูจั่ว หมูป่า นก แลน เป็นต้น โดยการหาบริโภคจะเน้นไปตามฤดูกาลและใช้เครื่องมือที่ไม่เป็นการทำลาย เช่น การผักป่าส่วนใหญ่จะใช้มือเด็ดและไม้สอย ส่วนการล่าสัตว์ ถ้าเป็นสัตว์น้ำพบมีการใช้มือพื้นบ้าน ได้แก่ เบ็ด เหลน ไซ สวิง ตุ้ม เป็นต้น ในด้านการล่าสัตว์ป่า พบมีการใช้อุปกรณ์ในการล่าคือ แร้วสำหรับดักตัวตุ่นและหนู ปืนแก๊ปสำหรับ

ล่านกและสัตว์ใหญ่ เช่น นก หมูป่า เป็นต้น ลักษณะการล่าส่วนใหญ่ชุมชนจะใช้เวลาว่างวันหยุดงานไปหามาบริโภคมากกว่า ไม่พบการล่าอย่างเป็นล่ำเป็นสันในพื้นที่

2. ด้านการใช้สอย พบว่ามีการนำมาใช้ประโยชน์ในด้าน การสร้างบ้านเรือน การทำคอกสัตว์ การซ่อมแซมเรือนชาน การสร้างกระท่อม การจักสาน การผลิตเครื่องมือใช้สอย เป็นต้น โดยไม้ที่นิยมนำมาใช้สอยได้แก่ ไม้สัก ประดู่ มะค่า ไผ่ ปุ๋มเป้ง หวาย เป็นต้น การใช้ประโยชน์ไม้มีลักษณะที่ปฏิบัติแตกต่างกันออกไป ในด้านการสร้างบ้านเรือนหรือต่อเติมเรือนชานที่ต้องใช้ไม้ที่มีมูลค่าสูงและมีค่ามาก เช่น ไม้สัก ประดู่ มะค่า ผู้ที่จะใช้ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนเสมอและนิยมนำไม้ที่แห้งแล้วมาสร้างบ้านเรือน พบมีผู้นำไม้ดิบมาใช้บ้างแต่ในปริมาณไม่มากนัก ในด้านการสร้างกระท่อมหรือทำคอกสัตว์ ส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องขอจากคณะกรรมการหมู่บ้านโดยเป็นที่รับรู้กันในชุมชนว่า สมควรจะใช้ไม้ชนิดใดมาก่อสร้าง ส่วนใหญ่ที่พบจะมีการใช้ ไม้ล้มขอนนอนไพร ไม้ไผ่ ในพื้นที่ป่ามาทำคอก ในด้านการนำมาจักสานหรือผลิตเครื่องมือใช้สอย พบว่าส่วนมากจะใช้ไม้ไผ่ที่อยู่ในพื้นที่ป่าใกล้ชุมชนเป็นหลัง

3. ด้านการรักษาโรค จากการสอบถามข้อมูล ผู้รู้ด้านสมุนไพรในชุมชน พบว่า มีสมุนไพรในพื้นที่ป่าจำนวน 139 ชนิด (ภาคผนวก ก) ในด้านการใช้ประโยชน์พบว่าส่วนใหญ่เป็นการใช้ในการรักษาพยาบาลในอาการบาดเจ็บหรือรักษาโรคที่เป็นไม่มากนัก ปัจจุบันการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมีปริมาณน้อยลงมาก เนื่องจากการคมนาคมสะดวกและการรักษาพยาบาลที่ทันสมัยขึ้นทำให้ชุมชนเกือบทั้งหมดเปลี่ยนมาใช้บริการยาสมัยใหม่ในการรักษาโรค การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในปัจจุบันของชุมชนมักจะนำมา ต้มแก้ปวดเมื่อยและนำมาผสมเหล้าสำหรับดองเป็นยา การเก็บหาของป่าเพื่อเป็นอาหาร

1.1.3.2 การใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อมุ่งหวังการจำหน่ายเพื่อก่อให้เกิดรายได้ สำหรับการแลกเปลี่ยนสิ่งอุปโภคและบริโภคที่จำเป็น ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อการสร้างรายได้มี 2 รูปแบบ คือ

1. การเก็บหาของป่าหรือผลผลิตจากป่าโดยตรง แล้วนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยผู้ที่มีอาชีพเก็บของป่าจะมีความรู้เกี่ยวกับการเก็บผลผลิต เช่น ฤดูกาล ระยะเวลาที่ควรเก็บ ปริมาณหรือจำนวนที่เก็บ เพราะการเก็บให้คงเหลือไว้จะทำให้ของป่ามีโอกาสเจริญเติบโต และเพิ่มจำนวนในช่วงต่อไปทำให้สามารถเก็บของป่าได้อย่างต่อเนื่อง

2. การนำผลผลิตที่ได้จากป่ามาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ เป็นการนำทรัพยากรที่มีในป่ามาผ่านกระบวนการแปรรูปก่อนนำไปจำหน่าย เช่น การนำไม้ไผ่มาทำเป็นเครื่อง

จักสานเพื่อจำหน่ายทั้งในและนอกชุมชน การนำเศษไม้หรือเมล็ดพืชบางชนิดมาทำเป็นของที่ระลึก หรือการทำเฟอร์นิเจอร์จากไม้และไม้ไผ่

1.1.3.3 การใช้ประโยชน์เพื่อปัจจัยการผลิต เป็นการนำผลผลิตจากป่าในรูปแบบของผลประโยชน์พลอยได้มาใช้ เช่น การนำเศษซากใบไม่ที่เน่าเปื่อยมาใช้ในรูปของปุ๋ยอินทรีย์ การนำมูลค้างคาวมาเป็นปุ๋ยไนโตรเจน การใช้พืชบางชนิดในลักษณะของสมุนไพรป้องกันกำจัดแมลง การนำหญ้าหรือพืชมาเป็นอาหารสัตว์ การใช้ไม้เพื่อการสร้างคอกหรือโรงเรือนเลี้ยงสัตว์

1.1.4 เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป็นการผสมผสานองค์ความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมา ใช้ในการจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยชุมชนมีการฝึกอบรมความรู้ทางวิชาการจากองค์กรภายนอก จากนั้นจึงนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน เช่น

1.1.4.1 การใช้ประโยชน์ มีการผสมผสานเทคโนโลยีกับภูมิปัญญา เช่น การตัดไม้เพื่อประโยชน์ใช้สอยต้องไม่ตัดพวกที่มีอายุน้อย การเก็บของป่าต้องไม่เก็บจนหมดต้องยังคงเหลือบางส่วนไว้เป็นเชื้อในป่า การตัดไม้ทำฟืนควรเลือกตัดต้นที่ตายหรือหมดสภาพแล้ว การตัดไผ่ต้องเลือกเฉพาะลำที่จะใช้ประโยชน์และไม่ควรตัดกอเดียวจนหมด

1.1.4.2 การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เป็นการป้องกัน รักษา ตลอดจนการฟื้นฟูป่า โดยการนำองค์ความรู้ทางวิชาการมาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำแหล่งเก็บน้ำสามารถทำเป็นอ่าง ฝาย หรือเขื่อน แต่ควรกระทำควบคู่กับการเก็บน้ำไว้ในใต้ดินในรูปของฝายแม้วหรือฝายธรรมชาติ การรักษาความหลากหลายของพืชสมุนไพร ต้องกระทำพร้อมกับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์และการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลาน

1.1.4.3 การควบคุมป้องกัน มีการใช้หลักกฎหมายควบคู่กับพิธีกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การไม่ให้ตัดไม้ใหญ่หรือไม้ดั้งเดิมจะมีทั้งข้อห้ามทางกฎหมายเงื่อนไขชุมชน ตลอดจนมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ หากผู้ใดทำลายจะต้องถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ

1.2 แนวพระราชดำริการจัดการป่า

ชุมชนบ้านป่าสักงามได้นำหลักการจัดการป่า ตามแนวพระราชดำริมาเป็นต้นแบบของการพัฒนา โดยการยึดหลักการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน ตามหลักปรัชญาการพัฒนาป่าไม้ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงประทานให้แก่ประชาชน คือ "...ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง..." โดยแนวพระราชดำริที่ชุมชนป่าสักงามน้อมนำมาปฏิบัติ ได้แก่

1.2.1 พระราชดำริด้านการจัดการป่า

ชุมชนบ้านป่าสักงามมีแนวทางการจัดการป่า โดยอาศัยหลักทฤษฎีการปลูกป่าตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

1.2.1.1 การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก ซึ่งพระองค์ทรงได้แนะนำแนวทางที่นำไปสู่การปฏิบัติที่สำคัญ 3 วิธีการ คือ

"... ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่านั้นไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลยป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว ..."

"... ไม่ไปรังแกป่าหรือตอแยต้นไม้เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น..."

"... ในสภาพป่าเต็งรังป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะตอไม้ ก็จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นต้นไม้ใหญ่ได้ ..."

1.2.1.2 การปลูกป่าต้นน้ำลำธาร หรือ การปลูกป่าธรรมชาติ ทรงมีแนวทางปฏิบัติว่า

1. ปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม คือ "... ศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้างแล้วปลูกแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้..."
2. งดปลูกไม้ผิดแผกจากถิ่นเดิม คือ "... ไม่ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูกโดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน..."

1.2.1.3 การปลูกป่าทดแทน มีพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า "...การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผน โดยดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนาในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ชลประทาน และฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง..." โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ซึ่งมีวิธีนำไปสู่การปฏิบัติดังนี้

1. ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม "...การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรม หรือพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นภูเขาหัวโล้นแล้วจำต้องปลูกป่าทดแทนเร่งด่วนนั้นควรจะทดลองปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อนเพื่อทำให้ความชุ่มชื้นค่อย ๆ ทวีขึ้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้ งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่าเพราะไฟจะเกิดง่ายหากป่าขาด ความชุ่มชื้นในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไป ความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีกต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี..."

2. การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา "...จะต้องปลูกต้นไม้หลายๆ ชนิดเพื่อให้ได้ประโยชน์เอนกประสงค์คือมีทั้งไม้ผล ไม้สำหรับก่อสร้างและไม้สำหรับทำฟืนซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำซึ่งเมื่อตัดไม้ใช้แล้วก็ปลูกทดแทนหมุนเวียนทันที..."

3. การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูง "... ต้องมีการปลูกป่าโดยปลูกไม้ยืนต้นและปลูกไม้ฟืน ซึ่งไม้ฟืนนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะส่วนไม้ยืนต้นจะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนแบบธรรมชาติทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย..."

1.2.2 การสร้างสมดุลเชิงนิเวศของป่า

ได้น้อมนำพระราชดำริ "...ให้มีการปลูกต้นไม้ 3 ชนิดที่แตกต่างกันคือ ไม้ผล ไม้โตเร็ว และไม้เศรษฐกิจ เพื่อจะทำให้เกิดป่าไม้แบบผสมผสาน และสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืนสามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถีประชาในชุมชน..." ซึ่งมีแนวปฏิบัติดังนี้

1. การปลูกป่าบนภูเขาสูงเนื่องจากสภาพป่าบนเขาสูงทรุดโทรม ซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง

2. วัชพืชที่คลุมพื้นที่อยู่อย่าเอาออก เพราะจะเป็นสิ่งป้องกันการเซาะพังทลายของหน้าดินเป็นอย่างดี และเก็บความชื้นไว้ได้ด้วย ถ้าจะปลูกแซมก็เพียงแต่เจาะวงกลมประมาณ 50 ซม. แล้วก็ปลูกต้นไม้วัชพืชที่อยู่รอบ ๆ ก็จะบังไพรกันแดดได้ด้วย โดยไม่ต้องทำที่กันแดดให้สิ้นเปลือง

3. วัชพืชขนาดใหญ่และหนา เช่น คงหญ้าคา คงต้องกำจัดบ้างก่อนปลูกป่า แต่วัชพืชในป่าเต็ง-รัง ในป่าต้นน้ำลำธารไม่ต้องขจัดออก

4. ปลูกป่าเสริมธรรมชาติ เป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยแก่สัตว์ป่า

1.2.3 การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า

เป็นการนำแนวพระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกมาใช้ เช่น "...ถ้าเลือกได้ที่ที่เหมาะสมแล้ว ก็ทิ้งป่าไว้ตรงนั้น ไม่ต้องไปทำอะไรเลย ป่าจะเจริญเติบโตขึ้นมาสมบูรณ์โดยไม่ต้องปลูกเลย..." หรือ "...ไม่ไปรังแกป่าหรือตอแยต้นไม้ เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น..." ซึ่งมีแนวพระราชดำริที่นำประยุกต์ใช้ เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า คือ

1.2.3.1 การรักษาป่าต้นน้ำ เป็นหลักการขั้นพื้นฐานแห่งแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม คือ เมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นของอากาศ และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของคน ถึงแม้การรักษาป่าต้นน้ำลำธารจะมีวัตถุประสงค์ปลายทางสำคัญอยู่ที่การเกื้อกูลการดำรงชีวิตของมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า แต่ป่าต้น

น้ำคือที่บริเวณซึ่งพึงรักษาให้อยู่อย่างปลอดภัยจากการรบกวน หรือเสี่ยงต่อความเสียหายใดๆ โดยเฉพาะความเสียหายที่เกิดจากคน

1.2.3.2 การจัดการน้ำและการสร้างความชุ่มชื้นในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ น้ำเป็นปัจจัยหลักในการรักษาและฟื้นฟูสภาพป่า รวมทั้งการปลูกป่า ซึ่งหลักในการสร้างแหล่งเก็บน้ำเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ ก็คือ การกักเก็บน้ำไว้บนที่สูงให้มากที่สุด แล้วจ่ายปันลดหลั่นลงมา โดยพยายามเก็บน้ำไว้ในดินให้มากที่สุด ควบคุมและจัดการสภาวะการไหลของน้ำให้สม่ำเสมอ

1.2.4 การปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง

การปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง เป็นการแนวทางนำทรัพยากรจากป่ามาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามพระราชดำริ "...การปลูกต้นไม้ประเภทต่าง ๆ คละกันนั้น ราษฎรส่วนรวมจะสามารถตัดเป็นฟืนหรือเพื่อใช้สอยในการก่อสร้างโดยไม่เป็นการทำลายป่าต้นน้ำ อีกทั้งยังสามารถเก็บผลไม้เพื่อบริโภคหรือจำหน่ายได้อีกด้วย..."

ชุมชนบ้านป่าสักงามมีการปลูกป่า 3 อย่าง ได้แก่ ไม้ใช้สอย ไม้บริโภค ไม้เชื้อเพลิงให้ประโยชน์ 4 อย่าง คือ การใช้สอย การบริโภค ใช้เป็นแหล่งพลังงาน และอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งดำเนินการตามแนวพระราชดำริที่ทรงสรุปไว้ว่า "..การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์อันที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย..." ชนิดพรรณไม้ที่นำมาปลูกในพื้นที่ เป็นการปลูกเสริมไม้ 3 อย่าง ได้แก่ ไม้เศรษฐกิจ/ใช้สอย ไม้ฟืนและไม้กินได้/สมุนไพร โดยจะเน้นไม้ในท้องถิ่นที่ไม้ชนิดนั้นๆ ไม่ต้องปรับตัวต่อสภาพอากาศ และสามารถเจริญเติบโตได้ ซึ่งสามารถแยกประเภทได้ดังนี้

	ประเภท	ชนิดพรรณไม้
1	ไม้ใช้สอยและไม้เศรษฐกิจ	หวายไส้ไก่ หวายขาว ไผ่ซาง ไผ่หก แดง ประดู่ งิ้ว ป่าเลี่ยน ไผ่ข้าวหลาม ไผ่บง
2	ไม้ฟืน	แดง ไทร มะขามป้อม มะไฟ มะม่วง ประดู่
3	ไม้กินได้และพืชสมุนไพร	หวายไส้ไก่ หวายขาว หว้า มะไฟ มะเกี๋ยง มะหลอด ไทร กล้วย ชะอม มะม่วง ไผ่ซาง ไผ่หก งิ้วดอกแดง ไผ่บง สะเดา

1.3 บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามบรรลุผลตามเป้าหมายเกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชน ซึ่งจากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการป่ามากที่สุด มีค่าความถี่ 52 คน คิดเป็นร้อยละ 63.41 รองลงมา ได้แก่ ชาวบ้านทุกคน มีค่าความถี่ 28 คน คิดเป็นร้อยละ 34.15 (ตาราง 27)

ตาราง 27 บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชนบ้านป่าสักงาม

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญ	จำนวน n = 82	ร้อยละ
ผู้นำชุมชน	52	63.41
เจ้าหน้าที่ของรัฐ	1	1.22
ชาวบ้านทุกคน	28	34.15
กลุ่ม/องค์กรในชุมชน	1	1.22
รวม		**100.00**

1.3.1 บทบาทของผู้นำชุมชน

เนื่องจากผู้นำชุมชนบ้านป่าสักงามเป็นคนที่มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่เสื่อมโทรม และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง จึงตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาที่จะเกิดเพิ่มขึ้นในอนาคต มีแนวคิดและมีแรงผลักดันที่เข้มแข็งในการที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งสิ่งนี้ทำให้ผู้นำชุมชนเป็นแกนหลักที่คอยขับเคลื่อนชุมชนให้ร่วมมือร่วมใจในการพยายามสร้างแนวทางการจัดการป่าให้สมบูรณ์ โดยบทบาทที่สำคัญของผู้นำต่อการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้แก่

1.3.1.1 การสร้างความตระหนัก ผู้นำชุมชนที่มองเห็นปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้ และตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาที่รุนแรงมากขึ้นในอนาคต เพื่อต้องการให้สามารถแก้ปัญหา ได้อย่างแท้จริง จึงมีแนวคิดที่ต้องการทำให้ชุมชนมีความตระหนักร่วมกันถึงปัญหาผลกระทบของปัญหาที่นับวันมีความรุนแรงมากขึ้น ตลอดจนการการค้นหาวิธีแก้ไขปัญหาด้วยกลไกของชุมชนเป็นแกนหลัก ซึ่งผู้นำเชื่อมั่นว่าหลักการนี้เท่านั้นที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ตรงประเด็น ไม่ได้เป็นการแก้ปัญหาหนึ่งแต่ปัญหาใหม่กลับถูกพัฒนาขึ้นมา โดยเมื่อทุกคนในชุมชนมีความตระหนักร่วมกัน ย่อมนำไปสู่การเรียนรู้ตนเองของชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

1.3.1.2 การสร้างจิตสำนึก การรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ผู้นำชุมชนจะเป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึก มีการนำชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ

เช่น การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การปลูกต้นไม้ การทำแนวกันไฟ การจัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา และการส่งเสริมกลุ่มเยาวชนให้ดำเนินกิจกรรมร่วม โดยบทบาทการนำที่แท้จริงส่วนมากเป็นแกนนำตามธรรมชาติที่มีส่วนผลักดันในการดำเนินกิจกรรม เช่น

- นายมณเฑียร บุญช้างเผือก เป็นผู้ชักชวนเยาวชนให้มีกิจกรรมในการอนุรักษ์การเรียนรู้ชุมชนของตนเอง

- นายชูศักดิ์ ปันใจ ได้นำสมาชิกในชุมชนร่วมกันปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ นำชุมชนสร้างฝายต้นน้ำลำธาร

- นายจำนงค์ บัวไพจิตต์ เป็นผู้ชักชวนผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมการจักสานผลิตภัณฑ์จากป่าและแปรรูปสมุนไพร

1.3.1.3 การประสานงาน บทบาทของผู้นำจำเป็นต้องเป็นแกนนำเพื่อประสานงาน ขอคำปรึกษา และขอความร่วมมือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการป่าในชุมชน ภาวะผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกและร่วมกิจกรรม ซึ่งการดำเนินการนี้ถ้าผู้นำที่เป็นทางการได้ให้การสนับสนุนก็จะเกิดพลังในการขับเคลื่อนได้ไปอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าไม่เห็นด้วยมักจะเป็นอุปสรรคหรือข้อขัดแย้งที่ทำให้การดำเนินกิจกรรม ตลอดจนการสร้างเงื่อนไขในการต่อรองไม่มีพลังเพียงพอ

ในการเชื่อมประสานกับภายนอกชุมชนนั้น พบว่า มีการแบ่งบทบาทในการประสานตามธรรมชาติที่ค่อนข้างชัดเจนในชุมชน ในการประสานกับหน่วยงานราชการในด้านการส่งเสริมต่าง ๆ การเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานราชการ ภาคการศึกษา และเครือข่ายชุมชน บทบาทหลักจะเป็นของผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน เช่น การส่งเสริมอาชีพ จากพัฒนาชุมชนและเกษตรอำเภอดอยสะเก็ด การสนับสนุนการสร้างฝายต้นน้ำลำธารของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น ส่วนในการประสานกับองค์กรเอกชนหรือภาคการศึกษา ที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ การจัดเก็บข้อมูล การศึกษาดูงาน การอบรม ผู้นำในการอนุรักษ์จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้เชื่อมประสาน เนื่องด้วยเป็นผู้ที่ได้ดำเนินการทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว

1.3.1.4 การดำเนินกิจกรรม บทบาทของผู้นำชุมชนในการดำเนินกิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถนำบทเรียน ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนมาช่วยกันนำไปสู่วิธีการปฏิบัติ โดยผู้นำจะมีบทบาทสำคัญที่นำหลักคิดแล้วจัดออกมาเป็นกิจกรรมชุมชนที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมและมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลทำให้เกิด

ระเบียบแบบแผนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจน และสอดคล้องกับสภาพจริง รวมทั้งมีการสืบทอด สร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนต่อชุมชน และชุมชนกับเครือข่ายในการปรับตัวและเรียนรู้วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในลักษณะของการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ป้องกัน ฟื้นฟูและสร้างจิตสำนึกในชุมชน ไม่สามารถที่จะทำให้เห็นผลที่ประจักษ์ชัดได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำชุมชนต้องมีการความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบรรลุผลตามที่ตั้งไว้ เช่น ในชุมชนได้มีการดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟู อนุรักษ์และป้องกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ซึ่งกิจกรรมหลายอย่างได้สะท้อนให้เห็นผลในการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เช่น การสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธาร จนส่งผลให้ลำห้วยสาขาของลำน้ำห้วยคัง จำนวน 29 ห้วย ฟื้นฟูขึ้นจากเดิมที่เป็นพื้นที่ห้วยแล้งถึง 24 ห้วย ในปัจจุบันเหลือห้วยแล้งเพียง 14 ห้วย ซึ่งจากการที่น้ำในลำห้วยกลับมาไหล ย่อมสะท้อนถึงการกลับมาอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำลำธารในพื้นที่อีกครั้ง กิจกรรมการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟูป่า สร้างความชุ่มชื้นและสร้างความหลากหลายในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ หรือกิจกรรมการลาดตระเวนป้องกันป่าที่ต่อเนื่องย่อมส่งผลให้การป้องกันป่ามีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

1.3.2 บทบาทของคนในชุมชน

คนในชุมชนบ้านป่าสักงาม มีบทบาทเชิงความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการเป็นเป็นพวกพ้องเดียวกัน จึงทำให้สามารถสร้างความมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนได้ง่าย ส่งผลให้มีการร่วมมือร่วมใจพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการจัดการป่า 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1.3.2.1 การมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างมาก โดยส่งผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ลักษณะดังกล่าวนี้ เมื่อมีผู้นำที่เข้มแข็งและมีความตั้งใจจริงที่ต้องการจัดการป่าให้ดีขึ้น เข้ามาดำเนินการเสริมสร้างและปลุกจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหาของส่วนรวมโดยเฉพาะด้านการจัดการป่า การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีจิตสำนึก จึงเป็นทุนทางสังคมของชุมชนบ้านป่าสักงามที่นำไปสู่การพัฒนาได้ง่ายยิ่งขึ้น

1.3.2.2 การมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ จากการศึกษาถึงภาระหน้าที่ของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ส่วนใหญ่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง ทั้งนี้เป็นผลมาจากความได้เปรียบในเชิงความสัมพันธ์ของชุมชน ที่มีความคาบเกี่ยวกันทั้งแบบระบบเครือญาติและเชิงอำนาจ ซึ่งทำให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งจากความรู้สึกและหน้าที่ สิ่งที่บ่งชี้ถึงการมี

ความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของคนในชุมชน คือ คนในชุมชนต่างรู้ว่าตนเองจะต้องทำอะไร เช่น คนที่เป็นผู้นำจะคอยช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมชุมชน ตลอดจนแก้ไขหรือตัดสินปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน คนที่เป็นผู้ตามจะรับฟังข้อมูล และสามารถให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ได้ คนในชุมชนพร้อมที่จะปฏิบัติตามมติชุมชนที่เกิดขึ้นจากการตกลงร่วมกันของคนในชุมชน เป็นต้น

1.3.2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน บทบาทของคนในชุมชนป่าสักงามส่วนใหญ่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยการนำข้อมูลต่าง ๆ ภายในชุมชนมาปรึกษาหารือ พูดคุย แลกเปลี่ยน และแสดงข้อคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ โดยลักษณะของการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งทำให้คนในชุมชนได้มองเห็นมิติของข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีความเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับชุมชน ซึ่งการที่คนในชุมชนสามารถเข้าใจได้ถึงปัญหาที่มีผลกระทบต่อแต่ละคนในชุมชน หากไม่แก้ไขย่อมจะกลายเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชนที่อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในระยะยาว ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหาได้อย่างแท้จริง เช่น การเก็บของป่าขายเพื่อสร้างรายได้ หากเก็บไปขายจนหมดโดยไม่เหลือไว้ ในอนาคตก็จะไม่มีของป่าให้เก็บและอีกหลายคนที่ยึดอาชีพนี้ก็จะไม่มีรายได้มาเลี้ยงครอบครัว เมื่อคนในชุมชนไม่มีอาชีพมากขึ้นเรื่อย ๆ ปัญหาทางสังคมก็จะตามมา การเรียนรู้ในลักษณะนี้ ทำให้คนในชุมชนสามารถจัดการชุมชนได้ด้วยกระบวนการของชุมชน

1.3.2.4 การพึ่งพาตนเอง คนในชุมชนบ้านป่าสักงามได้นำหลักการพึ่งพาตนเองมาใช้ ซึ่งการสามารถพึ่งตนเองได้โดยพึ่งพาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น เป็นการปฏิบัติตามแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ต้องรู้จักพึ่งพาตนเองโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน รู้จักนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมากที่สุด โดยสามารถสนองตอบความต้องการพื้นฐานได้อย่างไม่ฟุ่งเฟือ พอเพียงกับตนเอง การพึ่งตนเองจึงเป็นการจัดชีวิตให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น เหมาะสมกับคน กับสังคม กับธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งพื้นฐานของหลักการพึ่งตนเองที่มีเป็นต้นทุนในชุมชน จึงทำให้บ้านป่าสักงามเริ่มค้นหาแนวทางแก้ปัญหาด้านการจัดการป่าไม้ด้วยตนเอง เริ่มนำไปสู่การปฏิบัติตามศักยภาพและทรัพยากรที่ตนเองมีโดยไม่รอคอยความช่วยเหลือจนภายนอก ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีลักษณะดังนี้

1. สามารถวิเคราะห์ปัญหาได้ด้วยตนเอง รู้ข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัด และข้อบกพร่องของตนเอง สามารถใช้ทรัพยากรหรือสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ได้
2. การพึ่งตนเองทำให้สามารถสร้างฐานความคิดได้ด้วยตัวเอง เป็นตัวของตัวเองในการทัศนะการมองปัญหาต่าง ๆ

3. ทำให้คนในชุมชนกระตือรือร้นในสิทธิเสรีภาพของตัวเอง สนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

1.3.3 บทบาทขององค์กรในชุมชน

1.3.3.1 การเป็นแกนนำ องค์กรในชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่วนใหญ่มีโครงสร้างขององค์กรอยู่ในรูปของคณะกรรมการที่มีความเป็นผู้นำชุมชนอยู่แล้ว จึงมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นแกนนำต่อการพัฒนาทิศทางการจัดการป่าที่ชัดเจน โดยบทบาทขององค์กรที่เป็นแกนนำมีหน้าที่ตั้งแต่การคิดริเริ่มวิเคราะห์และระบุสาเหตุของปัญหาได้ การประสานงานกับบุคคลหรือองค์กรภายนอก ตลอดจนการสร้างเครือข่ายชุมชนซึ่งจะ นำไปสู่ขั้นตอนของการกำหนดแนวทางและการวางแผนดำเนินการในลำดับต่อไป

1.3.3.2 การจัดกิจกรรมชุมชน องค์กรในชุมชนมีบทบาทที่สำคัญในการจัดกิจกรรมและให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำองค์กรส่วนใหญ่มีบทบาทในฐานะผู้นำหรือที่เกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชน ซึ่งบทบาทในการจัดกิจการชุมชนส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานขององค์กรนั้น ๆ อย่างไรก็ตามในการจัดกิจกรรมชุมชน กลุ่มผู้นำองค์กรจะมีการประสานงานกับองค์กรอื่นทั้งในและนอกชุมชน

1.3.3.3 การสร้างการมีส่วนร่วม องค์กรในชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพราะกลุ่มหรือองค์กรส่วนใหญ่มีลักษณะทั้งเป็นผู้นำมีการจัดกิจกรรม มีการกำหนดแผนงาน จึงทำให้องค์กรมีบทบาทในการสร้างความมีส่วนร่วมเพื่อให้สามารถดำเนินงานและกิจกรรมของชุมชนได้ด้วยพลังชุมชน

1.3.3.4 การถ่ายทอดความรู้ องค์กรที่ตั้งขึ้นในชุมชนมีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้และเป็นแหล่งความรู้ เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มและองค์กรส่วนใหญ่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันจึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถถ่ายทอดไปสู่คนในชุมชน

1.3.4 บทบาทของเครือข่ายชุมชน

บทบาทของเครือข่ายชุมชน ที่เข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนต่อความสำเร็จของการจัดการป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นหน่วยงานโครงการพระราชดำริที่ชุมชนได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือ ในการเป็นต้นแบบสำหรับการพัฒนาแนวทางการจัดการป่า ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของชุมชน นอกจากนั้นยังพบว่าเครือข่ายชุมชนในรูปกลุ่มหรือองค์กรมีบทบาทสำคัญในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนมองเห็นความหลากหลายของปัญหา

และแนวทางการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพของชุมชน

1.4 รูปแบบการจัดการป่าของชุมชน

การจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการจัดการแบบผสมผสานซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบของการจัดการป่าออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

1.4.1 การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้

การจัดการป่าโดยการสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ เป็นการสร้างหรือการนำองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งด้านที่เป็นประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรม และความรู้สมัยใหม่ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปรับปรุงร่วมกันกับคนในชุมชน จนสามารถหลอมรวมเป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนสามารถเข้าใจถึงองค์ความรู้ที่เป็นวิถีชีวิตของคนกับป่า โดยองค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้ถ่ายทอดออกมาเป็นตำรา แต่เป็นองค์ความรู้นี้ถูกบันทึกไว้ในจิตสำนึกและถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังทางภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นไปตามพระราชดำริของในหลวงที่ต้องการให้ "...ปลูกต้นไม้ลงในจิตสำนึกของประชาชน แล้วประชาชนก็จะปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน..."

1.4.2 การอนุรักษ์และการฟื้นฟูสภาพป่า

การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า รูปแบบการจัดการป่านี้ได้รับแรงเสริมจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีบทบาทในการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นภายในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมทั้งการหามาตรการการป้องกัน การควบคุม การอนุรักษ์ ตลอดจนการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมให้สมบูรณ์ขึ้น เช่น การป้องกันไฟป่า การปลูกพืชอาหารและพืชใช้สอยแซมป่าชุมชน การปลูกป่าทดแทน การป้องกันรักษาสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ที่อยู่ในป่า ตลอดจนการดูแลรักษาป่าซับน้ำ และแหล่งต้นน้ำลำธาร

1.4.3 การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า เป็นการสร้างรูปแบบการจัดการป่าที่อาศัยกลไกการเรียนรู้พลังของจิตสำนึกที่มีร่วมกัน ที่จะสามารถขับเคลื่อนระบบให้เป็นไปตามธรรมชาติและมีศักยภาพ โดยรูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันไปจนถึงการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการป่า สอดคล้องกับ อคิน รพีพัฒน์ (มรว.) (2527: 110-114) ที่กล่าว ศักยภาพการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการ

วางแผนดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลงาน

1.4.4 การใช้กฎระเบียบทางสังคม

การใช้กฎระเบียบทางสังคม เป็นรูปแบบการวางรากฐานที่ต้องใช้กฎระเบียบทางสังคมมาเป็นกรอบป้องกัน เพื่อให้มีวิถีปฏิบัติมีความเท่าเทียมและอยู่ในหลักเกณฑ์เดียวกัน โดยผู้ที่ปฏิบัตินอกกรอบกำหนดก็จะมีมาตรการในการจัดการ โดยชุมชนได้กำหนดกฎระเบียบทางสังคมว่า " ป่าจะอยู่ ณ บริเวณใดก็ คือ ป่า ไม่มีเพื่อการใช้สอย หรือเพื่อการอนุรักษ์ ป่า คือ ป่าที่อยู่ในใจของทุกคน ทุกคนรู้ว่าจะใช้อะไรทำเป็นไม้ฟืนและรู้ว่าจะใช้เพียงเท่าใด ไม้ที่ล้มหมอนนอนไพรแห้งตายจะอยู่ในเขตอนุรักษ์หรือเขตใช้สอย ล้วนเป็นไม้ที่เหมาะแก่การใช้เป็นเชื้อเพลิง การกำหนดเขตเหมือนเป็นการชี้ช่องให้แก่ผู้หวังประโยชน์มากกว่า ดังนั้น ป่าที่อยู่ในใจจึงเป็นป่าที่ไม่มีขอบเขตแต่มีขอบเขตในใจเรา ต้องช่วยกันดูแลรักษาและนำมาใช้ประโยชน์อย่างพอควร "

1.5 กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามมีส่วนร่วมในการจัดการป่า 3 แบบ ดังนี้

1.5.1 การมีส่วนร่วมภายในชุมชน

การมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าภายในชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้ดำเนินการในลักษณะของการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่

1. กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา ดำเนินกิจกรรมด้านการปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษาฟื้นฟูป่า โดยรอบของชุมชน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่า
2. กลุ่มพัฒนาป่าเพื่อชีวิต ดำเนินกิจกรรมโดยให้ชาวบ้านได้มามีส่วนร่วมช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ปลูกกินพืชได้ เช่น หวาย ลูกหว้า ผักหวาน พืชสมุนไพร และไม้ใช้สอยมาเสริมในป่าของหมู่บ้าน
3. กลุ่มจัดสรรน้ำ ทำหน้าที่พัฒนาแหล่งน้ำ มีการทำเหมืองฝายต้นน้ำลำธาร มีระบบการจัดสรรน้ำ ดูแลประปาหมู่บ้าน ขุดลอกเหมืองฝายนำตะกอนดินมาทำปุ๋ยธรรมชาติ
4. กลุ่มปุ๋ยธรรมชาติ ทำหน้าที่ทำแนวกันไฟในป่าของหมู่บ้าน เพื่อนำใบไม้มาบดละเอียด เพื่อทำปุ๋ยธรรมชาติผสมกับดินตะกอนหน้าฝาย
5. กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการพิจารณาการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์ เช่น การทำเกษตรกรรมโดยไม่เสียหายต่อสภาพแหล่งน้ำและระบบนิเวศ

การคัดเลือกพื้นที่แบบมีส่วนร่วม

1.5.2 การมีส่วนร่วมโดยการปฏิสัมพันธ์ภายนอก

ชุมชนบ้านป่าสักงามมีการสร้างการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า โดยอาศัยการเรียนรู้ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา แต่เนื่องจากปรากฏการณ์ของชุมชนและการเปลี่ยนของสภาพสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลา จึงทำให้ชุมชนต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตามวิถีที่ควรจะเป็น ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกเพื่อการการได้รับข้อมูลใหม่ ๆ การเรียนรู้ ส่งผลต่อการผสมผสานความรู้ สร้างแนวคิดเชิงระบบ พัฒนาทางเลือกใหม่ๆ ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสิ่งภายนอกตลอดเวลาของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวทางการพัฒนาวิธีจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างเหมาะสม

1.5.3 การมีส่วนร่วมในระบบเครือข่ายองค์กรท้องถิ่น

การดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน ส่วนใหญ่แล้วจะมีรูปแบบดำเนินการกันเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มจักสาน กลุ่มเลี้ยงกบ กลุ่มอนุรักษ์ป่า โดยเห็นว่ากลุ่มจะเป็นแกนนำในการทำกิจกรรม และการทำงานเป็นกลุ่มจะช่วยให้เกิดการระดมความคิด ระดมพลังการมีส่วนร่วม ในลักษณะ เช่นเดียวกับการเอามื้อเอาวันในการช่วยเหลือกันทำกิจกรรม รวมทั้งเป็นการระดมทรัพยากรที่ต่างมีมาร่วมกันก่อให้เกิดการผลิตหรือเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากขึ้น

ในด้านการอนุรักษ์ชุมชนเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เครือข่ายลุ่มน้ำกวง ซึ่งเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำกวงจะเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เวทีร่วมกันจัดทำแผนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำในภาพรวม เครือข่ายจะช่วยเป็นพลังในการขับเคลื่อนงานของชุมชนและช่วยกันระดมความคิดหาทางออกเมื่อชุมชนใดเผชิญกับปัญหา

2. บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

การศึกษาการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า แนวทางสำคัญที่นำมาใช้ดำเนินการ ได้แก่ การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ มีค่าความถี่ 45 คน คิดเป็นร้อยละ 62.50 รองลงมาคือ การสืบทอดวิธีปฏิบัติจากคนรุ่นก่อน มีค่าความถี่ 22 คน คิดเป็นร้อยละ 30.56 ส่วนจากตามคำแนะนำ เช่น บุคคล เอกสาร ตำรา มีค่าความถี่ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 6.94 (ตาราง 28)

ตาราง 28 แนวคิดสำคัญในการจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี

แนวคิดหรือหลักการสำคัญที่ชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ	45	62.50
การสืบทอดวิธีปฏิบัติจากคนรุ่นก่อน	22	30.56
การจัดการตามคำแนะนำ เช่น บุคคล เอกสาร ตำรา ฯลฯ	5	6.94
รวม		**100.00**

โดยแนวคิดการจัดการป่าที่คนในชุมชนสนใจนำมาสู่ต้นแบบของการนำไปปฏิบัติ มาจากโครงการจัดการดิน น้ำ ป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยศึกษาตัวอย่างจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงสภาพที่เคยเสื่อมโทรมจนกลายมาเป็นป่าที่จัดอยู่ในสภาพอันอุดมสมบูรณ์ได้ โดยแนวพระราชดำริที่เป็นหลักสำคัญ ".... เราจะทำให้ประเทศไทยกลับมีความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นได้ขออย่าไปรังแกป่าเท่านั้นเอง..." ซึ่งชุมชนบ้านปางจำปีนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการจัดการป่าที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

2.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการป่า

ชุมชนบ้านปางจำปีอาศัยแหล่งองค์ความด้านการจัดการป่ามากที่สุด ได้แก่ โครงการพระราชดำริ มีค่าความถี่ 42 คน คิดเป็นร้อยละ 58.33 รองลงมา คือ การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา มีค่าความถี่ 16 คน คิดเป็นร้อยละ 22.22 นอกจากนั้นได้ความรู้มาจากหน่วยงานองค์การป่าไม้ นักวิชาการ และปราชญ์หรือผู้มีความรู้ในชุมชนรวมกัน มีค่าความถี่ 16 คน คิดเป็นร้อยละ 22.22 (ตาราง 29) สำหรับองค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการจัดการป่า ประกอบไปด้วย

ตาราง 29 แหล่งความรู้สำคัญที่นำมาใช้ในการจัดการป่าในชุมชนบ้านปางจำปี

แหล่งความรู้	จำนวน n = 72	ร้อยละ
โครงการพระราชดำริ	42	58.33
หน่วยงานในองค์การป่าไม้	8	11.11
นักวิชาการภาครัฐ/เอกชน	4	5.56
ปราชญ์/ผู้มีความรู้ในชุมชน	2	2.78
การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา	16	22.22
รวม		**100.00**

2.1.1 ระบบนิเวศของป่าไม้

ผลกระทบที่เกิดจากป่าไม้ถูกทำลาย ทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า โดยเมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งสูญหายไปจากสภาพที่เคยมีย่อมส่งผลกระทบเชื่อมโยงไปถึงอีกสิ่งหนึ่งได้ เช่น เมื่อป่าต้นน้ำถูกทำลาย ก็ทำให้น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติแห้งขอด ไม่มีปลาในน้ำให้จับกินเป็นอาหาร เมื่อไม่มีน้ำหล่อเลี้ยงป่าพืชพรรณหลายชนิดก็หายไป ทำให้แหล่งอาศัยและแหล่งอาหารสัตว์เล็กหายไปด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้คนในชุมชนเข้าใจถึงสมดุลของระบบนิเวศ และได้ศึกษาเรียนรู้หลักการระบบนิเวศตามแนวพระราชดำริ เพื่อเป็นแนวทางนำมาใช้ในการจัดการฟื้นฟูสภาพป่า

1. การอนุรักษ์ต้นไม้เดิมไว้แล้วปลูกไม้ชนิดใหม่เพิ่มเติม ซึ่งเป็นหลักการปลูกป่าตามวิถีธรรมชาติ โดยอาศัยความความเกื้อกูลซึ่งกันและกันของพืชพรรณในแต่ละสภาพแวดล้อม ของผืนป่า และเพื่อสร้างความหลากหลายของระบบนิเวศ จึงมีการปลูกพืชชนิดใหม่ที่เหมาะสมและอยู่ได้ในสภาพนิเวศนี้ ซึ่งจากแนวพระราชดำริได้ทรงแนะนำว่า... “การปลูกป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าต้นน้ำลำธาร ควรศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกซ่อมแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้ ไม้ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ ต่างถิ่นเข้ามาปลูก โดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน อย่างไรก็ตามในพื้นที่บางพื้นที่อาจจะใช้ไม้โตเร็วที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย เช่น ต้นยางพารา ปลูกเป็นต้นไม้นำก่อนก็ได้”

2. การสร้างป่าไม้แบบผสมผสาน เป็นการปลูกต้นไม้ผสมผสานหลากหลายชนิด ทั้งไม้ใหญ่ ไม้เล็ก ไม้พุ่ม รวมทั้งการปล่อยให้วัชพืชปกคลุมผืนป่า อย่าได้ใช้ยาฆ่าวัชพืชหรือยาฆ่าหญ้ามาใช้เป็นอันขาด เพราะนอกจากฆ่าหญ้าแล้วยังตกค้างเป็นพิษอยู่ในพื้นดินเป็นเวลานาน การปล่อยป่าตามธรรมชาติเป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยและอาหาร ให้กับสัตว์น้อยใหญ่ตลอดจนแมลงต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้เกิดระบบสมดุลในนิเวศป่าไม้

3. การปลูกป่าทดแทน เมื่อมีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทั้งทางตรง หรือการแผ้วถางป่าเพื่อใช้พื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม จำเป็นต้องมีการปลูกป่าขึ้นมาทดแทนพื้นที่ป่าถูกทำลาย โดยชุมชนบ้านป่าสักงามได้ยึดถือแนวปฏิบัติตามพระราชดำริการปลูกป่าทดแทน

4. การปลูกป่าต้นน้ำลำธาร เนื่องจากป่าต้นน้ำเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่เชื่อมโยงระบบนิเวศอื่น ๆ ในป่า ชุมชนบ้านปางจำปีจึงให้ความสำคัญระบบนิเวศของป่าต้นน้ำลำธาร โดยได้นำแนวพระราชดำริมาใช้ในการจัดการ ซึ่งนำระบบฝายต้นน้ำลำธารมาประยุกต์ใช้ โดยให้ต้นไม้หรือป่าทำหน้าที่เหมือนฝาย เพื่อเพิ่มและชะลอความชุ่มชื้นในลำห้วยเพิ่มพื้นที่ความชุ่มชื้นบนผิวดินและในดินฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพและความ

หนาแน่นของพรรณพืช ลดความรุนแรงของกระแสน้ำในลำห้วย ลดการพังทลายของดิน และกระจายความชุ่มชื้นในดินและสร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก การเก็บกักน้ำให้แพร่ กระจายไปในผิวดินโดยหลักการธรรมชาติ ทำให้เกิดระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ต่อเนื่องกันไป

2.1.2 ระบบการผลิตแบบยั่งยืน

ระบบการผลิตของชุมชนบ้านปางจำปี เป็นการทำการเกษตรตลอดทั้งปี ไม่มีวงจรการปลูกพืชที่แน่นอน จึงทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรไม่มีการพัฒนาไปเท่าที่ควร ซึ่งปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ 1. สภาพพื้นที่เป็นที่สูงเป็นดินแดงและหิน พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่อยู่บริเวณเชิงเขา ทำให้เพาะปลูกได้ไม่ดี 2. การส่งเสริมเกษตรของภาครัฐเน้นการประกอบอาชีพและการเพาะปลูกตามนโยบายโดยไม่ศึกษาพื้นที่ก่อน และ 3. คนปางจำปีไม่มีพื้นฐานทางการเกษตรมาก่อน เนื่องจากในอดีตพื้นที่แห่งนี้อุดมสมบูรณ์จึงมีแหล่งอาหารตามธรรมชาติมากมาย ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความถนัดในการหาของป่า จับสัตว์น้ำ การศึกษาความรู้เกี่ยวกับระบบเกษตรที่เหมาะสม จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากปัจจัยการผลิตได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากสภาพแวดล้อมเป็นข้อจำกัด ระบบการผลิตจึงเน้นการเกษตรแบบผสมผสานซึ่งมี 2 แบบ

1. ระบบวนเกษตร เป็นระบบการใช้ที่ดินที่มีการปลูกต้นไม้ร่วมกับพืชเกษตรและ โดยองค์ประกอบภายในระบบมีปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมทั้งด้านนิเวศวิทยาและเศรษฐกิจ อันเป็นการใช้ที่ดินที่ผสมผสานความกลมกลืน ให้เกิดขึ้นระหว่างไม้ยืนต้นกับกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ที่ก่อให้ เกิดความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ในระบบวนเกษตรไม้ยืนต้นทำหน้าที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ 1. หน้าที่ด้านการผลิต สำหรับหน้าที่ในการผลิต ได้แก่ การผลิตอาหารอาหารสัตว์ เชื้อเพลิง วัตถุดิบต่าง ๆ และสมุนไพร 2. หน้าที่ในด้านบริการ ได้แก่ การปรับปรุงดิน ควบคุมการกัดชะพังทลาย ควบคุมการระเหยของน้ำหน้าดิน ควบคุมวัชพืช เป็นแนวกันลม และเป็นแนวรั้ว สำหรับประเภทไม้ยืนต้นจำแนกตามหน้าที่ด้านการผลิต แบ่งได้เป็น 3 ประเภทได้แก่ 1. ไม้ป่า ซึ่งในระบบวนเกษตรจะปลูกเพื่อให้เนื้อไม้เป็นสำคัญ อาทิ สัก ประดู่ สะเดา กระถินเทพา เป็นต้น อย่างไรก็ดีไม้ป่าบางชนิดสามารถตรึงไนโตรเจนร่วมกับจุลินทรีย์บางชนิด จึงให้ผลผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งใบนำมาเป็นปุ๋ยพืชสด เช่น แคฝรั่ง แคบ้าน มะขาม จามจุรี สนทะเลเป็นต้น ไม้เหล่านี้อาจนำมาใช้ปลูกในพื้นที่เสื่อมโทรมเพื่อปรับปรุงดินให้ดีขึ้น ไม้ป่าบางชนิดอาจเพื่อประโยชน์อเนกประสงค์ กล่าวคือ เป็นอาหารและให้เนื้อไม้ เช่น สะเดา สะตอ มะไฟ 2. ไม้ผล ในระบบวนเกษตรเพื่อเป็นอาหารหรือสร้างรายได้ เช่น ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง ส้ม มะขามขนุน มะไฟ ฯลฯ โดยไม้ผลบางชนิดสามารถตัดฟันนำไม้มาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ด้วย และ

3. ไม้ไผ่ ส่วนใหญ่มีจำนวนมากในป่า แต่ก็มีการปลูกไว้ใช้สอยอเนกประสงค์ในพื้นที่เกษตร เพื่อสะดวกตั้งแต่หน่อใช้เป็นอาหาร ใช้สอยในครัวเรือน หรือการหัตถกรรม

2. ระบบเกษตรผสมผสาน เป็นระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชหลายชนิด หรือมีการเลี้ยงสัตว์อยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยอาศัยหลักการอยู่รวมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม การอยู่รวมกันอาจจะอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ระบบเกษตรผสมผสาน ดำเนินการโดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่ง ภายในไร่นาแบบครบวงจร

2.1.3 การใช้ประโยชน์จากป่า

การใช้ประโยชน์จากป่า เป็นการนำทรัพยากรที่มีในระบบป่ามาใช้ในรูปแบบต่าง ๆ การใช้อย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติ จึงจะทำให้มีทรัพยากรใช้ได้อย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งการมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนให้ความสนใจ เพื่อให้มองเห็นว่าสภาพป่าที่สมบูรณ์ให้ประโยชน์ด้านใดบ้าง และจะมีการจัดการอย่างไรจึงจะไม่เป็นการทำลายป่า รวมทั้งทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างต่อเนื่องยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนบ้านปางจำปีส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพิงผลประโยชน์ที่ได้มาจากทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าของชุมชนมี 3 แบบ ดังนี้

2.1.3.1 การใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพ คนในชุมชนบ้านปางจำปีส่วนใหญ่ดำรงชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า จึงมีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยการนำผลผลิตที่ได้มาใช้เป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตเป็นหลัก ได้แก่

1. ด้านการบริโภค ผลผลิตจากป่าที่ชุมชนเข้าไปหา จะมีทั้งพืชอาหารป่าและสัตว์ป่า ซึ่งมีอย่างหลากหลาย เช่น เห็ด หน่อไม้ กล้วยป่า ผักหวาน กระบก มะแฟน ผักกูด ผักหนาม หนอนไม้ไผ่ โดยการหาบริโภคจะเน้นไปตามฤดูกาลและใช้เครื่องมือที่ไม่เป็นการทำลาย เช่น การผักป่าส่วนใหญ่จะไม่ใช้วิธีการตัด ส่วนการล่าสัตว์มีการใช้อุปกรณ์พื้นบ้าน เช่น แร้วสำหรับดักตัวตุ่นและหนู ปืนแก๊ปสำหรับล่านกและสัตว์ใหญ่ ถ้าเป็นสัตว์น้ำมีการใช้ เบ็ด สวิง เหลน ไซ ตุ้ม เป็นต้น

2. ด้านการใช้สอย พบว่ามีการนำมาใช้ประโยชน์ในด้าน การสร้างบ้านเรือน การทำคอกสัตว์ การซ่อมแซมเรือนชาน การสร้างกระท่อม การจักสาน การผลิตเครื่องมือใช้สอย เป็นต้น โดยไม้ที่นิยมนำมาใช้สอยได้แก่ ไม้สัก ประดู่ มะค่า ไผ่ เป็นต้น การ

ใช้ประโยชน์ไม้มีลักษณะที่ปฏิบัติแตกต่างกันออกไป ในด้านการสร้างบ้านเรือนหรือต่อเติมเรือน ชานที่ต้องใช้ไม้ที่มีมูลค่าสูงและมีค่ามาก เช่นไม้สัก ประดู่ มะค่า ผู้ที่จะใช้ต้องได้รับการอนุญาต จากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนเสมอและนิยมนำไม้ที่แห้งแล้วมาสร้างบ้านเรือน ในด้านการสร้าง กระท่อมหรือทำคอกสัตว์ ส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องขอจากคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเป็นที่รับรู้กัน ในชุมชนว่า สมควรจะใช้ไม้ชนิดใดมาก่อสร้าง ส่วนใหญ่ที่พบจะมีการใช้ ไม้ล้มขอนนอนไพร ไม้ไผ่ ในพื้นที่ป่ามาทำคอก

3. ด้านการรักษาโรค ในด้านการใช้ประโยชน์พบว่าส่วนใหญ่ เป็นการใช้ในการรักษาพยาบาลในอาการบาดเจ็บหรือรักษาโรคที่เป็นไม่มากนัก ปัจจุบันการใช้ สมุนไพรในการรักษาโรคมีปริมาณน้อยลงมาก เนื่องจากการคมนาคมสะดวกและการ รักษาพยาบาลที่ทันสมัยขึ้นทำให้ชุมชนเกือบทั้งหมดเปลี่ยนมาใช้บริการยาสมัยใหม่ในการรักษา โรค การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในปัจจุบันของชุมชนมักจะนำมา ต้มแก้ปวดเมื่อยและนำมาผสม เหล้าสำหรับดองเป็นยา การเก็บหาของป่าเพื่อเป็นอาหาร

1.1.3.2 การใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้ เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อมุ่งหวังการจำหน่ายเพื่อก่อให้เกิดรายได้ สำหรับการแลกเปลี่ยนสิ่งอุปโภคและบริโภคที่จำเป็น ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อการสร้างรายได้ เป็นการเก็บหาของป่าหรือผลผลิตจากป่า โดยตรง แล้วนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ โดยผู้ที่มีอาชีพเก็บของป่าจะมีความรู้เกี่ยวกับการเก็บ ผลผลิต เช่น ฤดูกาล ระยะเวลาที่ควรเก็บ ปริมาณหรือจำนวนที่เก็บ เพราะการเก็บให้คงเหลือไว้จะ ทำให้ของป่ามีโอกาสเจริญเติบโต นอกจากนั้นยังมีการนำผลผลิตที่ได้จากป่ามาสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ เป็นการนำทรัพยากรที่มีในป่ามาผ่านกระบวนการแปรรูปก่อนนำไปจำหน่าย เช่น การนำไม้ไผ่มา ทำเป็นเครื่องจักสานเพื่อการจำหน่ายทั้งในและนอกชุมชน

2.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนบ้านบางจำปีมีการนำองค์ความรู้ทางวิชาการ มาผสมผสานกับภูมิ ปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สามารถนำมาใช้ในการจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยความรู้ทาง วิชาการได้มาจากการเรียนรู้กับชุมชนอื่น และมีการฝึกอบรมความรู้ทางวิชาการจากองค์กรภายนอก จากนั้นจึงนำความรู้ด้านการจัดการป่ามาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพของชุมชน เช่น

2.1.4.1 ด้านการใช้ประโยชน์ มีการผสมผสานเทคโนโลยีกับภูมิปัญญา เช่น การไม่ถากหรือฝานเปลือกไม้เพราะจะทำให้ต้นไม้นั้นตายได้ การตัดไม้เพื่อประโยชน์ใช้สอย ต้องตัดพวกที่มีอายุได้ตามเกณฑ์ไม่ตัดต้นที่อายุน้อย การเก็บของป่าแต่ละชนิดต้องเลือกเก็บตาม ฤดูกาล เช่น ไม่จับปลาธรรมชาติในฤดูวางไข่ และต้องไม่เก็บจนหมดต้องยังคงเหลือบางส่วนไว้ เป็นเชื้อในป่า การทำฟืนควรเลือกเก็บกิ่งเศษไม้ที่หล่นหักหรือที่ตายแล้วหรือ “ไม้หมอนนอนไพร”

การเก็บไข่มดแดงควรใช้ขี้เถ้าหรือแป้งห้ามใช้สารเคมีและเก็บเฉพาะในฤดูที่มันวางไข่จำนวนมากเท่านั้น การขุดหน่อไม้ต้องให้เหลือไว้ในแต่ละกอเพื่อให้มันเจริญเป็นต้นใหม่ทดแทนต้นเก่าที่ตัดไป

2.1.4.2 ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เพื่อ ป้องกัน รักษา ตลอดจนการฟื้นฟูป่า โดยอาจนำองค์ความรู้ทางวิชาการมาผสมผสานกัน เช่น การปลูกต้นไม้ทดแทน 10 ต้นเมื่อตัดต้นไม้ไปใช้ 1 ต้น การทำแหล่งเก็บน้ำอย่างยั่งยืนต้องทำในลักษณะของการอนุรักษ์ รักษา และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งสามารถทำในรูป ของฝายแม้วหรือฝายธรรมชาติเพื่อให้เก็บน้ำไว้ในใต้ดินใน มีการรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืชพื้นเมืองและพืชสมุนไพรโดยการส่งเสริมการใช้ประโยชน์

2.1.4.3 ด้านการควบคุมป้องกัน มีการสร้างข้อตกลงและเงื่อนไขชุมชนเพื่อใช้ควบคู่กับพิธีกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรม เช่น การไม่ให้ตัดไม้ใหญ่หรือไม้ดั้งเดิมจะมีทั้งข้อห้ามทางความเชื่อ ทางกฎหมาย และเงื่อนไขชุมชน ตลอดจนมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ หากผู้ใดทำลายจะต้องถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ การป้องกันการทำลายแหล่งน้ำลำธารจะมีพิธีการสักการะและสืบชะตาแม่น้ำ การเข้าป่าต้องมีพิธีบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น

2.2 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

ชุมชนบ้านปางจำปีได้ใช้หลักการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ มาเป็นต้นแบบของการพัฒนา โดยการยึดหลักการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน ตามหลักปรัชญาการพัฒนาป่าไม้ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงประทานให้แก่ประชาชน คือ “...ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” โดยแนวพระราชดำริด้านการจัดการที่ชุมชนบ้านปางจำน้อมนำมาปฏิบัติ ได้แก่

2.2.1 พระราชดำริด้านการจัดการป่า

ชุมชนบ้านปางจำปี ได้เริ่มต้นศึกษาแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการป่าขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้นำมาปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูป่าในชุมชน ตามที่พระองค์ทรงพระราชทานเป็นต้นแบบในโครงพระราชดำริ โดยแนวพระราชดำริที่สำคัญมีดังนี้

1. ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกแผ้วถางและพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม
2. ปลูกป่าบนภูเขาสูงเนื่องจากสภาพป่าบนเขาสูงทรุดโทรมซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง
3. ปลูกป่าต้นน้ำลำธารไม่มีคนบุกรุก อย่าให้คนเข้าไปตั้งหลักแหล่งใหม่ หากไม่มีคนก็ดีแล้วอย่าได้นำเข้าไปอีก ปลูกป่าแซมบ้างในบางส่วนที่เสื่อมโทรมในกรณีเขาสูง

อาจจะใช้ไม้จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนยอดที่สูง เมื่อโตแล้วออกเมล็ด เมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอกเองในที่ต่ำต่อไป เป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ

4. ในสภาพป่าเต็ง – รัง ป่าเสื่อมโทรมนั้นความจริงไม่ต้องทำอะไร เพราะตอไม้ก็จะแตกกิ่งออกมาอีก ถึงแม้ต้นไม่สวยแต่ก็เป็นต้นใหญ่ได้ ตามพื้นที่ก็มีต้นไม้เล็ก ๆ หรือเมล็ดที่งอกงามขึ้นมาอีก อย่าให้ใครเข้าไปบุกรุกทำลายอีก ป่าก็จะกลับคืนสภาพได้

5. วัชพืชที่คลุมพื้นที่อยู่อย่าเอาออก เพราะจะเป็นสิ่งป้องกันการเซาะพังทลายของหน้าดินเป็นอย่างดี และเก็บความชื้นไว้ได้ด้วย ถ้าจะปลูกแซมก็เพียงแต่เจาะวงกลมประมาณ 50 ซม. แล้วก็ปลูกต้นไม้วัชพืชที่อยู่รอบ ๆ ก็จะบังไพรกันแดดได้ด้วย โดยไม่ต้องทำที่กันแดดให้สิ้นเปลือง

6. จำแนกสมรรถนะของที่ดินให้เหมาะสม ที่ดินที่สามารถทำประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรมได้ ก็ให้ใช้ทำเกษตรกรรมและพื้นที่ใดไม่สามารถทำเกษตรกรรมได้ก็ให้มีการรักษาสภาพป่าไม้ โดยให้มีการปลูกป่า โดยใช้ไม้ 3 ชนิด ได้แก่ ไม้สำหรับใช้สอย ไม้ผล และไม้สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิง

7. การปลูกป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าต้นน้ำลำธาร ควรศึกษาดูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้าง แล้วปลูกซ่อมแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษามาได้ ไม้ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ ต่างถิ่นเข้ามาปลูก โดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน อย่างไรก็ตามในพื้นที่บางพื้นที่อาจจะใช้ไม้โตเร็วที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย เช่น ต้นยางพารา ปลูกเป็นต้นไม้นำก่อนก็ได้

8. ให้ชาวบ้านร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้น และควรมีประโยชน์จากกิจกรรมด้วย เช่น ให้เพาะกล้าแล้วซื้อจากเขาแทนที่จะต้องผลิตต้นกล้าภายในพื้นที่ของตนเองแล้ว ทางราชการหรือเอกชนไปซื้อจากชาวบ้านให้ชาวบ้านมีรายได้ด้วย

9. ปลูกป่าเพื่อให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยให้ราษฎรในท้องที่นั้น ๆ เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้ราษฎรเห็นความสำคัญของป่าและการปลูกป่า

10. อย่าได้ใช้ยาฆ่าวัชพืชหรือยาฆ่าหญ้ามาใช้เป็นอันขาด เพราะร้ายแรงมาก นอกจากฆ่าหญ้าแล้วยังตกค้างเป็นพิษอยู่ในพื้นดินเป็นเวลานาน

11. วัชพืชขนาดใหญ่และหนา เช่น ดงหญ้าคา คงต้องกำจัดบ้างก่อนปลูกป่า แต่วัชพืชในป่าเต็ง – รัง ในป่าต้นน้ำลำธารไม่ต้องขจัดออก

12. ในป่าต้นน้ำลำธารไม่ควรให้มีสิ่งปลูกสร้างอะไรทั้งสิ้น ควรรักษาควบคุมให้ได้

13. ปลูกป่าเสริมธรรมชาติ เป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยแก่สัตว์ป่า

จากการศึกษาข้อมูลโดยการสนทนากลุ่ม เกี่ยวกับแนวพระราชดำริดังกล่าว พบว่า คนในชุมชนบ้านปางจำปีได้นำมาใช้ในลักษณะของการลงมือทำด้วยตนเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของป่าชุมชนที่เป็นอยู่ โดยใช้มติของชุมชนที่ต้องการฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้พื้นที่ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนสามารถใช้เป็นพื้นที่ในการทำมาหากินสร้างอาชีพ พื้นที่อยู่อาศัย ตลอดจนเป็นแหล่งความยั่งยืนของวิถีชีวิตของคนในชุมชน

2. เพื่อให้พื้นที่ป่านั้นเป็นสาธารณะประโยชน์อันมีค่าของชุมชน ที่คนในชุมชนทุกคนมีสิทธิสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามความเหมาะสมและความจำเป็น

3. เพื่อให้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งของความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบนิเวศสมดุลเกื้อกูลซึ่งกันและกันทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์

4. เพื่อเป็นแหล่งผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และผลพลอยได้จากป่า ในลักษณะของการหมุนเวียนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

5. เพื่อให้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน ทั้งด้านแหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน สภาพอากาศ แหล่งฝน ที่เป็นไปตามฤดูกาล

2.2.2 การฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร

ชุมชนบ้านปางจำปีได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของป่า จนทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำกินน้ำใช้ จึงทำให้นำแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการจัดการป่าต้นน้ำลำธารมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า "...ควรดำเนินการพัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานแบบง่าย ๆ เช่น การต่อท่อน้ำด้วยไม้ไผ่ การปลูกป่าในบริเวณที่มีฝายกั้นน้ำ และการปลูกป่าโดยธรรมชาติซึ่งไม่มีฝายกั้นน้ำอยู่....ในบริเวณที่ว่างเปล่าและสามารถเข้าไปถึงก็ให้พยายามก่อสร้างฝายขนาดเล็ก ๆ เพื่อรวบรวมน้ำเข้ามาอยู่รวมกัน และพยายามกระจายน้ำออกไปให้ทั่วบริเวณ เพื่อเสริมสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ดินในบริเวณนั้น อันจะช่วยพัฒนาป่าได้อย่างรวดเร็ว เมื่อก่อสร้างฝายเล็ก ๆ แล้ว ก็ให้ปลูกป่าเสริมให้สามารถปกปิดบริเวณนั้นได้ทั่วถึง และพยามยามส่งเสริมให้มีการสร้างแนวกันไฟด้วย..." จากแนวพระราชดำริดังกล่าวนี้ ชาวบ้านปางจำปีจึงได้น้อมนำมาเป็นแนวทางจัดการป่า ดังนี้

2.2.2.1 การฟื้นฟูน้ำริน น้ำริน หมายถึง ลักษณะของน้ำที่ไหลผ่านรางไม้ไผ่ที่ได้วางแนวไว้ เพื่อต้องการให้สายน้ำนั้นไหลไปตามแหล่งอุปโภคบริโภค ซึ่งภูมิปัญญาน้ำรินมีความสอดคล้องกับพระราชดำริข้างต้น จึงทำให้ชุมชนพยายามที่จะฟื้นฟูการใช้น้ำรินเพื่อการฟื้นฟูป่า เนื่องจากการสร้างน้ำรินสามารถขนส่งน้ำจากหัวน้ำไปสู่แหล่งที่ต้องการได้ ประกอบกับ

วัสดุอุปกรณ์สามารถหาได้ง่ายในพื้นที่ จึงได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในการสร้างความชุ่มชื้นให้กับดินในพื้นที่ป่าปลูกใหม่ ซึ่งทำให้ต้นไม้อยู่รอดมากยิ่งขึ้น เมื่อมีต้นไม้รากไม้ก็เริ่มดูดซับความชื้นไว้ในดิน ทำให้พืชเจริญเติบโตและเริ่มกลายเป็นพื้นที่สีเขียวมากขึ้น ลำห้วยที่เคยแห้งก็เริ่มมีน้ำซึมออกมาในที่สุดก็กลายเป็นลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี

1. ขั้นตอนการทำน้ำริน

1.1 การสำรวจแหล่งน้ำรินและขุดแหล่งน้ำ

1.2 จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ ไม้ริน กระบอกไม้แบ่งน้ำ ไม้ค้ำยัน มีด ขวาน เลื่อยตัดไม้ จอบ เป็นต้น

1.3 จัดเตรียมไม้ริน ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ซางเนื่องจากมีข้อบางผ่าง่าย การเลือกไม้รินควรเลือกไม้ที่ลำต้นตรงไม่มีรูพรุน

1.4 นำไม้รินมาตัดเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ 5-6 เมตร ให้ได้ปริมาณเพียงพอกับที่จะสร้างน้ำริน

1.5 ผ่าไม้ไผ่ตามยาวออกเป็นสองซีกและเจาะข้อตรงกลางออก เพื่อไม่ให้ขัดขวางทางน้ำไหล

1.6 เตรียมเสาค้ำยัน ต้องเป็นไม้เนื้อแข็งมีลักษณะเป็นง่ามแข็งแรง และลำต้นตรง ความยาวของไม้ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ ระดับการไหลของน้ำ

1.7 นำไม้รินอันแรกไปวางซึ่งเรียกว่าการต่อน้ำหัวริน เมื่อวางจนได้ที่แล้วจึงนำเอาไม้รินอื่น ๆ มาต่อไปเรื่อย ๆ จนถึงปลายน้ำที่ต้องการ

2. บทบาทความสัมพันธ์ของน้ำรินกับป่าและชุมชน

2.1 การฟื้นฟูภูมิปัญญาการสร้างน้ำรินในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า บริเวณที่สร้างน้ำรินและตลอดสายน้ำริน มีความอุดมสมบูรณ์และชุ่มชื้น จึงเป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์และแมลงหลากหลายชนิด เช่น กว่างซาง หนอนไม้ไผ่ นก หนู งูเห่า งูสิง จึงเป็นแหล่งดุลยภาพของระบบนิเวศป่า

2.2 การสร้างน้ำรินเป็นระบบประปาภูเขาแบบเปิด น้ำที่ไหลไปตามร่องรินหรือรางรินจะหยดลงสู่พื้นดินไปตลอดทาง ทำให้พื้นดิน ผืนป่า ต้นไม้ ได้มีน้ำหล่อเลี้ยงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการกระจายความชื้นในสภาพธรรมชาติของป่า

2.3 น้ำรินเป็นแหล่งน้ำสำคัญของสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ในฤดูแล้ง เช่น นก กระรอก กระแต กระต่าย วัว ควาย ซึ่งต้องอาศัยแหล่งน้ำรินที่เป็นแอ่งเล็ก ๆ ที่เกิดจากการหยดของน้ำริน เป็นน้ำสำหรับการดื่มกิน

2.4 น้ำรินเป็นแหล่งน้ำที่สร้างอาหารให้คนหรือสัตว์ โดยการหยดของน้ำรินจะสร้างความชุ่มชื่นแก่ดิน จึงทำให้พืชผัก พืชอาหารสัตว์ และต้นไม้เจริญงอกงาม สามารถติดดอกออกผลสร้างผลผลิตให้คนและสัตว์ ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพได้

2.5 แอ่งน้ำรินทำให้เกิดการกระจายความชุ่มชื้นตามธรรมชาติ โดยการร่วงหล่นของใบไม้ในป่าทำให้น้ำไหลไปต่อได้น้อยลง จึงเกิดเป็นน้ำล้นเปรียบเหมือนฝายน้ำล้นขนาดเล็กจำนวนมากที่ช่วยกระจายน้ำลงสู่ผืนดิน

2.2.3 การปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง

ชุมชนบ้านปางจำปีมีวิถีชีวิตที่ผูกพันและพึ่งพิงป่า จึงได้นำพระราชดำริที่ว่า "...การปลูกต้นไม้ประเภทต่าง ๆ คละกันนั้นราษฎรส่วนรวมจะสามารถตัดเป็นฟืนหรือเพื่อใช้สอยในการก่อสร้างโดยไม่เป็นการทำลายป่าต้นน้ำ อีกทั้งยังสามารถเก็บผลไม้เพื่อบริโภคหรือจำหน่ายได้อีกด้วย..." เป็นการแนวทางนำทรัพยากรจากป่ามาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ได้แก่ ไม้ใช้สอย ไม้บริโภค ไม้เชื้อเพลิงให้ประโยชน์ 4 อย่าง คือ การใช้สอย การบริโภค ใช้เป็นแหล่งพลังงาน และอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งดำเนินการตามแนวพระราชดำริที่ทรงสรุปไว้ว่า "..การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้ว ยังสามารถให้ประโยชน์อันที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย..." ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริการพัฒนาและฟื้นฟูป่าแบบผสมผสาน โดยการปลูกไม้ทดแทนควบคู่กับการพัฒนาอาชีพ คือ การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง โดยเน้นหลักการใช้พันธุ์ไม้ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นเป็นหลัก เพราะปรับตัวได้ดีในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ และวิธีการปลูกควรปลูกเสริมตามลักษณะธรรมชาติ โดยไม้ที่ชุมชนบ้านปางจำปีมีการปลูกเสริม 3 อย่าง ได้แก่

2.2.3.1 ไม้อาหาร เป็นการปลูกไม้กินได้ ทั้งส่วนยอด ใบ ดอก ผล ลำต้น หน่อเสริมลงไปในพื้นที่ป่า รวมทั้งเป็นชนิดที่สามารถใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร ตลอดจนเป็นไม้ที่เป็นที่อยู่ของแมลงหรือสัตว์เล็กที่ใช้เป็นอาหารด้วย เช่น ไผ่ ผักหวาน ผักกูด แค กระถิน สะเดา มะรุม เพกา มะไฟ มะแฟน เป็นต้น

2.2.3.2 ไม้เศรษฐกิจและไม้ใช้สอย โดยจะเน้นไม้ในท้องถิ่นที่ไม้ชนิดนั้นๆ ไม่ต้องปรับตัวต่อสภาพอากาศ และสามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็ว ตลอดจนเป็นไม้ที่คนในชุมชนจะสามารถนำเอามาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ไม้สารภี มะม่วงป่า ไม้ไผ่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้กระถิน

2.2.3.3 ไม้ฟืน เป็นไม้ที่ปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ในรูปแบบพลังงานในครัวเรือน โดยสามารถนำมาใช้เป็นฟืนหรือเผาเป็นถ่านก็ได้ ควรเป็นไม้ที่หาง่านเจริญเติบโตรวดเร็ว มีความทนทานต่อสภาพแวดล้อม เช่น ไม้กระถิน ไม้เลี่ยน ไม้แดง

สำหรับประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ 1. ชุมชนมีไม้เพื่อประโยชน์ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย มีโรงเรือนเลี้ยงสัตว์ มีเครื่องไม้เครื่องมือเพื่อทำเกษตร มีเครื่องเรือน มีไม้ที่ช่วยสร้างอาชีพเสริม เช่น การจักสาน หัตถกรรม 2. ชุมชนมีไม้เชื้อเพลิงเพื่อสร้างพลังงานในการหุงต้มอาหารและดำเนินกิจกรรม 3. ชุมชนมีอาหารและสมุนไพรเพื่อการบริโภคและรักษาการเจ็บป่วย ช่วยเสริมสร้างพลานามัยให้แข็งแรงสมบูรณ์ และ 4. ช่วยอนุรักษ์ดินและป่าต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์ มีสมดุลทางนิเวศวิทยา

2.3 บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า

การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชนที่ทำให้บรรลุผลตามเป้าหมาย ซึ่งจากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการป่ามากที่สุด มีค่าความถี่ 43 คน คิดเป็นร้อยละ 59.72 รองลงมา ได้แก่ ชาวบ้านทุกคน มีค่าความถี่ 24 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 ขณะที่กลุ่ม/องค์กรและเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทค่อนข้างน้อย มีค่าความถี่ 5 คน คิดเป็นร้อยละ 6.95 (ตาราง 30) โดยบทบาทของชุมชนที่มีผลต่อการจัดการป่าสามารถแบ่งบทบาทหน้าที่ออกเป็น 4 บทบาท ได้แก่

ตาราง 30 บทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการป่าของบ้านปางจำปี

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ผู้นำชุมชน	43	59.72
เจ้าหน้าที่ของรัฐ	2	2.78
ชาวบ้านทุกคน	24	33.33
กลุ่ม/องค์กรในชุมชน	3	4.17
รวม		**100.00**

2.3.1 บทบาทของผู้นำชุมชน

บทบาทของผู้นำชุมชนบ้านปางจำปีด้านการจัดการป่า เป็นการผสมผสานทั้งบทบาทของผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ เช่น สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่ และชาวบ้านที่เป็นแกนนำที่มี

บทบาทสำคัญในการมองปัญหาและต้องการแก้ไขปัญหาป่าไม้ของชุมชน ซึ่งการร่วมมือกันทั้ง 2 ส่วน จึงทำให้ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้

2.3.1.1 การสร้างความเข้าใจ แกนนำชุมชนเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่มองเห็นปัญหา ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า โดยเฉพาะปัญหาของแม่น้ำลายซึ่งเป็นเส้นเลือดใหญ่ของชุมชนบ้านปางจำปีซึ่งนับวันมีแต่จะแย่ลง ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้กลุ่มแกนนำเริ่มศึกษาและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากการพูดคุยและแลกเปลี่ยนแนวคิดกับกลุ่มผู้นำชุมชน จึงทำให้กลุ่มแกนนำมีความตั้งใจที่จะแก้ปัญหาชุมชน แต่สิ่งที่จะนำสู่การปฏิบัติได้ทุกคนในชุมชนต้องเข้าใจแก่นของปัญหาเหมือนกันเสียก่อน ดังนั้นการสร้างความเข้าใจแก่คนในชุมชนจึงเป็นบทบาทสำคัญของกลุ่มผู้นำชุมชนที่มองเห็นปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้ และตระหนักถึงผลกระทบของปัญหาที่รุนแรงมากขึ้นในอนาคต เพื่อต้องการให้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง จึงมีแนวคิดที่ต้องการสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงปัญหาของชุมชนมีความเข้าใจ ผลกระทบของปัญหาที่นับวันมีความรุนแรงมากขึ้น ตลอดจนการการค้นหาวิธีแก้ไขปัญหาด้วยกลไกของชุมชนเป็นแกนหลัก โดยผู้นำชุมชนวิธีการสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน มีดังนี้

1. การพูดคุยประเด็นปัญหาและผลกระทบของปัญหา โดยอาศัยบทบาทเชิงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ
2. การสื่อสารข้อมูลในกลุ่มเพื่อนบ้านและกลุ่มที่สนใจ และมีการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นถึงการแก้ปัญหา
3. มีการนำปัญหาและผลกระทบจากป่าที่เกิดขึ้นต่ออาชีพและรายได้ของคนในชุมชน มาเป็นประเด็นเพื่อแจ้งให้รับรู้ในเวทีการประชุม เพื่อให้ชุมชนมองเห็นความสำคัญและมีความเข้าใจในปัญหามากยิ่งขึ้น
4. จัดประชุมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงปัญหา และแนวทางในการแก้ปัญหาที่ต้องขับเคลื่อนด้วยกลไกของชุมชน

2.3.1.2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ เมื่อคนในชุมชนมองเห็นปัญหาร่วมกัน และเข้าใจถึงสภาพปัญหา บทบาทขอลกลุ่มผู้นำชุมชน คือ ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน จึงจะทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด ซึ่งแกนนำหรือผู้นำมีการจัดกระบวนการโดยการ "ฝึกคิด ฝึกปฏิบัติ ด้วยแนวคิด หลักการ การจัดการความรู้" โดยอาศัยหลักการ "การเรียนรู้ก่อนทำ การเรียนรู้ระหว่างทำ และการเรียนรู้หลังทำ" ซึ่งสำนักงานประสานงานวิจัยเชิงบูรณาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เป็นผู้ที่ฝึกกระบวนการเหล่านี้ให้กลุ่มผู้นำ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่เพื่อการพัฒนา ชุมชนสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ในภาพรวม และสร้างวินัยการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

2.3.1.3 การสร้างความร่วมมือ กลุ่มผู้นำชุมชนมีการสร้างการมีส่วนร่วมด้วยการจัดกิจกรรม "บวชป่า สืบชะตาแม่นาลายน้อย" เป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนได้เป็นอย่างดี การสร้างความร่วมมือจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยผ่านการดำเนินกิจกรรมชุมชน ซึ่งพบว่า กิจกรรมที่สร้างความร่วมมือในชุมชนมากที่สุด คือ การบวชป่า มีค่าความถี่ 27 คิดเป็นร้อยละ 37.50 รองลงมา คือ การปลูกป่า มีค่าความถี่ 18 คิดเป็นร้อยละ 28 และการใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ มีค่าความถี่ 14 คิดเป็นร้อยละ 19.44 (ตาราง 31)

ตาราง 31 การร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ของชุมชนบ้านปางจำปี

กิจกรมที่เกี่ยวของกับป่าไม้	จำนวน n = 72	ร้อยละ
การปลูกป่า	18	25.00
การบวชป่า	27	37.50
การอบรมให้ความรู้เรื่องป่าไม้	7	9.72
การสำรวจป่า	6	8.33
การใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้	14	19.44
การเข้าค่ายเยาวชนรักษ์ป่า	2	2.78
รวม		**100.00**

2.3.1.4 การสร้างจิตสำนึก กลุ่มผู้นำชุมชนจะเป็นแกนหลัก ในการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมีการนำชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูกป่า การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การทำแนวกันไฟ การจัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาและการส่งเสริมกลุ่มเยาวชนให้ดำเนินกิจกรรมร่วม โดยบทบาทการนำที่แท้จริงส่วนมากเป็นแกนนำตามธรรมชาติที่มีส่วนผลักดันในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จเชิงรูปธรรมในชุมชนบ้านปางจำปี ได้แก่

1. คนในชุมชนร่วมดูแลเอาใจใส่ลำน้ำแม่ลายน้อยมากขึ้น เช่น ไม่ทิ้งขยะจากครัวเรือนลงในลำน้ำ ช่วยกันสอดส่องดูแลคนภายนอกที่เข้ามาจับสัตว์น้ำ
2. เกิดเขตอนรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หรือ "วังปลา" ในระยะทาง 1 กิโลเมตร พร้อมกฎเหล็กที่ห้ามจับสัตว์น้ำบริเวณนี้อย่างเด็ดขาด
3. เกิดกลุ่มแกนนำชุมชนและเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมบริหารจัดการชุมชนมากขึ้น โดยผ่านการทำกิจกรรมเกี่ยวกับลำน้ำแม่ลายน้อย

4. เกิดการทบทวนกฎระเบียบและเงื่อนของชุมชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เคร่งครัดมากยิ่งขึ้น

5. เกิดพิธีกรรมทางด้านการอนรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การบวชป่า สืบชะตะลำน้ำแม่ลาน้อย การเลี้ยงผีฝาย

6. ชุมชนตระหนักถึงความสัมพันธ์ของน้ำและป่า ที่ไม่เคยแยกออกจากกัน หากชุมชนรักษาป่าไม่ดูแลน้ำ น้ำก็จะแห้ง ป่าก็จะหายไปด้วย

2.3.2 บทบาทของคนในชุมชน

คนในชุมชนบ้านปางจำปี มีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติที่เอื้อต่อการเป็นเป็นพวกพ้องเดียวกัน ประกอบกับมีแนวร่วมที่ต้องการแก้ปัญหาร่วมกัน จึงทำให้สามารถสร้างความมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนได้ง่าย ส่งผลให้มีการร่วมมือร่วมใจพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการจัดการป่า 4 ประการดังต่อไปนี้

2.3.2.1 การมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าในชุมชนปางจำปี ส่งผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม จนทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมาก เมื่อมีกลุ่มแกนนำที่เข้มแข็งและมีความตั้งใจจริงที่ต้องการจัดการป่าให้ดีขึ้น เข้ามาดำเนินการเสริมสร้างและปลุกจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหาของส่วนรวม และต้องช่วยกันแก้ไขด้วยพลังทางสังคมในชุมชนเท่านั้นจึงจะนำไปสู่ความสำเร็จ

2.3.2.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ตามที่กลุ่มแกนนำในชุมชนปางจำปีมีแนวคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน จึงทำให้ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยการแสดงข้อคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งทำให้ลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การนำข้อมูลในชุมชนมาปรึกษาหารือ พูดคุย แลกเปลี่ยน ทำให้คนในชุมชนได้มองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีความเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลจนถึงระดับชุมชน ที่คนในชุมชนสามารถเข้าใจได้ถึงปัญหาที่มีผลกระทบต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชน การเรียนรู้ในลักษณะนี้ ทำให้คนในชุมชนสามารถจัดการชุมชนได้ด้วยกระบวนการของชุมชน โดยหลักการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่

1. การเรียนรู้ตนเอง เป็นการเรียนรู้ว่าพื้นฐานของชุมชนเป็นอย่างไร มีการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องหรือต้องพึ่งพิงป่ามากน้อยแค่ไหน คนในชุมชนปฏิบัติอย่างไรกับทรัพยากรป่าไม้จึงทำให้ป่าเสื่อมโทรม

2. การเรียนรู้ปัญหา เนื่องจากผลกระทบที่เกิดขึ้น และกลายเป็นปัญหาที่รุนแรงในชุมชน จึงทำให้ชุมชนต้องเรียนรู้ปัญหา ซึ่งการเรียนรู้ขั้นตอนนี้ทำให้ชุมชนสามารถที่จะค้นหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา

3. การเรียนรู้ทรัพยากร เป็นการเรียนรู้ถึงความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ใกล้ตัว ที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า การเรียนรู้ทรัพยากรในชุมชนทำให้มองเห็นถึงคุณค่าและเข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ทรัพยากรนี้ทำให้คนในชุมชนเรียนรู้การแก้ปัญหาที่ต้องเริ่มต้นจากการพึ่งพาตนเอง

2.3.2.4 การพึ่งพาตนเอง การเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ปัญหา และเรียนรู้ทรัพยากร ที่มีอยู่ในชุมชนทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีสามารถพึ่งตนเองได้ โดยพึ่งพาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น การพึ่งตนเองเป็นการปฏิบัติที่ต้องเริ่มต้นจากตัวเองก่อน โดยใช้ทรัพยากรพื้นฐานที่มีอยู่เป็นทุนก้อนแรก เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางทรัพยากร ทุนทางสังคม มาเป็นตัวขับเคลื่อนชุมชนเป็นการปฏิบัติตามแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ต้องรู้จักพึ่งพาตนเองโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน รู้จักนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมากที่สุด การพึ่งตนเองจึงเป็นการจัดชีวิตให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับสิ่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การพึ่งพาตนเองจึงเป็นภูมิคุ้มกัน ที่ทำให้บ้านปางจำปีสามารถค้นหาแนวทางการด้านการจัดการป่าไม้ได้ด้วยตนเอง

2.3.3 บทบาทขององค์กรในชุมชน

โครงสร้างความสัมพันธ์ของกลไกภายในชุมชนบ้านปางจำปี ได้นำรูปการพัฒนาหมู่บ้านในลักษณะ “รูปแบบของการพัฒนาประเทศ” จึงสรรหาแกนนำชุมชนตามความสนใจและความสามารถของแต่ละคนเข้ามาร่วมอาสาพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบ “คณะรัฐมนตรี” ประกอบด้วย

- นายสุจิตต์ ใจมา นายกรัฐมนตรี
- นายบุญเสริฐ โจมขัน รมต.อุตหสากรรม
- นายธนากร ขัตติยะ รมต.เกษตร
- นายทองยศ เรือนแก้ว รมต.การคลัง
- นายเฉลิม ม่านตัน รมต.สาธารณสุข
- นายวิโรจน์ ซอยซะนะ รมต.ความมั่นคง
- นายธงชัย อุยไหว รมต.เยาวชน
- นายสวัสดิ์ ขัตติยะ รมต.ศึกษา วัฒนธรรม
- นางบัวรวย ใจมา รมต.สตรี

- นายบุญเลิศ โทสูงเนิน รมต.สวัสดิการและสังคม

- นายทวี แสงเงิน รมต.ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การวางรูปแบบการทำงานแบบคณะรัฐมนตรี จึงถือว่าเป็นองค์กรใหญ่ที่สุดในชุมชน โดยมีองค์กรอื่น ๆ อยู่ภายใต้สังกัด บทบาทขององค์กรในชุมชนจึงอยู่ในรูปของตัวแทนผู้นำ ที่มีความสำคัญต่อการการพัฒนาชุมชน อย่างไรก็ตามสำหรับองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในรูปคณะกรรมการ โดยมีกลุ่มแกนนำดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะทำงาน จึงทำให้องค์กรสามารถสร้างพลังการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนได้เป็นอย่างดี

2.3.4 บทบาทของเครือข่ายชุมชน

เครือข่ายชุมชนมีบทบาทต่อการเรียนรู้ของชุมชนบ้านปางจำปี ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ทราบถึงทิศทางของการจัดการปัญหาในระบบสังคมอันจะนำมาซึ่งการรู้เท่าทันข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่เป็นการเรียนรู้ในเชิงรุกมากกว่าการรอรับข้อมูลจากการบอกต่อ ๆ กันมา เช่น การเรียนรู้วิธีการจัดการป่าอย่างยั่งยืนจากชุมชนบ้านป่าสักงาม ซึ่งเกิดจากการปรับเปลี่ยนระบบการคิดของคนในชุมชน จนสามารถนำสิ่งที่มีสิ่งที่เรียนรู้ไปแก้ปัญหาได้ ชุมชนปางจำปีจึงการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย ซึ่งมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพในการวางแผนการดำเนินงานและการจัดการ ซึ่งจะนำไปสู่ศักยภาพการจัดการป่าแบบพึ่งพาตนเอง

2.4 รูปแบบการจัดการป่าของชุมชน

2.4.1 การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้

ชุมชนบ้านปางจำปีมีกระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นในลักษณะของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ จึงทำให้เข้าใจถึงผลกระทบของการแก้ปัญหาหนึ่ง แต่กลับเป็นการไปซ้ำเติมอีกปัญหาหนึ่งให้ลุกลามยิ่งขึ้น ซึ่งการเรียนรู้สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการสร้างและพัฒนาความรู้ที่แท้จริง เนื่องจากเป็น “องค์ความรู้ของชุมชน สร้างด้วยชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชน” โดยองค์ความรู้เหล่านี้มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. เป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และคนชุมชนยินยอมพร้อมใจหรือมีความเห็นร่วมกันที่จำไปใช้แก้ปัญหาชุมชน

2. เป็นองค์ความรู้ที่มีความสอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตดั้งเดิมและขัดแย้งกับความเป็นมาของชุมชน

3. เป็นองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพ สามารถบรรเทาปัญหาด้านการทำมาหากินและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้

4. เป็นองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่มีการผสมผสานทั้งความรู้สมัยใหม่ร่วมกันการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้

5. เป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่ความยั่งยืน โดยสามารถพัฒนาชุมชนในรูปแบบของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างธรรมชาติกับคน

2.4.2 การอนุรักษ์และการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร

ชุมชนบ้านปางจำปีใช้วิธีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นการใช้ การดูแลรักษาและปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ได้แก่ ป่าไม้ ดิน และน้ำ อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังรวมถึงการป้องกันและรักษาทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถูกทำลายให้มีคุณภาพดีดังเดิมหรือดีขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย ถ้าพบว่าบริเวณใดของพื้นที่ต้นน้ำลำธารมีความเสื่อมโทรมเกิดขึ้นจะต้องรีบดำเนินการปรับปรุงและฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมเหล่านั้นให้คืนสภาพโดยเร็วที่สุด วิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนปางจำปี มีวิธีการ ดังนี้

1. การฟื้นฟูรักษาสภาพป่าไม้ของบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารให้มีความอุดมสมบูรณ์ มี การกำหนดพื้นที่ป่าต่าง ๆ อย่างชัดเจน เช่น ป่าใช้สอย ป่าเขตหวงห้าม มีการป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้อย่างจริงจัง การป้องกันมิให้มีการบุกเบิกขยายพื้นที่เพื่อการทำไร่เลื่อนลอย และการป้องกันไฟไหม้ป่า

2. ปรับปรุงบูรณะสภาพพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งถูกทำลายอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การปลูกซ่อมเสริมป่าในบริเวณพื้นที่รกร้างว่างเปล่า การทำสวนป่า ตลอดจนการจัดทำระบบวนเกษตร โดยปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นไม้ผลหรือพืชอื่นผสมในสวนป่า

3. ประชาสัมพันธ์ ด้วยการให้การศึกษาแก่เยาวชนและคนในชุมชนให้ตระหนักถึงภัยอันจะเกิดขึ้นจากการที่ป่าไม้บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลาย และรณรงค์ให้ร่วมมือกับองค์กรทั้งในและนอกชุมชนในการรักษาป่าไม้

2.4.3 การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

การจัดการป่าโดยการสร้างความมีส่วนร่วม เป็นแนวทางที่ชุมชนบ้านปางจำปีได้เรียนรู้จากกลุ่มเครือข่าย เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นของชุมชนทุกคน หากต้องการให้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้จึงต้องมาจากความร่วมมือของคนทุกคนในชุมชน ซึ่งการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนปางจำปี มีวิธีการดังนี้

1. การประชุมชี้แจงเพื่อสร้างความเข้าใจ เป็นการชี้แจง บอกกล่าว หรือให้ข้อมูลให้คนในชุมชนเข้าใจถึงปัจจัยเงื่อนไขและสภาพปัญหาของชุมชน ทำให้เกิดกระบวนการให้และรับข้อมูลที่ตรงกัน ส่งผลให้คนในชุมชนมีความเข้าใจตรงกัน

2. การกำหนดปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา เมื่อชุมชนได้รับรู้ข้อมูลที่ตรงกันแล้ว จึงมีการกำหนดประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ปัญหาในระดับเบื้องต้นไว้ก่อน ซึ่งอาจใช้วิธีการนำเสนอผ่านตัวแทนไปก่อนก็ได้

3. การจัดเวทีระดมความคิดเห็น เมื่อคนส่วนใหญ่ในชุมชนเริ่มเห็นปัญหาตรงกัน และแสดงความมีส่วนร่วมเพิ่มมากขึ้น กลุ่มผู้นำหรือแกนนำจะนำปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาเบื้องต้นมาเป็นประเด็น ในการจัดเวทีชุมชนเพื่อให้ทุกคนมีโอกาสได้เสนอแนะหรือแสดงความคิดเห็นเพื่อนำไปวิเคราะห์

4. การกำหนดแผนบริหารจัดการ เมื่อได้ข้อมูลต่าง ๆ ทั้งปัญหาและแนวทางแก้ไข จะนำสิ่งเหล่านั้นมากำหนดเป็นแผนการดำเนินงาน

5. การระดมทรัพยากร การทราบแผนการดำเนินงานที่ชัดเจนแล้ว ชุมชนมีการจัดเตรียมหรือระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการปฏิบัติ โดยเน้นสิ่งที่มีภายในชุมชนเป็นหลัก

6. การจัดกิจกรรมชุมชน เป็นลักษณะของการนำแผนงานไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งจะจัดในรูปของกิจกรรมชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วม

7. การสรุปและประเมินผล หลังการดำเนินงานเรียบร้อยแล้ว แกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องจะร่วมกันสรุปและประเมินผล และแจ้งให้คนในชุมชนได้รับทราบถึงผลการดำเนินงาน

2.4.4 การใช้กฎระเบียบทางสังคม

การใช้เงื่อนไขทางสังคมมาเป็นแนวทางสำหรับการจัดการป่า เป็นการป้องปรามและบังคับให้การมีส่วนร่วมเกิดผลสัมฤทธิ์เร็วขึ้น เนื่องจากความแตกต่างทางความคิดในช่วงของการปรับเปลี่ยน อาจทำให้คนบางคนหรือบางกลุ่มยังมองไม่เห็นความสำคัญ และยังมีพฤติกรรมการเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมอยู่ การใช้กติกาทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิธีปฏิบัติ ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งกฎระเบียบทางสังคมที่ชุมชนนำมาใช้จัดการป่าได้แก่

1. วิถีชีวิตและความเชื่อ
2. ข้อตกลงของชุมชน
3. ระเบียบข้อบังคับ
4. กฎหมาย

2.5 กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม

2.5.1 การมีส่วนร่วมภายในชุมชน

การมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่าของคนภายในชุมชน ส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือด้วยจิตสำนึก เนื่องจากเป็นเรื่องที่ชุมชนรับรู้ได้ถึงความเดือดร้อน แต่อาจมีบ้างที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับชุมชนเพราะมีกฎหมู่บ้านบังคับ เช่น ถ้าไม่มาทำงานตามที่หมู่บ้านกำหนดเสีย

ค่าปรับคนละ 150 บาท ถ้าบอกล่วงหน้าว่าจะขาดงานเสียค่าปรับคนละ 120 บาท โดยต้องหาคนไปแทน ส่วนการเข้าประชุมนั้นไม่มาไม่เป็นไร ชาวบ้านจะมาเข้าประชุมกันตามเรื่องที่เกี่ยวข้อง

2.5.2 การมีส่วนร่วมโดยการปฏิสัมพันธ์ภายนอก

การมีส่วนร่วมโดยการประสานงานติดต่อ หรือสร้างความสัมพันธ์กับคนภายในและภายนอก ทำให้คนในชุมชนบ้านปางจำปีได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนเป็นการเปิดรับฟังข้อคิดเห็น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเพิ่มมากขึ้น มีการเปิดวิสัยทัศน์และปรับทัศนคติตั้งแต่กระบวนการคิดจนกระทั่งถึงกระบวนการปฏิบัติ สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนได้ศึกษาเรียนรู้ในสิ่งที่ไม่ได้มีหรือมีอยู่แต่ไม่ได้เอามาใช้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างปฏิสัมพันธ์ภายนอกชุมชนทำให้สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ จนนำไปสู่การค้นพบตนเองทำให้สามารถหาแนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องในการแก้ปัญหาในชุมชน

2.5.3 การมีส่วนร่วมในระบบเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น

กระบวนการทำงานวิจัยที่เน้น การพูดคุย หารือ แลกเปลี่ยน ไปดูของจริง ตลอดจนศึกษาข้อมูลเพื่อค้นหา "รากเหง้า" ที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่แผนการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา โดยมีแกนนำชุมชนที่ผันมาเป็น "ทีมวิจัย" การทำงานวิจัยที่ผ่านมา ชุมชนถือว่า ประสบความสำเร็จอย่างสูงด้วยความรู้สึกที่ว่า ชุมชนเริ่มต้นด้วยความไม่มีอะไรเลย นอกจากความตั้งใจที่อยากเห็น "น้ำแม่ลายดีขึ้น" แต่สิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นอกจากชุมชนจะได้รับรู้ถึงความรู้ในชุมชนที่มีมหาศาล ความรู้ในตัวคนที่มีเกินคาดถึงแล้ว ผลพลอยได้ของการใช้ประโยชน์จากข้อมูลงานวิจัย ยังก่อให้เกิด "อุทยานการเรียนรู้ชุมชนปางจำปี" ซึ่งชุมชนคาดหวังที่จะให้เป็น "แหล่งการเรียนรู้เรื่องชุมชนธรรมชาติให้กับคนในและนอกชุมชน"

ตอนที่ 4 ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

1. บ้านป่าสักงาม ตำบลฉลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

1.1 มิติทางด้านสภาพป่า

ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้สามารถมองเห็นมิติทางด้านสภาพป่าที่เกิดขึ้น ด้าน ได้แก่

1.1.1 ความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า การจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่งผลให้สิ่งมีชีวิตที่พบในป่ามีจำนวนมาก โดยผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ตอบว่ามีประมาณ 81-100

ชนิด มีค่าความถี่ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 43.90 รองลงมา ตอบว่ามีมากกว่า 100 ชนิด มีค่าความถี่ 29 คน คิดเป็นร้อยละ 35.37 (ตาราง 32)

ตาราง 32 ชนิดสิ่งมีชีวิตในบริเวณป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม

ชนิดสิ่งมีชีวิต	จำนวน n = 82	ร้อยละ
มากกว่า 100 ชนิด	29	35.37
81 – 100 ชนิด	36	43.90
61 – 80 ชนิด	16	19.51
41 – 60 ชนิด	0	0.00
20 – 40 ชนิด	1	1.22
น้อยกว่า 20 ชนิด	0	0.00
รวม		**100.00**

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงว่า ผลจากการจัดการป่าของชุมชนทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพมีเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นจากการประเมินโดยการเดินสำรวจป่า และจากชาวบ้านที่มีอาชีพหาเก็บของป่าเป็นประจำ พบว่า มีพืชอาหารต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเกือบ 30 ชนิด พืชสมุนไพรมีหลายชนิดและหาเก็บได้ง่ายขึ้น นอกจากนั้นยังพบพืชพรรณอื่น ๆ ที่เคยหายไปจากป่ากลับมาเจริญเติบโต แหล่งน้ำที่เหือดแห้งมีน้ำไหลและพบสิ่งมีชีวิตในน้ำ พบแมลงอาหารตามฤดูกาลที่เคยมีในอดีตในป่าปัจจุบัน พบรังนก รังผึ้ง รังมดแดงมากขึ้น พบสัตว์เล็กต่าง ๆ ทั้งบนดินใต้ดินมากขึ้น ลักษณะดังกล่าวสามารถบ่งชี้ได้ถึงความหลากหลายทางชีวภาพที่มีมากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของป่า ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1.1.1.1 ความหลากหลายของชนิดพรรณไม้

1. พืชอาหาร การจัดการป่าให้มีสภาพที่สมบูรณ์ขึ้น พบว่า ทำให้พืชอาหารป่าหลากหลายชนิดเพิ่มมากขึ้น โดยผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นว่าสภาพป่าชุมชนปัจจุบันสามารถเก็บหาของป่าหมุนเวียนได้ตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 72 คน คิดเป็นร้อยละ 87.80 (ตาราง 33) โดยพืชอาหารป่าที่ชุมชนนิยมบริโภคสดและแปรรูปเป็นอาหารในครัวเรือน เช่น กล้วยป่า มะไฟ ตะคร้อ มะแฟน เพกา หน่อไม้ไผ่ ใบชะมวง ผักพ่อค้าตีเมีย เป็นต้น ซึ่งจากข้อมูลเดิม พบว่า ในอดีตพืชอาหารป่าเหล่านี้มีการพบในปริมาณที่น้อย แต่ในปัจจุบันมีการพบในปริมาณที่มากขึ้น ชุมชนมีการนำมาใช้ประโยชน์ตามฤดูกาล อย่างไม่ขาดแคลน จากข้อมูล

การสำรวจของโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น ซึ่งพบว่าในพื้นที่บ้านป่าสักงาม มีพืชอาหารป่า จำนวน 146 ชนิด

ตาราง 33 ช่วงเวลาการหาเก็บของป่าในพื้นที่ป่าในชุมชนบ้านป่าสักงาม

การหาเก็บของป่าในพื้นที่	จำนวน n = 82	ร้อยละ
หมุนเวียนเก็บได้ตลอดทั้งปี	72	87.80
เก็บได้ฤดูกาลละ 1-2 ครั้ง	4	4.88
เก็บได้เฉพาะฤดูฝน	1	1.22
เก็บได้นานๆ ครั้ง	5	6.10
อื่นๆ	0	0.00
รวม		**100.00**

2. พืชสมุนไพร จากการสำรวจข้อมูล พบว่าพื้นที่บ้านป่าสักงามมีพืชสมุนไพรป่า จำนวน 139 ชนิด พบกระจายในพื้นที่ป่าของชุมชน มีการนำมาแปรรูปเป็นสมุนไพรรักษาโรคภายในชุมชนหลากหลายชนิด เช่น กำลังเสือโคร่ง โด่ไม่รู้ล้ม ฮ่อสะพายควาย ไม้นมนาง เป็นต้น ไม่พบว่าวัตถุดิบภายในชุมชนไม่พอต่อการแปรรูปแต่อย่างใด นอกจากนี้ชุมชนยังมีการนำมาใช้ประโยชน์ในการจำหน่าย อีกจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ เป้าตองแตก เป้าหลวง แก่นฝาง เครือก้องแกบ มะเขือแจ้เครือ และฮ่อสะพายควาย

3. เห็ดกินได้ จากการสัมภาษณ์นายวันชัย บันใจ ผู้รอบรู้เรื่องเห็ดภายในชุมชน พบว่าในชุมชนมีเห็ดกินได้ จำนวน 33 ชนิด โดยจะมีการเกิดขึ้นในชนิดป่าที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่พบมากในพื้นที่ป่าเต็งรัง เช่น เห็ดเผาะ เห็ดแดง เห็ด เห็ดลม เป็นต้น ชุมชนมีการนำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม โดยเห็ดที่ชุมชนนิยมนำมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน มี 9 ชนิด ได้แก่ เห็ดเผาะ(เห็ดถอบ) เห็ดไข่ห่าน เห็ดแดงก่อ เห็ดโคน เห็ดห้า เห็ดหอม เห็ดลม เห็ดหูหนู และเห็ดถ่านดำ ซึ่งจะออกหมุนเวียนตามฤดูกาลตลอดทั้งปี

1.1.1.2 ความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์

1. สัตว์ป่า จากการสำรวจของโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น พบว่า

ในชุมชนมีสัตว์ป่าที่ชุมชนนิยมบริโภค จำนวน 34 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ จำนวน 12 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก จำนวน 8 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน จำนวน 6 ชนิด และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ จำนวน 8 ชนิด (ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2550) โดยพบว่า สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภคต่อปีมากที่สุด ได้แก่ หมูป่า กระแต กระต่าย กบ ปู และตะพาบน้ำ ซึ่งพบในปริมาณที่มากในชุมชน โดยเฉพาะหมูป่า พบว่ามีการขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วในพื้นที่ป่า ชุมชนมีการพบรอยเท้าและรอยหากินอยู่ในพื้นที่ป่าใกล้ชุมชนเป็นจำนวนมาก

2. นก จากการศึกษาข้อมูลจากคนในชุมชน และการเดินสำรวจป่า ชาวบ้านได้บอกว่า ปัจจุบันสภาพป่าบ้านป่าสักงามมีสัตว์ปีกแพร่พันธุ์มากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องมาจากความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหาร ซึ่งจากการรายงานของ สวัสดิ์ วงค์ถิรวัฒน์ (2548) พบว่า ในชุมชนมีนกป่าจำนวน 81 ชนิด ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบเป็นนกประจำถิ่นโดยมีนกที่ชุมชนนิยมนำมาบริโภคหลากหลายชนิด เช่น นกปรอด นกกระจาบดง นกคุ่มป่า นกกางเขนดง นกเป้าใหญ่ เป็นต้น ในทางนิเวศวิทยา นกเป็นตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพของป่าในพื้นที่นั้น ๆ เช่น นกปรอดโอ่งเมืองเหนือ ชอบหากินใต้ร่มไม้ทึบ เป็นดัชนีที่ชี้วัดความอุมดสมบูรณ์สภาพป่าดิบในพื้นที่ เป็นต้น

3. แมลง ที่ชุมชนบริโภค จากการสำรวจของโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่และโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น ของฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2550) พบว่ามีแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค จำนวน 23 ชนิด โดยเป็นแมลงที่ชุมชนนิยมนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ได้แก่ จักจั่น มดแดง แมงมัน แมงจีนูน

1.1.2 ความสมดุลทางนิเวศวิทยา

จากการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของความสมดุลทางนิเวศวิทยาขึ้น โดยคนส่วนใหญ่คิดว่าสภาพป่าสมบูรณ์ขึ้นกว่าเดิมมาก มีค่าความถี่ 78 คน คิดเป็นร้อยละ 95.12 มีระบบนิเวศป่าไม้ที่สมบูรณ์มากตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 54 คน คิดเป็นร้อยละ 65.85 (ตาราง 33) ซึ่งสิ่งบ่งชี้ทางกายภาพถึงสมดุลทางนิเวศวิทยาที่สำคัญ ได้แก่

1.1.2.1 ความหนาแน่นของต้นไม้ จากการตอบแบบสอบถามปริมาณความหนาแน่นของต้นไม้เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าในชุมชนในอดีต ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ที่คิดว่าปริมาณความหนาแน่นของต้นไม้มีมากกว่า 80% ของพื้นที่ป่า โดยมีผู้ตอบ 54 คน คิดเป็นร้อยละ 65.85 รองลงมา คิดว่ามีความหนาแน่น 71 – 80% ของพื้นที่ป่า มีผู้ตอบ 28 คน คิดเป็นร้อยละ 34.15 (ตาราง 34) ซึ่งสอดคล้องกับการสอบถามข้อมูลจากกลุ่มลาดตระเวนป่า และผู้นำชุมชนที่อธิบายว่า

"สภาพป่าบ้านป่าสักงามมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น และส่วนใหญ่เป็นต้นไม้ที่มีขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเป็นป่าที่กำลังฟื้นตัว" นอกจากนั้นยังพบว่ามีพืชพรรณหลายชนิดที่เคยหายไป ได้เริ่มกลับมาเจริญให้เห็นในผืนป่า ซึ่งแสดงว่าการฟื้นตัวของป่านำมาซึ่งการปรับตัวทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพ จนกระทั่งนำไปสู่กลไกของสมดุลทางนิเวศวิทยาของป่า

ตาราง 34 สภาพป่าและความหนาแน่นของต้นไม้ในพื้นที่ป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม

สภาพป่าของชุมชน	จำนวน n = 82	ร้อยละ
สภาพป่าเหมือนเดิม	3	3.66
สภาพป่าดีขึ้นกว่าเดิมมาก	78	95.12
สภาพป่าเสื่อมโทรมลง	1	1.22
รวม		**100.00**
ปริมาณของต้นไม้		
มากกว่า 80% ของพื้นที่ป่า	54	65.85
71 – 80% ของพื้นที่ป่า	28	34.15
รวม		**100.00**

1.1.2.2 ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ จากการที่ป่าไม้ถูกทำลายในอดีต ทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติแห้งขอดและขาดแคลนในฤดูแล้ง แต่เมื่อผืนป่าอุดมสมบูรณ์มากขึ้นทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นตรงกันว่าสภาพของแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น โดยผู้ที่ตอบว่ามีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 81 คน คิดเป็นร้อยละ 98.78 (ตาราง 35) ซึ่งความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำเป็นผลมาจากการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร จึงทำให้สภาพป่าของชุมชนหลายแห่งมีสภาพเป็นป่าซับน้ำ ทำให้มีการเก็บกักน้ำตามธรรมชาติในลักษณะของน้ำในดิน ส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่น้อยได้รับน้ำเจริญเติบโตและดูดซับความชื้นไว้ในอากาศทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ตาราง 35 ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม

ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ	จำนวน n = 82	ร้อยละ
มีน้ำไหลตลอดทั้งปี	81	98.78
มีน้ำมากเฉพาะในฤดูฝน	0	0.00
มีน้ำค่อนข้างน้อยตลอดทั้งปี	1	1.22
ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง	0	0.00
รวม		**100.00**

1.1.2.3 สภาพดินและสิ่งมีชีวิตในดิน สิ่งที่บ่งชี้ถึงสภาพดินที่สำคัญ คือ การที่มีพืชขนาดเล็กจำนวนมาสามารถเจริญได้ในผืนป่า ตลอดจนลักษณะทางกายภาพของดินก็พบว่ามีส่วนผสมของอินทรียวัตถุในดินเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่ามีการเน่าเปื่อยผุพังของเศษซากพืชซากสัตว์ในบริเวณซึ่งอดีตเคยแห้งแล้งแต่ปัจจุบันชุ่มชื้น ซึ่งแสดงว่ามีจุลินทรีย์หรือผู้ย่อยสลายในระบบนิเวศป่าไม้เกิดขึ้น ส่งผลต่อโครงสร้างและองค์ประกอบของดินที่ดีขึ้น

1.1.2.4 สภาพอากาศ คนในชุมชนบ้านป่าสักงามเล่าว่า แต่ก่อนที่สภาพป่าเสื่อมโทรมมีต้นไม้น้อยเนื่องจากถูกตัดทำลาย ในหน้าร้อนอากาศจะร้อนมากและปัจจุบันอากาศเย็นสบายขึ้น ซึ่งชาวบ้านให้เหตุผลว่า เมื่อมีต้นไม้มากขึ้นก็ทำให้เป็นที่อยู่ของไอน้ำและเนื่องจากมีใบไม้ช่วยบังแสงจากดวงอาทิตย์ จึงทำให้ไอน้ำไม่ถูกเผาจนระเหยออกไปหมดอากาศจึงเย็นสบาย

1.1.2.5 ภัยธรรมชาติ จากการสอบถามข้อมูลในชุมชน ซึ่งบอกว่าการมีป่าไม้ช่วยป้องกันภัยธรรมชาติได้หลายอย่าง ที่เห็นได้ชัดเจน คือ การเกิดไฟป่า ซึ่งในอดีตนั้นเมื่อถึงช่วงฤดูแล้งจะมีไฟป่าเกิดขึ้นเป็นประจำ ซึ่งสาเหตุสำคัญเนื่องจากป่าไม้หรือต้นไม้ที่ตายช่วยเป็นเชื้อไฟให้ไฟป่ารุนแรง แต่ปัจจุบันมีน้อยและถึงมีก็ไม่รุนแรงมากนัก ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามีต้นไม้ที่สะสมความชื้นไว้เป็นแนวกันไฟ ประกอบกับพวกเศษไม้แห้งต่าง ๆ มีจำนวนน้อยลง จึงทำให้เชื้อไฟลดลงตามไปด้วย นอกจากนั้นเมื่อคนในชุมชนเห็นคุณค่าของป่า จึงช่วยกันป้องกันต้นไม้ที่ได้ช่วยกันปลูกไม่ให้ถูกทำลายจากไฟไหม้

1.1.2.6 แหล่งศึกษาธรรมชาติ การจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามจนกระทั่งมีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ จึงทำให้ภายในระบบนิเวศวิทยาของป่าไม้ ประกอบไปด้วยระบบนิเวศหลากหลายรูปแบบ ซึ่งทำให้คนในชุมชนและนอกชุมชนได้เรียนรู้จนพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาธรรมชาติของชุมชน โดยมีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ และกลายเป็นแหล่งศึกษาดู

งานที่ได้รับความสนใจจากภายนอกและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญ ที่สามารถสร้างรายได้คืนกลับมาสู่ชุมชน

1.1.3 ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้

แนวทางการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมตามแนวพระราชดำริ ได้สร้างมิติด้านความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า โดยป่าเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลสิ่งมีชีวิตและคนให้อยู่รอด ในขณะที่คนจะช่วยปกป้องดูแลพิทักษ์รักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเพียง ส่งผลให้คนอยู่รอดป่าอยู่ได้อันนำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้และชุมชน แนวทางการจัดการป่าในชุมชนบ้านป่าสักงามที่ทำให้เห็นมิติความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ซึ่งมีสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่

1.1.3.1 โครงสร้างของป่า ผลจากการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามทำให้สภาพของป่าไม้มีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้น โดยประกอบไปด้วยชั้นของพรรณไม้หลากหลายขึ้น ทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และไม้ขนาดเล็กที่อยู่ได้ในสภาพร่มเงาของไม้ใหญ่ ลักษณะดังกล่าวจึงสร้างความหลากหลายทางชีวภาพให้กับป่า ส่งผลให้ป่าเกิดการฟื้นตัวได้ด้วยตัวของมันเอง

1.1.3.2 การหมุนเวียนพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้ องค์ประกอบในระบบนิเวศป่าไม้ มีทั้งพวกที่มีชีวิตและพวกที่ไม่มีชีวิต โดยสิ่งไม่มีชีวิต เช่น น้ำ อากาศ ดินและธาตุอาหารในดิน เป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งหากระบบนิเวศมีการหมุนเวียนและถ่ายทอดพลังงานเป็นวัฏจักร ย่อมทำให้เกิดความสมดุลขึ้นในระบบ การหมุนเวียนพลังงานในลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างกลไกควบคุมตนเองที่ช่วยรักษาดุลยภาพเชิงระบบ และเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ โดยการหมุนเวียนพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นไปในลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

1. การมีพลังงานในรูปอาหารสำหรับหมุนเวียนใช้ประโยชน์ในชุมชนตลอดทั้งปี และเป็นไปอย่างต่อเนื่องสร้างความมั่นคงทางอาหารแก่ชุมชน
2. การถ่ายทอดพลังงานในรูปปัจจัยการผลิต เช่น ธาตุอาหารในดิน น้ำ แสง เพื่อผลิตอาหารในระบบนิเวศป่าไม้ และเป็นปัจจัยในระบบการผลิตของคนในชุมชน
3. การมีพลังงานหมุนเวียนในรูปพลังงานทดแทน โดยคนในชุมชนสามารถนำเศษซากไม้หรือต้นไม้ที่แห้งตายมาทำเป็นฟืนและเผาถ่านเพื่อหมุนเวียนใช้ในชุมชน
4. การมีพลังงานหมุนเวียนในรูปห่วงโซ่อาหารของสิ่งมีชีวิต โดยเริ่มตั้งแต่ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ทำให้เกิดการสร้างสมดุลเชิงนิเวศน์ในป่าไม้

1.1.3.3 ความสัมพันธ์ของคนกับป่า เนื่องจากชุมชนบ้านป่าสักงาม มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่ามายาวนาน ความสัมพันธ์ของคนกับป่าจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะบ่งชี้ถึงความยั่งยืน ซึ่งในอดีตเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนมีความสัมพันธ์เชิงลบกับทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากการประกอบอาชีพของชุมชนในสมัยนั้นได้มีการตัดไม้เถื่อนขาย การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยการตัดไม้ทำลายป่าส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้ง ชุมชนเกิดความขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภคอย่างหนักในปี พ.ศ. 2538 จนต้องเดินทางออกไปซื้อน้ำที่อำเภอแม่แตงซึ่งอยู่ห่างจากตัวชุมชนประมาณ 40 กิโลเมตร ส่งผลให้การดำรงชีวิตลำบากเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อมีชุมชนมีการจัดการป่าจนอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ทำให้สภาพป่ามีทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้คนในชุมชนมีปัจจัยสี่เพียงพอกับการใช้ประโยชน์ในเรื่องปัจจัยพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต ส่งผลให้ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้เปลี่ยนไปในเชิงบวก และการที่คนสำนึกถึงคุณค่าของป่าไม้จึงอาศัยภูมิปัญญาที่จะบูรณะป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ของคนกับป่าที่อยู่ร่วมกันเป็นการเกื้อกูลหรือแบบพึ่งพาอาศัย ซึ่งเป็นสิ่งชี้วัดถึงความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้

1.2 มิติทางด้านชุมชน

การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในมิติทางด้านสังคมที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1.2.1 ด้านความเข้มแข็งของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เป็นผลทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ได้แก่

1.2.1.1 ผู้นำเข้มแข็ง เนื่องจากคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม มีผู้นำที่มีความตั้งใจในการทำงาน สามารถแก้ปัญหาภายในชุมชนโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ตลอดจนเป็นผู้นำทางแนวคิดที่มีวิสัยทัศน์ จึงสามารถสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาแก่ชุมชน นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมและพัฒนาให้สมาชิกก้าวสู่การเป็นผู้นำ โดยการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่ความสมดุลระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีควบคู่กับความรู้เชิงปฏิบัติการ ซึ่งทำให้สามารถพัฒนาคนเพื่อเป็นตัวแทนผู้นำได้เหมาะสมกับชุมชน โดยสิ่งสำคัญที่บ่งชี้ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำในทุกระดับมีความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม มีความเสียสละ คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีความรับผิดชอบในภาระหน้าที่ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ รับฟังข้อคิดเห็นของชุมชนทุกหมู่เหล่า มีความตั้งใจจริงในการแก้ปัญหาชุมชน สนใจใฝ่รู้เรื่องใหม่ ๆ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และมีวิสัยทัศน์ ตลอดจนมีความสามารถและมีความน่าศรัทธา ซึ่งเป็นพลังในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สมาชิกในชุมชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือร่วมใจด้านต่าง ๆ

1.2.1.2 การเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ตนเองของชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้เรียนรู้ถึงกระบวนการที่จะค้นหาศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ ซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นร่วมกันของคนในชุมชน เป็นสิ่งสำคัญของการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่กัน การร่วมเรียนรู้จะเกิดจากการที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้ไปเยี่ยมชมต่างหมู่บ้านหรือมีชุมชนอื่น ๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้ที่บ้านป่าสักงาม โดยการเรียนรู้จะเป็นไปในลักษณะของการเล่าสู่กันฟัง การซักถาม การแลกเปลี่ยนแนวคิด การปรึกษาหารือ ซึ่งจากการร่วมเรียนรู้กับชุมชนเครือข่ายนี้เอง ส่งผลให้ชุมชนบ้านป่าสักงามได้รับข้อมูลและเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา นำไปสู่ระดับการตัดสินใจในขั้นต่อไป ส่งผลให้ชุมชนสามารถคิดวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง โดยผลที่เกิดจากกระบวน การเรียนรู้ตนเองของชุมชน ทำให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาวิธีการได้อย่างต่อเนื่อง

1.2.1.3 การพัฒนาแนวคิดการพึ่งพาตนเอง ชุมชนบ้านป่าสักงามมีแนวคิดต้องการจัดการป่าโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนซึ่งเป็นหลักการพึ่งพาตนเอง แต่กระบวนการพึ่งพาตนเองไม่ได้มีการปิดกั้นชุมชนหรือสร้างระบบสังคมปิด หากแต่เป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอกชุมชน โดยจะเน้นการใช้ศักยภาพของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดมาอย่างช้านาน ตลอดจนการคิดค้นดัดแปลงอันเกิดจากการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาของตนเอง แนวคิดการพึ่งตนเองในระดับชุมชนของบ้านป่าสักงาม จึงเป็นการสร้างแนวคิดให้ชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นเจ้าของร่วมกันเพื่อสวัสดิการและเพื่อการพัฒนาของตนเอง ไม่มีความคิดที่จะรอรัฐบาลหรือหน่วยงานในท้องถิ่นจะมาช่วยวางโครงการและแก้ปัญหาของชุมชน แต่ความช่วยเหลือจากภายนอกอาจมาในรูปคำแนะนำปรึกษา ความชำนาญ องค์ความรู้ และทรัพยากรที่จำเป็นที่ไม่มีในชุมชน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงการอนุรักษ์ รักษา ใช้อย่างคุ้มค่า ตลอดจนพยายามหาทางเพิ่มให้มีมากขึ้น สิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามพัฒนาแนวคิดการพึ่งพาตนเอง ได้แก่

1. ความรู้สึกร่วมของกันของคนในชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหา จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มและมีความสนใจในสิ่งเดียวกัน
2. มีการทำงานเป็นกลุ่มและสร้างการมีส่วนร่วม และพยายามคิดหาแนวทางร่วมกันเพื่อการดำเนินการนั้นบรรลุผลตามเป้าหมาย
3. การทำงานร่วมกันจะต้องมีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมร่วม และการกระทำร่วมกัน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมกัน
4. มีการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อได้ข้อสรุปที่ดีและใช้มติของที่ประชุมในการตัดสินใจ

5. การปลูกฝังความคิดการมีส่วนร่วมและการเปิดรับความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ มีการริเริ่มการแสวงหาทรัพยากรใหม่ ๆ การใช้เทคโนโลยีใหม่ที่เหมาะสม และบริหารและการจัดรูปองค์การใหม่ เพื่อให้มีประสบการณ์ใหม่ ๆ

6. การร่วมกันพัฒนาแนวคิดการพึ่งพาตนเอง โดยสร้างความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีการรวบรวมทรัพยากรของกลุ่มหรือชุมชนทั้งกายภาพหรือทางวัตถุ ผนวกกับจิตใจ และมองการใช้ทรัพยากรจากภายนอกตามความจำเป็นเท่านั้น

1.2.1.4 การพัฒนาเครือข่ายชุมชน ชุมชนบ้านป่าสักงามเรียนรู้ถึงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จึงเข้าใจถึงบทบาทความสัมพันธ์ของการพึ่งพาอาศัยกันทั้งภายในชุมชนและกับชุมชนอื่น ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นวิวัฒนาการจากพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง การจัดการเพื่อความยั่งยืนจึงเป็นที่ต้องเกี่ยวข้องและได้รับความร่วมมือ ตลอดจนเป็นการแลกเปลี่ยนช่วยเหลือเกื้อกูลผลประโยชน์ซึ่งกัน ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ระหว่างกลุ่ม ระหว่างองค์กร ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาเป็นเครือข่ายชุมชนในลักษณะของบุคคลและกลุ่มหรือองค์กร ที่มีเป้าหมายเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและมีการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน แต่ยังคงความเป็นอิสระและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มองค์กร การพัฒนาเครือข่ายชุมชนบ้านป่าสักงามทำให้เกิดการดำเนินการกิจกรรมด้านการจัดการป่า การประสานและรวมพลังให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ทำให้เกิดเครือข่ายแห่งความร่วมมือซึ่งเป็นพลังสำคัญในการร่วมกันป้องกันทรัพยากรป่าไม้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนบ้านป่าสักงามจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวง และมีเครือข่ายชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวง เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำทา เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำขอด เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำจาง

1.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

ผลจากการจัดการป่าทำให้สภาพเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ที่สมบูรณ์ขึ้น ทำให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

1.2.2.1 ความมั่นคงทางด้านอาหาร การจัดการป่าส่งผลให้ชุมชนมีความมั่นคงทาง ด้านอาหารมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนเข้าใจถึงผลกระทบของการเสื่อมโทรมของป่าที่มีต่อแหล่งอาหารธรรมชาติจึงทำให้มีบทเรียนและเกิดการเรียนรู้ จนสามารถตัดสินใจในการจัดการและใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และตระหนักถึงการมีความมั่นคงทางอาหาร ที่คนในชุมชนจะต้องมีความสามารถในการผลิตอาหารให้กับครอบครัวได้อย่างพอเพียง ปลอดภัย และมีคุณภาพ รูปแบบดังกล่าวจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเกษตรกรมีทรัพยากรการ

ผลิต และมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหาร การมีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันย่อมทำให้เกิดความมุ่งมั่นที่จะทำนุบำรุงปริมาณอาหารในแหล่งธรรมชาติมากขึ้น รักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในไร่นาและป่าไม้ให้เหมาะสมกับระบบการผลิตมากขึ้น ซึ่งรวมถึงการมีระบบการจัดการผลผลิตที่เกื้อหนุนต่อความยั่งยืนและความมั่นคงทางการผลิตทั้งที่ดิน น้ำ และทรัพยากรเพื่อการผลิตอื่นๆ และมีระบบการกระจายผลผลิตที่เป็นธรรม และเหมาะสมทั้งในระดับครัวเรือนชุมชน เพื่อให้พื้นป่าเป็นแหล่งผลิตที่สร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

1.2.2.2 การลดค่าใช้จ่าย คนในชุมชนสามารถลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติ ลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพจากการใช้พืชสมุนไพรทั้งเพื่อการบริโภคและการรักษาเชิงการแพทย์แผนไทย ลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานโดยการใช้ประโยชน์จากเศษไม้เป็นฟืนหรือการเผาถ่าน ลดค่าใช้จ่ายด้านปัจจัยการผลิต เช่น การเกิดปุ๋ยหมักตามธรรมชาติช่วยปรับโครงสร้างดินให้ดีขึ้นซึ่งช่วยลดการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ปุ๋ยคอกจากการเลี้ยงสัตว์

1.2.2.3 การสร้างรายได้ ซึ่งได้แก่ การสร้างอาชีพเก็บของป่า อาชีพเผาถ่าน อาชีพเกษตรกรรม นอกจากนั้นชุมชนยังมีรายได้จากการศึกษาดูงานศูนย์การเรียนรู้ เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ การจำหน่ายของที่ระลึก

สภาพของทรัพยากรป่าไม้บ้านป่าสักงาม สามารถบ่งชี้ถึงมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งในรูปที่เอาไปใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น พืชอาหาร สมุนไพร เห็ด สัตว์ป่า หรือไม้ใช้สอยต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้สร้างรายได้ผ่านวิถีชีวิตของคนในชุมชน ส่งผลให้เกิดการสร้างอาชีพและรายได้แก่ชุมชนทั้งในด้านปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ ส่วนมูลค่าทางอ้อมที่เกิดจากป่าไม้ เช่น ต้นไม้ แหล่งน้ำลำธาร ลักษณะดังกล่าวนี้จึงพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนเชิงเศรษฐกิจ

1.2.3 ด้านสังคม

1.2.3.1 การสร้างพลังทางสังคม ผลสัมฤทธิ์จากการจัดการป่าทำให้เกิดการสร้างพลังทางสังคม โดยชุมชนรวมกลุ่มต่อต้านและต่อรองขอป่าของชุมชนกลับคืนมาจากรัฐ เพื่อนำมาบริหารจัดการเอง การเกิดพลังทางสังคมของชุมชนมาจาก “การเรียนรู้ตนเอง” ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำ และการระดมสมองเพื่อเข้าแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน พลังเช่นนี้จึงมาจากหลายแหล่งความคิด สามารถสร้างเป็นอำนาจในลักษณะของการประสานร่วมมือกันและมีอำนาจในการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพลังทางสังคมของชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้แก่

1. การร่วมมือของคนในชุมชน การรับรู้สภาพการณ์หรือวิกฤตร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือเพื่อเรียนรู้การแก้ปัญหา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการบ่มเพาะพลังทางสังคมให้สามารถขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติ

2. การมีภูมิปัญญา กระบวนการรวมกลุ่มต้องมีปัญญา นำไปสู่ความคิดที่ดีตีปัญหาแตก รู้ว่าอะไรเป็นเรื่องสำคัญต้องทำก่อนหลัง กลุ่มจะต้องสัมผัสอยู่กับความเป็นจริง รู้ความเป็นจริง สังเคราะห์ความรู้ไปเป็นปัญญา กลุ่มจะต้องร่วมกันเรียนรู้ประสบการณ์จากของจริงจากระบบข้อมูลข่าวสารระบบความคิดที่ดี

3. ความเป็นมิตร การรวมกลุ่มเพื่อรับฟังปัญหาหรือข้อคิดเห็นในมิติต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาแสดงถึงความเป็นมิตร ซึ่งความเป็นมิตรนี้จะช่วยให้เกิดพลังสร้างสรรค์ทางสังคม ในขณะที่ความไม่เป็นมิตรเป็นอุปสรรคและทำลายพลังสร้างสรรค์

1.2.3.2 การสร้างทุนของชุมชน ผลจาการการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่ง ผลต่อการเรียนรู้และเข้าใจศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง ทำให้สามารถค้นพบ "ทุนของชุมชน" ที่แท้จริงซึ่งประกอบไปด้วย

1. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ จากการจัดการป่าทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอุดมสมบูรณ์มากขึ้นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลให้ปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

2. ทุนทางสังคม ผลของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้มีการสร้างกฎเกณฑ์กติกาทางสังคมร่วมกัน สิ่งที่กำหนดขึ้นจากการร่วมคิด ร่วมใจและร่วมปฏิบัติ จึงทำให้คนในชุมชนเคารพระเบียบและเงื่อนไขทางสังคมด้วยจิตสำนึกที่ดี มีการสืบทอดภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันมาใช้เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่า

3. ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการป่าของชุมชนป่าสักงามเป็นการผสมผสานองค์ความรู้ทั้งเก่าและใหม่ การนำกฎเกณฑ์ทางสังคมและศีลธรรม ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาใช้ร่วมกันอย่างเหมาะสม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงความลงตัวว่าต้องสร้างขึ้นมาเป็นองค์รวมจึงมีพลังในการขับเคลื่อนชุมชนไปข้างหน้า ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ เช่น พิธีการบวชป่า การสืบชะตาป่า การเคารพนับถือต้นไม้ใหญ่เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่เพื่อปกป้องคุ้มครองป่า

1.2.3.3 การพัฒนาความยั่งยืน มิติทางด้านสังคมจากผลของากรจัดการป่าทำให้คนในชุมชนบ้านป่าสักงามมีแนวคิดที่จะพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ ความต้องการพื้นฐานของสังคม การรักษาหรือยกระดับสภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของสังคมส่วนรวม การพัฒนาสู่ความยั่งยืนจึงประกอบไปด้วยความยั่งยืน 3 ด้าน

1. ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ การที่ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์หลังการจัดการป่า ทำให้เกิดการพัฒนาแนวคิดด้านการพึ่งพาตนเอง

ทั้งในด้านปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ ซึ่งทำให้ภาวะเศรษฐกิจในชุมชนถูกขับเคลื่อนอย่างสมดุล จึงเป็นที่มาของการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่าในการสร้างผลผลิตและรายได้ อันเป็นหลักการสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนไปสู่ความยั่งยืน

2. ความยั่งยืนทางด้านสังคม การยืนหยัดอยู่ได้ด้วยความสามารถในการพึ่งพาตนเอง มีความเป็นอยู่ได้อย่างไม่ขัดสนมากนัก ทำให้ไม่จำเป็นที่จะต้องอพยพไปขายแรงงานนอกชุมชนหรือในเมืองใหญ่ มีโอกาสอยู่กับครอบครัวและญาติพี่น้อง มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้และพัฒนาตนเอง มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จึงทำให้เกิดความรักถิ่นฐาน มีความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งทำให้เกิดความยั่งยืนในสังคม

3. ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการป่าช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศอันเป็นที่มาของปัจจัยพื้นฐานทางสังคม ที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามมีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเกิดการเรียนรู้ร่วมกันว่าหากสิ่งแวดล้อมมีความยั่งยืนย่อมนำไปสู่การพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2. บ้านปางจำปี ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

2.1 มิติทางด้านสภาพป่า

การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปางจำปี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดผลสัมฤทธิ์ ทำให้สามารถมองเห็นมิติทางด้านสภาพป่าที่เกิดขึ้น ด้าน ได้แก่

2.1.1 ความหลากหลายทางชีวภาพ

จากการตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ทำให้สภาพป่าดีขึ้นกว่าเดิมมาก มีค่าความถี่ 61 คน คิดเป็นร้อยละ 84.72 และส่งผลให้พบจำนวนและชนิดของสิ่งมีชีวิตในป่ามากขึ้น โดยผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ตอบว่ามีมากกว่า 100 ชนิด มีค่าความถี่ 48 คน คิดเป็นร้อยละ 66.67 (ตาราง 36)

ตาราง 36 สภาพป่าและจำนวนชนิดของสิ่งมีชีวิตที่พบบริเวณป่าในชุมชนบ้านปางจำปี

สภาพป่าของชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
สภาพป่าเหมือนเดิม	3	4.17
สภาพป่าดีขึ้นกว่าเดิมมาก	61	84.72
สภาพป่าดีขึ้นเล็กน้อย	6	8.33
สภาพป่าเสื่อมโทรมลง	2	2.78
รวม		**100.00**

ตาราง 36 (ต่อ)

สภาพป่าของชุมชน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ชนิดสิ่งมีชีวิต		
มากกว่า 100 ชนิด	48	66.67
81 – 100 ชนิด	9	12.50
61 – 80 ชนิด	6	8.33
41 – 60 ชนิด	4	5.56
20 – 40 ชนิด	5	6.94
รวม		**100.00**

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี สามารถฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นได้ตามลำดับ โดยประเมินได้จากจำนวนชนิดและปริมาณของสิ่งมีชีวิตที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่ป่า ซึ่งจากกจากสอบถามข้อมูลของผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าเป็นประจำ มีการรายงานว่ามีสิ่งมีชีวิตที่เพิ่มขึ้นในบริเวณป่าชุมชน ได้แก่

1. **สัตว์ป่า** มีการพบเห็นสัตว์ในพื้นที่ป่ามากขึ้นทั้งกลุ่มสัตว์ปีก เช่น นกกระจิบ นกกระจาบ นกปรอด นกคุ่มป่า นกกางเขน นกแซงแซว อีกา กลุ่มสัตว์เล็ก เช่น หนู กระรอก กระแต กระต่าย ตุ่น พังพอน งู นอกจากนั้นยังพบแมลงเพิ่มมากขึ้น เช่น รังมดแดง รังผึ้ง กว่าง จักจั่น ตั๊กแตน แมงจินูน แมงมัน หนอนรถด่วน ฯลฯ ส่วนสัตว์ใหญ่พบเห็น เช่น หมูป่า

2. **สัตว์น้ำ** ในช่วงที่สภาพป่าเสื่อมโทรมและลำน้ำแม่ลายน้อยแห้งเหือด สัตว์น้ำต่างๆ ตามหนอง คลอง บึง หรือลำห้วยอื่น มีให้หาจับกินจำนวนน้อยมาก แต่เมื่อป่ากลับมาก็พาน้ำกลับมาด้วย ทำให้ในแม่น้ำมีสัตว์น้ำธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นปลาดุก ปลาปรุง ปลาหมอ ปลาช่อน กุ้ง หอบ กบ เขียด ปู ตะพาบน้ำก็มีให้เห็น

3. **พืชสมุนไพร** จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่เก็บหาของป่า พบว่า มีเห็ดหลายชนิดที่กินได้ที่หายไปนานแล้วกลับมาเกิดในพื้นที่ป่า ส่วนเห็ดที่กินไม่ได้ก็มีจำนวนมากขึ้นเช่นเดียวกัน มีพืชสมุนไพรบางชนิดที่เคยหายากหาได้ง่ายขึ้น พืชสมุนไพรบางชนิดที่พบเฉพาะบางแห่งก็มีการแพร่ขยายพันธุ์กระจัดกระจายทั่วไปในป่ามากขึ้น พวกพืชหัวที่ไม้ค่อยให้หัวเพราะป่าแล้งก็เจริญงอกงามมีหัวให้ขุดเอาไปใช้ เข้ายาสมุนไพร

4. พืชน้ำ หลังจากการจัดการป่าจนลำห้วยหลายสายมีน้ำ คนในชุมชนได้บอกเล่าว่า เมื่อก่อนไม่คอยได้กินพวกพืชผักที่อยู่ริมน้ำริมห้วย พอมีบ้างก็ในช่วงหน้าฝน แต่ปัจจุบันสามารถเข้าไปเก็บหากินได้ทุกวัน มีผักกูด ผักหนาม บอนหวาน เผือก ผักปุ้ง ผักแว่น ผักพ่อค้าตีเมีย รวมทั้งเฟิร์นก็ขึ้นมากมายตามริมฝั่งลำน้ำลำห้วย

5. พืชพรรณไม้ การเพิ่มขึ้นของชนิดและพืชพรรณไม้ในป่าของชุมชนบ้านปางจำปีมาจากการเจริญเติบโตที่สมบูรณ์ จึงทำให้สามารถติดดอกออกผลแพร่ขยายพันธุ์ได้เองตามสภาพธรรมชาติ และการจัดการป่าของชุมชนโดยการปลูกเสริมหรือปลูกทดแทนเพิ่มเข้าไป ซึ่งการช่วยกันทั้งคนและธรรมชาติทำให้พืชพรรณเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว เช่น ไม้ไผ่ ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้ฉำฉา ไม้ประดู่ ต้นแค มะเฟือง มะแฟน ตะคร้อ กล้วยป่า เป็นต้น

2.1.2 ความสมดุลทางนิเวศวิทยา

การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ทำให้ระบบนิเวศวิทยาเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเกิดความสมดุลทางนิเวศขึ้น โดยคนในชุมชนส่วนใหญ่ตอบว่าสภาพความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศป่าสมบูรณ์มากตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 37 คน คิดเป็นร้อยละ 51.39 มีระบบนิเวศป่าไม้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ มีค่าความถี่ 27 คน คิดเป็นร้อยละ 37.50 และมีเพียง 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.39 ที่ตอบว่าความสมบูรณ์ของป่ากำลังลดลง (ตาราง 37) ซึ่งสิ่งบ่งชี้ทางกายภาพถึงสมดุลของระบบนิเวศวิทยาที่สำคัญ ได้แก่

ตาราง 37 สภาพความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศป่าไม้ของชุมชนบ้านปางจำปี

ความสมบูรณ์	จำนวน n = 72	ร้อยละ
สมบูรณ์มากตลอดทั้งปี	37	51.39
สมบูรณ์มากเฉพาะฤดูฝน	7	9.72
ค่อนข้างสมบูรณ์	27	37.50
ความสมบูรณ์กำลังลดลง	1	1.39
รวม		**100.00**

2.1.2.1 ความหนาแน่นของต้นไม้ จากการตอบแบบสอบถามคนในชุมชนบ้านปางจำปี ส่วนใหญ่ที่คิดว่าปริมาณความหนาแน่นของต้นไม้มีมากกว่า 80% ของพื้นที่ป่า โดยมีผู้ตอบ 38 คน คิดเป็นร้อยละ 52.78 รองลงมา คิดว่ามีความหนาแน่น 71 – 80% ของพื้นที่ป่า มีผู้ตอบ 24 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 และเมื่อสอบถามข้อมูลของลักษณะป่าไม้ในชุมชน พบว่า ส่วน

ใหญ่เป็นป่าที่มีไม้ขนาดใหญ่ยืนต้นบางส่วนปนกับไม้ขนาดกลาง มีค่าความถี่ 36 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 (ตาราง 38) นอกจากนั้นยังพบว่ามีพืชพรรณหลายชนิดที่เคยหายไป ได้เริ่มกลับมาเจริญให้เห็นในผืนป่า ซึ่งแสดงว่าการฟื้นตัวของป่านำมาซึ่งการปรับตัวทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพจนกระทั่งนำไปสู่กลไกของสมดุลทางนิเวศวิทยาของป่า

ตาราง 38 ความหนาแน่นของต้นไม้และลักษณะป่าในพื้นที่ในชุมชนบ้านปางจำปี

ความหนาแน่นต้นไม้	จำนวน n = 72	ร้อยละ
มากกว่า 80% ของพื้นที่ป่า	38	52.78
71 – 80% ของพื้นที่ป่า	24	33.33
51 – 70% ของพื้นที่ป่า	8	11.11
31 – 50% ของพื้นที่ป่า	2	2.78
รวม		**100.00**

2.1.2.2 ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ จากการศึกษาข้อมูลความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า ส่วนใหญ่คนในชุมชนเห็นว่ามีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 61 คน คิดเป็นร้อยละ 84.72 ซึ่งเมื่อสอบถามสภาพความชุ่มชื้นของดินในช่วงฤดูแล้งส่วนใหญ่ตอบว่ามีความชุมชื้นเป็นบางแห่ง ค่าความถี่ 33 คน คิดเป็นร้อยละ 45.83 ชุ่มชื้นดี ค่าความถี่ 19 คน คิดเป็นร้อยละ 36.39 ดินค่อนข้างชุ่มชื้น ค่าความถี่ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 23.61 (ตาราง 39)

ตาราง 39 ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้งของชุมชนบ้านปางจำปี

ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
มีน้ำไหลตลอดทั้งปี	61	84.72
มีน้ำมากเฉพาะในฤดูฝน	8	11.11
มีน้ำค่อนข้างน้อยตลอดทั้งปี	2	2.78
ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง	1	1.39
รวม		**100.00**

ตาราง 39 (ต่อ)

ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ความชุ่มชื้นของดินในฤดูแล้ง		
ดินชุ่มชื้นดี	19	26.39
ดินค่อนข้างชุ่มชื้น	17	23.61
ดินชุ่มชื้นเป็นบางแห่ง	33	45.83
ดินค่อนข้างแห้ง	2	2.78
ดินแห้งและแตก	0	0.00
รวม		**100.00**

จากสภาพความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ที่เคยแห้งแล้งจนอยู่ในสภาวะขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภคจากการที่ป่าไม้ถูกทำลายในอดีต ตลอดจนสภาพดินในฤดูแล้งที่เคยแห้งแตกตามคำบอกเล่าของ สวัสดิ์ ขัติยะ ที่กล่าวว่า "...ในช่วงนั้นอากาศร้อนมาก ผิวดินขาดความชุ่มชื้นอย่างเห็นได้ชัด และยิ่งไปกว่านั้นปริมาณน้ำก็ลดลง..." ปัจจุบันกลับอยู่ในสภาพที่ชุมชนเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ จัดอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์จนถึงสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารจึงทำให้ผืนป่าอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเห็นตรงกันว่าสภาพของแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น และทำให้สภาพป่าของชุมชนหลายแห่งมีสภาพเป็นป่าซับน้ำ ทำให้มีการเก็บกักน้ำตามธรรมชาติในลักษณะของน้ำในดิน ส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่น้อยได้รับน้ำเจริญเติบโตและดูดซับความชื้นไว้ในอากาศทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล แหล่งน้ำธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง จึงมีปริมาณน้ำเพิ่มมากขึ้น และค่อย ๆ ซึมลงสู่ดินจนทำให้เม็ดดินที่อยู่ลึกมีน้ำอยู่กระจายไปทั่วผืนดิน

2.1.2.3 สภาพดินและสิ่งมีชีวิตในดิน ความสมดุลทางนิเวศของชุมชนบ้านปางจำปีมีสิ่งที่บ่งชี้ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ สภาพดินและสิ่งมีชีวิตในดิน จากการสัมภาษณ์พบว่า สภาพดินในป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นดินร่วน มีค่าความถี่ 42 คน คิดเป็นร้อยละ 58.33 ซึ่งในปัจจุบันลักษณะทางกายภาพของดินก็พบว่ามีส่วนผสมของอินทรียวัตถุ หรือเป็นดินที่เกดจากการทับถมของใบไม้ในป่าเพิ่มมากขึ้น ค่าความถี่ 17 คน คิดเป็นร้อยละ 23.61 (ตารางที่ 40)

ตาราง 40 สภาพของดินในพื้นที่ป่าไม้ชุมชนบ้านปางจำปี

ชนิดของดิน	จำนวน n = 72	ร้อยละ
ดินร่วน	6	8.33
ดินทราย	3	4.17
ดินร่วนปนทราย	42	58.33
ดินลูกรัง	3	4.17
ดินเกิดจากการทับถมของใบไม้	17	23.61
อื่นๆ	1	1.39
รวม		**100.00**

นอกจากนั้นจากการสอบถามข้อมูลทั่วไปของสภาพดิน ยังพบว่า การที่ผิวดินมีความชุ่มชื้นมากขึ้น ทำให้เกิดตระไคร่น้ำและในพื้นดินที่มีกองเศษไม้และใบไม้ทับถมกันสามารถสังเกตเห็นกลุ่มเชื้อราและเห็ดเล็ก ๆ จำนวนมาก การเน่าเปื่อยผุพังของเศษซากพืชซากสัตว์ในบริเวณทั่วไปของป่าก็มีมากขึ้น ซึ่งแสดงว่ามีจุลินทรีย์หรือผู้ย่อยสลายในระบบนิเวศป่าไม้เกิดขึ้น ส่งผลต่อโครงสร้างและองค์ประกอบของดินที่ดีขึ้น ส่วนดินที่มีวัชพืชขนาดเล็กขึ้นคลุมอยู่จะสังเกตเห็นก้อนดินขนาดเล็กหรือมูลของไส้เดือนดิน ลักษณะดังกล่าวแสดงว่ามีไส้เดือนอยู่ในดิน ซึ่งบ่งชี้ได้ถึงการปรับสภาพของดินที่เกิดขึ้นด้วยการฟื้นฟูตัวเอง

2.1.2.4 สภาพอากาศ คนในชุมชนบ้านปางจำปีเล่าว่าในอดีตสภาพอากาศในหน้าร้อนอากาศจะร้อนมาก ซึ่งจากการสนทนากลุ่มคนในชุมชนบอกเล่าว่า "...แต่ก่อนไม่มีป่าน้ำก็พาให้น้ำหายไปด้วย ไม่มีไอน้ำอากาศก็ร้อน และยิ่งไม่มีป่าฝนก็ไม่ตกยิ่งทำให้ร้อนขึ้นกว่าเดิม..." แต่ในปัจจุบันอากาศเย็นสบายขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหน้าร้อนจะสัมผัสได้ถึงความแตกต่างเมื่อไปอยู่ในพื้นที่อื่น ซึ่งชาวบ้านให้เหตุผลของสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปว่า "...เมื่อในป่ามีต้นไม้มากขึ้นก็บังแดดให้ร่มเงา เมื่อแดดส่องมาไม่ถึงเพราะถูกกั้นไว้ก็ทำให้ไม่ร้อนมาก และแม่น้ำลำคลองลำห้วยที่มีน้ำ ก็ระเหยไอออกมาสู่ป่าสู่บรรยากาศ ดินก็คายน้ำออกมาเมื่อโดนแสงแดด ยามลมแล้งพัดผ่านจึงนำความเย็นมาไม่ได้เป็นลมร้อนเหมือนเมื่อก่อน..."

2.1.3 ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้

กระบวนการเรียนรู้ถึงความสัมพันธภาพของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า ทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีน้อมนำแนวพระราชดำริการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม มาใช้เป็นต้นแบบทั้งทางหลักทฤษฎีและการศึกษาดูงานจากโครงการพระราชดำริ และจากชุมชนที่ได้รับ

ผลสำเร็จเมื่อนำแนวพระราชดำริมาปฏิบัติ ซึ่งแนวทางดังกล่าวได้สร้างมิติด้านความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ให้แก่ชุมชน โดยป่าเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลสิ่งมีชีวิตและคนให้อยู่รอด ในขณะที่คนจะช่วยปกป้องดูแลพิทักษ์รักษาป่าและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเพียง ส่งผลให้คนอยู่รอดป่าอยู่ได้อันนำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้และชุมชน โดยแนวทางการจัดการป่าในชุมชนที่ทำให้บ่งชี้และนำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญ ได้แก่

2.1.3.1 วิถีชีวิตของคนสอดคล้องกับระบบนิเวศป่า การจัดการป่าบนพื้นฐานของการสร้างองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ทำให้คนในชุมชนเข้าใจถึงความเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า จึงทำให้เกิดจิตสำนึกการหวงแหนและมีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพที่สมบูรณ์ รักษาระบบนิเวศการเกษตรและป่าไม้อย่างเป็นองค์รวมทั้งสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ และสิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์ พืช สัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในดิน ที่ควรได้รับการจัดการดูแลให้มีความสมดุล นอกจากนั้นยังรวมถึงการนำทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันต้องมีมาตรการป้องกันการสูญเสียหรือความเสียหายอันอาจจะเกิดกับแหล่งทรัพยากร

2.1.3.2 ผลิตภาพทางเศรษฐกิจ การศึกษาช่วงเวลาในการเก็บผลผลิตจากป่า พบว่า คนในส่วนใหญ่สามารถได้ตลอดทั้งปี มีค่าความถี่ 41 คน คิดเป็นร้อยละ 55.46 (ตาราง 41) การจัดการป่าจนอุดมสมบูรณ์ทำให้ผลผลิต ผลพลอยได้ ตลอดจนผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ ที่มาจากป่าในลักษณะของผลิตภาพทางเศรษฐกิจ ที่คนในชุมชนสามารถหมุนเวียนเก็บใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องในมิติของอาชีพและรายได้ เป็นสิ่งบ่งชี้สำคัญถึงความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้กล่าวถึงความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ว่า ป่าที่ยั่งยืนจะสามารถผลิตอาหารและสิ่งใช้ไม้สอย ได้อย่างพอเพียงที่จะทำให้สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ตามอัตภาพ เช่น สามารถลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน มีรายได้เสริมที่เกิดจากป่า แต่ทั้งนี้คนก็ต้องปกป้องดูแลป่า มีการอนุรักษ์ฟื้นฟู การปลูกป่าเพิ่มเติมและปลูกทดแทนเมื่อเอาออกไปใช้ประโยชน์ ควรปล่อยให้ป่าได้มีการพักตัวเพื่อฟื้นฟูตัวเองบ้าง

ตาราง 41 ช่วงเวลาการหาเก็บของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านปางจำปี

ช่วงเวลาการหาเก็บของป่า	จำนวน n = 72	ร้อยละ
หมุนเวียนเก็บได้ตลอดทั้งปี	41	55.46
เก็บได้ฤดูกาลละ 1-2 ครั้ง	19	27.87
เก็บได้เฉพาะฤดูฝน	9	12.50
เก็บได้นานๆ ครั้ง	2	2.78
อื่นๆ	1	1.39
รวม		**100.00**

2.1.3.3 สิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า การศึกษาข้อมูลด้านความยั่งยืนของป่าในชุมชนบ้านปางจำปี พบว่า คนในชุมชนให้ความสำคัญกับสิทธิความเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยกล่าวว่า "...ความไม่เท่าเทียมกันจะนำมาซึ่งปัญหาการขัดแย้งและการลักลอบ ซึ่งสุดท้ายก็จะมีแต่คนที่ต้องการผลประโยชน์แต่เกี่ยงกันดูแล..." การมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรอย่างยุติธรรม จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้คนในชุมชนบ้านปางจำปีมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ จึงมีความรักความหวงแหนและให้ความร่วมมือที่จะช่วยกันปกป้องดูแล เพราะการดูแลที่ดีจะทำให้ได้ผลผลิตจากป่ามาขึ้นและมีสิทธิไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น

2.2 มิติทางด้านชุมชน

2.2.1 ด้านความเข้มแข็งของชุมชน

การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปี ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของมิติทางด้านความเข้มแข็งของชุมชน ที่สามารถจัดการตนเองได้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน จนกระทั่งนำไปสู่ศักยภาพของการพึ่งพาตนเอง โดยสิ่งที่สามารถประเมินได้ถึงความเข้มแข็งของชุมชนบ้านปางจำปี ประกอบไปด้วยสิ่งต่อไปนี้

2.2.1.1 ผู้นำเข้มแข็ง บทบาทของผู้นำชุมชนบ้านปางจำปี มีทั้งลักษณะของผู้นำที่เป็น ทางการและผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าในช่วงแรกนั้นเป็นบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติที่ตระหนักถึงปัญหาและต้องการแก้ไข ซึ่งความเข้มแข็งและตั้งใจจริงที่จะเปลี่ยนแปลง ในเวลาต่อมาจึงสามารถสร้างความร่วมมือกับผู้นำตามกฎหมาย ซึ่งความเป็นปึกแผ่นของภาวะผู้นำชุมชนดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนผู้นำทางที่สามารถนำพาชุมชนไปถึงเป้าหมายได้ โดยลักษณะของผู้นำชุมชนที่คนในชุมชนยอมรับ เช่น คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม มีความเสียสละ มีความรับผิดชอบใน

ภาระหน้าที่ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ รับฟังข้อคิดเห็นของชุมชนทุกหมู่เหล่า มีความตั้งใจจริงในการแก้ปัญหาชุมชน โดยผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการป่า 4 ประการ คือ

1. เป็นผู้ริเริ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา ผู้นำหรือแกนนำเป็นคนที่พยายามสังเกตและคิดวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่อยู่รอบตัว จึงเป็นผู้ที่สัมผัสได้ถึงปัญหาและผลกระทบ ประกอบกับมีความใส่ใจที่จะปรับปรุงแก้ไข จึงได้นำเสนอแนวคิดสู่ชุมชน

2. เป็นผู้ที่ให้ข้อเท็จจริง ผู้นำชุมชนต้องกล้าหาญที่จะยอมรับความจริงที่กำลังประสบอยู่ แล้วชี้แจงสิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงทั้งด้านบวกและด้านลบแก่ชุมชน ซึ่งการทราบข้อเท็จจริงจะทำให้ชุมชนเริ่มคิดวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้น

3. เป็นผู้ประสานงาน ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ต้องประสานติดต่อ เพื่อสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน

4. เป็นผู้สร้างสรรค์แผนงาน การที่ผู้นำชุมชนตระหนักในปัญหาก่อนผู้อื่น จึงทำให้เข้าใจและมีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยน จึงสามารถสร้างสรรค์แผนงานเพื่อนำไปสู่รูปธรรมได้

5. เป็นผู้ดำเนินกิจกรรม ผู้นำชุมชนที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม จึงเป็นเหมือนหัวเรือใหญ่ที่สร้างขวัญและกำลังใจแก่ลูกเรือ ที่จะปฏิบัติตามจนบรรลุเป้าหมาย

2.2.1.2 การเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ชุมชนบ้านปางจำปีสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งรูปแบบตามธรรมชาติและการกำหนดขึ้นมา จึงทำให้เรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ เนื่องจากวิธีการคิดและวิธีการปฏิบัติแบบเดิมที่กระทำมาอย่างต่อเนื่องและได้กลายมาเป็นความเคยชิน หรือมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งถูกต้องเหมาะสมที่สุดแล้ว หากจะเปลี่ยนให้คิดใหม่ทำใหม่ต้องเกิดขึ้นจากประสบการณ์และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองของชุมชน ได้แก่

1. **การเรียนรู้สภาพความจริงของตนเอง** การเรียนรู้สภาพความจริง และการยอมรับความจริงที่เป็นอยู่ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอันดับแรกของชุมชน เพราะการรู้จะนำมาซึ่งความเข้าใจในศักยภาพของตนเองอย่างแท้จริง ส่งผลทำให้สามารถเรียนรู้จุดเด่น-จุดด้อย-ปัญหาอุปสรรค-โอกาส ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นแนวทางที่สำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้แก่ตนเอง

2. การเรียนรู้หลักการคิด เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ได้ "หลักคิด" มากกว่ามุ่งเน้นการแสวงหาเทคนิควิธีการ เนื่องจากหลักคิดเกิดขึ้นจากฐานของข้อมูล จึงสามารถเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับตนเอง และสามารถปรับเปลี่ยน

ได้ตามการเปลี่ยนแปลงของข้อมูล ทั้งนี้เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้มาจากการตกผลึกของหลักคิด หลักการ และการปฏิบัติ อันเกิดมาจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3. การเรียนรู้หลักการจัดการ การเรียนรู้การจัดการเป็นกระบวนการที่สำคัญ เนื่องจากฐานการผลิตของแต่ละแห่งล้วนมีลักษณะเฉพาะและเป็นเอกลักษณ์ที่อาจมีความคล้ายคลึงกัน แต่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นในการจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจึงต้องเกิดจากการเรียนรู้ ที่จะประยุกต์องค์ความรู้ที่มาจากหลักคิดของตนเองมาใช้อย่างเหมาะสม โดยการเรียนรู้วิธีการจัดการควรตั้งอยู่บนพื้นฐานทรัพยากรที่มีอยู่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ ความคิดสร้างสรรค์ โดยการจัดการที่มีประสิทธิภาพต้องเป็นการเรียนรู้ที่จะผสมผสานสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นให้ลงตัวเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพของบริบทในขณะนั้น

2.2.1.3 การพัฒนาแนวคิดการพึ่งพาตนเอง การสร้างแนวคิดการพึ่งตนเองในชุมชนบ้านปางจำปี เป็นแนวคิดที่เน้นให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ และมีจิตสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจึงทำเพื่อพัฒนาภาพรวมของชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาองค์ความรู้และเกิดแนวคิดการพึ่งพาตนเอง โดยชุมชนเชื่อมั่นว่าการเรียนรู้ปัญหาของตนเองและหาทางจัดการด้วยตนเอง จะเป็นการแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุดมากกว่าการให้ผู้อื่นซึ่งไม่รู้มิติของปัญหามาเป็นผู้จัดการให้ และถึงแม้จะแก้ปัญหาได้จริงแต่ก็ทำให้ชุมชนไม่เรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเอง ซึ่งสิ่งสำคัญที่ส่งเสริมการพัฒนาแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนบ้านปางจำปี ได้แก่

1. ชุมชนมีความรู้สึกร่วมกันเรียนรู้ปัญหาและต้องการแก้ปัญหา
2. มีการทำงานเป็นกลุ่มและสร้างการมีส่วนร่วม
3. ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
4. การตระหนักถึงการมีส่วนร่วมและการเปิดรับความคิดสร้างสรรค์
5. การแสวงหาคุณค่าของทรัพยากรที่มีในชุมชน
6. การเชื่อมั่นในภูมิปัญญาและยอมรับเทคโนโลยีใหม่ที่เหมาะสม
7. การปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์กรใหม่ เพื่อให้มีประสบการณ์ใหม่ ๆ
8. การสร้างความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถช่วยเหลือตนเองได้

2.2.1.4 การพัฒนาเครือข่ายชุมชน การนำแนวคิดของการพัฒนาชุมชนในลักษณะของเครือข่ายชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์เพื่อต้องการให้มีการช่วยเหลือ เกื้อกูล

พึ่งพา แบ่งปัน แลกเปลี่ยน ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งความสัมพันธ์นั้นอาจมีลักษณะของบุคคลหรือระหว่างกลุ่มองค์กรก็ได้ การพัฒนาเครือข่ายชุมชนจึงเป็นการสร้างความร่วมมือกัน ที่มีการสร้างข้อตกลง ร่วมกันที่จะพัฒนาชุมชนที่เป็นจุดเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีต้องการพัฒนาเครือข่ายชุมชน ได้แก่ 1. ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 2. ต้องการพัฒนาองค์ความรู้ 3. ต้องการรวมพลังทางสังคม 4. ต้องการเปิดวิสัยทัศน์ และ 5. ต้องการพึ่งพากัน

ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีเกิดการพัฒนาเป็นเครือข่ายชุมชนในลักษณะของบุคคลและกลุ่มหรือองค์กร มีการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการป่า การประสานและรวมพลังให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ทำให้เกิดเครือข่ายแห่งความร่วมมือซึ่งเป็นพลังสำคัญในการร่วมกันป้องกันทรัพยากรป่าไม้ให้คงความอุดมสมบูรณ์

2.2.2 ด้านเศรษฐกิจ

2.2.2.1 ความมั่นคงทางด้านอาหาร ผลของการจัดการป่าทำให้สภาพป่าของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ซึ่งการมีสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดและหลากหลายพันธุ์ในระบบนิเวศป่า เช่น พืช สัตว์ป่า แมลง จุลินทรีย์ โดยปัจจัยทางชีวภาพเหล่านี้ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุล เช่น สมดุลของธาตุอาหารที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช สมดุลของจุลินทรีย์ทำให้ลดการแพร่ระบาดของโรคพืช ความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชทำให้สามารถคัดพันธุ์ที่มีศักยภาพสูงมาใช้ประโยชน์ จึงส่งผลให้เกิดความบริบูรณ์ของแหล่งอาหารธรรมชาติ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารให้แก่ชุมชนมากยิ่งขึ้น การตระหนักถึงการมีความมั่นคงทางอาหาร เป็นการเรียนรู้ถึงศักยภาพในการผลิตอาหารภายในชุมชนให้พอเพียง ปลอดภัย และมีคุณภาพ ซึ่งการจะเกิดเป็นรูปธรรมดังกล่าวได้ก็ต่อเมื่อชุมชนมีทรัพยากรการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหาร อย่างเท่าเทียมกัน ย่อมทำให้คนในชุมชนมองเห็นคุณค่าและมีความมุ่งมั่นที่จะดูแลรักษาทรัพยากรเหล่านี้ในคงอยู่ เพื่อให้พื้นป่าเป็นแหล่งผลิตที่สร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

2.2.2.2 ความมั่นคงทางอาชีพ การจัดการป่าทำให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต นำไปสู่ความมั่นคงทางอาชีพซึ่งหมายถึงการสามารถจัดหาปัจจัยพื้นฐานจำเป็นมาใช้เพื่อการยังชีพ ตลอดจนการพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพตามสภาพที่ควรจะเป็น การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริของชุมชนบ้านปางจำปี ทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อการสร้างผลิตภาพอันเป็นผลผลิตจากป่าอย่างมากมายมหาศาล เช่น อาหารจากป่าทำให้ผู้ที่มีอาชีพเก็บหาของป่า

สามารถสร้างรายได้แก่ครอบครัวอย่างต่อเนื่อง ความอุดมสมบูรณ์ของดินและฝนที่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ต้นไผ่ที่มีจำนวนมากมายทำให้ผู้ที่มีอาชีพจักสานหรือหัตถกรรมสร้างผลิตภัณฑ์มีวัตถุดิบเพียงพอสำหรับการผลิต ผลพวงจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทรัพยากรป่าไม้จากการบริหารจัดการของชุมชนดังกล่าว จึงสามารถสร้างรายได้หลักและรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาชีพที่ทำให้สภาพโดยรวมของคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2.2.2.3 การลดค่าใช้จ่าย นอกจากสภาพป่าที่สมบูรณ์จะส่งผลทางด้านเศรษฐกิจชุมชนแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของป่ายังช่วยในการลดรายจ่ายทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น มีแหล่งอาหารที่ไม่ต้องซื้อ มีพืชสมุนไพรช่วยลดค่าใช้จ่ายทางด้านสุขภาพ มีไม้ทำฟืนหรือเผาถ่านช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงาน มีดินขุยไผ่และดินใบไม้ทับถมช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านปัจจัยการผลิต มีอากาศที่บริสุทธิ์ช่วยลดการใช้เครื่องปรับอากาศ มีแหล่งน้ำรินเพื่อการอุปโภคและบริโภคช่วยลดค่าใช้ จ่ายของระบบน้ำประปา มีจุลินทรีย์และผู้ย่อยสลายช่วยลดค่าใช้จ่ายการกำจัดขยะ การมีป่าเป็นอุทยานการเรียนรู้ช่วยลดค่าใช้จ่ายทางการศึกษา การมีภูมิปัญญาช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านเทคโนโลยี ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงศักยภาพของทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ประกอบกับการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่าให้มีคุลยภาพ จึงทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีสามารถเข้าใจบทเรียนเรื่องเศรษฐกิจที่ผลลัพธ์เป็นคุณค่ามากกว่ามูลค่า

2.2.3 ด้านสังคม

2.2.3.1 การสร้างพลังทางสังคม ผลสัมฤทธิ์จากการจัดการป่าทำให้เกิดการสร้างพลังทางสังคมของชุมชน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำ และการระดมสมองเพื่อเข้าแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน พลังเช่นนี้จึงมาจากหลายแหล่งความคิด สามารถสร้างเป็นอำนาจในลักษณะของการประสานร่วมมือกันและมีอำนาจในการแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดพลังทางสังคมของชุมชนบ้านปางจำปี ได้แก่

1. การร่วมมือของคนในชุมชน การเรียนรู้ตนเองทำให้มีการรับรู้และเข้าใจสภาพปัญหาร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการสร้างพลังชุมชนให้สามารถก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้

2. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ชุมชนบ้านปางจำปีมีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จึงเหมือนการสะสมองค์ความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตามที่ต้องการ

3. การสร้างความศรัทธาเชื่อมั่น การสำนึกและตระหนักที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนเชื่อมั่นในแนวคิดและวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งส่งผลให้มีความกล้าคิด กล้าทำ กล้าเผชิญ ตลอดจนมีความทุ่มเทเพียรพยายามที่จะแก้ปัญหาด้วยตนเอง

2.2.3.2 การสร้างทุนของชุมชน การจัดการป่าของชุมชนบ้านปางจำปีส่งผลต่อการเรียนรู้และเข้าใจศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง ทำให้สามารถค้นพบ "ทุนของชุมชน" ที่แท้จริงซึ่งประกอบไปด้วย

1. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ จากการจัดการป่าทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอุดมสมบูรณ์มากขึ้นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลให้ปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

2. ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนทัศน์ จึงทำให้คนในชุมชนมองสิ่งที่เป็นคุณค่ามากยิ่งขึ้น เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การสืบทอดภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกัน

3. ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการป่าของบ้านปางจำปี มีการนำประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อมาเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ เช่น พิธีบวชป่า สืบชะตาลำน้ำ การเลี้ยงผีฝาย การเคารพนับถือต้นไม้ใหญ่ ส่งต่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของชุมชน

2.2.3.3 การพัฒนากระบวนทัศน์ แนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านปางจำปี เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน มีหลักการที่เป็นแบบโครงสร้างแบบองค์รวม คือ 1. มีความสอดคล้องด้านรายได้และเศรษฐกิจ 2. มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และมีศักยภาพเป็นที่ยอมรับในเชิงสังคม และ 3. มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจากแนวคิดพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ แนวทางการพัฒนาอยู่ในรูปของ "กระบวนการ" ซึ่งหมายถึง มีการดำเนินงานหรือมีขั้นตอนที่มีความต่อเนื่อง ซึ่งปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างเป็นระบบนั้นจะต้องเข้าใจถึงพื้นฐานความเป็นมาและผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความจริง การพัฒนาแบบองค์รวมจึงเป็นการพัฒนา "กระบวนทัศน์" ซึ่งเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของสิ่งต่อไปนี้

1. **พื้นฐานการคิด** ชุมชนบ้านปางจำปีมีการปลูกฝังความคิดที่มาจากการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยมีพื้นฐานการคิดที่สำคัญ คือ การอยู่รอดทั้งคนและป่า มีความพอเพียงในชีวิต สร้างความยั่งยืนแก่ชุมชน

2. **พื้นฐานการปฏิบัติ** การปฏิบัติที่มาจากแนวความคิดที่เรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีมีทิศทางการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีข้อมูล การพึ่งตนเอง และการมีส่วนร่วม

3. พื้นฐานการให้คุณค่า ผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนบ้านปางจำปีถอดบทเรียนของตนเองได้ ชุมชนจึงเริ่มหันกลับมาค้นหารากเหง้าที่แท้จริงมากขึ้น โดยการค้นหาสิ่งที่เป็นคุณค่ามากกว่ามูลค่าที่เป็นองค์ประกอบของชุมชน เช่น การให้คุณค่าด้านวิถีชีวิต การให้คุณค่าด้านภูมิปัญญา การให้คุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม การให้คุณค่าด้านสิทธิ

ตาราง 42 เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปี

ประเด็นของการมีส่วนร่วม	เปอร์เซ็นต์การมีส่วนร่วม		ปัจจัยที่ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์	
	ป่าสักงาม	ปางจำปี	ป่าสักงาม	ปางจำปี
1. ลักษณะของการมีส่วนร่วม				
1.1 จิตสำนึก	35.37	69.44	บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นแกนหลัก ที่ช่วยสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมด้วยจิตสำนึก เนื่องจากผู้นำมองเห็นผลกระทบของปัญหา จึงสร้างความเข้าใจให้ชุมชนรับรู้ร่วมกัน	การมีจิตสำนึกของคนในชุมชน อันเกิดจากการกระตุ้นของกลุ่มแกนนำเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหา
1.2 บทบาทหน้าที่	42.68	12.50		
1.3 เงื่อนไขกฎระเบียบ ข้อบังคับ	7.32	16.67		
2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม				
2.1 เชิงรับรู้ข้อมูล	35.37	70.83	การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลแล้วนำไปสู่การดำเนินการ เป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้ชุมชนค้นพบวิธีการจัดการป่า โดยการเรียนรู้จากต้นแบบ (โครงการพระราชดำริ) แล้วนำไปปฏิบัติ	การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลของคนส่วนใหญ่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจ ที่จะนำต้นแบบ (ชุมชนป่าสักงาม) มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทาง ซึ่งนำไปสู่การดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม
2.2 เชิงการตัดสินใจ	2.44	15.28		
2.3 เชิงดำเนินการ	34.15	8.33		
2.4 เชิงการรับผลประโยชน์	26.83	4.17		
2.5 เชิงการประเมินผล	1.22	1.39		

ตาราง 42 (ต่อ)

ประเด็นของการมีส่วนร่วม	เปอร์เซ็นต์การมีส่วนร่วม		ปัจจัยที่ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์	
	ป่าสักงาม	ปางจำปี	ป่าสักงาม	ปางจำปี
3. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม				
3.1 การให้ข้อมูล	74.39	83.3	การให้ข้อมูล เป็นปัจจัยหลักในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นปัญหาต่างๆ เพื่อนำข้อมูลไปกำหนดกิจกรรม โดยเน้นการวางแผนการดำเนินงานและปฏิบัติการ	การให้ข้อมูล เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน โดยกลุ่มแกนนำเป็นผู้ที่ตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงมีการระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดกิจกรรมและลงประชามติร่วมกัน ซึ่งข้อมูลที่ได้ จะนำไปสร้างแผนแม่บทและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน
3.2 การศึกษาและรวบรวมข้อมูล	12.20	65.28		
3.3 การกำหนดกิจกรรม	26.83	54.15		
3.4 การทำประชาพิจารณ์	39.02	83.33		
3.5 การลงประชามติ	20.73	65.28		
4. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม				
4.1 บทบาทหน้าที่	12.20	19.44	ความมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ที่ทำให้คนในชุมชนร่วมกันสร้างกฎระเบียบและเงื่อนไขทางสังคม เพื่อให้เกิดความความร่วมมือร่วมใจ โดยมีแรงหนุนเสริมจากผู้นำชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานในโครงการพระราชดำริ	ความมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วม ที่ทำให้คนในชุมชนร่วมกันสร้างกฎระเบียบและเงื่อนไขทางสังคม เพื่อให้เกิดสำนึกรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ โดยสร้างขบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชน
4.2 ผลประโยชน์ที่ได้รับ	17.07	4.17		
4.3 ความมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม	52.44	50.00		
4.4 การสร้างกฎระเบียบและเงื่อนไขในชุมชน	23.17	23.61		
4.5 การบังคับด้วยกฎหมาย	4.88	8.33		

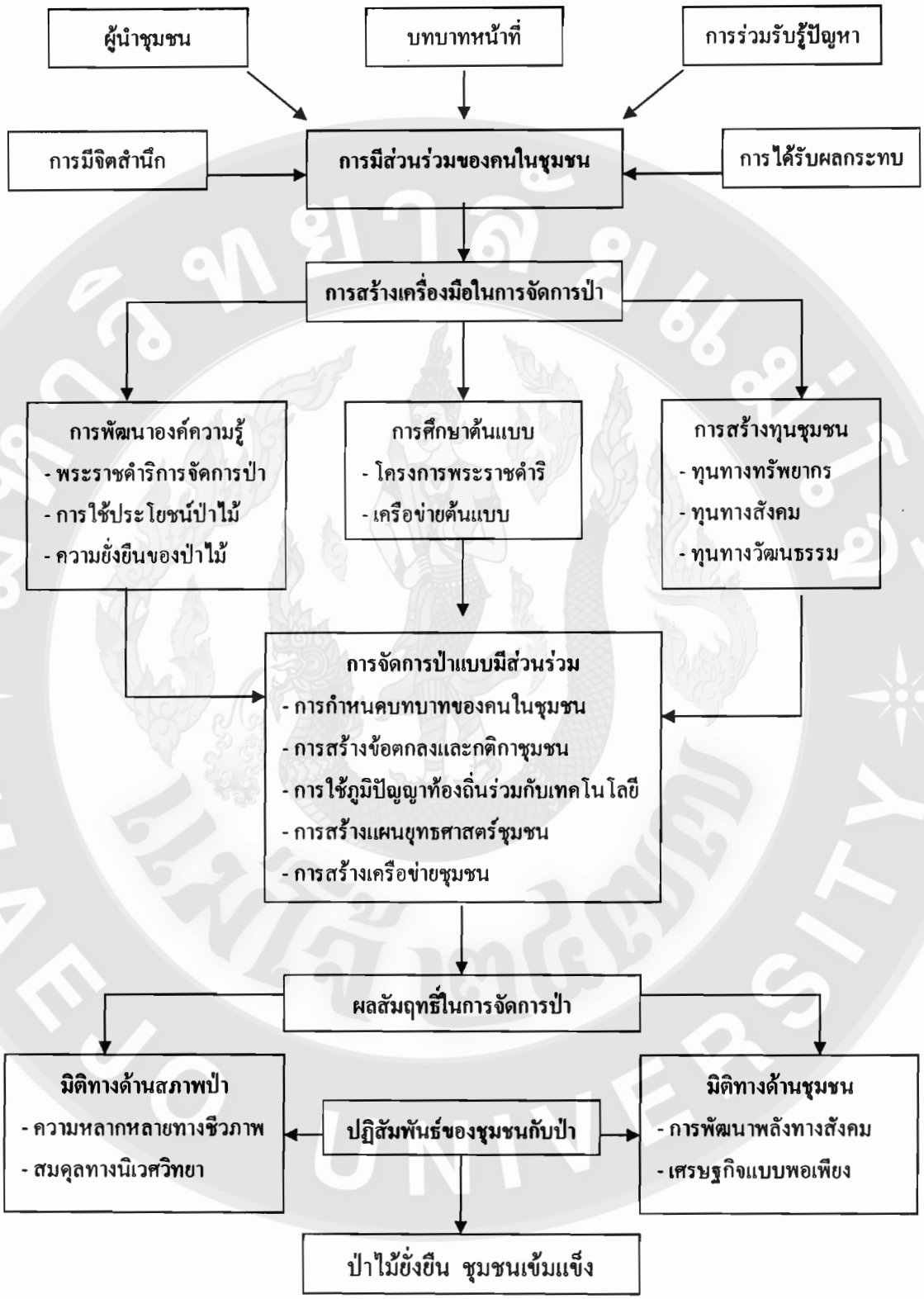

ภาพ 9 กระบวนการและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ 5
สรุปและอภิปรายผล

สรุปผลการศึกษา

การศึกษา การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี ดำเนินการที่หมู่บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด และหมู่บ้านปางจำปี หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยแก้ว อำเภอแม่ออน จังหวัดชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 – พ.ศ. 2551 โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ 1. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี 2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี และ 3. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม ทั้งมิติทางด้านสภาพป่าและมิติทางด้านชุมชน ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี สามารถสรุปผลการศึกษาวิจัยได้ ดังนี้

1. กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและปางจำปีมีหลักการเหมือนกัน แต่อาจจะแตกต่างกันไปตามสภาพหรือสถานการณ์ของแต่ละชุมชน ที่นำหลักการไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับตนเอง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นพลังในการขับเคลื่อน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี มีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

1.1 ลักษณะของการมีส่วนร่วม ชุมชนบ้านป่าสักงามและปางจำปีมีลักษณะของการมีส่วนร่วมซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปด้วยความมีจิตสำนึก และบางส่วนทำตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ในขณะที่มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีส่วนร่วมเพราะต้องทำตามเงื่อนไข ข้อบังคับ กฎระเบียบ ข้อตกลง ตลอดจนกฎหมาย

1.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า ชุมชุนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี มีรูปแบบการจัดการป่า 5 รูปแบบ ได้แก่ 1. การมีส่วนร่วมเชิงรับรู้ข้อมูล ซึ่งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ผลกระทบต่าง ๆ จากการที่ป่าไม้ถูกทำลาย องค์ความรู้และแนวทางการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชน 2. การมีส่วนร่วมเชิงการตัดสินใจ โดยมีส่วนร่วมในลักษณะของการริเริ่มแนวคิดเพื่อตัดสินใจ ดำเนินการเพื่อตัดสินและปฏิบัติการในการตัดสินใจ 3. การมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการ ซึ่งชุมชนบ้านป่าสักงามมีส่วนร่วมในลักษณะผู้นำและผู้ปฏิบัติ

การ ในขณะที่บ้านปางจำปีเป็นลักษณะของการประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ประสานงานอาจเป็นได้ทั้งผู้นำ ผู้ปฏิบัติการ ที่ปรึกษา หรือผู้ช่วยเหลือ และการปฏิบัติการตามแผนงาน 4. การมีส่วนร่วมเชิงการรับผลประโยชน์ เป็นผลมาจากการได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งในสภาพส่วนบุคคลและส่วนรวม จึงเกิดเป็นแรงผลักดันให้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน 5. การมีส่วนร่วมด้านการประเมินผล ส่วนใหญ่แล้วพบว่า ทั้งสองชุมชนมีส่วนร่วมด้านการประเมินผลแบบที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการพูดคุย แลกเปลี่ยน และแสดงความคิดเห็นในทุกกลุ่ม ส่วนแบบที่เป็นทางการเกิดขึ้นจากผู้ที่เป็นแกนนำ จะนำประเด็นหรือเงื่อนไขที่ตกลงและปฏิบัติร่วมกันมาชี้แจงให้ทราบ และจัดให้กลุ่ม องค์ หรือชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผล

1.3 กระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1. การให้ข้อมูล เพื่อให้เกิดการรับรู้สภาพชุมชนและสภาพปัญหาร่วมกัน 2. การศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อค้นหาปัจจัยสาเหตุ เงื่อนไขและแนวทางในการจัดการ ซึ่งชุมชนป่าสักงามมีการศึกษาและเก็บข้อมูลจากการสำรวจและการวิเคราะห์ข้อมูล ส่วนชุมชนปางจำปีศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการแลกเปลี่ยนข้อมูลระดับครอบครัว กลุ่มแกนนำ ผู้นำชุมชน และระดับชุมชน รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งของสภาพป่าและผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิตคนในชุมชน 3. การกำหนดประเด็นและกิจกรรม ชุมชนมีการเรียงลำดับความสำคัญและเลือกประเด็นจำเป็นเร่งด่วนเพื่อกำหนดเป็นกิจกรรม สำหรับขั้นตอนนี้ชุมชนปางจำปีจะมีการระดมความคิดเห็นทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ 4. การทำประชาพิจารณ์ เป็นขั้นตอนของการนำประเด็นปัญหาตลอดจนแนวทางหรือวิธีการแก้ไขที่ได้กำหนดไว้ มาให้คนในชุมชนร่วมรับรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นการทบทวนปัญหาและหาแนวทางที่เหมาะสมมาช่วยแก้ไข 5. การขอคำแนะนำ เป็นการเสาะแสวงหาหรือปรึกษาผู้ที่มีความรู้และจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มและถูกต้องแม่นยำมากขึ้น ซึ่งจะนำไปวิเคราะห์สังเคราะห์ตลอดจนหาข้อสรุป 6. การลงประชามติ เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนตัดสินใจเลือกประเด็นที่เห็นว่ามีความสำคัญ เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและแผนปฏิบัติการ สำหรับบ้านปางจำปีจะนำประมติไปสร้างแผนแม่บทชุมชนและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน

1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม พบว่า บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะของผู้นำ แกนนำ ตัวแทน คณะกรรมการ หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นสิ่งที่ช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม ในขณะที่ความมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของคนในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นแกนหลักของการร่วมมือร่วมใจ ร่วมคิดร่วมทำ นอกจากนั้นในกลุ่มผู้ที่เสียผลประโยชน์ เช่น ผู้ที่มีอาชีพหาของป่า เกษตรกร ตลอดจนผู้ที่ได้รับผลกระทบทางอ้อม และการสร้างกฎระเบียบเพื่อบังคับ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในจัดการป่าของชุมชน

2. แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ

การศึกษา แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ พบว่า ชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปี ได้น้อมนำกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่า โดยทั้งสองชุมชนนำพระราชดำริด้านการจัดการดิน การจัดการน้ำ การจัดการป่า รวมทั้งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาผสมผสานเป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เหมาะสมของชุมชน โดยการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริของชุมชนป่าสักงามและปางจำปีประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

2.1 องค์ความรู้ด้านการจัดการป่า ชุมชนบ้านป่าสักงามและปางจำปี ได้นำแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้เป็นองค์ความรู้ของชุมชนสำหรับการจัดการป่า โดยมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นต้นแบบ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง ซึ่งองค์ความรู้ที่นำมาใช้จัดการป่าที่สำคัญมี 4 ประการ ได้แก่ 1. ระบบนิเวศป่าไม้ เป็นการนำความรู้เกี่ยวกับการสร้างป่าแบบผสมผสาน การอนุรักษ์และรักษาไม้ดั้งเดิมไว้แล้วปลูกไม้ชนิดใหม่เพิ่มเติม การปลูกป่าทดแทนและการปลูกป่าต้นน้ำลำธาร มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต 2. ระบบการผลิต ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการนำระบบการผลิตแบบยั่งยืนมาใช้ในชุมชน โดยรูปแบบของระบบผลิตที่สำคัญ คือ หลักการเกษตรแบบผสมผสาน ระบบวนเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ และเกษตรอินทรีย์ 3. การใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีวัตถุประสงค์หลักสำหรับการใช้ประโยชน์เพื่อยังชีพ ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตเป็นหลัก คือ ด้านการบริโภค ด้านการใช้สอย และด้านการรักษาโรค นอกจากนั้นยังใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการสร้างรายได้ ทั้งในลักษณะของการเก็บหาของป่าหรือผลผลิตจากป่าเพื่อจำหน่ายโดยตรง และการใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารและหัตถกรรม ส่วนอีกประการหนึ่งเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นปัจจัยการผลิตของการทำเกษตรกรรม 4. เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนเรียนรู้ที่จะนำองค์ความรู้ทางวิชาการมาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างถูกต้องไม่ทำร้ายป่า รู้วิธีปกป้อง ดูแล อนุรักษ์และฟื้นฟูป่า รวมทั้งนำความรู้และภูมิปัญญามาใช้เพื่อการควบคุมป้องกันความเสียหายที่จะเกิดกับป่า

2.2 การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ ชุมชนได้นำหลักปรัชญาการพัฒนาป่าไม้ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงประทานให้แก่ประชาชน คือ “...ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” โดยหลักการนำแนวพระราชดำริไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่ 1. การศึกษาพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า ซึ่งชุมชนได้นำพระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก

การปลูกป่าต้นน้ำลำธารหรือการปลูกป่าธรรมชาติ และการปลูกป่าทดแทน มาใช้เป็นแนวทางในการจัดการป่า 2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า มีการใช้แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร การจัดการน้ำและการสร้างความชุ่มชื้นบริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ในขณะที่ชุมชนบ้านปางจำปีมีพื้นฐานมาจากปัญหาเรื่องน้ำ จึงได้นำแนวพระราชดำริด้านการจัดการน้ำมาใช้ร่วมภูมิปัญญาการฟื้นฟูน้ำริน 3. การสร้างสมดุลเชิงนิเวศวิทยาของป่า โดยทำตามแนวพระราชดำริการปลูกป่าบนภูเขาสูง การปล่อยให้วัชพืชเล็กคลุมพื้นที่ และการปลูกป่าเสริมธรรมชาติ 4. การปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง ได้แก่ ไม้อาหาร ไม้เศรษฐกิจและไม้ใช้สอย ไม้ฟืน เพื่อใช้ประโยชน์ตามกลุ่มไม้ที่ปลูกและใช้เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้

2.3 บทบาทของชุมชนต่อการจัดการป่า การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จึงจะทำให้สามารถจัดการป่าได้อย่างยั่งยืน โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนมี 4 กลุ่ม คือ 1. บทบาทของผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึงกลุ่มผู้นำและแกนนำที่มุ่งมั่นจัดการป่า บทบาทผู้นำในชุมชนป่าสักงามเน้นสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึก ประสานงานและดำเนินกิจกรรม ส่วนผู้นำปางจำปีเน้นการสร้างความเข้าใจ สร้างกระบวนการเรียนรู้ สร้างความร่วมมือ และสร้างจิตสำนึก 2. บทบาทของคนในชุมชน ซึ่งทั้งสองชุมชนมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยคนในชุมชนมีบทบาทต่อการจัดการป่าเนื่องจากมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีการพึ่งพาตนเอง และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ปัญหาและ เรียนรู้ทรัพยากร 3. บทบาทขององค์กรในชุมชน ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นแกนนำการจัดกิจกรรมชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน 4. บทบาทของเครือข่ายชุมชน ส่วนใหญ่มีบทบาทในลักษณะของการเป็นต้นแบบการพัฒนา เช่น โครงการพระราชดำริ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ ตลอดจนการถ่ายทอดประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2.4 รูปแบบการจัดการป่าของชุมชน ทั้งสองชุมชนมีการจัดการป่าคล้ายคลึงกัน โดยเป็นรูปแบบที่มาจากหลักการเดียวกัน ประกอบไปด้วย 4 รูปแบบ ดังนี้ 1. การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ เป็นการสร้างหรือการนำองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชนมาใช้กับชุมชน โดยชุมชนปางจำปีให้ความสำคัญกับลักษณะองค์ความรู้ คือ ต้องเป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เหมาะสมกับสถานการณ์ และต้องเป็นความรู้ที่นำไปสู่ความยั่งยืน 2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า ซึ่งชุมชนป่าสักงามได้ต้นแบบจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริมาพัฒนารูปแบบ ในขณะที่ชุมชนปางจำปีเน้นรูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร โดยใช้แนวทางการฟื้นฟูและรักษาสภาพป่าบริเวณพื้นที่ต้นน้ำให้สมบูรณ์ การ

ปรับปรุงบูรณะพื้นที่ป่าต้นน้ำ และการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมเยาวชนให้ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของป่าต้นน้ำลำธารกับชุมชน 3. การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า เป็นการนำการเรียนรู้ร่วมกันมาพัฒนารูปแบบการจัดการป่า โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การสร้างความเข้าใจ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การระดมความคิดเห็น การกำหนดแผนบริหาร การระดมทรัพยากร การจัดกิจกรรม ไปจนถึงการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน 4. การใช้กฎระเบียบทางสังคม ชุมชนป่าสักงามได้กำหนดกฎระเบียบทางสังคมว่า " ป่าจะอยู่ ณ บริเวณใดก็ คือ ป่า ไม่มีเพื่อการใช้สอย หรือเพื่อการอนุรักษ์ ป่า คือ ป่าที่อยู่ในใจของทุกคน ทุกคนรู้ว่าจะใช้อะไรทำเป็นไม้ฟืนและรู้ว่าจะใช้เพียงเท่าใด ไม้ที่ล้มหมอนนอนไพรแห้งตายจะอยู่ในเขตอนุรักษ์หรือเขตใช้สอย ล้วนเป็นไม้ที่เหมาะแก่การใช้เป็นเชื้อเพลิง การกำหนดเขตเหมือนเป็นการชี้ช่องให้แก่ผู้หวังประโยชน์มากกว่า ดังนั้น ป่าที่อยู่ในใจจึงเป็นป่าที่ไม่มีขอบเขตแต่มีขอบเขตในใจเรา ต้องช่วยกันดูแลรักษาและนำมาใช้ประโยชน์อย่างพอควร " ในขณะที่ชุมชนปางจำปี นำเงื่อนไขเกี่ยวกับวิถีชีวิตและความเชื่อ ข้อตกลงของชุมชน ระเบียบข้อบังคับ และกฎหมาย มาเป็นแนวทางบังคับให้มีส่วนร่วม

2.5 กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนป่าสักงามและปางจำปี ได้อาศัยแนวพระราชดำริของหลักการพึ่งตนเอง การพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการพึ่งพิงภายนอก ซึ่งทำให้กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 1. การมีส่วนร่วมภายในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิดวิเคราะห์ปัญหาไปจนถึงการประเมินผล โดยมีรูปแบบการมีส่วนร่วมมีทั้งระหว่างบุคคลและการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มองค์กรที่อยู่ภายในชุมชน 2. การมีส่วนร่วมโดยการปฏิสัมพันธ์ภายนอก เป็นการติดต่อสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคล ชุมชน หรือองค์กรที่อยู่นอกชุมชน โดยเป็นรูปแบบของการประสานงานเป็นระดับคนในชุมชนกับนอกชุมชน ผู้นำกับคนนอกชุมชน และผู้นำกับกลุ่มองค์กร 3. การมีส่วนร่วมในระบบเครือข่ายองค์กรท้องถิ่น เป็นการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรภายในและนอกชุมชน โดยชุมชนป่าสักงามมีกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนเป็นกลไกสร้างระบบเครือข่าย ส่วนชุมชนปางจำปีสร้างระบบเครือข่ายในลักษณะของ "ทีมวิจัย"

3. ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

การศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริมาใช้โดยมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้นแบบในการนำไปสู่การปฏิบัติด้านการจัดการดิน น้ำ ป่า ซึ่งจากการดำเนินงาน พบว่า ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์แก่ชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนปางจำปี ซึ่งประเมินได้ 2 มิติ ดังนี้

3.1 มิติทางด้านสภาพป่า ผลของการจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนปางจำปี มองเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่เสื่อมโทรมมาเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีดัชนีบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า 3 ประการ ได้แก่ 1. ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยพบว่าในสภาพป่ามีความหลากหลายของพรรณไม้ ซึ่งเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและจำนวนชนิด ทั้งกลุ่มที่เป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร และเห็ดที่กินได้ มีความหลากหลายของสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์ป่าขนาดเล็ก สัตว์ปีก แมลง รวมทั้งความหลากหลายของสัตว์น้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติ 2. ความสมดุลทางนิเวศวิทยา มีสิ่งบ่งชี้ถึงการปรับตัวและการฟื้นฟูตัวเองของป่า คือ ความหนาแน่นของต้นไม้ ความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำธรรมชาติ รวมทั้งความชุ่มชื้นของป่าต้นน้ำลำธาร สภาพดินและสิ่งมีชีวิตในดิน ซึ่งมีโครงสร้างที่น้ำแทรกตัวอยู่ได้และเป็นที่อยู่อาศัยของไส้เดือนและจุลินทรีย์ดิน นอกจากนั้นยังทำให้สภาพอากาศดีขึ้นมีอุณหภูมิลดลงในช่วงฤดูร้อน ตลอดจนลดการเกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง ไฟป่า 3. ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนป่าสักงาม พิจารณาจากสภาพโครงสร้างของป่าที่ซับซ้อนหลากหลายทางชีวภาพ การหมุนเวียนของพลังงานในระบบนิเวศป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปอาหาร แร่ธาตุ พลังงานทดแทน และห่วงโซ่อาหาร นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของคนกับป่า ส่วนชุมชนปางจำปีมีแนวคิดความยั่งยืนของป่าไม้ โดยมองภาพรวมของวิถีชีวิตของคนที่สอดคล้องกับระบบนิเวศป่า ผลิตภาพทางเศรษฐกิจ และสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า

3.2 มิติทางด้านชุมชน การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านป่าสักงามและปางจำปี เนื่องจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การเรียนรู้ปัจจัยเงื่อนไขชุมชนที่เป็นผลมาจากกระบวนการจัดการป่า จึงทำให้ปรากฏการณ์เหล่านั้นเกิดมิติทางด้านชุมชนที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1. ด้านความเข้มแข็งของชุมชน พบว่ามีปัจจัยสำคัญที่ส่งผล ได้แก่ ผู้นำเข้มแข็ง ซึ่งมีคุณลักษณะ เช่น ซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม รับฟังข้อคิดเห็น และมีความตั้งใจจริงในการแก้ปัญหาชุมชน นอกจากนั้นการเรียนรู้ตนเองอย่างต่อเนื่อง การมีแนวคิดการพึ่งพาตนเอง การเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง 2. ด้านเศรษฐกิจ พบว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพป่าที่ดีขึ้น ส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนทางด้านความมั่นคงทางอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์มากขึ้นและมีหมุนเวียนให้บริโภคตลอดทั้งปี ส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้ โดยเฉพาะอาชีพการเก็บหาของป่าและเกษตรกรรม รวมทั้งส่งผลต่อการลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน 3. ด้านสังคม พบว่า การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริทำให้เกิดการสร้างพลังทางสังคม ที่เป็นผลมาจากความร่วมมือ การมีภูมิปัญญา และความเป็นมิตร มีการสร้างทุนของชุมชน โดยมีต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ต้นทุน

ทางสังคม และต้นทุนทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังส่งผลถึงการพัฒนาความยั่งยืน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ชุมชนบ้านปางจำปี ได้พบมิติด้านสังคมอีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนากระบวนทัศน์ ซึ่งเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานการคิด การปฏิบัติ และการให้คุณค่า

อภิปรายผล

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี มีที่มาของปัญหาแตกต่างกัน โดยบ้านป่าสักงามมีปัญหาการลักลอบทำลายป่าไม้ซึ่งนำไปสู่ปัญหาความแห้งแล้งทำให้ปลาในน้ำหรือสัตว์ป่าลดลงส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและในวงกว้าง เนื่องจากชุมชมบ้านป่าสักงามเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ขบวนการแก้ไขปัญหาจึงเป็นการฟื้นฟูป่าเพื่อให้มีน้ำอันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาและแหล่งน้ำของสัตว์ป่า ในขณะที่ปัญหาของชุมชนบ้านปางจำปีมาจากปลาที่เคยมีหายาก ซึ่งเป็นผลจากแหล่งน้ำที่เหือดแห้งอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่การเสื่อมโทรมของป่าไม้อันส่งผลต่อเนื่องถึงแหล่งอาหารและที่อยู่ของสัตว์ป่า แนวทางแก้ปัญหาจึงเริ่มจากการจัดการแหล่งน้ำเพื่อให้มีปลาและมีน้ำหล่อเลี้ยงฟื้นฟูป่า เมื่อป่ามีความอุดมสมบูรณ์จึงนำสัตว์ป่าและสิ่งมีชีวิตต่างๆ กลับมา ซึ่งหากพิจารณาแนวคิดหลักของกระบวนการแก้ปัญหาของทั้ง 2 ชุมชนจึงพบว่ามีจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกัน โดยปัญหาหลักของชุมชนบ้านป่าสักงาม คือ ป่า ซึ่งส่งผลกระทบกว้างขวาง การแก้ปัญหาจึงเริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐ (หน่วยทหาร) เป็นผู้เข้ามาขับเคลื่อน โดยนำแนวพระราชดำริมาใช้เป็นแนวทางหลัก ในขณะที่จุดเริ่มต้นปัญหาของบ้านปางจำปี คือ ปลา คนในชุมชนจึงได้รับผลกระทบโดยตรง การแก้ปัญหาจึงเป็นแนวคิดเริ่มต้นของคนในชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหาชุมชน สอดคล้องกับผลการทดลองที่พบว่าต้นแบบการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามมีกลไกภายนอก (ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ฯ) เข้ามาขับเคลื่อน ส่วนบ้านปางจำปีนำต้นแบบจากชุมชนเครือข่าย (ป่าสักงาม) มาประยุกต์หรือลองผิดลองถูก จึงทำให้รูปแบบการจัดการป่าเกิดจากกลไกการเรียนรู้ตนเองของคนในชุมชน ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้การจัดการป่าเป็นรูปแบบเครือข่าย ที่ประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน กลุ่ม และองค์กร ทั้งภายในและนอกชุมชน (ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์, 2549: 3-4)

กระบวนการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี เป็นการมีส่วนร่วมที่มีลักษณะพื้นฐานมาจากจิตสำนึกของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่า ความมีสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของคนในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมชุมชน ที่ต้องการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้อยู่

ในสภาพที่สมบูรณ์ขึ้น เช่นเดียวกับ เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (2536: 163) ที่สรุปไว้ว่า ความมีจิตสำนึกในการรักป่ามีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเพียงอย่างเดียว และยังครอบคลุมไปถึงอุดมการณ์ ความเชื่อ การพิทักษ์สิทธิชุมชนและสิทธิธรรมชาติ โดยปัจจัยสำคัญที่ช่วยหนุนเสริมความมีจิตสำนึกของคนชุมชน ได้แก่ การมีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันกับป่าและต้องพึ่งพาอาศัยใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิตมาเป็นเวลาช้านาน ประกอบกับการมีผู้นำชุมชนหรือแกนนำที่เข้มแข็ง ที่ได้ให้ข้อมูลและสร้างความเข้าใจถึงปัญหาและความรุนแรงของปัญหา ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนในอนาคต ตลอดจนมีความมุ่งมั่นที่ต้องการจัดการป่า ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ผู้นำหรือแกนนำมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความตระหนักของคนในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำหรือแกนนำที่เกี่ยวข้องกับกับการจัดการป่า เป็นผู้นำที่เกิดจากการยอมรับของชุมชนไม่ได้เกิดจากการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ จึงเป็นผู้ที่มีความตั้งใจจริง ทุ่มเท เสียสละ และอาสาทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่ง สุพรรณี ไชยอำพร และกาญจนา ทองทั่ว (2549: 229-288) กล่าวว่า ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติที่ทุกคนในชุมชนให้การยอมรับ ไม่ใช่ผู้นำที่แต่งตั้งมาจากระบบราชการ การทำงานจึงเน้นการเสียสละสูง เป็นภูมิปัญญาของชุมชน มีความเป็นอาสาสมัคร ทำงานเสียสละให้กับส่วนรวม ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้ผู้นำหรือแกนนำสามารถสร้างแรงศรัทธาและปลุกจิตสำนึกการจัดการป่าของชุมชน ซึ่งทำให้กระบวนการจัดการป่าของชุมชนเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น ด้านการรับรู้ข้อมูล ด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินการ ด้านการรับผลประโยชน์ และด้านการประเมินผล สอดคล้องกับ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 6-7) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมเป็นการร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา ร่วมวางแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน ร่วมปฏิบัติตามแผนงานการและกิจกรรม ร่วมติดตามประเมินผล อย่างไรก็ตาม สำหรับลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า พบว่า ชุมชนบ้านปางจำปีให้การมีส่วนร่วมมากกว่าชุมชนป่าสักงาม ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อมูลลักษณะการมีส่วนร่วม (ตาราง 11 และ 17) จะเห็นว่าสัดส่วนการร่วมมืออย่างเต็มใจและสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากทุกด้านของชุมชนบ้านปางจำปี มีค่ามากกว่าป่าสักงาม นอกจากนั้นยังพบว่าพื้นฐานชีวิตของชุมชนปางจำปีได้รับผลกระทบอย่างมากจากสภาพป่าเสื่อมโทรมโดยเฉพาะการขาดแคลนแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้น การใช้ประโยชน์หรือมีผลประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นสาเหตุที่สร้างแรงผลักดันให้ชุมชนมีแนวคิดร่วม

เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า โดยเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้านการอนุรักษ์ป่า ได้แก่ การได้รับผลกระทบจากปัญหาใหญ่ในระดับชุมชน เช่น การเกิดวิกฤติความแห้งแล้งอันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่าของคนในหรือนอกชุมชน (จิระเจตต์ อุรัสยะนันท์ และคณะ, 2550) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นผู้ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และการลงมือทำร่วมกัน การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา โดยการตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะให้เกิดความคิดริเริ่ม การกระทำที่ตอบสนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ๆ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, 2537: 182)

สำหรับกระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า แม้พบว่าองค์ประกอบพื้นฐานของชุมชนบ้านป่าสักงามและปางจำปี มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม แต่ในด้านการจัดการป่าต้องอาศัยการมีส่วนร่วมที่เป็นระบบและมีขั้นตอน เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมาก จึงทำให้ชุมชนพัฒนากระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมขึ้นมา ซึ่งเป็นกระบวนการที่พัฒนามาจากกลไกทางสังคม จึงส่งผลต่อให้รูปแบบและขั้นตอนของกระบวนการถูกขับเคลื่อนเป็นไปตามธรรมชาติ แต่เมื่อพิจารณาตามหลักทฤษฎีของการมีส่วนร่วมต่าง ๆ จะพบว่าเป็นหลักการพื้นฐานเดียวกัน คือ มีการให้ข้อมูล การศึกษาและรวบรวมข้อมูล การกำหนดประเด็นกิจกรรม การระดมสมอง การทำประชาพิจารณ์ การขอคำแนะนำ และการลงประชามติ สอดคล้องกับ ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549: 3 - 4) สรุปว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ 1. การมีส่วนร่วมในการคิด การเรียนรู้ปัญหา สาเหตุ และการพิจารณาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยใช้เวทีชุมชนเพื่อการเรียนรู้ การระดมความคิด 2. การวางแผน โดยบทบาทผู้นำ แกนนำชุมชน ร่วมกับองค์กร หน่วยงานร่วมกันทำแผน 3. การปฏิบัติ โดยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน 4. การสรุปบทเรียน โดยการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ และการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรหรือหน่วยงานเพื่อประเมินผลการปฏิบัติงาน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ได้พบว่า กิจกรรมในบางขั้นตอนของกระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมของชุมชนป่าสักงามและปางจำปีมีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำด้านการจัดการป่ามีพื้นฐานที่มาแตกต่างกัน โดยผู้นำของชุมชนบ้านป่าสักงามเป็นผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จึงทำให้ความเข้มแข็งของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นผลมาจากความเข้มแข็งของผู้นำ และส่งผลต่อกระบวนการสร้างความมีส่วนร่วม ที่ส่วนใหญ่เป็นความคิดริเริ่มของกลุ่มผู้นำชุมชนที่กำหนดแนวคิด ประเด็นปัญหา และแนวทางแก้ไข แล้วจึงนำไปเสนอให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในขั้นตอนต่อไป ในขณะที่ชุมชนบ้านปางจำปีมีผู้นำด้านการจัดการป่ามาจากคนในชุมชนที่สนใจปัญหาร่วมกันแล้วผันตัวเป็นแกนนำ จึงเป็นผู้นำธรรมชาติที่

ไม่มีบทบาทของผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งส่งผลให้กระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากระบวนการสร้างความมีส่วนร่วมด้านการจัดการป่า เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่หากเป็นผู้ที่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนให้มีบทบาทในการมีส่วนร่วม ย่อมสามารถพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ ศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537: 183) ได้ให้เหตุผลว่า การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยการให้ความสำคัญและการยอมรับบทบาทของชาวบ้านให้มีส่วนร่วมต้องเกิดจากความสมัครใจตามสิทธิเสรีภาพของการเป็นพลเมืองและต้องได้รับเกียรติในการเข้าร่วม มีการสร้างการความรู้สึกผูกพันความเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดจากการร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรป่าไม้ดำเนินกิจกรรม ตลอดจนรับผลประโยชน์ร่วมกัน การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นตัวกระตุ้นให้คนในชุมชนได้แสดงออกซึ่งความสามารถที่มีอยู่

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนปางจำปี เป็นการนำแนวพระราชดำริด้านการจัดการป่ามาประยุกต์ใช้ โดยมีต้นแบบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า มาจากโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งรูปแบบการจัดการป่าเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของดิน น้ำ ป่า สัตว์ คน รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ในเชิงระบบ ลักษณะการจัดการป่าจึงเป็นแบบองค์รวมที่ต้องเริ่มต้นด้วยการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนก่อน จากนั้นจึงจะสามารถปลูกป่าและจัดการป่าได้อย่างยั่งยืน สำนักงาน กปร. (2548: 301) กล่าวถึงพระราชดำริที่ยึดเป็นทฤษฎีการพัฒนาด้านป่าไม้โดยปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนว่า "เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ควรที่จะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดิน และรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง" และได้ทรงพยายามค้นหาวิธีเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทยให้เพิ่มมากขึ้นอย่างมั่นคงและถาวร โดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัดในการดำเนินงาน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจรป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติดั้งเดิม การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริของชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนปางจำปี แม้มีความคล้ายคลึงกันแต่จะพบว่าแนวพระราชดำริที่มุ่งเน้นนำมาประยุกต์ใช้มีความแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านป่าสักงามเป็นชุมชนป่าต้นน้ำแม่กวงที่เริ่มแรกมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้าไปช่วยจัดการดูแล จึงทำให้แนวพระราชดำริที่นำมาใช้เป็นการใช้ในลักษณะการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ในขณะที่ชุมชนบ้านปางจำปีมีพื้นฐานการพัฒนาด้วยตัวชุมชนเอง จึงมองปัญหาใหญ่ที่ได้รับผลกระทบ คือ การขาดแคลนน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภค จึงทำให้แนวพระราชดำริที่นำมาใช้เป็นพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบของการจัดการป่าเกี่ยวข้องกับ

การพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้สมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน มีการนำไปปฏิบัติใช้และปรับปรุงจนสอดคล้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน ลักษณะดังกล่าวนี้จึงเป็นกระบวนการสร้างความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะที่หลอมรวมความเป็นเอกลักษณ์ชุมชน ส่งผลให้องค์ความรู้ด้านการจัดการป่าที่สร้างด้วยชุมชนและนำมาใช้ในชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถประสบผลสำเร็จในการ จัดการป่า ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549: 59) กล่าวถึงรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ไว้ว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาอย่างยาวนาน และได้ปรับรูปแบบผสมผสานระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่ จนเป็นรูปแบบที่ถือเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จำแนกได้ 4 ประการ คือ การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อ การจัดการตามภูมิปัญญาการจัดการ โดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน และการจัดการในรูปเครือข่าย ทั้งนี้เนื่องจากความรู้ของชุมชนมีมากมายทั้งในตัวคน ชุมชน ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และในทุกหนทุกแห่ง การเข้าถึงองค์ความรู้ของชุมชน การลุ่มลึกในองค์ความรู้ของสังคมไทย เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างพลังความเข้มแข็งของสังคม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมให้มีความเป็นธรรมและยั่งยืน (ชัชวาล ทองดีเลิศ, 2547: 6) แนวพระราชดำริด้านการจัดการป่าจึงเปรียบเสมือนแก่นแท้ขององค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกบริบทเนื่องจากนำไปสู่การปฏิบัติได้และมีความยืดหยุ่นสูง โดยมีเงื่อนไข คือ ต้องมีกระบวนการจัดการความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา ความเป็นอยู่ของชุมชน ตลอดจนสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวพระราชดำริดังกล่าวจึงเป็นการพัฒนาแบบระบบนิเวศองค์รวม คือ เน้นการมองภาพ หรือมองระบบทั้งหมดของความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกันในโลกธรรมชาติ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2549)

กระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมตามแนวพระราชดำริ ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์กับชุมชนบ้านป่าสักงามและชุมชนบ้านปางจำปีทั้งมิติทางด้านสภาพป่าและมิติด้านชุมชน โดยมิติทางด้านสภาพป่า พบว่า กระบวนการจัดการป่าของทั้งสองชุมชนได้นำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งสามารถประเมินได้จากลักษณะโครงสร้างของป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ สมดุลทางนิเวศวิทยา และความสัมพันธ์ของคนกับป่าชุมชน ซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ที่สอดคล้องและสัมพันธ์กันในลักษณะขององค์รวม สหัทยา วิเศษ (2539: 1-3) พบว่า ระบบความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำมีองค์ความรู้ที่แสดงสัมพันธ์ 3 ด้าน คือ องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และองค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของป่ากลับมาสู่ชุมชน

ทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิตและมีคุณภาพที่ดีขึ้น ส่งผลให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ เกิดความรักความหวงแหน อันนำไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า พร้อมทั้งร่วมมือร่วมใจกันปกป้องรักษาเนื่องด้วยตระหนักว่าเป็น "ป่าชุมชน" ซึ่งเกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ชุมชนมีความรักและหวงแหนป่า ชุมชนได้รับประโยชน์จากผลพลอยได้ของป่า และชุมชนสามารถปกป้องป่าชุมชนได้ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2534: 9-38) สำหรับมิติด้านชุมชนที่เกิดจากกระบวนการจัดการป่า ที่สามารถเห็นเป็นรูปธรรม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่ช่วยสร้างกำลังใจให้กับชุมชน โดยผลทางด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร การมีอาชีพและสร้างรายได้หมุนเวียนได้อย่างเนื่อง และสามารถลดรายจ่ายในชีวิตประจำวันลงได้ สิ่งเหล่านั้นเป็นปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน ซึ่งเมื่อสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นได้ จึงเกิดความเชื่อมั่นถึงผลที่จะได้รับจากกระบวนการจัดการป่าให้สมบูรณ์ แสดงให้เห็นว่าผลสำเร็จของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ควรเป็นกระบวนการจัดการที่ทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นได้ ทำนองเดียวกับ กฤษฎา บุญชัย (2540: 237) ได้อธิบายว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมของป่าไม้ หากพิจารณาการใช้ประโยชน์ของชุมชนดังได้กล่าวมา จึงจำเป็นต้องเลือกแนวทางในการปฏิบัติที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างต่อเนื่อง และเมื่อคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนดีขึ้น จึงนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการพัฒนาความรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ที่นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดแบบพึ่งพาตนเอง อันเป็นปัจจัยสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง เสรี พงศ์พิศ (2549: 89-97) ที่สรุปไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เป็นชุมชนเรียนรู้ ที่ต้องรู้จักที่จะเรียนรู้สภาพที่แท้จริงของตนเอง เรียนรู้เพื่อสร้างกระบวนการคิด เรียนรู้การจัดการทรัพยากร เรียนรู้สังคมโลก และเรียนรู้การสร้างเครือข่าย ความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นมิติด้านสังคมที่ทำให้ชุมชนมีการสร้างพลังทางสังคมจากการเรียนรู้ร่วมกัน การร่วมไม้ร่วมมือ และการมีภูมิปัญญา ซึ่งสามารถส่งทอดถึงระดับการสร้างทุนของชุมชน ทั้งทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนโภคทรัพย์ (เสรี พงศ์พิศ, 2548: 93-99) ที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าโดยชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี เป็นการวิจัยเชิงปริมาณผสมผสานกับเชิงคุณภาพ ซึ่งจากข้อสรุปของผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ผลสัมฤทธิ์จากการจัดการป่าของชุมชน ควรมีการนำมาศึกษาวิจัยเพิ่มเติมทั้งในมิติทางด้านสภาพป่าและมิติด้านชุมชน ทั้งนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้นเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในสภาพภูมิสังคมที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

2. หากต้องการนำกระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะทางภูมิสังคมที่แตกต่างจากสภาพของการวิจัยครั้งนี้ ควรมีการศึกษาข้อมูลหรือดำเนินการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นที่มีความแตกต่างกัน

3. ในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ควรพิจารณาถึงการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนการใช้เครื่องมือวิจัยที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ อย่างครบถ้วน รวมทั้งสามารถตรวจสอบข้อมูลได้หลายทางซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องแม่นยำและน่าเชื่อถือ

4. แนวทางนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง หน่วยงานหรือผู้ดำเนินการวิจัยควรตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน เนื่องจากสภาพปัญหาในชุมชนควรแก้ไขด้วยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยที่แท้จริงควรเป็นชุมชนในขณะที่นักวิจัยอยู่ในฐานะของผู้จัดกระบวนการวิจัย

บรรณานุกรม

กรมป่าไม้. 2549. **พื้นที่ป่าของประเทศไทย**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา www.thaienviromonitor (28 สิงหาคม 2551).

กฤษฎา บุญชัย. 2540. **พลวัตชุมชนล้านนาในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

โกมล แพรกทอง. 2534. **แนวคิดป่าชุมชน. ป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้ประทรวงเกษตรและสหกรณ์ 166.8.

คณิต ธนูธรรมเจริญ และ โกมล แพรกทอง. 2548. **สิ่งแวดล้อมป่าไม้ในมิติสังคม**. นนทบุรี: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณิต ธนูธรรมเจริญ. 2546. **ไม้ 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 ประการ**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2547. **แนวป้องกันไฟป่าเปียก**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

จิระเจตต์ อุรัสยะนันท์. 2550. โครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ **ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น**. สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ: สำนักงาน.

จุฑามาศ คำทอง. 2546. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2534. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่น.

จักรพันธ์ ปัญจสุวรรณ. 2545. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภาการพิมพ์.

ชัชวาล ทองดีเลิศ. 2547. **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม**. เชียงใหม่: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.

คุสิต เวชกิจ. 2535. "การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน". **เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ 6 สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. 2527. **สรุปมิติข้อเสนอแนะจากการประชุม "การมีส่วนร่วมในการพัฒนา".** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุขมหาวิทยาลัยมหิดล.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. 2537. **กลวิธี แนวทาง วิธีส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุญธรรม จิตอนันต์. 2540. **การวิจัยทางสังคมศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประเวศ วะสี. 2530. **การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา.** กรุงเทพฯ: ชุมชนพัฒนา.

_____. 2537. **บันทึกการสัมมนาเรื่องการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น.** เชียงใหม่: ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. 2549. การพัฒนาสังคม-แนวคิดทฤษฎีและยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลง. ใน **พัฒนาการแนวคิดการพัฒนาสังคม.** กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.

_____. 2524. **พระราชดำรัสในพิธีปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ.** สำนักงานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ณ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524.

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเตชะ. 2540. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โถ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรชัย ปรีชาปัญญา. 2544. **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ.** สำนักวิชาการ กรมป่าไม้.

พรหมมินทร์ สายนาคำ. 2550. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. 2523. **แนวคิดและทฤษฎีใหม่ในพระราชดำริ : ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระใบฎีกาวิเชียร ใจดี. 2546. **การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านปี้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

พิทยา เพชรมาก. 2540. **วนเกษตร กลยุทธเพื่อลดความเสี่ยงต่อการปลูกป่าเอกชน.** ส่วนปลูกป่าภาคเอกชน, สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, กรมป่าไม้.

เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. มปป. "ป่าไม้ใช้สอยของหมู่บ้าน"น.92 – 100. ใน **คู่มือเจ้าหน้าที่ของรัฐโครงการปลูกไม้ใช้สอยชุมชน ป่าชุมชนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2539. **"นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท"** การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสไตร์.

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์. 2549. **การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

มณเฑียร บุญช้างเผือก. 2550. **การพัฒนารูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มนตรี พุทธวงศ์. 2544. **พฤติกรรมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเขตลุ่มน้ำห้วยสถาน จังหวัดน่าน.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ศิรินทิพย์ พรหมคำทิพย์. 2549. **การปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาบ้านธารทอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศิริศักดิ์ มีเมล์. 2537. **บทการมีส่วนร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษากรณีการดำเนินงานของมูลนิธิธรรมนาถ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2549. "ไม้ 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 ประการ". [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://irrigation.rid.go.th (27 พฤษภาคม 2551).

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. 2549. **ประกวดการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนบ้าน ตามแนวพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐.** กรุงเทพฯ.

สวิง ขันทะสา. 2551. **ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สหัทยา วิเศษ. 2539. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : กรณีศึกษาผักป่าศรีถ้อยตำบลศรีถ้อย จังหวัดพะเยา.** กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สหัสยา วิเศษ และ นิคม บุญเสริม. 2547. **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานโครงการ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). 2547. **ประวัติศาสตร์ศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแลนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

_____. 2548. **แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแลนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

_____. 2549. **อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 60 ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแลนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

_____. 2550. **อันเนื่องมาจากพระมหากรุณาธิคุณ**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแลนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

สุพรรณี ไชยอำพร และ กาญจนา ทองทั่ว. 2549. "การจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน : กรณีศึกษาบ้านเตยงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี". **วารสารพัฒนาสังคม** 8, 1 (มีนาคม): 229-289.

สุภางค์ จันทวานิช. 2542. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพงษ์ เตชะ. 2548. **โครงสร้าง องค์ประกอบและการใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำสมุน : กรณีศึกษา : บ้านกาใสและบ้านละเบ้ายา จังหวัดน่าน.เชียงใหม่**. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สุรีรัตน์ กฤษณะรังสรรค์. 2540. **การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติศึกษากรณี : หมู่บ้านกองทุน ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. 2536. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาเล่ม 1. ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่น. 239 น.

เสรี พงศ์พิศ. 2548. **วิธีคิด วิธีทำแผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.

_____. 2549. **ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.

_____. 2551. **ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา.

อดิน รพีพัฒน์. 2527. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล

อานันท์ กาญจนพันธ์. 2545. **เส้นผมบังภูเขา : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์.** สถาบันพัฒนาการเมือง. กรุงเทพฯ: บริษัทเกล็ดไทย.

อำไพ พรลีแสงสุวรรณ. 2549. **ความหลากชนิดของป่าและการใช้ประโยชน์ของชุมชน : ในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยดมพาย เชียงใหม่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อินทราณี การัตน์. 2546. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปุ๋ อำเภอสอง จังหวัดแพร่.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อุ่นตา นพคุณ. 2528. **"การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา" การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน.** กรุงเทพฯ: สารมวลชน.

อุบลวรรณ สุภาแสน. 2543. **บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ใน ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.** เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ภาพกิจกรรมการวิจัย

สภาพบริบทชุมชน

ชุมชนบ้านป่าสักงาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

สภาพที่ตั้งของหมู่บ้าน

ทางเข้าหมู่บ้าน

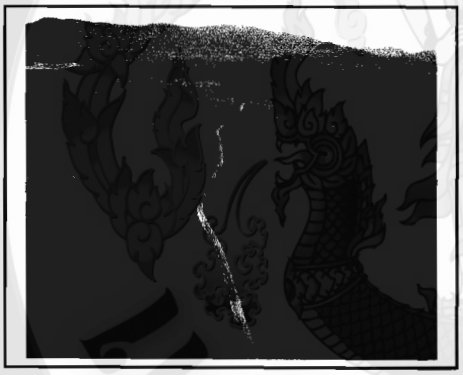

เส้นทางคมนาคมรูปถ่ายทางอากาศ

ถ้ำหลวง สถานที่ท่องเที่ยวของหมู่บ้าน

จุดชมวิวแผ่นดินหวิด

ชาวบ้านมีวิถีชีวิตพึ่งพาป่าเป็นแหล่งอาหาร

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

ชุมชนบ้านป่าสักงาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การประชุมกลุ่มแกนนำ

การมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็น

การวางแผนออกพื้นที่สำรวจป่า

การสร้างฝาย

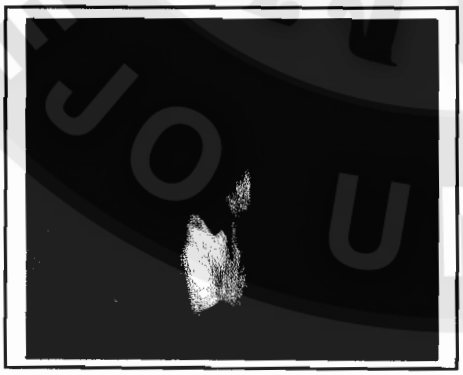

การลงประชามติ

กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมการจัดการป่า

ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่า

ชุมชนบ้านป่าสักงาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

สภาพป่าที่ฟื้นฟูแล้ว

ป่าซับน้ำ

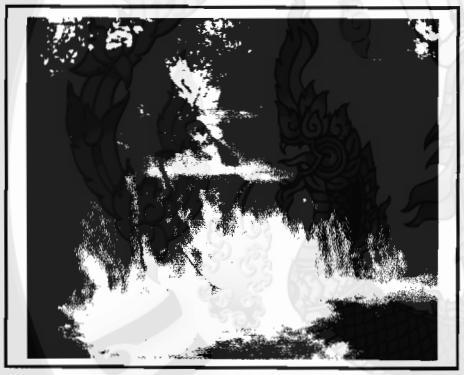

แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์

ไฟฟ้าพลังน้ำผลจากการจัดการป่า

พืชอาหาร , รายได้หลัก

รางวัลขยายผลโครงการพระราชดำริ

ภาพกิจกรรมการสำรวจข้อมูลวิจัย

ชุมชนบ้านป่าสักงาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

โดยสารทางเรือ

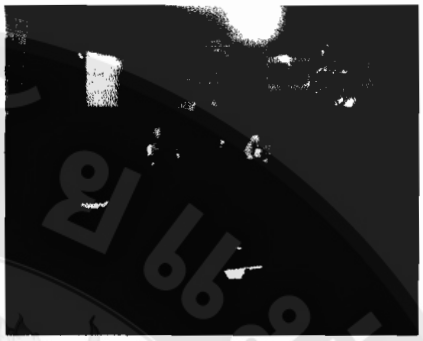

เข้าร่วมการจัดเวทีชาวบ้าน

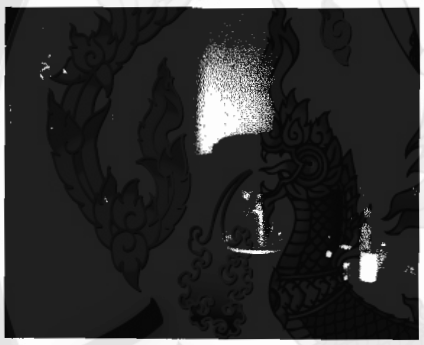

สัมภาษณ์เจ้าอาวาส

เข้าร่วมฟังการประชุมของหมู่บ้าน

โครงการเพาะกล้าไม้

ชี้จุดทำฝาย

สภาพบริบทชุมชน

ชุมชนบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

สืบสานการละเล่นดนตรี

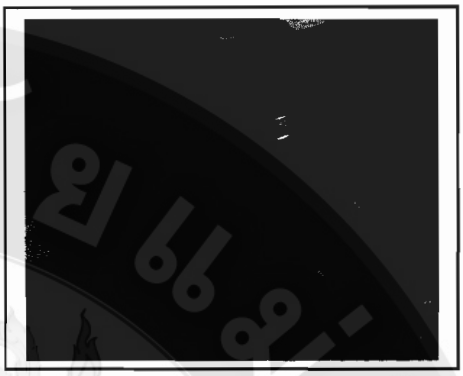

วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผี

น้ำริน

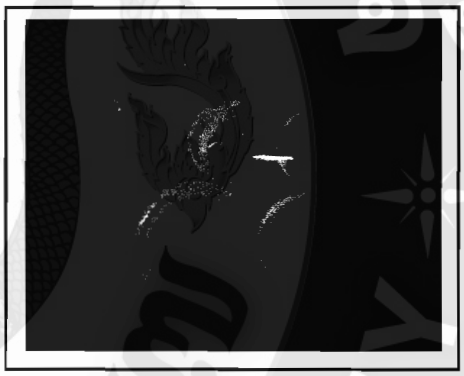

อาหารท้องถิ่น

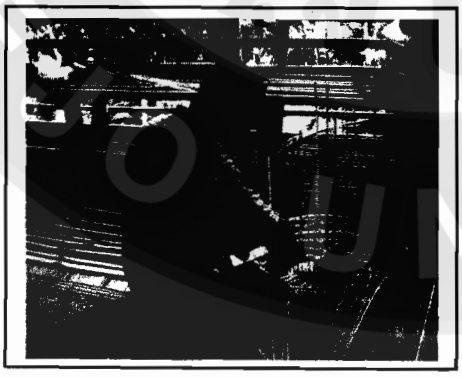

งานจัดสานของใช้ในครัวเรือน

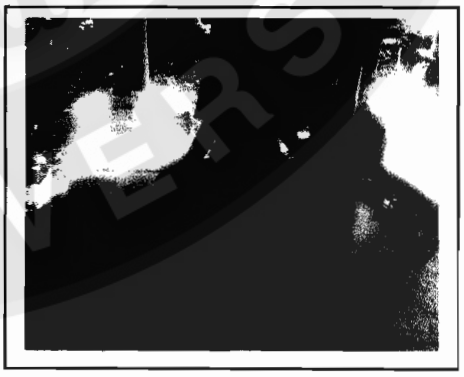

การจ่าตอง อาชีพเสริมของชาวบ้าน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

ชุมชนบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

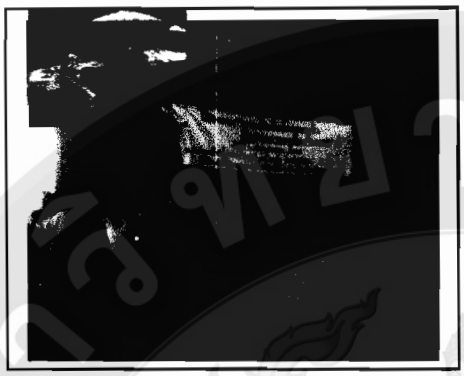

พิธีสืบชะตาแม่น้ำลุ่มน้ำลาย

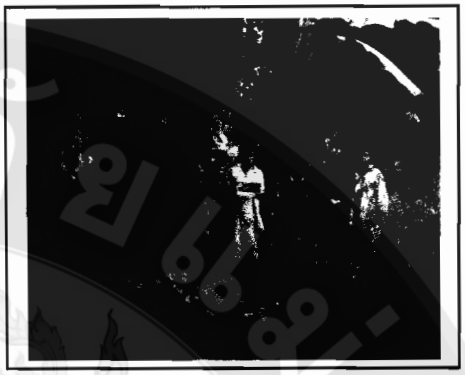

การสำรวจทำแนวเขตป่าอนุรักษ์

การสร้างศูนย์การเรียนรู้บ้านปางจำปี

การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น

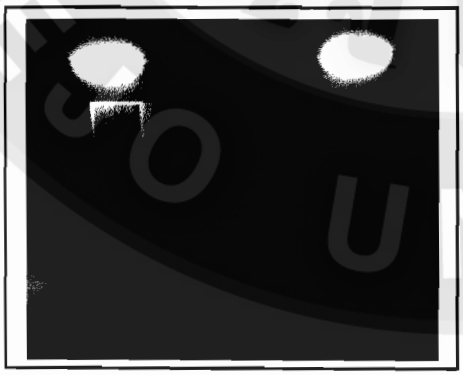

การประชุมกลุ่มแกนนำและเจ้าหน้าที่

ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ 12 สิงหาคม 2551

ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่า

ชุมชนบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

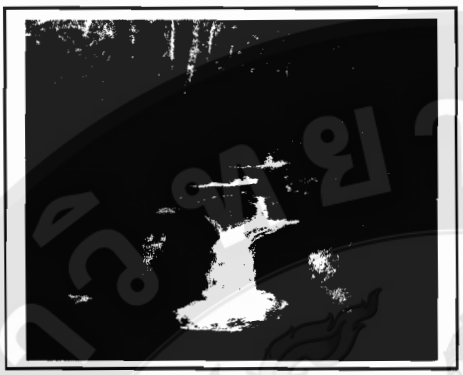

แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์

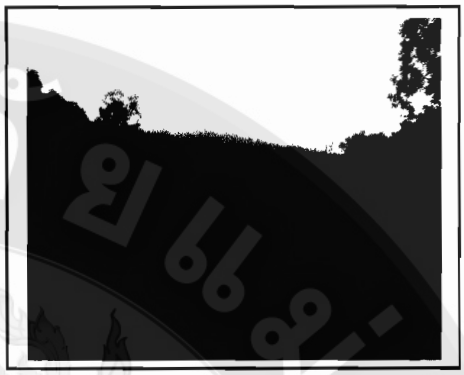

สภาพป่าที่สมบูรณ์

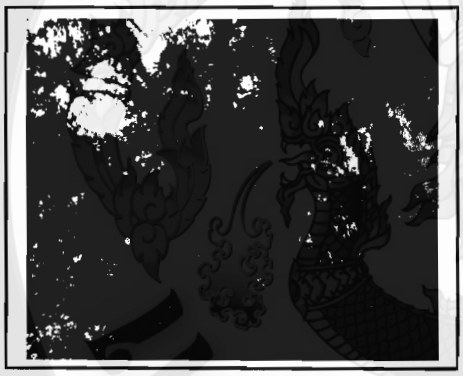

ความหลากหลายทางชีวภาพ

หน่อไม้พืชทำรายได้ของชาวบ้าน

แหล่งอนุรักษ์วังปลา

รางวัลงานวิจัยดีเด่น สกว.

ภาพกิจกรรมการสำรวจข้อมูลวิจัย

ชุมชนบ้านปางจำปี อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

เข้าร่วมพิธีบวชป่า

สัมภาษณ์ชาวบ้าน

สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน

เข้าร่วมปลูกป่า

ปรึกษางานสำรวจป่า

เข้าร่วมฟังการบรรยาย ประกวดทรัพยากรน้ำ

ภาคผนวก ข

ความหลากหลายทางชีวภาพ

ตารางผนวก 1 ข้อมูลพืชอาหารป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กระเจี๊ยบแดง	กระเจี๊ยบ	*Hibiscus sabdariffa Linn.*	MALVACEAE	ผล
2	กระชาย	หัวละแอน	*Boesenbergia pandurata Holtt.*	ZINGIBERACEAE	หัว
			Globba laeta K. Larsen		
3	กระท้อน	มะตื๋น	*Millettia pendula Benth.*	PAPILIONACEAE	ผล
4	กำบิด	หัวกำบิด	*Spectabile Griff. H.*	ZINGIBERACEAE	หัว
5	กระบก	มะมื่น	*Irvingia malayana Oliv. ex A. Benn.*	IXONANTHACEAE	ผล
6	กร่าง	ผักเฮือด	*Ficus tinctoria Forst. f. subsp. gibbosa Corner*	MORACEAE	ใบ,ยอดอ่อน
7	กุ๊ก	จี่กุ๊ก	*Lannea coromandelica Merr.*	ANACARDIACEAE	ดอก , ผล
8	กุ่มบก	ผักกุ่ม	*Crateva religiosa Ham.*	CAPPARIDACEAE	ใบ
9	กระถินไทย	ผักกระถิน	*Leucaena leucocephala(Lam.) de Wit*	MIMOSACEAE	ใบ
10	กระเจียวขาว	กระเจียว	*Curcuma parviflora Wall.*	ZINGIBERACEAE	ดอก
11	กล้วยป่า	กล้วยป่า	*Musa acuminata Colla*	MUSACEAE	ปลี,ลำต้น,ผล
12	กลอย	หัวก๋อย	*Dioscorea hispida Dennst.*	DIOSCOREACEAE	หัว
13	ก่อ	ก่อ	*Lithocarpus calathiformis Rehd. et Wils.*	FAGACEAE	ผล
14	ก่อเดือย	ก่อเดือย	*Castanopsis acuminatissima Rehd.*	FAGACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
15	ก่อดาน	ก่อตี่	*Castanopsis purpurea Bernett*	FAGACEAE	ผล
16	ก่อแหลม	ก่อหนามแหลม	*Castanopsis costata (Blume) A. DC.*	FAGACEAE	ผล
17	ก่อตาหมูหลวง	ก่อหรั่ง	*Castanopsis earmata Spach*	FAGACEAE	ผล
18	ก่อแป้น	ก่อแป้น	*Castanopsis diversifolia King*	FAGACEAE	ผล
19	ขมิ้น	ขมิ้น	*Curcuma domestica Valeton*	ZINGIBERACEAE	ใบ , หัว
20	ขมิ้นชัน	ขมิ้นขึ้น	*Curcuma longal L.*	ZINGIBERACEAE	หัว
21	ขี้เสียดเหนือ	ขี้เสียด	*Acacia catechu (L.F.) Wild.*	LEGUMINOSAE	ยอด,ลำต้น
22	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	*Cassia siamea Britt.*	CAESALPINIACEAE	ใบ , ดอก
23	ขนุน	บ่าหนุน	*Artocarpus heterophyllus Lamk.*	MORACEAE	ผล
24	ขิง	ขิง	*Zingiber officinale Roscoe*	ZINGIBERACEAE	ใบ,หัว
25	ข่า	ข่า	*Alpinia galangal (L.) Willd.*	ZINGIBERACEAE	ใบ , หัว
26	แคป่า	ต้นแค	*Markhamia pierrei P. Dop*	BIGNONIACEAE	ดอก
27	แคบ้าน	ดอกแค	*Sesbania grandiflora Desv.*	PAPILIONACEAE	ดอก
28	แคหางค่าง	แคหางค่าง	*Fernandoa adenophylla Steenis*	BIGNONIACEAE	ดอก
29	ไคร้น้ำ	ผักไคร้น้ำ	*Homonoia riparia Lour.*	EUPHORBIACEAE	ยอดอ่อน
30	เงาะ	เงาะ	*Nephelium lappaceum Linn.*	SAPINDACEAE	ผล
31	งิ้วป่า	งิ้วดอกแดง,งิ้วป่า	*Bombax anceps Pierre*	BOMBACACEAE	ดอก
32	จะค้าน	สะค้าน,จะค่าน	*Piper interruptum Opiz*	PIPERAECAE	ลำต้น

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
33	ชะอม	ผักหละ	*Acacia pennata Willd. subsp. insuavis Nielsem*	MIMOSACEAE	ใบ
34	ชงโค	เสี้ยว	*Bauhinia pottsii G. Don var. decipiens K. & S. Larsen*	CAESALPINIACEAE	ผล
35	ชะพลูป่า	ผักแคป่า	. *Piper aurantiacum Miq.*	PIPERACEAE	ใบ,ต้น
36	ชะเอมป่า	ฮางแกง	*Albizia myriophylla Benth.*	MIMOSACEAE	กิ่ง,ลำต้น
37	ดีปลี	ดีปลี	*Piper chaba Hunt*	PIPERACEAE	ใบ , ผล
38	เดือย	เดือยหิน	*Coix lachryma-jobi Linn.*	GRAMINEAE	ใบ , ผล
39	ดีหมี	ดีหมี	*Cleidion spiciflorum Merr.*	EUPHORBIACEAE	ยอดอ่อน
40	เดื่อน้ำ	มะเดื่อน้ำ	*Ficus praetermissa Corner*	MORACEAE	ใบ , ผล
41	ตาเหิน	หัวตะเหิน	*Hedychium villosum Wall.*	ZINGIBERACEAE	หัว
42	ตดหมา	หญ้าตดหมา	*Saprosma latifolium Craib*	RUBIACEAE	ยอด,ใบ
43	ตูน	ตูน	*Colocasia esculenta (L.) Schott*	ARACEAE	ใบ , ต้น
44	ต้างหลวง	ดอกต้าง	*Trevesia palmata Vis.*	ARALIACEAE	ดอก
45	ตะคร้อ	มะโจ๊ก,มะเคาะ	*Schleichera oleosa Merr.*	SAPINDACEAE	ผล
46	ติ้วขน	ติ้ว	*Cratoxylum formosum Byer subsp. pruniflorum Gogel.*	GUTTIFERAE	ใบ , ยอด
47	ตะขบป่า	มะตากบ	*Flacourtia indica Merr.*	FLACOURTIACEAE	ผล
48	เต่าร้าง	เขือง	*Caryota urens Linn.*	PALMAE	ต้น

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
49	ถั่วแดง	ถั่วแป้	*Vigna umbellate (Thunb) Ohwi&Ohashi*	LEGUMINOSAE -PAPILIONOIDEAE	ผล
50	ถั่วปี	ถั่วปี	*Vigna subsp. Sesquipedalis (L.) Verde*	LEGUMINOSAE - PAPILIONOIDEAE	ผล
51	ถั่วแปป	ถั่วแปป	*Dolichos lablab Linn.*	PAPILIONACEAE	ผล
52	ทับทิม	บ่าก้อ	*Punica granatum Linn.*	PUNICACEAE	ผล
53	นางลาว	ดอกลิงลาว	*Tupistra clarkei Hook. f.*	LILIACEAE	ดอก
54	นางแลว	ดอกลิงแลว	*Aspidistra lurida Ker-Gawl.*	LILIACEAE	ดอก
			Aspidistra sutepensis K. Larsen		
55	น้ำเต้า	น้ำเต้า	*Lagenaria siceraria Standl.*	CUCURBITACEAE	ผล
56	บอนเขียว	บอน	*Schismatoglottis calyptrata Zoll. & Mor.*	ARACEAE	ใบ,ลำต้น
57	บอนแบ้ว	บอนแบ้ว	*Hapaline hookeriana Schott*	ARACEAE	ใบ , ต้น
			Typhonium roxburghii Schott		
58	บอนผา	บอนผา	*Alocasia everardii Gagnep.*	ARACEAE	ใบ , ต้น
			Gonatanthus sarmentosus Klotzsch		
59	บุก	บุกหนัง	*Amorphallus campanulatus Bl. ex Decne.*	ARACEAE	หัว
			Arisaema pattaniensis Gagnep		
60	บัวบก	ผักแว่น	*Centella asiatica Urban*	UMBELLIFERAE	ใบ , ต้น
61	บวบหวาน	มะนอยหวาน	*Luffa cylindrica Roem.*	CUCURBITACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
62	บวบเหลี่ยม	มะนอยเหลี่ยม	*Luffa acutangula Roxb.*	CUCURBITACEAE	ผล
63	บวบหอม	มะนอยขม	*Trichosanthes cucumerina Linn*	CUCURBITACEAE	ผล
64	บวบงู	มะนอยงู	*Trichosanthes anguina Linn.*	CUCURBITACEAE	ผล
65	ผักกูด	ผักกูด	*Asystasiella neesiana Lindau*	ACANTHACEAE	ใบ/ต้น
66	ผักขม	ผักหม,ผักขม	*Amaranthus lividus Linn.*	AMARANTHACEAE	ใบ
67	ผักคาวทอง	ผักคาวตอง	*Houttuynia cordata Thunb*	SAURURACEAE	ใบ
68	ขางครั่ง	ผักครั่ง	*Dumberia bella Prain*	PAPILIONACEAE(FABACEAE)	ใบ , ดอก
69	ผักขวง	ผักขี้ขวง	*Glinus oppositifolius DC.*	AIZOACEAE	ใบ,ยอด
70	ผักเลือน	ผักเลือน	*Elsholtzia kachinensis Prain*	LABIATAE	ใบ , ต้น
71	ผักกะโฉม	ผักอ้มกบ	*Limnophila rugosac (roth) Merr.*	SCROPHULAKIACEAE	ใบ
72	ผักชีล้อม	ผักอ้อ,ผักอ้นอ้อ	*Oenanthe javanica (Blume) DC.*	UMBELLIFERAE	ใบ , ต้น
73	ผักปุ้งร่วม	ผักดีเหยี่ยน	*Enydra fluctuans Lour.*	ASTERACEAR(COMPOSITAE)	ใบ , ต้น
74	-	ผักดีควาย	-	-	ใบ , ต้น
75	ต้อยตั่ง	ผักดีด	*Solanum spirale Roxb.*	SOLANACEAE	ใบ
76	ผักแส้ว	ผักแส้ว	*Marsdenia glabra Cost.*	ASCLEPIADACEAE	ใบ
77	ผักแปม	ผักแปม	*Acanthopanax trifoliatum Merr.*	ARALIACEAE	ใบ
78	ผักหนาม	ผักหนาม	*Lasia spinosa Thw.*	ARACEAE	ใบ/ต้น
79	ผักเผ็ด	ผักเผ็ดข้าวก่ำ	*Vernonia silhetensis Craib ex Kerr*	COMPOSITAE	ใบ , ดอก

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
80	ปิ้งขาว	ผักปิ้ง	*Clematis colebrookianum Waip.*	LABIATAE	ดอก
81	ผักสลิดป่า	ผักสลิดคา	*Telosma pallida (Roxb.) Craib*	ASCLEPIADACEAE	ใบ
82	ผักหนัง	ผักหนัง	*Parabaena sagittata Miers*	MENISPERMACEAE	ใบ
83	ผักหวานป่า	ผักหวานป่า	*Mentha suevum Pierre*	EUPHORBIACEAE	ดอก , ใบ
84	ผักหวานบ้าน	ผักหวานบ้าน	*Sauropus androgynus (L.) Merr.*	EUPHORBIACEAE	ใบ
85	เผือก	เผือก	*Colocasia esculentum (L.) Schott*	ARACEAE	หัว
86	ไผ่ป่า	ไผ่ป่า	*Bambusa arundinacea Willd.*	GRAMINEAE	หน่อ
87	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	*Gigantochloa albociliata Munro*	GRAMINEAE	หน่อ
88	ไผ่หก	ไผ่นวลใหญ่	*Dendro calamus hamiltonii Ness &Arn. Ex Munro*	GRAMINEAE	หน่อ
89	ไผ่หอม	ไผ่หอบ	*Bambusa polymorpha Munro*	GRAMINEAE	หน่อ
90	ไผ่บง	ไผ่บง	*Bambusa natans Wall.*	GRAMINEAE	หน่อ
91	ไผ่บงหนาม	ไผ่บงหนาม	*Bambusa burmanica Garble*	GRAMINEAE	หน่อ
92	ไผ่ซาง	ไผ่ซาง	*Dendro calamus strictus (Roxb.) Nees*	GRAMINEAE	หน่อ
93	ไผ่สีสุก	ไผ่สีสุก	*Bambusa blumeana Schult.* *Bambusa flexuosa Munro*	GRAMINEAE	หน่อ
94	ฝรั่ง	มะกล้วย	*Psidium guajava Linn.*	MYRTACEAE	ใบ , ผล
95	พริกขี้หนู	พริกขี้หนู	*Capsicum frutescens Linn.*	SOLANACEAE	ใบ , ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
96	พุทรา	มะตัน	*Zizyphus mauritiana Lamk.*	RHAMNACEAE	ผล
97	พริกชี้ฟ้า	พริกชี้ฟ้า	*Capsicum annuum Linn. var. acuminatum Fingerh.*	SOLANACEAE	ผล
98	พริกหยวก	พริกหยวก	*Capsicum anuum L. var. annuum*	SOLANACEAE	ผล
99	พริกป่า	พริกขี้นก	*Ervatamia sralensis Kerr*	APOCYNACEAE	ผล
100	เพกา	มะลิดไม้	*Oroxylum indicum Vent.*	BIGNONIACEAE	ผล
101	พ่อค้าตีเมีย	พ่อค้าตีเมีย	*Selaginella argentea Spring*	SELAGINELLACEAE	ใบ
102	เพี้ยฟาน	ผักเพี้ยฟาน	*Allophylus sootepensis Craib*	SAPINDACEAE	ใบ,ยอดอ่อน
103	พลู	ต้นพลู	*Piper betel Linn.*	PIPERACEAE	ใบ
104	ไพล	ปูเลย	*Zingiber purpureum Roscoe*	ZINGIBERACEAE	หัว , ดอก
105	มะกอก	มะกอกป่า	*Spondias pinnata Kurz*	ANACARDIACEAE	ใบ ,ผล
106	มะเกี๋ยง	มะเกี๋ยง	*Syzygium paniala Roxb.*	MYRTACEAE	ผลสุก
107	มะขาม	มะขาม	*Tamarindus indica Linn.*	CAESALPINIACEAE	ผล,ยอดอ่อน
108	มะอึก	มะเขือปู่	*Solanum stramonifoiuw Jaoq.*	SOLANACEAE	ผล
109	มะขามป้อม	มะขามป้อม	*Phyllanthus emblica Linn.*	EUPHORBIACEAE	ใบ , ผล
110	มะเขือพวง	มะแคว้งขม	*Solanum torvum Sw.*	SOLANACEAE	ใบ , ผล
111	มะระขี้นก	มะระขี้นก	*Momordica charantia Linn.*	SOLANACEAE	ใบ , ต้น , ผล
112	มะตูม	มะปีน,บ่าปีน	*Aegle marmelos Corr.*	RUTACEAE	ใบ , ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
113	มะเม่าควาย	มะเม่าควาย	*Antidesma velutinosum Bl.*	STILAGINACEAE	ใบ , ผล
114	มะเม่าสาย	มะเม่าสาย	*Antidesma sootepense Craib*	STILAGINACEAE	ใบ , ผล
115	มะเดื่อสาย	มะเดื่อขน,มะเดื่อ	*Ficus semicordata J. E. Smith*	MORACEAE	ใบ , ผล
116	มะหลอด	สลอดเถา,ส้มหลอด	*Elaeagnus latifolia Linn.*	ELAEAGNACEAE	ผล
117	มะปราง	มะผาง,บ่าผาง	*Bouea macrophylla Griff.*	ANACARDIACEAE	ผล
118	มะม่วงจิ๋งหรีด	มะม่วงจี้ฮีด	*Mangifera odorata Griff.*	ANACARDIACEAE	ผล
119	มะม่วงป่า	มะม่วงป่า	*Mangifera griffithii Hook. f.*	ANACARDIACEAE	ผล
120	มะเฟือง	มะเฟือง	*Averrhoa carambola Linn.*	AVERRHOACEAE	ผล
121	มะไฟ	มะไฟ	*Baccaurea ramiflora Lour.*	EUPHORBIACEAE	ผล
122	มะแฟน	มะแฟน	*Protium serratum Engler*	BURSERACEAE	ผล
123	มะหาด	หาด	*Celtis tetranda Roxb.*	ULMACEAE	ผล
124	มันมู่	มะมู่,มันหมักมู่	*Dioscorea pentaphylla L.*	DIOSCOREACEAE	หัว
125	ส้มป่อย	ส้มป่อย	*Acacia rugata Merr.*	MIMOSACEAE	ใบ , ผล
126	หญ้าหนวดแมง	หญ้าหนวดแมว	*Fimbristylis savannicola Kern*	CYPERACEAE	ใบ
127	หมากผู้ป่า	หมากปู้	*Dracaena elliptica Thunb.*	AGAVACEAE	ดอก
			Dracaena pachyphylla Kurz		
			Dracaena tenuiflora Roxb.		
128	หมาก	หมาก	*Areca catechu Linn.*	PALMAE	ดอก

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
129	ละมุด	มะมุด	*Achras sapota Linn.*	SAPOTACEAE	ผล
			Manilkara achras Fosberg		
130	สะแล	สาแล,สะแล	*Broussonetia kurzii Corner*	MORACEAE	ดอก
131	ส้มโอ	มะโอ	*Citrus maxima Merr.*	RUTACEAE	ผล
132	สมอพิเภก	มะนะข้าวเย็น	*Terminalia bellerica Roxb.*	COMBRETACEAE	ผล
133	หว้าป่า	มะห้า	*Syzygium clarkeana King*	MYRTACEAE	ผล
			Syzygium tetragona Wight		
134	หว้าน้ำ	มะห้าน้ำ	*Syzygium limnaea Ridl.*	MYRTACEAE	ผล
			Syzygium thorelii Gagnep.		
135	หวายหนามขาว	หวายหก	*Calamus floribundus Griff.*	PALMAE	ต้น
136	แอปเปิ้ลเขียว	แอปเปิ้ล	*Pyrus malus Linn.*	ROSACEAE	ผล
137	อ้อย	อ้อย	*Saccharum officinarum Linn.*	GRAMINEAE	ต้น

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549ก)

ตารางผนวก 2 ความหลากหลายของพืชสมุนไพรบ้านป่าสักงาม

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
1	กล้วยน้ำว้า	กล้วยใต้	*Musa sapientum Linn.*	MUSACEAE	ผลดิบ	แก้ท้องเสีย
2	กุ๊ก	จี่กุ๊ก	*Lannea coromandelica Merr.*	ANACARDIACEAE	ราก	แก้กินผิด
3	กุ่มบก	ผักกุ่ม	*Crateva religiosa Ham.*	CAPPARACEAE	ใบ,ดอก เปลือกต้น,, เปลือกราก	ใช้แก้ลม รักษาโรคเกลื้อน ขับพยาธิ เป็นยาเจริญอาหาร ผล เป็นยาแก้ท้องผูก ขับปัสสาวะ รักษานิ่ว ช่วยให้เจริญอาหาร เอามาถูนวดกล้ามเนื้อเพื่อให้เลือดมาเลี้ยง
4	กำแพงเจ็ดชั้น	ตาไก้,มะต่อมไก่	*Salacia chinensis Linn.*	CALASTRACEAE	ลำต้น/ราก	คลายเส้นเอ็น
5		กำจัก			ราก	รักษาแผล
6	กาสะลองคำ	กาสะลอง	*Radermachera ignea (Kurz) Steen*	BIGNONIACEAE	ดอก	แก้โรคไซนัต
7	กาสามปีก	กาสามปีก	*Vitex peduncularis Wall.ex Schauer*	VERBENACEAE	ราก	คลายเส้น
8		กำลังไก่แจ้			ราก	บำรุงกำลัง
9		กำลังไก่จง			ราก	บำรุงกำลัง
10	กำลังช้างเผือก	พญาช้างเผือก ,จำแจ้	*Hiptage benghalensis (Linn.) Kurz*	MALPIGHIACEAE	ลำต้น	บำรุงกำลัง
11	กองแกบ	เครือก้องแกบ	*Ventilaga malaccensis Ridl.*	RHAMMACEAE	เถา/เครือ	บำรุงกำลัง

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
12	กอมขม	หมักกอม, สะพ้านก้น, ดีงูต้น	*Picrasma javanica Bl.*	SIMAROUBACEAE	ใบ/ลำต้น	แก้ไข้ไทฟอยด์
13	กระดูกไก่	หอมไก่,กระดูกไก่ขาว	*Chloranthus officinalis Bl.*	CHLORANTHACEAE	ลำต้น	ใช้สำหรับถอนพิษ
14	แก้วตาไว	หนามจาย	*Pterolobium macropterum Kurz*	CAESALPINIACEAE	ใบ	แก้โรคตาแดง
15	ข่อย	ข่อย	*Streblus asper Lour.*	MORACEAE	ลำต้น	ขับปัสสาวะ
16	ขมิ้น	ขมิ้นแกง	*Curcuma domestica Valeton Syn. C. longa Linn.*	ZINGIBERACEAE	เหง้า	ลดกรด/โรคกระเพาะ
17	ขมิ้นเครือ	ขมิ้นเครือ	*Anamirta cocculus Wight & Arn.*	MENISPERMACEAE	เถา/เครือ	ใช้เป็นยาแก้ลมต่าง ๆ
18	-	ขมวกน้อย	-		เปลือก	แก้พิษสัตว์กัดต่อย
19	-	ขี้เปี้ยลุกฟ้อน	-		ต้น/ราก	แก้ขาง/โรคตาลขโมย
20	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	*Cassia siamea Lamk.*	CAESALPINIACEAE	ใบ	แก้โรคนิ่ว/ทำให้หลับง่าย
21	แข้งกวาง	แข้งฟาน	*Wendlandia tinctoria A.DC.*	RUBIACEAE	ราก/ต้น	แก้โรคปวดกระดูกปวดข้อ
22	เขืองแข้งม้า	เขืองแข้งม้า	*Boehmeria chiangmaiensis Yahara*	URTICACEAE	ราก	สร้างภูมิต้านทาน
23	-	ขางแดงเครือ	-	-	ราก	เป็นยาบำรุงร่างกาย
24	-	ขางขะยือ	-	-	ลำต้น	แก้ขาง
25	ขางครั่ง	ดอกครั่ง	*Dumberia bella Prain*	PAPILIONACEAE(FABACEAE)	ราก	แก้รำมะนาด/เหงือกบวม

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
26	-	ขางปากเปื่อย	-	-	ราก	แก้ปากเปื่อย/ปากเป็นแผล
27	เครือขางปุก	ขางปากปุก	*Melodinus cambodiensis Pierre*	APOCYNACEAE	ราก/ต้น	แก้เจ็บปวด
28	ขางปอย	ขางปอย	*Acalypha kerrii Craib.*	EUPHORBIACEAE	ลำต้น	แก้โรคขาง/โรคซาง
29	ขางหัวหมู	ขางหัวหมู	*Miliusa velutina (Dunal)Hook.f. & Thoms.*	ANNONACEAE	เปลือก	แก้รำมะนาด
30	-	ขางหด	-	-	เปลือก	แก้เป็นขาง
31	เขือแจ้ดิน	มะเขือแจ้เครือ	*Polygala tricholopha Chodat*	POLYGALACEAE	เถา/เครือ	บำรุงกำลัง
32	เครือเขาปูน	เขาปูน	*Cirsium modeccoides Planch. Var modeccoides.*	VITACEAE	เถา/เครือ	เข้าเครื่องยาอบ
33	เครือเขาแกลบ	เครือเขาแกลบ	*Ventilago ochrocarpa Pierre*	RHAMNACEAE	ลำต้น	คลายเส้นเอ็น
34	เครือเตาขม				เถา/เครือ/ราก/ใบ	ใส่แผล (ตุ่ม)
35	-	ครุฑน้อย	-	-	ราก	แก้ลมมะเฮ็งคุด
36	เครือออน	เครือออน	*Congea tomentosa Roxb.*	SYMPHOREMATACEAE	เถา/เครือ	แก้ปวดหลังปวดเอว
37	จะค้านป่า	จะค่านหัววอก	*Piper interruptum Opiz*	PIPERACEAE	ปล้อง	บำรุงธาตุสี่
38	เจตมูลเพลิงขาว	ปิดปิวขาว	*Plumbago zeylanica Linn.*	PLUMBAGINACEAE	ราก	บำรุงกำลัง

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
39	เจตมูลเพลิงแดง	ปิดปิวแดง	*Plumbago indica Linn.*	PLUMBAGINACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
40	ระย่อมใหญ่	จี้ปุก	*Rauvolfia verticillata (Lour.) Baillon*	APOCYNACEAE	ทุกส่วน	บำรุงกำลัง
41	ชงโค	เสี้ยว	*Bauhinia pottsii G. Don var. decipiens K. & S. Larsen*	CAESALPINIACEAE	ผล	แก้ปวด/ถอนพิษ
42	ชุมเห็ดเทศ	หลับมืนหลวง	*Cassia alata Linn.*	CAESALPINIACEAE	ใบ/ราก	แก้โรคกราก/ขับปัสสาวะ
43	ช้าพลูป่า	ผักพลูนก	*Piper sarmentosum Roxb. Ex Hunte*	PIPERACEAE	ใบ	กันมะเร็งในลำไส้ ใช้ทั้งต้นขับเสมหะ ใบเป็นยาขับลม ช่วยเจริญอาหาร ขับเสมหะ รากบำรุงธาตุ
44	เฒ่านั่งยุ่ง	เฒ่านั่งยุ่ง	*Osbeckia pulchra Geddes*	MELASTOMATACEAE	ราก	เป็นยาอายุวัฒนา
45		ดีวัวแดง			ราก/ลำต้น	แก้อาการตกขาว
46	ดีหมี	ดีหมี	*Cleidion speciflorum Merr.*	EUPHORBIACEAE	ใบ	ล้างหน้าแก้ตาฝ้าฟาง
					เปลือก	นำไปต้มเป็นยาแก้ปวดท้อง
					เมล็ด	กินเป็นยาระบาย
					ใบ	มีพิษน้ำต้มใบอาจทำให้แท้งบุตรได้
47	โด่ไม่รู้ล้ม	โด่ไม่รู้ล้ม	*Elephantopus scaber Linn.*	COMPOSITAE	ราก	บำรุงกำลัง
48	-	ดอกรัก	-	-	ลำต้น/ราก	รักษาอาการตกขาว

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
49	อูนป่า	ดอกอูนขี้ไก่	*Viburnum inopinatum Craib*	CAPRIFOLIACEAE	ลำต้น	แก้กินผิด
50	กำลังช้างสาร	ตาลเหลือง	*Ochna intergerrima (Lour.) Merr.*	OCHNACEAE	ราก	แก้โรคตาลขโมย
51	ตะเหิน	หัวตะเหิน	*Hedychium villosum Wall.*	ZINGIBERACEAE	หัว	สลายนิ่ว
52	ตองกง	ต้นก๋ง,ต๋องก๋ง	*Thysanolaena maxima Ktze.*	GRAMINEAE	ราก	แก้โรคนิ่ว
53	ต้นตาแดง	จ้ำนก			ผล	ลดน้ำตาลในเลือด
54	ตะเคียนหิน	ตะเคียนหิน	*Hopea ferrea Pierre*	DIPTEROCARPACEAE	ดอก	ใช้ประกอบยาหอม
55	ตีนตุ๊กแก	ว่านต๊กโต	*Tridax procumbens L.*	ASTERACEAE (COMPOSITAE)	ต้น	ลดน้ำตาลในเลือด
56	พญาสัตบรรณ	ตีนเป็ด	*Alstonia scholaris (L.) R. Br.*	APOCYNACEAE	เปลือก, ราก	แก้ไข้มาเลเรีย ขับน้ำนม เป็นยาขับลมในลำไส้
57	ตีนนก	ตีนนก,กาสามปีก	*Vitex pinnata Linn.*	VERBENACEAE	ลำต้น	บำรุงกำลัง
59	-	เถาวัลย์ขอ	-	-	ทุกส่วน	แก้โรคไต
58	เถาวัลย์เปรียง	เถาวัลย์เปรียง	*Derris scandens Benth.*	PAPILIONACEAE	ใบ/ลำต้น	แก้โรคบิด
					ราก	ขับปัสสาวะ,เป็นยาอายะวัฒนะ
60	-	ทังเม่น	-	-	ราก	บำรุงกำลัง
61	ทองกวาว	ก๋าว,กวาว	*Butea monosperma Ktze.*	PAPILIONACEAE	ราก	บำรุงร่างกาย

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
62	ทองพันชั่ง	หญ้ามันไก่	*Rhinacanthus nasutus Kurz*	ACANTHACEAE	ลำต้น	บำรุงผิวพรรณ
63	นมควาย	นมควาย	*Fissistigma minuticalyx Chatterjee*	ANNONACEAE	ราก	สร้างน้ำนม
64	-	นมนาง	-	-	ราก	กระตุ้นให้มีน้ำนม
65	นางแลว	ลิงแลง	*Aspidistra sutepensis K. Larsen*	LILIACEAE	เถา/เครือ	รักษาโรคเก๊า
66	-	นาทคำ	-	-	ราก	บำรุงร่างกาย
67	บอนเขียว	บอนเขียว	*Schismatoglottis alyptrate Zoll.&Mor.*	ARACEAE	ทั้งต้น	ลดน้ำตาลในเลือด
68	บอระเพ็ด	จุ่มจะลิง	*Tinospora crispa Miers ex Hook. F. & Thoms.*	MENISPERMACEAE	ลำต้น	ถอนพิษไข้ป่า
69	ประดู่	ประดู่	*Pterocarpus macrocarpus Kurz*	PAPILIONACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
70	ปิ้งแดง	ปิ้งตาไก่	*Clerodendrum kaempferi (Jacq.) Siebold ex Steud*	LABIATAE	ราก	แก้ลมพิษต่าง ๆ
71	เปล้าตองแตก	เป้าต้องแตก	*Baliospermum siamense Craib*	EUPHORBIACEAE	ราก/ต้น	บำรุงไต
72	เปล้าน้อย	เปล้า	*Croton subiyratus Kurz*	EUPHORBIACEAE	ลำต้น ใบ ดอก	รักษาแม่ลูกอ่อนต้น และเมล็ด มีตัวยา Plaunotol รักษาโรคแผล ในกระเพาะอาหารได้ผล
73	เปล้าใหญ่	เปล้าหลวง	*Croton oblongifolius Roxb.*	EUPHORBIACEAE	ใบ ยาง	ใช้ต้มน้ำอาบสำหรับสตรีหลัง คลอดแก้กินผิดสำแดง

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
74	เลียงมัน	ป๋อมัน	*Berrya cordifolia(Willd.) Burret*	TILIACEAE	ราก	ลมมะเฮ็งคุด
75	ผักปลัง	ผักปั๋ง	*Basella alba Linn.*	BASELLACEAE	ลำต้น/ราก	แก้โรคเจ็บ ปวด
76	ฝาง	แกนฝาง	*Caesalpinia sappar Linn.*	LEGUMINOSAE	ลำต้น	แก้เจ็บปวด
77	ฝอยลม	ฝอยลม	*Usnea siamensis Wainio*	USNEACEAE	ฝอย	ทำให้คลอดลูกง่าย
78	พยับเมฆ	พยับเมฆ	*Orthosiphon grandiflorus Bolding*	LABIATAE	ลำต้น/ใบ	บำรุงตับ/แก้โรคนิ่ว
79	พลู	ใบปู,พลู	*Piper betel Linn.*	PIPERACEAE	ใบสด	ขับลม,แก้ลมพิษ
80	มะขามป้อม	มะขามป้อม	*Phyllanthus emblica Linn.*	EUPHORBIACEAE	ราก/ผล	แก้โรคนิ่ว/แก้ไอ
81	มะเค็ด	บะมา	*Gelsemium elegans Benth.*	LOGANIACEAE	ลำต้น	แก้โรคไต
82	มะเดื่ออุทุมพร	เดื่อเกลี้ยง	*Ficus racemosa Linn.*	MORACEAE	ราก	แก้โรคเลือด/แก้ปวดหัว
83	มะตูม	บะปิน	*Aegle marmelos Corr.*	RUTACEAE	ผล	บำรุงธาตุสี่
84	มะเฟือง	มะเฟือง	*Averrhoa carambola Linn.*	AVERRHOACEAE	ผล/กิ่ง	สลายนิ่ว
85	มะไฟ	มะไฟ	*Baccaurea ramiflora Lour.*	EUPHORBIACEAE	กิ่ง	สร้างภูมิต้านทาน
86	มะเม่าสาย	มะเม่าสาย	*Antidesma sootepense Craib*	STILAGINACEAE	ทั้งต้น	สร้างภูมิคุ้มกัน
87	มันคันขาว	มะมู่ป่า	*Dioscorea pentaphylla L.*	DIOSCOREACEAE	ผล	แก้พิษงู
88	มะระขี้นก	มะนอยต๊อบ	*Momordica charantia Linn.*	CUCURBITACEAE	ผล/ใบ, ยอดอ่อน, เมล็ด	ลดน้ำตาลในเลือด ฟอกเลือด ดอกชงดื่มแก้หืดหอบ เป็นยาขับพยาธิตัวกลม
89	-	เม่าเลือด	-	-	ลำเครือ	แก้โรคไต

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
90	ม้าแม่กำ	ม้าแม่กำ	*Polygala crotalarioides Ham.*	POLYGALACEAE	ราก	สร้างภูมิต้านทาน
91	โมกมัน	มูกมัน	*Wrightia tomentosa Roem. & Schult.*	APOCYNACEAE	ราก	แก้ท้องร่วง/โรคบิด
92	ไมยราบ	หญ้าจี้ยอบ	*Biophytum sensitivum DC.*	OXALIDACEAE	ราก	ลดความดัน
93		ไม้ปอบ			ลำต้น	แก้โรคเจ็บ ปวด
94	มะคำดีควาย	มะซัก	*Sapindus rarak A. DC.*	SAPINDACEAE	ผล	ทำความสะอาดภาชนะ
95	ยาแก้ต้นเดียว	ยาแก้ขางต้นเดียว	*Synotis nagensium (C.B.Clarke) C.Jeffrey & Y.L.Chen*	COMPOSITAE	ราก	แก้สารพัดโรค/แก้เจ็บท้อง
96	ยาแก้หลวง	สรรพยา	*Leucomeris decora Kurz*	COMPOSITAE	ราก	แก้ไข้ต่าง ๆ
97	ยอป่า	มะตาเสือ	*Polyosma arguta Craib*	ESCALIONIACEAE	ผล	แก้โรคกระเพาะ
98		รากเดือยทิ่ม			ราก	แก้โรคนิ่ว
99	รางจืด	รางจืด	*Thunbergia laurifolia Linn.*	THUNBERGIACEAE	เถา/เครือ	ถอนพิษชนิดต่าง ๆ
100		รางจาง			หัว	แก้โรคนิ่ว/ถอนพิษ
101	รางแดง	รางจืดแดง	*Ventilago enticulate Willd.*	RHAMNACEAE	เถา/เครือ	ป้องกันพิษงู
102	เล็บครุฑ	เล็บครุฑ	*Polyscias fruticosa Harms var. deleauanum N.E. Br.*	ARALIACEAE	ราก	แก้ลมมะเฮ็งคุด
103	-	เล็บครุฑนางนาก	-	-	ราก	แก้ลมมะเฮ็งคุด
104	ว่านดอกแดง	ว่านดอกแดง	*Clireidiawank anin.*	CEGUMINOSAE	ราก	บำรุงกำลัง
105	สมอพิเภก	มะแหน	*Terminalia bellerica Roxb.*	COMBRETACEAE	ผล	สร้างฮอร์โมน

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
106	สาบเสือ	แมงวาย,เมืองวาย	*Eupatorium odoratum Linn.*	COMPOSITAE	ใบ	แก้ร้อนใน/ห้ามเลือด
107	สาบแร้งสาบกา	สาบกำ	*Ageratum conyzoides Linn.*	COMPOSITAE	ราก/ใบ	ขับปัสสาวะแก้นิ่ว
108	แสลงใจ	มะตื่ง	*Strychnos nux-vomica Linn.*	STRYCHNACEAE	เปลือก	แก้พิษงู
109	สะพ้านก็น	สะป้านโก้น	*Sambucus javanica Reinw.ex Bl.*	SAMBUCACEAE	ใบ	ลดอาการข้อแพลง
110	สารภีป่า	สารภี	*Anneslea fragrans Wall.*	THEACEAE	ราก	แก้ท้องร่วง
					ทุกส่วน	รักษาโรคประดง
111	สุพรรณิการ์	ฝ้ายคำ	*Cochlospermum religiosum Alston*	COCHLOSPERMACEAE	ราก	ป้องกันผมหงอกก่อนวัย
112	สังกรณี	หญ้าหงอนไก่ ,หญ้าหัวนาค	*Barleria strigosa Willd.*	ACANTHACEAE	ใบ	ถอนพิษ/แก้อ่อนเพลีย
113	สีเสียดเหนือ	สีเสียด,ขี้เสียด	*Acacia catechu Willd.*	MIMOSACEAE	เมล็ด	แก้โรคหิด
114	เสลดพังพอน	เสลดพังพอน	*Barleria lupulina Lindl.*	ACANTHACEAE	ลำต้น	ใช้ถอนพิษชนิดต่าง ๆ
115	สำมะงา	สำมะนา	*Clerodendrum inerme Gaertn.*	VERBENACEAE	กิ่ง	แก้ปวด/ถอนพิษ
116	-	แสงไทย	-	-	หัว	บำรุงกำลัง
117	โสมเกาหลี	โสมจีน	*Talinum triangulare Willd.*	PORTULACACEAE	หัว	ลดน้ำตาลในเส้นเลือด
118	หางไหล	ไหลบก,ไหลขาว	*Millettia racemosa Benth.*	PAPILIONACEAE	ราก/ใบ/ลำต้น	ทำเป็นยาฆ่าแมลง
119	หางไหลแดง	ไหลแดง	*Acacia var. indochinensis I.C.Nielsen*	LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE	ลำต้น	ใช้เป็นยาฆ่าแมลง
120	หิ่งเม่น	หิ่งเม่น	*Crotalaria pallida Ait.*	PAPILIONACEAE	ราก	เข้าเครื่องยาอบ

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
121	-	เหือดหม่อน	-	-	ผล	แก้สำลักข้าว/แก้แพ้
122	-	หมากดิน	-	-	ราก	แก้ปากเปื่อย
123	หว้า	มะห้า	*Syzygium thumra Roxb.*	MYRTACEAE	เปลือก	แก้แผลเน่าเปื่อย
124	ข้าวสารป่า	หญ้าข้าวสาร	*Pavetta tomentosa Roxb. Ex Smith*	RUBIACEAE	หัว	แก้ลมสาร
125	ข้าวเม่านก	หญ้าคอตุง	*Tadehagi triquetrum Ohashi*	PAPILIONACEAE	ลำต้น/ราก	แก้ริดสีดวง/พยาธิตัวจี๊ด
126	หญ้างวงช้าง	หญ้างวงช้าง	*Heliotropium indicum R. Br.*	BORAGINACEAE	ราก/ลำต้น	แก้แพ้ต่าง ๆ
127	หญ้าเจ้าชู้	หญ้าก่อน	*Chrysopogon aciculatus Trin.*	GRAMINEAE	ราก/ลำต้น/ใบ	แก้โรคเบาหวาน
128	หญ้าถอดปล้อง	หญ้าถอดปล้อง	*Equisetum debile Roxb.*	EQUISETACEAE	ลำต้น	ทำให้คลอดลูกง่าย
129	หญ้าปกตอ	หญ้าปอกตอ	*Columella tenuifolia Merr.*	AMPELIDACEAE	เถา/เครือ	รักษาโรคเรื้อรัง
130	หมอน้อย	หญ้าสามวัน	*Plantago major Linn.*	PLANTAGINACEAE	ราก	รักษาโรคปวดหลัง
131	หญ้าหนวดแมว	หญ้าหนวดแมว	*Fimbristylis dipsacea Clarke*	CYPERACEAE	ลำต้น/ราก	แก้โรคนิ่ว
132	พันงูเขียว	หญ้าหางงู	*Stachytarpheta indica Vahl*	VERBENACEAE	ลำต้น/ราก	แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ
133	-	หญ้าย่อมเกี่ยว	-	-	ลำต้น/ราก	แก้เหน็บชา
134	หนวดปลาหมึก	หนวดปลาหมึก	*Brassaia actinophylla Endl.*	ARALIACEAE	ใบ	แก้หวัดเรื้อรัง
135	เหงือกปลาหมอ	เหงือกปลาหมอ	*Acanthus ebracteatus Vahl*	ACANTHACEAE	ลำต้น/ใบ	ถอนพิษ
136	-	หมี่	-	-	ใบ/ราก	ใช้สระผม/บำรุงกำหนัด
137	-	หย่อมตีนหมา	-	-	ราก	แก้ปวดหลังปวดเอว
138	หนอนตายอยาก	หนอนตายอยาก	*Stemona uberose Lour.*	STEMONACEAE	ลำต้น/ราก	ฆ่าแมลง

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
139	อบเชยป่า	ไม้สามเอน	*Cinnamomum bejolghota Sweet*	LAURACEAE	ราก	แก้โรคเกี่ยวกับเส้นเอ็น
140	-	เอ็นเหล็กซี	-	-	ลำต้น	บำรุงกำลัง
141	ย่อสะพายควาย	ย่อสะพายควาย	*Sphenodesme pentandra Jack*	SYMPHOREMATACEAE	ราก/ลำต้น	แก้โรคนิ่ว

ที่มา : จุฑามาศ คำทอง (2546: 137 – 142)

ตารางผนวก 3 ความหลากหลายของนกท้องถิ่นในพื้นที่บ้านป่าสักงาม

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
1	เหยี่ยวนกเขาหงอน	*_Accipiter trivirgatus*
2	เหยี่ยวนกเขาชิครา	*Accipiter badius*
3	เหยี่ยวนกเขาพันธุ์จีน	*Accipiter soloensis*
4	เหยี่ยวรุ้ง	*spilomis cheela*
5	เหยี่ยวแมลงปอขาแดง	*Microhierax caerulescns*
6	ไก่ป่า	*Gallus gallus*
7	นกกระทาทุ่ง	*Frsncoltus pintadeanus*
8	นกกวัก	*Amauronis phoenicurus*
9	นกเขาชวา	*Geopelia striata*
10	นกเขาใหญ่	*Streptopelia chinensis*
11	นกเขาเขียว	*Chslcophaps indics*
12	นกเปล้าขาเหลือง	*Treron phoenicoptera*
13	นกอีวาบตั๊กแตน	*Cacomantis merulinus*
14	นกบั้งรอกใหญ่	*Phaenicophaeus tristis*
15	นกกระปูดใหญ่	*Centropus sinensis*
16	นกกระปูดเล็ก	*Centropus bengalensis*
17	นกเค้าโมง	*Glaucidium cuculoides*
18	นกเค้าแคระ	*Glaucidium brodiei*

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
19	นกแอ่นตะโพกขาวหางแฉก	*Apus psciticus*
20	นกแอ่นฟ้าหงอน	*Hemiprocne coronata*
21	นกขุนแผนอกสีส้ม	*Hsrpsctes oreskios*
22	นกกระเต็นอกขาว	*Halcyon smyrnensis*
23	นกจาบคาเคราน้ำเงิน	*Nyctyornis athertini*
24	นกขจาบคาหัวสีส้ม	*Merops leschenaulti*
25	นกตะคาบทุ่ง	*Coracias benghalensis*
26	นกโพระดกหูเขียว	*Megalaima faiostricta*
27	นกโพระดกสวน	*Megalaima lineata*
28	นกโพระดกคอสีฟ้า	*Megalaima lineata*
29	นกตีทอง	*Megalaima asiatiatica*
30	นกคอพัน	*Jynx torquilla*
31	นกหัวขวานจิ๋วคิ้วขาว	*Sasis ochracea*
32	นกหัวขวานสามนิ้วหลังทอง	*Dinopium iavanense*
33	นกหัวขวานใหญ่หงอนเหลือง	*Picus flavinucha*
34	นกหัวขวานเขียวตะโพกแดง	*Picus erythroptgius*
35	นกหัวขวานด่างแคระ	*Dendrocopos canicapillus*
36	นกแต้วแล้ว	*Pitta sp*

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
37	นกพญาปากกว้าง	*Eurylaimus sp*
38	นกนางแอ่นบ้าน	*Hirundo rustica*
39	นกขมิ้นน้อยสวน	*Aegithna tiphia*
40	นกเขียวก้านตองหน้าผากสีทอง	*Chloropsis aurifrons*
41	นกเขียวก้านตองปีกสีฟ้า	*Chloropsis cochinchinensis*
42	นกขี้เถ้าใหญ่	*Coracina macei*
43	นกเฉี่ยวปุ้งกลาง	*Coracina polioptera*
44	นกเขนน้อยปีกแถบขาว	*Hemipus picstus*
45	นกพญาไฟสีเทา	*Pericrocotus divaricatus*
46	นกเฉี่ยวดงหางสีน้ำตาล	*Tephrodomis gularis*
47	นกปรอดทอง	*Pycnonotus atriceps*
48	นกปรอดเหลืองหัวจุก	*Pycnonotus melanicterus*
49	นกปรอดหัวโขน	*Pycnonotus iocosus*
50	นกปรอดหัวสีเขม่า	*Pycnonotus aurigaster*
51	นกปรอดคอลาย	*Pycnonotus finlaysoni*
52	นกปรอดสวน	*Pycnonotus blanfordi*
53	นกปรอดโอ่งเมืองเหนือ	*Alophoixus palliduus*
54	นกปรอดเล็กตาขาว	*Iole propinqua*

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
55	นกแซงแซวหางปลา	*Dicrurus macrocercus*
56	นกแซงแซวเล็กเหลือบ	*Dicrurus aeneus*
57	นกแซงแซวหางบ่วงเล็ก	*Dicrurus remiher*
58	นกแซงแซวหางบ่วงใหญ่	*Dicrurus paradiseus*
59	นกแซงแซวหงอนขน	*Dicrurus hottentottus*
60	นกขมิ้นหัวดำใหญ่	*Orolus xanthonus*
61	นกปีกลายสก๊อต	*Garrulus glandarus*
62	นกกะลิงเขียด	*Dendrocitta vagabunda*
63	นกไต่ไม้ท้องสีเม็ดมะขาม	*sitta castanea*
64	นกกะรางหัวหงอก	*Garrulax leucolophus*
65	นกจาบดินอกลาย	*Pellorneum ruhiceps*
66	นกกินแมลงหน้าผากสีน้ำตาล	*Stachyris rutitrons*
67	นกกินแมลงอกเหลือง	*Macronous gularis*
68	นกกระจ้อยสีไพล	*Cettia pallidipes*
69	นกกระจ้อยคอขาว	*Abroscopus superciliaris*
70	นกกระจิบหญ้าสีข้างแดง	*Prinia rufescens*
71	นกกระจิบสวน	*Orthotomus sutorius*
72	นกกระจิบคอดำ	*Orthotomus atrogularis*

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
73	นกกางเขนดง	*Copsychus malabaricus*
74	นกกางเขนน้ำหลังเทา	*Enicurus schistaceus*
75	นกจับแมลงคอน้ำตาลแดง	*Cyornis banyumas*
76	นกจับแมลงจุกดำ	*Hypothymis szurea*
77	นกอีเสือหลังแดง	*Lanius collurioides*
78	นกกินปลีอกเหลือง	*Nectarinia iugularis*
79	นกปลีกล้วยเล็ก	*Arachnothera longirotra*
80	นกสีชมพูสวน	*Dicaeum cruentatum*

ที่มา : สวัสดิ์ วงค์ถิรวัฒน์ (2549)

ตารางผนวก 4 ความหลากหลายของชนิดพันธุ์เห็ดที่ชุมชนนำมาบริโภค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาตร์	วงศ์	ช่วงเวลาเก็บผลผลิต
1	-	เห็ดเกวิน	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
2	เห็ดขมิ้นใหญ่	เห็ดขมิ้น	*Craterellus cantharellus (Schw.) Fr.*	CANTHARELACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
3	เห็ดขาว,เห็ดนา	เห็ดขาว	*Agaricus sp.1*	AGARICACEAE	เมษายน – มิถุนายน
4	เห็ดข้าวตอก	เห็ดข้าวตอก	*Mycena sp.*	AGARICACEAE	สิงหาคม – ตุลาคม
5	เห็ดข้าวเหนียว	เห็ดขลำหมา	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
6	เห็ดไข่ห่านสีขาว	เห็ดไข่ห่านขาว	*Amannita vaginata var. alba*	AGARICACEAE	กรกฎาคม – สิงหาคม
7	เห็ดไข่ห่านเหลือง	เห็ดไข่ห่านเหลือง	*Amannita vaginata var. fulva*	AGARICACEAE	กรกฎาคม - สิงหาคม
8	-	เห็ดครก	-	-	มิถุนายน – กันยายน
9	เห็ดโคน	เห็ดโคน	*Termitomyces fuliginosus Heim*	AGARICACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
10	เห็ดโคน	เห็ดปลวก	*Termitomyces fuliginosus Heim*	AGARICACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
11	-	เห็ดโคนขาว	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
12	-	เห็ดโคนแดง	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
13	-	เห็ดโคนดำ	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
14	เห็ดจั่น	เห็ดจั่น,เห็ดตับเต่าขาว	*Trichoma crassum (Berk.) Sacc.*	AGARICALES	กรกฎาคม – กันยายน
15	เห็ดชาง	เห็ดชาง	*Clitocybe infundibuliformis (Schaeff.) Quel.*	AGARICACEAE	สิงหาคม – กันยายน
16	เห็ดหน้าม่อย	เห็ดแดงหน้าม่อย	*Russula violeipes Quel.*	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน

ตารางผนวก 4 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาตร์	วงศ์	ช่วงเวลาเก็บผลผลิต
17	-	เห็ดแดงก่อ	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
18	เห็ดแดง	เห็ดแดง	*Russula lepida Fr.*	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน
19	-	เห็ดแต็บ	-	-	พฤษภาคม – พฤศจิกายน
20	เห็ดถ่านใหญ่	เห็ดถ่าน	*Russula nigricans Fr.*	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน
21	เห็ดน้ำแป้ง	เห็ดน้ำแป้ง	*Russula sp.*	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน
22	เห็ดเผาะ	เห็ดถอบ	*Astreaus hygrometricus (Pers.) Morg.*	LYCOPERDALES	มิถุนายน - กรกฎาคม
23	-	เห็ดฝอย	-	-	สิงหาคม – กันยายน
24	เห็ดฟานสีน้ำตาลอมเหลืองทอง	เห็ดฟาน	*Lactarius volemus Fr.*	AGARICACEAE	กรกฎาคม – ตุลาคม
25	เห็ดหล่มหมวกเขียว	เห็ดหล่ม	*Russula aeruginea Lindbl.*	RUSSULACEAE	มิถุนายน – พฤศจิกายน
26	เห็ดหอม	เห็ดหอม	*Lentinus edodes (Berk.) Shing*	AGARICACEAE	พฤศจิกายน – มกราคม
27	-	เห็ดสุกเหล้อ	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
28	เห็ดลม	เห็ดตึง,เห็ดกระด้าง	*Lentinus praerigidus Berk.*	AGARICACEAE	เมษายน – กรกฎาคม,พฤศจิกายน – ธันวาคม
29	เห็ดตับเต่าดำ	เห็ดห้า	*Boletus edulis Bull.*	COPRINACEAE	พฤษภาคม – สิงหาคม
30	เห็ดมัน	เห็ดมันอึ่ง	*Clitocybe sp.*	AGARICACEAE	พฤษภาคม – ตุลาคม

ตารางผนวก 4 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาตร์	วงศ์	ช่วงเวลาเก็บผลผลิต
31	เห็ดหูหนู	เห็ดหูลัวะ,เห็ดหูหนู	*Auricularia auricularis (S.F. Gray) Martin*	AURICULARIAACEAE	พฤษภาคม – ตุลาคม
32	-	เห็ดเหงือกควาย	-	-	พฤษภาคม – ตุลาคม
33	เห็ดน้ำหมึก	เห็ดหิ่งห้อย	*Coprinus atramentarius (Bull.) Fr.*	COPRINACEAE	สิงหาคม – พฤศจิกายน

ที่มา : วันชัย ปันใจ และ สมศักดิ์ เกตุพรม (2550)

ตารางผนวก 5 ข้อมูลความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภคและจำหน่าย

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กบจุก	กบจุก	ทั้งตัว
2	กบนา	กบ	ทั้งตัว
3	กบห้วย	กบห้วย	ทั้งตัว
4	ไก่ป่าตุ้มหูแดง	ไก่ป่า	เนื่อ,เดือย
5	กระรอก	ไหน่	ทั้งตัว
6	กระต่าย	กระต่าย	ทั้งตัว
7	กระแต	กระแต	ทั้งตัว
8	เก้ง	ฟาน	เนื้อ,กระดูก,เขา
9	เขียด	เขียดห้วย	ทั้งตัว
10	ค้างคาว	แมงอี่บิ้ง,ค้างคาว	ทั้งตัว
11	งูสิง	งูสิง	ทั้งตัว
12	งูเห่า	งูเห่า	ทั้งตัว
13	ตุ่น	อ้น	ทั้งตัว
14	เต่าบก	เต่าดอย	ทั้งตัว
15	เต่าปูลู	ปูลู	ทั้งตัว
16	ตะพาบน้ำ	ปลาฝา,ป๋าฝา	ทั้งตัว
17	ตะกวดป่า	แลน	ทั้งตัว,ไข่
18	ตัวนิ่ม	ลิ่น	เนื้อ,เกล็ด

ตารางผนวก 5 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
19	นกกวัก	นกหวัก	ทั้งตัว
20	นกกระจาบคง	นกจาบ	ทั้งตัว
21	นกกางเขนคง	นกจีเจี๊ยบ	ทั้งตัว
22	นกกระยาง	นกยาง	ทั้งตัว
23	นกเขา	นกเขา	ทั้งตัว
24	นกเขาเป๊า	นกเป๊า	ทั้งตัว
25	นกขวา	นกขวา	ทั้งตัว
26	นกคุ่มป่า	นกคุ่ม	ทั้งตัว
27	นกปรอด	นกปรอด	ทั้งตัว
28	บ่างแกละ	บ่างแกละ	ทั้งตัว
29	ปูห้วย	ปูจั่ว	ทั้งตัว
30	เม่น	เม่น	ทั้งตัว,ขน
31	หนูป่า	หนูป่า	ทั้งตัว
32	หนูหวาย	หนูหวาย	ทั้งตัว
33	หมูป่า	หมูป่า	ทั้งตัว,เขี้ยว,ขน
34	อีเห็น	เห็น,อีเห็น	ทั้งตัว

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

ตารางผนวก 6 ความหลากหลายของแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กว่าง	กว่าง	ทั้งตัว
2	กว่างซาง	กว่างซาง	ทั้งตัว
3	จิ้งโกร่ง	จิ้งกุ่ง,จี้กุ่ง	ทั้งตัว
4	จิ้งหรีด	จี้ฮีด	ทั้งตัว
5	ด้วงไม้ไผ่	ด้วงไผ่	ทั้งตัว
6	ตั๊กแตน	จั๊กแตน,ตั๊กแตน	ทั้งตัว
7	ด้วอ่อนแมลงปอ	แมงอี่หนิ้ว	ทั้งตัว
8	จักจั่น	โจ้	ทั้งตัว
9	ต่อแดง	ต่อแดง	ไข่,ตัวอ่อน
10	ต่อหัวเสือ	ต่อหัวเสือ	ไข่,ตัวอ่อน
11	ต่อหลวง	ต่อหลวง	ไข่,ตัวอ่อน
12	ผึ้งหลวง	ผึ้งป่า,ผึ้งหลวง	น้ำผึ้ง,ไข่,ตัวอ่อน
13	ผึ้งโพรง	ผึ้งโก๋น	น้ำผึ้ง,ตัวอ่อน,
14	ผึ้งมิ้ม	มิ้น	น้ำผึ้ง
15	มดแดง	มดส้ม	ไข่,ตัว
16	มดฮี้	มดฮี้	ไข่
17	แมงกระซอน	แมงจอน	ทั้งตัว
18	แมงจี้หลอบ	จี้หลอบ	ทั้งตัว

ตารางผนวก 6 ตารางความหลากหลายของแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
19	แมงคานา	แมงคา	ทั้งตัว
20	แมงเม่า	เม่า,แมงเม่า	ทั้งตัว
21	แมงมัน	แมงมัน	ทั้งตัว,ไข่
22	แมงจีนูน	แมงนูน	ทั้งตัว
23	หนอนไม้ไผ่	รถด่วน,แน้	ทั้งตัว

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

ตารางผนวก 7 ข้อมูลด้านพืชบ้านปางจำปี

เส้นทาง ผามหมู **ชนิดป่า** เบญจบรรณ **สภาพป่า** สันเขามีร่องรอยไฟป่า หน้าดินถูกกัดเซาะบางแห่งมีร่องรอยการพังทลายของดิน

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	รูปแบบ	การใช้ประโยชน์
1	ตะคร้อ	มะโจ๊ก , มะเคาะ	*Schleichera oleosa* Merr.	ยืนต้น	ผล
2	ตึง	ไม้ตึง , มะตึง			
3	มะแฟน	มะแฟน	*Protium serratum* Engler.	เถาเลื้อย	ผล
4	มะขามป้อม	มะขามป้อม	*Phyllanthus emblica* Linn.	ยืนต้น	ผล
5	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	*Bambusa arundinacea* Willd'	ไผ่	หน่อ , ต้น
6	ไผ่ซาง	ไผ่ซาง	*Dendro calamus Strictus.* (Roxb.) Nees	ไผ่	หน่อ , ต้น
7	ไผ่บง	ไผ่บง	*Bambusa natans* Wall.	ไผ่	หน่อ , ต้น
8	ไผ่หก	ไผ่นวลใหญ่	*Dendro calamus* hamiltonii.	ไผ่	หน่อ , ต้น
9	หว้าป่า	มะห้า	*Syzygium clarkeana* King.	ยืนต้น	ผล

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

ตารางผนวก 8 ข้อมูลชนิดพันธุ์พืชผลิตผลของป่า

เส้นทาง กิ่วมืด **ชนิดป่า** เบญจพรรณผสมไม้ไผ่ **สภาพป่า** กำลังฟื้นตัวจากการทำไร่เลื่อนลอยในอดีตประมาณ 15-20 ไม่มีร่องรอยไฟป่า

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	รูปแบบ	การใช้ประโยชน์
1	กอม				
2	ตะคร้อ	มะโจ๊ก , มะเคาะ	*Schleichera oleosa* Merr.	ยืนต้น	ผล
3	ติ้วขน	ติ้ว	*Cratorylum formosum* Byer subsp. *Pruniflorum* Gogel.	ยืนต้น	ผล
4	มะกอก	มะกอกป่า	*Spondias pinnata* Kurz.	ยืนต้น	ผล
5	มะแฟน	มะแฟน	*Protium serratum* Engler.	เถาเลื้อย	ผล
6	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	*Bambusa arundinacea* Willd'	ไผ่	หน่อ , ต้น
7	ไผ่บง	ไผ่บง	*Bambusa natans* Wall.	ไผ่	หน่อ , ต้น
8	เพกา	มะลิดไม้	*Oroxlum indicum* Vent.	ยืนต้น	ผล
9	หว้าป่า	มะห้า	*Syzygium clarkeana* King.	ยืนต้น	ผล

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

ตารางผนวก 9 ข้อมูลชนิดพันธุ์พืชผลิตผลของป่า

เส้นทาง สันป่าตอง **ชนิดป่า** เบญจพรรณสันเขาผสมไผ่ **สภาพป่า** มีร่องรอยการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่ มีร่องรอยไฟป่า

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	รูปแบบ	การใช้ประโยชน์
1	ก่อเดือย	ก่อเดือย	*Castanopsis acuminatssima* Rehd.	ยืนต้น	ผล
2	ข่า	ข่า	*Alpinia galangal* (L) Willd.	หัว	ลำต้น
3	มะแฟน	มะแฟน	*Protium serratum* Engler.	เถาเลื้อย	ผล
4	มะขามป้อม	มะขามป้อม	*Phyllanthus emblica* Linn.	ยืนต้น	ผล
5	ผักเฮือก				
6	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	*Bambusa arundinacea* Willd'	ไผ่	หน่อ , ต้น
7	ไผ่บง	ไผ่บง	*Bambusa natans* Wall.	ไผ่	หน่อ , ต้น

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549)

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์การวิจัย

แบบสัมภาษณ์

การมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่า โดยชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ กรณีศึกษาบ้านป่าสักงาม และบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

1. จุดประสงค์ของแบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามและบ้านปางจำปี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1.1 ข้อมูลทั่วไป

1.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3 สภาพการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้

1.4 สภาพปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการบริหารจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

2. ข้อมูลที่ได้รับจากผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ ไม่นำไปเปิดเผยหรือแสดงต่อผู้ใด เว้นแต่ผลการวิจัยที่ได้สังเคราะห์จากความคิดเห็นของแต่ละท่านโดยรวม

3. กรุณาตอบคำถามให้ครบทุกข้อ เพราะคำตอบของท่านจะเป็นข้อมูลที่สำคัญและมีคุณค่าต่อการพัฒนาแนวทางทางจัดการป่าของชุมชนโดยส่วนรวม

วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2551 เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....น.

สถานที่ที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. จำนวนประชากร.....คน

ชาย.....คน

หญิง.....คน

2. ช่วงอายุ

( ) น้อยกว่า 16 ปี ( ) 16-30 ปี ( ) 31-45 ปี ( ) 46-60 ปี

( ) มากกว่า 60 ปี

3. ระดับการศึกษา

( ) ไม่ได้รับการเยน ( ) ประถมศึกษา ( ) มัธยมศึกษาตอนต้น

( ) มัธยมศึกษาตอนปลาย ( ) ปวช. ( ) ปวส./ อนุปริญญา

( ) ปริญญาตรี ( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

4. การประกอบอาชีพ

( ) เกษตรกร (โปรดระบุ)..... ( ) รับจ้างทั่วไป

( ) รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ ( ) พนักงานของรัฐ ( ) เอกชน

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

5. รายได้เฉลี่ยทั้งหมดต่อครัวเรือน

( ) น้อยกว่า 10,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี ( ) 10,001- 20,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี

( ) 20,001- 40,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี ( ) 40,001- 60,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี

( ) 60,001- 80,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี ( ) 80,001-100,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี

( ) มากกว่า 100,000 บาท/ครัวเรือน/ ปี

6. แหล่งที่มาของรายได้ในรอบปีที่ผ่านมา (ระบุได้หลายข้อ)

6.1 รายได้จากภาคเกษตร

( ) ปศุสัตว์/ประมง.....บาท

( ) ทำนา.....บาท

( ) ทำสวน ..... บาท

( ) ทำไร่ ..... บาท

( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....บาท

6.2 รายได้จากนอกภาคเกษตร

( ) รับจ้าง .....บาท

( ) ค้าขาย ..... .บาท

( ) เก็บของป่า..... ...บาท

( ) หัตถกรรม ..... .บาท

( ) อื่นๆ (ระบุ) .....บาท

7. ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนเฉลี่ยรวมทั้งหมดประมาณ.....บาท/ปี ได้แก่

( ) อาหาร.....บาท ( ) สาธารณูปโภค.....บาท

( ) การศึกษา.....บาท

( ) ลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพ (เกษตร/ค้าขาย ฯลฯ).....บาท

( ) เช่าซื้อ (บ้าน/ที่ดิน/รถ/เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ) รวม.....บาท

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....รวม.....บาท

8. ภาระหนี้สินในครัวเรือน

( ) ไม่มี

( ) มี จำนวน ( ) น้อยกว่า 10,000 บาท

( ) 10,001 – 20,000 บาท

( ) 20,001 – 30,000 บาท

( ) 30,001 – 40,000 บาท

( ) 40,001 – 50,000 บาท

( ) มากกว่า 50,000 บาท

9. แหล่งหนี้สินที่กู้ยืม (ระบุได้หลายข้อ)

( ) ธนาคาร (ระบุ).....

( ) กองทุน (ระบุ).....

( ) สหกรณ์ (ระบุ).....

( ) กลุ่ม/องค์กร (ระบุ).....

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

10. การใช้ประโยชน์จากที่ดิน

( ) มี ที่ดินเป็นของตนเอง.....ไร่ ( ) มีเอกสารสิทธิ์

( ) ไม่มีเอกสารสิทธิ์

( ) ไม่มี ที่ดินเป็นของตนเอง ( ) เช่า

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

11. เขตที่ดินทำกิน

( ) อยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ ( ) อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

12. แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีและสำคัญในชุมชน (ตอบได้หลายข้อ)

( ) ป่าไม้ พื้นที่ประมาณ.....ไร่

( ) แม่น้ำ จำนวน.....สาย เช่น.....

( ) ลำห้วย จำนวน.....แห่ง เช่น.....

( ) หนอง/คลอง/บึง จำนวน.....แห่ง เช่น.....

( ) พืชพรรณ เช่น.....

( ) สัตว์ป่า เช่น.....

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชน

1. ภูมิลำเนาเดิมของคนในชุมชน

( ) เป็นคนภายในชุมชน ( ) มาจากต่างชุมชน

( ) อพยพโยกย้ายมาจากที่อื่น ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

2. ความสัมพันธ์ส่วนใหญ่ของคนในชุมชน

( ) เป็นเครือญาติ ( ) เป็นเพื่อนบ้าน ( ) เป็นคนรู้จัก

( ) เป็นผู้ร่วมงาน ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

3. ลักษณะพื้นฐานทางด้านความคิดเห็นของชุมชน

( ) มีความคิดเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

( ) มีความคิดเห็นคล้ายคลึงกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง

( ) มีความคิดเห็นแตกต่างกัน

( ) มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

4. การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน

( ) ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากในทุกด้าน

( ) ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากในกลุ่มเครือญาติ

( ) ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามบทบาทหน้าที่

( ) ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเฉพาะบางเรื่อง

( ) ไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

5. การมีส่วนร่วมของชุมชนกับประเด็นการปรึกษาหารือ

( ) คนในชุมชนให้ความสนใจและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

( ) ผู้นำชุมชนจะปรึกษาหารือกัน

( ) ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ปรึกษาหารือกัน

( ) ผู้ที่ได้รับผลกระทบปรึกษาหารือกัน

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

6. การจัดประชุมสมาชิกในชุมชน

( ) มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอ (ระบุ) ..... ครั้ง/ปี

( ) มีการจัดประชุมนาน ๆ ครั้ง ( ) มีการจัดประชุมเมื่อมีเหตุจำเป็นเร่งด่วน

( ) ไม่เคยมีการประชุมสมาชิก

7. ผู้ที่มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม

( ) ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน

( ) ผู้นำชุมชน

( ) ปราชญ์ชุมชน

( ) ตัวแทนกลุ่ม/องค์กร

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

8. การให้ความร่วมมือต่อส่วนร่วมของชุมชน

( ) ให้ความร่วมมืออย่างเต็มใจ

( ) ให้ความร่วมมือเพราะถูกขอร้อง

( ) ให้ความร่วมมือตามหน้าที่ความรับผิดชอบ

( ) ให้ความร่วมมือตามกฎ ระเบียบ หรือข้อตกลง

( ) อื่น ๆ (ระบุ) .....

9. เงื่อนไขของกฎระเบียบหรือข้อบังคับที่ทำให้เกิดการส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

( ) ข้อตกลงของชุมชน ( ) กฎระเบียบทางสังคม

( ) กฎหมาย ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

10. ลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกในชุมชน

( ) สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมมากทุกด้าน

( ) สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมบางส่วน

( ) สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมน้อย

( ) สมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วม

11. รูปแบบของการมีส่วนร่วมในชุมชน

( ) เชิงรับรู้ข้อมูล ( ) เชิงการตัดสินใจ

( ) เชิงการดำเนินการ ( ) เชิงการรับผลประโยชน์

( ) เชิงการประเมินผล

12. แนวคิดหลักที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

( ) การได้รับผลประโยชน์

( ) ต้องการช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน

( ) ต้องการพัฒนาชุมชนให้เจริญ

( ) ต้องการได้รับการยอมรับในสังคม

( ) กลัวการถูกลงโทษ

13. การรับทราบข้อมูลข่าวสารเมื่อต้องการความร่วมมือจากสมาชิกชุมชน

( ) การประกาศทางหอกระจายข่าว

( ) การประชุมสมาชิกชุมชน

( ) ผู้นำแจ้งให้ทราบ

( ) ผู้ที่รู้บอกกล่าวต่อ ๆ กัน

( ) ต่างคนต่างสอบถามกันเอง

14. ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างด้านสาธารณะประโยชน์อย่างไร

( ) การชี้แจงเกี่ยวกับผลกระทบที่ได้รับร่วมกัน

( ) การผลัดเปลี่ยนเวรยามสอดส่องดูแล

( ) การสร้างระเบียบข้อบังคับร่วมกัน

( ) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนา

( ) การใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

15. กิจกรรมที่สมาชิกชุมชนให้ความสนใจและมีส่วนร่วมมาก (เลือกตอบ 3 อันดับ)

( ) กิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม ( ) กิจกรรมด้านวิชาการ

( ) กิจกรรมด้านการศึกษา ( ) กิจกรรมด้านเกษตรกรรม

( ) กิจกรรมด้านเด็กและเยาวชน ( ) กิจกรรมพิเศษตามเทศกาล

( ) กิจกรรมด้านป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ

( ) กิจกรรมด้านการเมืองการปกครอง

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

16. ปัจจัยที่ทำให้สมาชิกในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ (เลือกตอบ 3 อันดับ)

( ) ไม่ทราบข่าวสาร ( ) มีภารกิจอื่น ๆ

( ) ไม่มีสิ่งตอบแทน ( ) มีคนอื่นรับผิดชอบอยู่แล้ว

( ) เป็นเรื่องของผู้นำ/แกนนำ ( ) ไม่มีความรู้

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

ตอนที่ 3 สภาพการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้

1. สภาพป่าไม้ในชุมชนของท่านมีลักษณะเป็นอย่างไร

( ) เป็นป่ารกทึบมีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่หนาแน่น (ป่าดงดิบ)

( ) เป็นป่าที่มีไม้ขนาดใหญ่ต้นบางส่วนปนกับไม้ขนาดกลาง

( ) เป็นป่าโปร่งมีไม้ขนาดกลางและมีหลากหลายชนิด

( ) ส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้ขนาดกลางและขนาดเล็ก

( ) ส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้ขนาดเล็ก ไม้พุ่มและหญ้า

2. สภาพป่าของชุมชนในปัจจุบันกับในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

( ) สภาพป่าเหมือนเดิม ( ) สภาพป่าดีขึ้นกว่าเดิมมาก

( ) สภาพป่าดีขึ้นเล็กน้อย ( ) สภาพป่าเสื่อมโทรมลง

3. สภาพความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศป่าไม้ของชุมชน

( ) สมบูรณ์มากตลอดทั้งปี ( ) สมบูรณ์มากเฉพาะฤดูฝน

( ) ค่อนข้างสมบูรณ์ ( ) ไม่ค่อยสมบูรณ์

( ) ความสมบูรณ์กำลังลดลง

4. ปริมาณของต้นไม้เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าในชุมชนของท่านในมีมากน้อยเพียงใด

( ) มากกว่า 80% ของพื้นที่ป่า ( ) 71-80% ของพื้นที่ป่า

( ) 51-70% ของพื้นที่ป่า ( ) 31-50% ของพื้นที่ป่า

( ) น้อยกว่า 30 ของพื้นที่ป่า

5. ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในป่าชุมชน

( ) มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ( ) มีน้ำมากเฉพาะในฤดูฝน

( ) มีน้ำค่อนข้างน้อยตลอดทั้งปี ( ) ขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

6. ชนิดของดินในพื้นที่ป่าไม้

( ) ดินร่วน ( ) ดินทราย

( ) ดินร่วนปนทราย ( ) ดินลูกรัง

( ) ดินเกิดจากการทับถมของใบไม้

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

7. ความชุ่มชื้นของดินในพื้นที่ป่าไม้ในฤดูแล้ง

( ) ดินชุ่มชื้นดี ( ) ดินค่อนข้างชุ่มชื้น

( ) ดินชุ่มชื้นเป็นบางแห่ง ( ) ดินค่อนข้างแห้ง

( ) ดินแห้งและแตก

8. สิ่งมีชีวิตที่พบได้ในบริเวณป่าในชุมชนของท่าน

( ) มากกว่า 100 ชนิด ( ) 81 – 100 ชนิด

( ) 61 – 80 ชนิด ( ) 41 – 60 ชนิด

( ) 20 – 40 ชนิด ( ) น้อยกว่า 20 ชนิด

9. การใช้ประโยชน์จากป่า (ใส่หมายเลขตามลำดับความสำคัญ 3 ข้อ) ในชุมชน

( ) แหล่งอาหาร ( ) อาชีพเก็บของป่า

( ) แหล่งต้นน้ำลำธาร ( ) แหล่งพลังงาน เช่น ฟืน ถ่าน

( ) แหล่งไม้ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ( ) สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

10. การหาเก็บของป่าในพื้นที่ป่าในชุมชนเป็นอย่างไร

( ) หมุนเวียนเก็บได้ตลอดทั้งปี ( ) เก็บได้ฤดูกาลละ 1-2 ครั้ง

( ) เก็บได้เฉพาะฤดูฝน ( ) เก็บได้นาน ๆ ครั้ง

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

11. ท่านคิดว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติข้อใดมากที่สุด

( ) ป่าไม้ ( ) แหล่งน้ำ

( ) ดิน ( ) พืชพรรณ

( ) สัตว์ป่า ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

12. ท่านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชนหรือไม่

( ) มีส่วนร่วมเป็นประจำ ( ) มีส่วนร่วมเป็นส่วนใหญ่

( ) มีส่วนร่วมเป็นครั้งคราว ( ) มีส่วนร่วมนาน ๆ ครั้ง

( ) ไม่มีส่วนร่วม

13. ท่านคิดว่าวิธีบริหารจัดการป่าไม้ที่ดีที่สุดควรเป็นอย่างไร

( ) การไม่ตัดไม้ทำลายป่า ( ) การปลูกต้นไม้เพิ่ม

( ) การให้ความรู้เกี่ยวกับป่าไม้ ( ) การช่วยกันสอดส่องดูแล

( ) การลงโทษทางกฎหมาย

14. ปัจจัยที่ทำให้ป่าไม้ในชุมชนของท่านเสื่อมโทรมมากที่สุด

( ) การทำสัมปทานป่าไม้ ( ) การหาเก็บของป่า

( ) การตัดไม้เพื่อเผาถ่าน ( ) การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ป่า

( ) การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่ออาศัยและทำกิน

( ) การการถูกทำลายจากภัยธรรมชาติ เช่น ไฟป่า

( ) การไม่ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า เช่น ไม่มีการปลูกป่าไม้

15. ปัจจัยที่ทำให้ป่าไม้ในชุมชนของท่านมีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด

( ) การไม่ตัดไม้ทำลายป่า ( ) การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า

( ) การให้ความรู้เกี่ยวกับป่าไม้ ( ) การช่วยกันสอดส่องดูแล

( ) การสร้างข้อตกลงในชุมชน ( ) การสร้างจิตสำนึกการรักป่า

( ) การลงโทษทางกฎหมาย

16. ท่านคิดว่าเหตุผลสำคัญข้อใดที่ทำให้คนในชุมชนต้องการรักษาป่า

( ) ตระหนักถึงผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบอันเนื่องมาจากป่า

( ) ต้องการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน

( ) สามารถสร้างอาชีพ/รายได้จากทรัพยากรป่าไม้ได้

( ) ไม่ต้องการได้รับผลกระทบทางสังคม

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

17. บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการป่าไม้ในชุมชนมากที่สุด

( ) ผู้นำชุมชน ( ) เจ้าหน้าที่ของรัฐ

( ) ชาวบ้านทุกคน ( ) กลุ่ม/องค์กรในชุมชน

( ) ปราชญ์ชาวบ้าน ( ) พระสงฆ์

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

18. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ที่ชุมชนจัดเป็นประจำและมากที่สุด

( ) การปลูกป่า ( ) การบวชป่า

( ) การอบรมให้ความรู้เรื่องป่าไม้ ( ) การสำรวจป่า

( ) การใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ ( ) การเข้าค่ายเยาวชนรักษ์ป่า

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

19. แหล่งความรู้ที่สำคัญที่สุดที่นำมาใช้ในการจัดการป่าในชุมชน

( ) โครงการพระราชดำริ ( ) หน่วยงานในองค์การป่าไม้

( ) นักวิชาการภาครัฐ/เอกชน ( ) ปราชญ์/ผู้มีความรู้ ในชุมชน

( ) การเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญา ( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

20. แนวคิดหรือหลักการสำคัญที่ชุมชนของท่านนำมาใช้ในการจัดการป่า

( ) การจัดการป่าตามแนวพระราชดำริ

( ) การสืบทอดวิธีปฏิบัติจากคนรุ่นก่อน

( ) การจัดการตามคำแนะนำ เช่น บุคคล เอกสาร ตำรา ฯลฯ

( ) อื่น ๆ (ระบุ).....

ตอนที่ 4 สภาพปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการบริหารจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม

1. ท่านคิดว่าการนำหลักการตามแนวพระราชดำริ มาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้มีความเหมาะสมหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

2. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับการนำหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มาใช้เป็นแนวทางในการจัดการป่า และท่านคิดว่าหลักการนี้จะนำไปสู่ความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่ารูปแบบที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้สำหรับการบริหารจัดการป่าในชุมชนของท่าน ควรมีรูปแบบอย่างไร เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

.....

.....

4. จากแนวทางการบริหารจัดการป่าที่ชุมชนของท่านนำมาใช้ในปัจจุบัน ทำให้**สภาพป่าไม้**เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และเปลี่ยนแปลงอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

5. ผลจากการบริหารจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมในชุมชนของท่าน ทำให้**สภาพทางสังคม**ของชุมชนของท่านเป็นอย่างไร ในด้านต่อไปนี้

5.1 ด้านเศรษฐกิจชุมชน.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.2 ด้านการพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.3 ด้านความตระหนักและจิตสำนึกของชุมชน.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าปัญหาที่ทำให้การบริหารจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรน่าจะเกิดมาจากสาเหตุใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

⇨⇨⇨ ขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูล ⇦⇦⇦

ภาคผนวก ง
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นายอดุลย์ มีสุข
เกิดเมื่อ	17 พฤษภาคม 2505
ภูมิลำเนา	จังหวัดน่าน
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี วิทยาศาสตรบัณฑิต สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	นักวิชาการเกษตร กลุ่มงานศึกษาและพัฒนาการปลูกพืช ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่